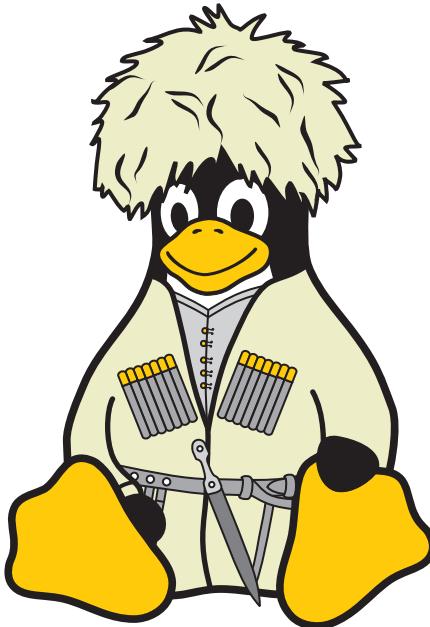

შესავალი

GNU/Linux

სისტემებში

არჩილ ელიზბარაშვილი

2024 წელი

პირველი გამოცემა

სარჩევი

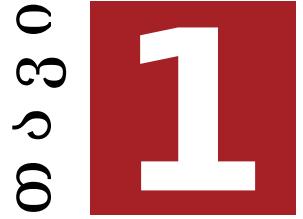
I	ბრძანებათა ხაზი	5
1.	კომპიუტერის შექმნიდან დღემდე	7
1.1	Unix-ის ეპოქის დასაწყისი	9
1.2	Unix-ის მსგავსი სისტემები	11
1.3	პროგრამები და ლიცენზიები	14
1.4	თავისუფალი პროგრამების განვითარება	17
1.5	ლინუქსის ისტორია	18
2.	ბრძანებათა ხაზი	23
2.1	Shell	23
2.2	ლინუქსის საბაზისო ბრძანებები	25
3.	სისტემის სტრუქტურა	31
4.	მოქმედებები ფაილებზე	39
4.1	მაგენტრინებელი სიმბოლოები	39
4.2	ფაილების შექმნა	41
4.3	ფაილების ასლების შექმნა, გადატანა, წაშლა	46
5.	გადამისამართება	49
5.1	სტანდარტული გამოსასვლელი	50
5.2	შეცდომების გამოსასვლელი	51
5.3	სტანდარტული შესასვლელი	52
6.	ბრძანებების გადაბმა	55
6.1	ოპერატორები	55
6.2	მილი	57
7.	ტექსტური რედაქტორები	61
7.1	ტექსტური რედაქტორი – vi/vim	62
7.2	ტექსტური რედაქტორი – GNU Emacs	67
8.	წვდომის უფლებები	75
8.1	მფლობელი და ჯგუფი	75
8.2	ძირითადი ატრიბუტები	78
8.3	სპეციალური ატრიბუტები	84
9.	პროცესები	87

9.1	ფონური რეჟიმი	94
9.2	სიგნალები	97
9.3	პროცესის პრიორიტეტები	99
10.	გარემო, ცვლადები	101
10.1	ცვლადის დამუშავება	110
10.2	მარტივი არითმეტიკული გამოთვლები	118
11.	ტექსტის დამუშავება	121
11.1	tac	121
11.2	head, tail	122
11.3	sort	124
11.4	uniq	127
11.5	cut	128
11.6	paste	131
11.7	join	133
11.8	tr	134
12.	სხვა სასარგებლო ბრძანებები	139
12.1	ტექსტის შედარება	139
12.2	find	141
12.3	split	150
12.4	echo	152
12.5	xargs	155
12.6	expand, unexpand	159
12.7	fmt, nl	162
12.8	od	163
12.9	date, cal	166
13.	რეგულარული გამოსახულება	169
13.1	grep	169
13.2	sed	181
14.	არქივი, შეკუმშვა	201
14.1	gzip	202
14.2	bzip2	204
14.3	tar	206
14.4	cpio	210
15.	ამოცანების გაშვების ავტომატიზაცია	213
15.1	cron	213
15.2	at	218
II	Shell-ის სკრიპტები	221
16.	შელის სკრიპტები	223
16.1	ინტერპრეტატორები	223
16.2	პირველი shell სკრიპტი	224
16.3	გამოსახულების შეფასება	225
16.4	გადაწყვეტილების მიღება	233

16.5	ციკლი	241
16.6	არითმეტიკული გამოთვლები	256
16.7	სპეციალური ცვლადები	273
16.8	ფუნქციები	278
16.9	სკრიპტის ოფციები	286
17.	ტერმინალები	291
17.1	ტერმინალის საკონტროლო კოდები	291
17.2	ANSI კოდები	310
17.3	კურსორის მართვა	319
17.4	ტერმინალის მულტიპლექსერები	326
18.	მასივები	337
18.1	ასოციაციური მასივი	341
	ტერმინების სარჩევი	343

ნაწილი I

ბრძანებათა ზაზი

კომპიუტერის შექმნიდან დღემდე

ოდის შეიქმნა პირველი კომპიუტერი? ერთ-ერთი ფართოდ გავრცელებული მოსაზრებით, პირველი კომპიუტერი ჩარლს ბებიჯმა (Charles Babbage) 1822 წელს შექმნა, თუმცა მას დღევანდელ კომპიუტერთან საერთო ბევრი არაფერი აქვს. ეს იყო პირველი მექანიკური ავტომატური გამომთვლელი მანქანა, რომელიც ითვლიდა რიცხვებს. საბოლოოდ, უსახსრობის გამო, ბებიჯმა ვერ შეძლო სრულად ფუნქციონირებადი მანქანის შექმნა. სიტყვა კომპიუტერი (computer) პირველად გამოჩნდა 1613 წელს და მას უწოდებდნენ ადამიანს, რომელიც გამოთვლას, დათვლას აწარმოებდა. მე-19 საუკუნის ბოლოსკენ, ინდუსტრიული რევოლუციის შემდეგ, ამ ტერმინით უკვე მოწყობილობებს მოიხსენიებდნენ.

1936 წელს ალან ტიურინგმა (Alan Turing) წარმოადგინა ახალი მანქანის იდეა. მას ტიურინგის მანქანა (Turing Machine) უწოდეს, რომელიც აჩვენებდა, რომ ნებისმიერი ამოცანა, რომლის შესრულება შესაძლებელია ალგორითმულად, შესაძლოა გადაწყდეს ტიურინგის მანქანის დახმარებით. ეს აბსტრაქტული მოდელი საფუძვლად დაედო კომპიუტერულ მეცნიერებას და დღესაც, თანამედროვე კომპიუტერების მუშაობის პრინციპი ტიურინგის მანქანის კონცეფციაზეა დამყარებული.

იმავე წელს, გერმანელმა ინჟინერმა კორნად ცუზემ (Kornad Zuse) დაიწყო პირველი დაპროგრამებადი კომპიუტერის შექმნა, რომელიც ორობით სისტემას ეფუძნებოდა და 1941 წელს მან, სრულიად დამოუკიდებლად, ამ კომპიუტერების ხაზის მესამე ვერსია – Z3 დაასრულა. ეს იყო ელექტრული კომპიუტერი, რომელშიც გამოიყენებოდა რელეები. Z3 კომპიუტერი განიხილება, როგორც პირველი სრულად ფუნქციონირებადი დაპროგრამებადი კომპიუტერი.

1937 წელს პროფესორმა ჯონ ვინცენტ ათანასოვმა (John Vincent Atanasoff) და მისმა სტუდენტმა კლიფ ბერიმ (Cliff Berry) დაიწყეს ახალი კომპიუტერის, ABC-ის (Atanasoff-Berry Computer) შექმნა. მას პირველ ელექტრონულ და ციფრულ კომპიუტერად მოიაზრებენ. ელექტრონულად – რადგან მასში გამოიყენებოდა ვაკუუმური მილაკები. ABC კომპიუტერისგან განსხვავებით, წინა თაობის ელექტრულ კომპიუტერებში გამოიყენებოდა ელექტრული ძრავები ან რელეები (ელექტრომექანიკური გადამრთველები). ციფრულად – იმიტომ, რომ მასში შემოტანილი იყო ორობითი სისტემის არითმეტიკისა და ლოგიკური წრედების კონცეფციები. მას შემდეგ, ორობითი სისტემა თანამედროვე ციფრული კომპიუტერების სტანდარტი გახდა. ABC-ს, როგორც პიონერული კომპიუტერის მნიშვნელობა

დიდია, რადგან მისი ტექნოლოგიები და იდეები გამოყენებულ იქნა კომპიუტერების შემდგომი თაობების განვითარებისთვის.

პირველ ელექტრონულ, დაპროგრამებად კომპიუტერად ზოგიერთი სპეციალისტი კოლოსს (Colossus) მიიჩნევს. ის ტომი ფლაუერსმა (Thomas (Tommy) Harold Flowers) შექმნა 1943 წელს იმ მიზნით, რომ მეორე მსოფლიო ომის მსვლელობისას გერმანელების მიერ გადაცემული დაშიფრული შეტყობინებები, ე.წ. ლორენცის შიფრები¹ გაეტეხათ. აღან ტიურინგის დახმარებით კი, ასევე ბრიტანელმა კრიპტოლოგებმა შექმნეს ელექტრომექანიკური მანქანა, სახელად „ბომბი“ (bombe), რომლითაც ენიგმას² (Enigma) კოდები გაშიფრებს.

ამ პერიოდის ცნობილი კომპიუტერი იყო ENIAC (Electronic Numerical Integrator and Calculator). ისიც, როგორც კოლოსს და ბომბი, სამსედრო მიზნებისთვის, კონკრეტულად, ბალისტიკური რაკეტის ტრაექტორიის გამოსათვლელად, შეიქმნა პენსილვანიის უნივერსიტეტში პრესპერ ეკერტისა (Presper Eckert) და ჯონ მოჩლის (John Mauchly) მიერ 1943-1946 წლებში. ENIAC ზომაში ძალიან დიდ მანქანას წარმოადგენდა. ის დიდ ფართზე იყო განთავსებული, შეიცავდა 18 000 ვაკუუმურ მილაკს, მოიხმარდა 180 000 ვატს და იწონდა 50 ტონას. ამასთან ერთად, ის იყო სრულად ფუნქციონირებადი და 1000-ჯერ სწრაფი კომპიუტერი, ვიდრე მისი წინამორბედი ელექტრომექანიკური მანქანები, რის გამოც ბევრი სპეციალისტი, სწორედ ENIAC-ს მიიჩნევს პირველ ციფრულ კომპიუტერად³. ENIAC-ის შექმნის შემდეგ, ჯონ ფონ ნეიმანმა (John von Neumann) განავითარა Stored-Program Architecture-ის კონცეფცია, რომელიც მოგვიანებით გახდა ე.წ. „ფონ ნეიმანის არქიტექტურა“. ამ არქიტექტურის მიხედვით, პროგრამები და მონაცემები ერთსა და იმავე მეხსიერებაში ინახება, რაც საგრძნობლად აუმჯობესებს კომპიუტერების მოქნილობასა და ეფექტიანობას. ეს იდეა პირველად წარმოდგენილი იყო 1945 წლის გამოცემულ დოკუმენტში "First Draft of a Report on the EDVAC". სწორედ ამ არქიტექტურაზე დაყრდნობით შეიქმნა მრავალი მომავალი თაობის კომპიუტერი.

ას შემდეგ კომპიუტერის უამრავი ვარიანტი შეიქმნა, რომელთაც თან ახლდა ახალი ტექნოლოგიური სიახლეები განვითარების სხვადასხვა ეტაპზე. შესაბამისად, კომპიუტერები შეიძლება რამდენიმე თაობად დაცვოთ: პირველი თაობის კომპიუტერები, რომლებიც მუშაობდნენ ელექტრონულ-ვაკუუმურ მილაკებზე (თუ არ წავთვლით მექანიკურ და ელეტრომექანიკურ მანქანებს). სწორედ ამ თაობის კომპიუტერებია ABC, კოლოსი და ENIAC. მეორე თაობის კომპიუტერები (1947 წლიდან) ვაკუუმური მილაკები ტრანზისტორებმა ჩაანაცვლეს. ამ თაობის წარმომადგენელი IBM⁴-ის 701. ეს მოდელი იყო IBM-ის პირველი კომერციული სამეცნიერო კომპიუტერი. მესამე თაობის კომპიუტერებში, რომლებიც 1963 წლიდან დღემდე არსებობს, გამოიყენება ინტეგრირებული მიკროსქემები (ე.წ. მიკრობიძი ან უბრალოდ ჩაბი). ჩიპებმა შეიძლება დაიტიონ რამდენიმე მილიარდი ტრანზისტორი. სწორედ, მათი წყალობით გახდა კომპიუტერები ზომაში გაცილებით პატარა და მძლავრი. შემდეგი თაობის კომპიუტერი, საგარაუდოდ, კვანტული კომპიუტერი იქნება. ეს ტექნოლოგია ჯერ კიდევ განვითარების სტადიაშია და მას უახლოეს მომავალში ფართო მასშტაბით არ უნდა ველოდოთ.

¹ შეტყობინებების დაშიფრვა ზღდოდა ლორენცის მანქანით. ბრიტანელმა კრიპტოანალიტიკოსებმა მოახერხეს ამ დაშიფრული ინფორმაციის მოპოვება, მისი ლოგიკური სტრუქტურის შესწავლა და შეტყობინებების წაკითხვა. ამ მოვლენიდან შემოღოდ 3 წლის შემდეგ შეძლეს ფიზიკურად ენახათ ლორენცის მანქანა.

² ენიგმას მანქანები – პორტატული ელექტრო-მექანიკური დაშიფრვის მანქანები პირველი მსოფლიო ომის შემდეგ შეიქმნა გერმანიაში და ისინი მე-20 საუკუნის დასაწყისში გამოიყენებოდა სამხედრო, დიპლომატიური და კომერციული ინფორმაციული კომუნიკაციების დასაცავად. შორის მსიფლიო ომს დროს გერმანელი სამხედროები ამ მანქანით შიფრადნენ შეტყობინებებს და ისე უზავნიდნენ ერთმანეთს. არსებობდა აგრეთვე ენიგმას იაპონური და იტალიური მოდელებიც.

³ პირველი ელექტრონული კომპიუტერის პატენტი პრესპერ ეკერტსა და ჯონ მოჩლის გადაეცათ, თუმცა მოგვიანებით, ა.შ.შ.-ს სასამართლოს განხინებით, მათ ჩამოერთვათ და პატენტი გადაეცა ჯონ ათანასოვს, ABC-ის შემზენელს.

⁴ IBM (International Business Machines) – კომპიუტერული ტექნიკისა და პროგრამული უზრუნველყოფის ერთ-ერთი უმსხვილესი მწარმოებელი კორპორაცია.

1.1 Unix-ის ეპოქის დასაწყისი

გამოთვლითი მოწყობილობების განვითარებასთან ერთად პარალელურად ვთარდებოდა პროგრამული უზრუნველყოფაც. ყოველი შექმნილი კომპიუტერისთვის იქმნებოდა შესაბამისი სისტემა მასზე სამუშაოდ. იმდროინდელი კომპიუტერები კონკრეტული ამოცანების დასამუშავებლად იგბოდა და ამ კომპიუტერებზე მხოლოდ მათზე მორგებული პროგრამების გამვება შეიძლებოდა. პროგრამა, რომელიც ერთი მწარმოებლის მიერ ერთი კომპიუტერისათვის იყო დაწერილი, სხვა მწარმოებლის მიერ შექმნილი კომპიუტერისთვის არათაგსებადი იყო. ამავდროულად, ამ კომპიუტერებზე შეუძლებელი იყო ორი ამოცანის ერთდროულად გამვება. დღევანდელი გადასახედიდან რომ ვიმსჯელოთ, შეუძლებელი იყო ტექსტის აკრეფა და მუსიკის მოსმენა ერთდროულად. აქედან გამომდინარე, 1960-იან წლების ბოლოს, სისტემის შექმნისას აქცენტი გადაიტანეს time-sharing კონცეფციაზე. ასეთ სისტემაში გაზიარებულია კომპიუტერის რესურსები მრავალ მომხმარებელსა და ერთდროულად გამვებულ მრავალ ამოცანაზე. time-sharing ოპერაციული სისტემის ერთ-ერთი ადრეული ვარიანტის პროექტი იყო MULTICS (Multiplexed Information and Computing Service). ის დაიწყო 1964 წელს კემბრიჯში, მასაჩუსეტში და MIT⁵-ის თაოსნობით ხორციელდებოდა General Electric⁶-სა და AT&T Bell Labs⁷-თან თანამშრომლობით. 1969 წელს Bell Labs გამოყოფილი პროექტის.

1969-1970 წლებში, კენეტ (კენ) ტომპსონმა (Kenneth Thompson) და დენის რიჩიმ (Dennis Ritchie), რომლებიც MULTICS-ის პროექტის თანამონაწილენი იყვნენ, AT&T Bell Labs-ში გადაწყვიტეს მსგავსი ოპერაციული სისტემის დაწერა პატარა მასშტაბით PDP-7-ზე⁸ ასემბლის⁹ გამოყენებით. სულ მაღლე ოპერაციულ სისტემას დაარქებს სახელი Unics (UNiplexed Information and Computing Service), როგორც MULTICS-ის კალამბური, მოგვიანებით კი Unix. ასემბლერზე დაწერილი პროგრამა ნიშნავდა იმას, რომ ეს პროგრამა სხვა არქიტექტურის კომპიუტერზე ვერ გაეშვებოდა. ამასობაში, ტომპსონი და რიჩი ქმნიან დაპროგრამების ენას C, რომლის მიზანიც არის პორტატული პროგრამის დაწერა. 1972-1973 წლებში სისტემა გადაიწერა C ენაზე და დაემატა ბევრი ახალი ფუნქციონალი. 1971-1979 წლებში პროდუქტი გამოდიოდა Unix Time-Sharing System V1, V2, V3, V4, V5, V6 და V7 დასახელებებით.

1975 წელს კენ ტომპსონი Bell Labs-დან გადავიდა ბერკლიში (Berkeley), კალიფორნიის უნივერსიტეტში,¹⁰ როგორც მოწვეული პროფესორი. ის დაეხმარა Unix V6-ის დაყენებაში და ამ სისტემისთვის დაიწყო დაპროგრამების ენა – პასკალის (Pascal) შექმნა. მოგვიანებით ჩაკ ჰელი (Chuck Haley) და ბილ ჯოი (Bill Joy) გააუმჯობესეს ტომპსონის პასკალი და ამავდროულად, შექმნეს გაუმჯობესებული ტექსტური რედაქტორი სახელად ex. 1978 წელს კალიფორნიის უნივერსიტეტის კომპიუტერული სისტემების კვლევის ჯგუფმა

⁵MIT – Massachusetts Institute of Technology, მასაჩუსეტსის ტექნიკური ინსტიტუტი არის ძალიან ცნობილი კერძო სასწავლო, კვლევითი უნივერსიტეტი კემბრიჯში, მასაჩუსეტსი, აშშ.

⁶General Electric (GE) – ჯენერალ კლექტრიკის არის ამერიკული კორპორაცია (კემბრიჯი, მასაჩუსეტსი), რომელიც აწარმოებს ტექნიკის დარიალის სპექტრს.

⁷AT&T Bell Labs ერთ-ერთი ძეველი დასახელება დღევანდელი Nokia Bell Labs-ის. მას სხვადასხვა პერიოდებში აგრეთვე ერქვა Bell Telephone Laboratories და Bell Labs. AT&T Bell Labs არის კვლევითი და სამეცნიერო განვითარების ამერიკული კომპანია. მოგვიანებით დაიყო ორად (Bell Labs და AT&T Laboratories). ის მდგრადიობს აშშ-ში და ეკუთვნის ფინურ კომპანია Nokia-ს. მიზი ლაბორატორიები მხოლოდ სხვადასხვა ქვეყანაშია განაწილებული. ისტორიული ლაბორატორია (Volta Laboratory and Bureau) ჯერ კიდევ მე-19 საუკუნეში შექმნა ალექსანდრე ბელმა (Alexander Graham Bell). Bell Labs იმითაც არის ცნობილი, რომ იქ შეიქმნა ტრანზისტორი, დამხერი, განაწილებული ოპერაციული სისტემები – Plan 9 და Inferno, დაპროგრამების ენები C, C++, S და A.შ.

⁸PDP-7 არის Digital Equipment Corporation-ის მიერ შექმნილი PDP (Programmed Data Processor) სერიის ერთ-ერთი მინიკომპიუტერი. იმ დროისთვის ის ითვლებოდა იაფად, თუმცა იყო მძლავრი. მისი ფასი 1965 წელს იყო 72000\$, რაც დღეს დაახლოებით 500000\$-ის ექვივალენტია.

⁹ასემბლი (assembly language ან assembler language, შემოკლებით – asm) არის კომპიუტერის დაბალი დონის დაპროგრამების ენა.

¹⁰University of California (UC) არის ცნობილი საჯარო უნივერსიტეტი კალიფორნიაში, აშშ.

გამოუშვა პირველი პროდუქტი Berkeley Software Distribution (1BSD). 1BSD დაშენებული იყო Unix V6-ის საწყის კოდზე. მისი მეორე ვერსია – 2BSD 1979 წელს გამოვიდა. პირველი ვერსიის განახლებების გარდა, იგი შეიცავდა ბილ ჯოის ორ ახალ პროგრამას: vi ტექსტურ რედაქტორს, რომელიც ex-ის ვიზუალურ ვერსიას წარმოადგენდა და C shell-ს.

1977-1979 წლებში კენ ტომპსონმა და დენის რიჩიმ ხელახლა გადაწერეს Unix, რათა მეტად პორტაციული გახსადათ და AT&T Bell Labs-ში 80-იანი წლების დასაწყისში უშვეს Unix-ის განახლებულ ვარიანტ „System III“-ს. ამასობაში Bell Labs გამოვყო AT&T კომპანიას. ამ გამოყოფას უფრო სტრატეგიული დანიშნულება ჰქონდა. საქმე ის იყო, რომ AT&T წარმოადგენდა (და წარმოადგენს) უმსხვილეს სატელეკომუნიკაციო კომპანიას, რომელიც ფლობდა Bell Labs კვლევით ცენტრს. იმ დროისთვის AT&T მონოპოლისტად ითვლებოდა თავის სფეროში და მთავრობა მას მკაცრად აკონტროლებდა. Bell Labs კი მხოლოდ კვლევით ცენტრს წარმოადგენდა, რომელსაც დიდი ფინანსური რესურსი ჰქონდა (AT&T-ს წყალობით). გარკვეული იურიდიული შეზღუდვების გამო AT&T-ს აეკრძალა კომპიუტერულ ბაზარზე გამოსვლა და მას მხოლოდ Unicis-ის კოდების დალიცენზირების საშუალება დარჩა. Bell Labs კი იურიდიული შეზღუდვებისგან თავისუფალი იყო. მოგვიანებით AT&T უშვებს Unix-ის კომერციულ ვერსიას „System V“-ის დასახელებით.

საწყის ეტაპზე AT&T Bell Labs-ის Unix-ის სისტემები შეიცავდა ოპერაციული სისტემის საწყის კოდს, რაც მკვლევარებს საშუალებას აძლევდა შეეცალათ, გაეფართოვებინათ და გაეუმჯობესებინათ Unix. ეს კოდები თავისუფლად ვრცელდებოდა უნივერსიტეტებსა თუ კველევით ცენტრებში. შედეგად, Unix-ის ბევრი სხვადასხვა ვარიანტი განვითარდა. უმეტესი მათგანი გახდა მესაკუთრეობრივი და ისინი მხარდაჭერილები იყვნენ შესაბამისი მწარმოებელისგან (ვენდორებისგან). ამ ყველაფერმა კი გამოიწვია ის, რომ ცალკეულმა მწარმოებლებმა პროდუქციის განვითარებისას საკუთარი ხაზი შექმნა, საკუთარი პროგრამებით, რომლებიც სრულიად არათავსებადი იყო სხვა მწარმოებლის მიერ შექმნილ სისტემებთან.

1984 წელს დაარსდა X/Open ჯგუფი. მისი წევრები იყვნენ ინფორმატიკაში მომუშავე კომპანიები. X/Open ჯგუფის მიზანი იყო Unix-ის სხვადასხვა ვერსიის ნორმალიზება, რათა გაეზარდათ მათ შორის თავსებადობა და შეემცირებინათ პორტირების ხარჯები. ამ ჯგუფის გარდა, აგრეთვე ამავე მიზნებისთვის ჩამოყალიბდა ჯგუფი POSIX¹¹, რომელიც IEEE¹² ასოციაციის ნაწილია. ეს ორი ჯგუფი გახდა სტანდარტიზაციის ნამდვილი ორგანიზმი, თუმცა POSIX-ის მიერ გაქვეული სამუშაოები უფრო გადამწყვეტი აღმოჩნდა. თუ მწარმოებლები ამ სტანდარტს გაითვალისწინებდნენ, ოპერაციულ სისტემებს შორის თავსებადობა გარანტირებული იქნებოდა.

ამავე წელს MIT-ში იქმნება X Window – მრავალფანჯრიანი გრაფიკული სისტემა. ეს სისტემა Unix-სგან დამოუკიდებელი იყო, თუმცა მის წარმატებაში დიდი წვდილი შეიტანა.

1987 წელს AT&T (Unix-ის მფლობელი) და Sun (კომპიუტერების მწარმოებელი ერთ-ერთი ლიდერი კომპანია, რომელიც იყენებდა BSD-ს) ქმნიან ალიანსს, რათა მოახდინონ ორი სისტემის შერწყმა. 1988 წელს იქმნება ორი კონსორტიუმი:

- OSF (Open Software Foundation) (წევრები: DEC, HP, IBM, ...), სადაც მუშაობენ ახალი Unix-ის ნორმალიზებაზე და რომელიც მონათლებს OSF1 სახელით.
- Unix International (წევრები: AT&T, Sun, ...), რომლის მიზანიცაა Unix system V-ის პოზიციების გამყარება.

1992 წელს გამოდის OSF-ის პირველი, კომერციულად ხელმისაწვდომი სისტემის ვერსია DEC/OSF1 დასახელებით, ხოლო Sun უშვებს System V-სა და BSD-ს პირველ შერწყმულ კომერციულ ვერსიას. ზოგადად, 1980-იანი წლების ბოლოსა და 1990 წლების

¹¹POSIX – Portable Open System Interface eXchange

¹²IEEE – Institute of Electrical and Electronics Engineers

დასაწყისში AT&T-სა და Berkeley-ს შორის დიდი „ომი“ იყო გაჩაღებული ბაზარზე პირველობის მღსაპოვებლად. კომერციული თვალსაზრისით შეიძლება ჩავთვალოთ, რომ „ომში“ „System V“-მ იმარჯვა, რადგან ტექნიკის მწარმოებლების (hardware vendors) უმრავლესობა AT&T-ს „System V“-ზე გადაერთო, თუმცა BSD სისტემაც ფართოდ გამოიყენებოდა მკვლევარებს შორის პერსონალურ კომპიუტერებსა და პირადი გამოყენების სერვერებზე. ერთი კი აღსანიშნავია – მრავალი წლის განმავლობაში System V და BSD ხშირად ითვისებდნენ ერთმანეთისგან მნიშვნელოვან ინოვაციებს და ნერგავდნენ საკუთარ პროდუქტებში. AT&T-მ 1990-იანი წლების დასაწყისში კალიფორნიის უნივერსიტეტს სასამართლოში უჩივლა იმ მიზანით, რომ BSD შეიცავდა AT&T-ს კუთვნილი Unix-ის საწყის კოდებს. ამან საგრძნობლად შეაფერხა BSD სისტემის განვითარება. 1995 წელს მისი ბოლო ვერსია – 4.4BSD-Lite Release 2 გამოვიდა ბერკლიში. შემდეგ კი კომპიუტერული სისტემების კვლევის კაუჭი დაიშალა და BSD-მაც ბერკლიში შეწყვიტა განვითარება. BSD-ს ლიცენზიის დამთმობმა მხარემ საშუალება მისცა ბევრი სხვა კომპანიის საკუთრებაში მყოფი ოპერაციულ სისტემაში, თავისუფალსა თუ მესაკუთრეობრივში, ჩაენერგა BSD-ს კოდები. მაგალითად, მაიკროსოფთ ვინდოუსმა (Microsoft Windows) გამოიყენა BSD-ს კოდები TCP/IP-ის დანერგვის დროს. ასევე, BSD-ს უმრავი კოდი აქვს ჩაშენებული Apple-ის Mac OS-სა და Solaris-ს. ეს ისტორია აჩვენებს, რომ პროგრამული უზრუნველყოფის განვითარების პროცესებში არამხოლოდ ტექნოლოგიური პროგრესია მნიშვნელოვანი, არამედ ეკონომიკური და იურიდიული ფაქტორებიც დიდ როლს ასრულებენ.

1.2 Unix-ის მსგავსი სისტემები

კომპიუტერული სისტემების და ოპერაციული პროგრამების განვითარებამ, განსაკუთრებით Unix-ისა და BSD-ის პიონერულმა ვერსიებმა, მნიშვნელოვანი გავლენა მოახდინა თანამედროვე ინფორმაციული ტექნოლოგიების განვითარებაზე. Unix-ის მოდულარული და პორტატული არქიტექტურა გახდა საფუძველი მრავალი სისტემისთვის, ხოლო BSD-ის თავისუფალი ლიცენზიამ ხელი შეუწყო ინოვაციური იდეების ფართო გავრცელებას. ამან უზრუნველყო ოპერაციული სისტემების პლატფორმების ზრდა, რომლებიც არა მხოლოდ კვლევით და აკადემიურ წრეებში, არამედ კომერციულ სექტორში წარმატებით დაინერგა.

Unix ოპერაციული სისტემიდან წარმოებულ სისტემებს Unix-ის მსგავს სისტემებს (Unix-like) უწოდებენ. ოპერაციული სისტემის ეს კატეგორია მოიცავს ისეთ სისტემებს, რომლებსაც ორიგინალი Unix-ის მსგავსი სტრუქტურა აქვთ. მასში ასევე მოიაზრება UNIX-ის კლონები¹³. ცნობილია Unix-ის მსგავსი შემდეგი სისტემები:

Solaris	1983 წელს კომპანია Sun Microsystems-მა გამოუშვა BSD-ს ვარიანტი SunOS, რომელიც გათვალისწინებული იყო SPARC პლატფორმის სერვერული ტიპის კომპიუტერებისთვის. 1992 წელს კომპანიაში დაიწყეს ახალი, უფრო თანამედროვე Unix-ის მსგავსი ვერსიის შექმნა, რომელსაც უწოდეს Solaris. ამჟამად ის ცნობილია როგორც Oracle Solaris, რადგან Sun Microsystems 2010 წელს კომპანია Oracle-მა შეიძინა.
---------	---

¹³ კლონი არის პროგრამა (ოპერაციული სისტემა ან სხვა), რომელსაც ორიგინალის მსგავსი ქცევა და ფუნქციონალი აქვს და არ შეიცავს საწყის კოდებს.

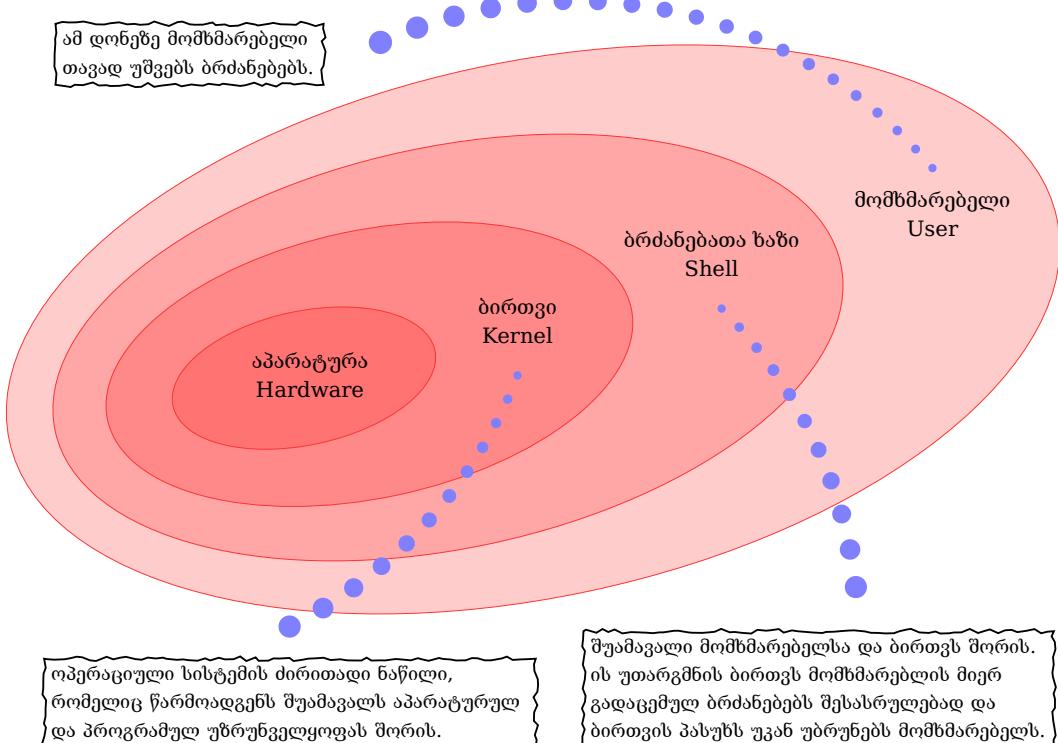
macOS	თანამედროვე მაკინტოშის სისტემების შექმნაც Unix-დან იღებს სათავეს. კომპანია Apple 1997 წელს NeXT-ის შეძენასთან ერთად დაეუფლა ოპერაციული სისტემა NeXTSTEP-ს, რომელიც წარმოებულია BSD-ს ადრეული ვერსიისგან. კომპანიაში 2001 წელს სისტემა სრულად განაახლეს და გამოუშვეს Mac OS X, რომელიც ასევე დაფუძნებულია Unix-ის მსგავს სისტემა Darwin-ზე (მოხალისების მიერ შექმნილი). 2012 წელს Mac OS X-ს შეუცვალეს დასახელება OS X-ით. 2016 წლიდან მისი ოფიციალური სახელია macOS.
AIX	ეს სისტემა კომპანია IBM-მა განავითარა, რომელიც ძირთადად IBM-ის mainframe-სა და PowerPC-ზე მუშაობს.
HP-UX	კომპანია Hewlett-Packard-ის მიერ შეარდაჭერილი სისტემაა, რომელიც გამოიყენება HP 9000 ხაზის Workstation-სა და სერვერებზე.
Minix	მიკრობირთვიანი ოპერაციული სისტემაა, რომელიც ძირითადად საგანმანათლებლო მიზნებისთვის გამოიყენება.
BlackBerry 10	მესაკუთრეობრივი მობილური ოპერაციული სისტემა BlackBerry-ის ხაზის სმარტფონებისთვის. BlackBerry 10 დაფუძნებულია Unix-ის მსგავს QNX სისტემაზე.
Tru64	კომპანია Compaq-ის მიერ განვითარებული პროცესორია Alpha პროცესორებისთვის.
FreeBSD	BSD-ს ყველაზე პოპულარული შთამომავალი. შექმნილია მოხალისეების მიერ.
NetBSD	50-ზე მეტ პლატფორმასთან შეთავსებადი BSD-სგან წარმოებული სისტემა (მოხალისეების მიერ განვითარებული).
OpenBSD	ერთ-ერთი ყველაზე უსაფრთხო და დაცული ოპერაციული სისტემა, ასევე BSD-სგან წარმოებული (მოხალისეების მიერ განვითარებული).
Linux	ყველაზე პოპულარული და სწრაფად განვითარებადი სისტემა (მოხალისეების მიერ განვითარებული).
Android	Linux-ზე დაფუძნებული ოპერაციული სისტემა, რომელიც თავდაპირველად გამიზნული იყო სმარტფონებზე. ასეთი ის სმარტფონების გარდა, გამოიყენება ტელევიზორებზე, ლეპტოპებზე, პლანშეტებზე. შეიქმნა კომპანია გუგლის (google) მხარდაჭერით, ხოლო 2005 წელს ის თავად გუგლმა შეისყიდა.

ოპერაციული სისტემების შესახებ ქრონომეტრული ინფორმაცია შეგიძლიათ ერიკ ლევენეზის (Éric Lévénez) ვებ გვერდზე მოიძიოთ: <https://www.levenez.com>

ოპერაციული სისტემა ყველაზე მნიშვნელოვანი პროგრამაა, რომელიც ეშვება კომპიუტერზე. ოპერაციული სისტემის გარეშე შეუძლებელია სხვა პროგრამების გაშვება. მისი ძირითადი ამოცანებია მომზმარებლებთან ურთიერთობა და კომპიუტერული რესურსების მართვა. მაგალითად, მომზმარებლის მიერ კლავიატურიდან (ან შეტანის სხვა მოწყობილობიდან) შეტანილი ინფორმაციის გაგება, მისი დამუშავება და მიღებული შედეგის გამოტანა მონიტორის ეკრანზე (ან სხვა გამოტან მოწყობილობაზე). ოპერაციული სისტემა არის დამაკავშირებელი რგოლი, შეიძინავალი, ინტერფეისი მომზმარებელსა და კომპიუტერს შორის. ის აგებინებს კომპიუტერს მომზმარებლის „ნათქვაშს“ და პირიქით.

მინიმალისტური ოპერაციული სისტემის მოდელი რომ წარმოვიდგინოთ, ის უნდა შედგებოდეს შემდეგი ნაწილებისგან (იხილეთ სურ. 1.1):

- ბირთვი (kernel) – ეს არის ოპერაციული სისტემის ძირითადი პროგრამა. ის წარმოადგენს დამაკავშირებელ რგოლს კომპიუტერის პროგრამულ (software) და აპარატურულ (hardware) ნაწილებს შორის. თვალსაჩინოებისთვის წარმოვიდგინოთ შემდეგი სცენარი: თქვენ გახსენით ფაილი ერთ-ერთ ტექსტურ რედაქტორში, აკრიფთ ტექსტი და შემდეგ შეინახეთ ფაილი USB ფლეშ მოწყობილობაზე. პროგრამა, ამ შემთხვევაში ტექსტური რედაქტორი, ამ ოპერაციის შესასრულებლად (ფაილის შესანახად) მიმართავს ბირთვს. ოპერაციის სპეციფიკურობა, თუ როგორ და რანაირად უნდა შეინახოს ფაილი USB ფლეშ მოწყობილობაზე, უცნობი რჩება როგორც ტექსტური რედაქტორისთვის, ასევე მომზმარებლისთვის. ამას აგვარებს ბირთვი.
- ბრძანებათა ხაზი (command line, shell) – ეს არის ის გარსი, სადაც სრულდება მომზმარებლის მიერ მითითებული ბრძანებები. მომზმარებელს პირდაპირი წვდომა არ აქვს ბირთვთან, არამედ მხოლოდ ბრძანებათა ხაზთან. ბირთვი გარშემორტყმულია ბრძანებათა ხაზით როგორც ნიუარა და მხოლოდ ამ ნიუარის გავლით შეუძლია მომზმარებელს ბირთვთან ინტერაქცია. Shell ინგლისური სიტყვაა და ქართულად ნიუარას ნიშნავს. სწორედ ამიტომ უწოდებენ ბრძანებათა ხაზს Shell-ს.
- თავად ბრძანებები – ბინარული ფაილები, გამშვები ფაილები, პროგრამები.

სურ 1.1: Unix-ის არქიტექტურა

ბინარულ ფაილებს გამშვებ ფაილებსაც უწოდებენ, რადგან ყველა მათგანის გაშვება შესაძლებელია. მათ ასევე შეიძლება ვუწოდოთ აპლიკაცია, პროგრამა ან სკრიპტი, თუმცა როგორც წესი, სამიგეს სხვადასხვა კონტაქტის აქვს და სხვადასხვა სიტუაციაში გამოიყენება.

ბინარული ფაილი იმიტომ ჰქვია, რომ მისი შიგთავსი პირდაპირ კომპიუტერისთვის გასაგებ ფორმატში – ორობით სისტემაში ჩაწერილი (0-ებითა და 1-ებით). აპლიკაცია უფრო მთლიანი ერთეულია, რომელიც შეიძლება შედგებოდეს ერთად მომუშავე ერთი ან რამდენიმე მოდულისგან (ისინი შესაძლებელია იყოს სხვადასხვა დაპროგრამების ენაზე დაწერილი ან/და სხვადასხვა კომპიუტერზე მომუშავე). პროგრამა ცალკეული ერთეულია. ეს არის კომპიუტერისთვის გასაგები ინსტრუქციების ერთობლიობა, რომელიც კომპილაციის¹⁴ შედეგად მიიღება. სკრიპტი ბრძანებების ერთობლიობაა და მის გასაშვებად ინტერპრეტატორია¹⁵ საჭირო.

1.3 პროგრამები და ლიცენზიები

წარმოიდგინეთ, რომ თქვენ შექმენით უნიკალური პროგრამა და გსურთ, რომ სხვებმაც გამოიყენონ იგი, მაგრამ ამავდროულად, გინდათ შეინარჩუნოთ გარკვეული კონტროლი იმაზე, თუ როგორ გამოიყენებენ სხვების თქვენს პროგრამას. ამისთვის თქვენ შეგიძლიათ დაწეროთ რამდენიმე წესი, რომელიც აღწერს, თუ როგორ შეიძლება სხვებმა გამოიყენონ თქვენი პროგრამა. პროგრამული უზრუნველყოფის ლიცენზია სწორედ ამ წესების მსგავსია. ეს არის იურიდიული დოკუმენტი, რომელიც განსაზღვრავს, თუ როგორ შეიძლება იქნას გამოყენებული პროგრამა. ლიცენზიები საზღვრავენ ავტორის უფლებებსა და მომხმარებლის შესაძლებლობებს. ისინი ადგენენ, შეიძლება თუ არა კოდის თავისუფლად გაზიარება სხვებთან, მოდიფიცირება და გაუმჯობესება, მისი გამოყენება კომერციული პროდუქტების შესაქმნელად და სხვა. აღბათ, ყველა თქვენგანს პროგრამის ინსტალაციის დროს შეგინიშნავთ ფანჯარა, სადაც პროცესის გასაგრძელებლად გარკვეულ პირობებზე დათანხმებაა საჭირო. ლიცენზია სწორედ ამ პირობების ერთობლიობაა და მასში დეტალურადაა გაწერილი თუ რა უფლებებით შეგვიძლია ამა თუ იმ პროდუქტის გამოყენება. სადლეისოდ ლიცენზიების საკმაოდ დიდი რაოდენობა არსებობს და თითოეული მათგანი გთავაზობთ განსხვავებულ პირობებს.

1.3.1 მესაკუთრეობრივი პროგრამა

მესაკუთრეობრივი პროგრამები (Proprietary software) ხშირად ასოცირდება ტერმინებთან "დახურული კოდის პროგრამა" და "კომერციული პროგრამა რადგან მათი საწყისი კოდი (ანუ ის კოდი, რომლითაც არის დაწერილი პროგრამა) არ არის ხელმისაწვდომი მომხმარებლისთვის. ამ ტიპის პროგრამების ლიცენზიები, როგორც წესი, მკაცრად შემზღვდავია და არ აძლევს მომხმარებელს უფლებას შეცვალოს, გაავრცელოს ან გაყიდოს პროგრამა. კოდში გაუმართაობის ან ფუნქციონალის არ არსებობის შემთხვევაში, ისეა დაგვრჩენია, დავუცადოთ, სანამ გამომცემელი თავად არ გააკეთებს ცვლილებას. ეს კი, როგორც წესი, ხშირად არ ხდება. და თუ მაინც მოხდა, ამ პროცესს დიდი დრო მიაქვს ხოლმე და ბოლოს, პროგრამის განახლება ზოგჯერ ახალ გადასახადთან არის დაკავშირებული. ასეთ შემთხვევებში, პროგრამის მომხმარებელს თითქმის არ აქვს საშუალება დააჩქაროს შესწორების პროცესი. მაგალითად, Microsoft Office და Adobe Photoshop მესაკუთრეობრივი პროგრამებია.

¹⁴ კომპილაცია არის პროცესი, რომლის დროსაც მაღალი დონის კომპიუტერულ ენაზე დაწერილი კოდი გარდაიქმნება მანქანურ ენაზე. შედეგად ვლებულობთ გამშვებ ფაილს. ამ პროცესს ასრულებს პროგრამა, რომელსაც კომპილატორი ჰქვია.

¹⁵ ინტერპრეტატორი არის პროგრამა, რომელიც პირდაპირ ასრულებს მაღალი დონის კომპიუტერულ ენაზე დაწერილი კოდის ინსტრუქციებს.

1.3.2 პროგრამის საცდელი და უფასო ვერსიები

ბევრი ფიქრობს, რომ პროგრამის საცდელი ვერსია (Shareware) და უფასო პროგრამული უზრუნველყოფა (Freeware) თავისუფალი პროგრამებია, თუმცა ეს ასე არ არის. ორივე მათგანი მესაკუთრეობრივი პროგრამებია, რომელთა გავრცელების საშუალებაც განსხვავდება. Shareware ფასიანი პროგრამული უზრუნველყოფაა, რომელიც გაცნობის მიზნით გარკვეული დროის განმავლობაში უფასოდ მოგვეცემა, ზოლო freeware, როგორც თვითონ სიტყვიდან ჩანს, უფასოა. ეს კომპიუტერული პროგრამები ისევე დახურულია, როგორც სხვა მესაკუთრეობრივი პროგრამები. თუ ღდესმე ავტორმა შეწყვიტა მისი განვითარება – საფრთხე, რომელიც ბევრ shareware-ს ემუქრება – სხვა ვერავინ შეძლებს მათ განახლებაზე ზრუნვას.

1.3.3 თავისუფალი პროგრამული უზრუნველყოფა

თავისუფალი პროგრამული უზრუნველყოფა არის პროგრამა, რომლის გამოყენება, შესწავლა, გავრცელება, და მოდიფიკაცია შესაძლებელია თავისუფლად, გარკვეული პირობების დაცვით. ამ პროგრამების საწყისი კოდი ხელმისაწვდომია ყველასთვის, რაც საშუალებას აძლევს მოშემარებელებს და დეველოპერებს შეისწავლონ, შეცვალონ და გააუმჯობესონ კოდი, ასევე, გაავრცელონ შეცვლილი კოდი. რა თქმა უნდა, თავისუფალ პროგრამებსაც აქვთ თავიანთი ლიცენზიები. ასეთ ლიცენზიებს შორის ერთ-ერთი ყველაზე ცნობილია GPL (General Public License). ამ ლიცენზიით გამოდის ბევრი თავისუფალი პროგრამული უზრუნველყოფა, მაგალითად ლინუქსი (Linux), კომპილატორი GCC (GNU Compiler Collection) და სხვა. ეს ლიცენზია იძლევა საშუალებას, რომ მოშემარებელმა საწყისი კოდი შესწავლოს, მასში ცვლილები შეიტანოს და გააზიაროს, თუმცა სავალდებულოა, შეცვლილი პროგრამა გავრცელდეს ლიცენზიით თავდაპირველი მინიჭებული უფლებებით. მაშასადამე, შეუძლებელია GPL ლიცენზიის ქვეშ მყოფი პროგრამა გამოვიყენოთ და გაგხადოთ მესაკუთრეობრივი. ამგვარად, GPL ლიცენზიის ქვეშ მყოფი პროგრამების განვითარებას საფრთხე ძნელად თუ ემუქრება. თუ ავტორების ინტერესი შეწყდება თავიანთივე პროგრამებისადმი, სხვებს შეეძლებათ განაგრძონ მათი განვითარება. GPL ლიცენზიას ლიცენზიერების Copyleft ფორმას აკუთვნებენ. Copyleft არის Copyright¹⁶ სიტყვის თამაშიდან მიღებული ტერმინი. Copyleft ლიცენზიებში მოითხოვება ორიგინალიდან ნაწარმოებ პროდუქტში იმავე უფლებების შენარჩუნების პირობა და აღინიშნება ტიპითობი. ფართოდ ცნობილია თავისუფალ პროგრამებში გავრცელებული შემდეგი ლიცენზიები და შესაძლებელია მათი კატეგორიებად დაყოდა თავისუფლების იმ წარისხის მიხედვით, რასაც თავად გვთავაზობენ:

- ნების დამრთველი (permissive, არა Copyleft) ლიცენზიები:

- BSD ლიცენზია – ეს არის ბერკლეიში კალიფორნიის უნივერსიტეტში შექმნილი ლიცენზია (Berkeley Software Distribution license). BSD ლიცენზია ნაკლებ შეზღუდვებს აწესებს GPL-თან შედარებით. არსებობს მისი 2 ძირითადი ვერსია: „ორიგინალი“ და „New BSD license“ სახელით ცნობილი „მოდიფიცირებული“ ვერსია. წლების განმავლობაში ისინი შეირჩევად იცვლებოდნენ, რამაც ბევრი ახალი ლიცენზიის შექმნას შეუწყო ხელი. მაგალითად, როგორიცაა „ორ-პუნქტიანი BSD ლიცენზია“ (two-clause BSD license), „სამ-პუნქტიანი BSD ლიცენზია“ (three-clause BSD license), „ოთხ-პუნქტიანი BSD ლიცენზია“ (four-clause BSD license). ყველა მათგანი „BSD-ს ტიპის ლიცენზიის“ სახელით არის ცნობილი. ბევრი პროგრამა – ოპერაციული სისტემები FreeBSD, OpenBSD და NetBSD, ვებ სერვერი Nginx, Chromium ვებ ბრაუზერი, დაპროგრამების ენა Ruby,

¹⁶Copyright ანუ საავტორო უფლებები არის უფლებები, რომელიც წარმოემვება ავტორს მის მიერ შექმნილ ნაწარმოებთან დაკავშირებით. საავტორო უფლებების დაცვის ნიშანია ©.

ინტერპრეტატორი tsch, ტექსტური რედაქტორი vi და სხვა სწორედ ამ ლიცენზიით გამოდის. BSD ლიცენზიაში აგტორის წენება ხშირად მოითხოვება, განსაკუთრებით ორიგინალურ ვერსიებში, ხოლო newer ვერსიებში ეს მოთხოვნა შეიძლება იყოს უფრო რბილი.

- MIT ლიცენზია – ეს საკმაოდ პატარა და დამთმობი ლიცენზიაა, რომლის ქვეშაც გამოდის X Window System, jQuery და ა.შ. MIT ლიცენზია თავდაპირველად შეიქმნა მასაზუსტებსის ტექნოლოგიის ინსტიტუტში და ცნობილია X11 და MIT X დასახელებითაც. ეს ლიცენზია მომხმარებელს კოდის გამოყენების, მოდიფიცირების და კომერციული მიზნებისთვის გავრცელების უფლებას აძლევს, იმ პირობით, რომ თავდაპირველი აგტორის ინფორმაცია დარჩეს თავად კოდში და პროგრამული უზრუნველყოფის დოკუმენტაციაში, ხოლო სარეკლამო მასალებში ეს მოთხოვნა არ არის აუცილებელი.
- Apache ლიცენზია – Apache Software Foundation (ASF)-ის მიერ შექმნილი ლიცენზიაა. სადღეისოდ, ლიცენზიის ბოლო ვერსიაა 2.0. სწორედ ამ ლიცენზიით გამოდის Apache HTTP Server და OpenOffice. Apache ლიცენზია მოიცავს უარს პასუხისმგებლობაზე. არანაირი გარანტია არ არის მოცემული, რაც იმას ნიშნავს, რომ არავინაა პასუხისმგებელი პროგრამული უზრუნველყოფის მომხმარებლის მიერ გამოწვეულ ზარალზე. ასევე, Apache ლიცენზის გამოყენებსას, პატენტთან დაკავშირებული ყველა უფლება აგტორმატურად გადეცემა იმ მომხმარებლებს, რომლებიც ამ კოდს იყენებენ.
- Public domain – ამ ლიცენზიის ქვეშ ნაშრომის განთავსება ნიშნავს, რომ წებისმიერს, ნებისმიერი მიზნებისთვის შეუძლია მისი თავისუფლად გამოყენება.

- ნაკლებდამცავი ლიცენზიები (ნაკლებ Copyleft ლიცენზიები):

- MPL (Mozilla Public License) – Mozilla ფონდის მიერ შექმნილი ლიცენზია. ლიცენზიის სადღეისოდ ბოლო ვერსიაა 2.0. ამ ლიცენზიით გამოდის Mozilla Firefox, Mozilla Thunderbird და Mozilla-ს სხვა პროგრამები. MPL საშუალებას იძლევა, რომ მისი ლიცენზიით დაცული კოდი სხვა ლიცენზიის ქვეშ არსებულ კოდთან ინტეგრირდეს (მათ შორის კომერციულ ლიცენზიებთან) ისე, რომ MPL-ის პირობები არ გავრცელდეს სხვა ნაწილებზე. ეს ლიცენზია ფაილზე ორიენტირებული ლიცენზია. ეს ნიშნავს, რომ თითოეული ფაილი, რომელიც MPL ლიცენზიით არის გავრცელებული, შეიძლება გამოყენებულ იქნას სხვა პროექტებში, მათ შორის კომერციულ პროექტებში, ცალკეული ფაილის დონეზე.
- GNU LGPL (GNU LESSER GENERAL PUBLIC LICENSE) – არის თავისუფალი პროგრამების ფონდში (Free Software Foundation – FSF) შექმნილი ლიცენზია. LGPL ბიბლიოთეკაზე ორიენტირებული ლიცენზია და წშირად გამოიყენება გაზიარებული ბიბლიოთეკებისთვის (shared library), ამიტომ LGPL-ს წშირად LIBRARY GENERAL PUBLIC LICENSE-ად მოიხსენიება. LGPL ლიცენზიის ქვეშ არსებული ბიბლიოთეკა შეიძლება გამოყენებულ იქნას კომერციულ პროექტებში, მაგრამ თუ ბიბლიოთეკა შეიცვალა, ცვლილებები უნდა გავრცელდეს იმავე ლიცენზიის ქვეშ.

- მკაცრადდამცავი ლიცენზიები (Copyleft ლიცენზიები):

- GNU GPL – არის Free Software Foundation (FSF)-ში შექმნილი ლიცენზია. ეს იყო პირველი Copyleft ლიცენზია ზოგადი გამოყენებისთვის. თავდაპირველი ვერსიის შემდეგ, რომელიც რიჩარდ სტალმანმა შეიქმნა, გამოვიდა კიდევ ორი – GNU GPLv2 და GNU GPLv3 ვერსია.
- Affero GPL – Affero General Public License. ეს ლიცენზია სპეციალურად შეიქმნა ისეთი პროგრამებისთვის, როგორიცაა ვებ-აპლიკაციები. მისი მიზანია, რომ

კომპიუტერული ქსელიდან მიღებულ მოშხმარებელს, რომელიც იყენებს შეცვლილ პროგრამას, შეეძლოს მისი საწყისი კოდის მიღება. FSF-ის მიერ გამოცემული ბოლო ვერსია არის GNU AGPLv3.

მნიშვნელოვანი დოკუმენტის შედარებითი ცხრილი სხვადასხვა კრიტერიუმების მიხედვით:

	უფლებები	გავრცელება	კომერციული მიზნები	კოდის ცვლილება	დაპატენტების დასაცავი	პირადი მაჩვენებელი	გავრცელების პირობები	შეზღუდვები
BSD 2-clause „Simplified“ License	o	o	o	o	o	o	o	o
BSD 3-clause Clear License	o	o	o	არა ¹⁷	o	o	o	o
BSD 3-clause „New“ or „Revised“ License	o	o	o	o	o	o	o	o
MIT License	o	o	o	o	o	o	o	o
Apache License 2.0	o	o	o	o	o	o	o	o
GNU LGPLv3	o	o	o	o	o	o	o	o
Mozilla Public License 2.0	o	o	o	o	o	o	o	o
GNU GPLv2	o	o	o	o	o	o	o	o
GNU GPLv3	o	o	o	o	o	o	o	o
GNU AGPLv3	o	o	o	o	o	o	o	o

1.4 თავისუფალი პროგრამების განვითარება

1983 წელს რიჩარდ სტალმანი (Richard Stallman) იწყებს ახალ პროექტს სახელწოდებით GNU, რომლის მთავარი მიზანია სრულიად თავისუფალი პროგრამებისაგან შემდგარი ოპერაციული სისტემის შექმნა. პროექტის ლოგოა ანტილოპა გნუ-ს თავი¹⁸. ამ დროისთვის Unix-სგან წარმოებული ბევრი ოპერაციული სისტემა გადაკეთდა არათავისუფალ

¹⁷ დოკუმენტია ხაზგასმით გამორიცხავს დაპატენტების საშუალებას.

GNU-ს ლოგოს ეს გამარტივებული ვარიანტი შექმნილია აურელიო ჰეკერტის (Aurelio Heckert) მიერ. ლოგოს თავდაპირველი ვერსია კი შექმნა ეტიენ სუვაზამ (Etienne Suvasa). www.gnu.org

სისტემად. ამ ფაქტმა იმდენად დიდი პროტესტის გრძნობა გააჩინა რიჩარდ სტალმანში, რომ მან თავის პროექტს დაარქვა GNU (Gnu's Not Unix). ეს რეკურსიული აკრონიმია და ხაზს უსვამს, რომ GNU არ არის Unix. ამ პროექტის ფარგლებში მან შექმნა შემდეგი პროდუქტები: GNU Compiler Collection (GCC), GNU Debugger, ტექსტური რედაქტორი GNU Emacs, დიცენტია GNU GPL. პირველმა სწორედ სტალმანმა განავითარა Copyleft კონცეფცია.

თავისუფალი Unix!

მადლიირების¹⁹ ამ დღიდან ვაპირებ შექმნა Unix-თან შეთავებადი სრული სისტემა GNU (Gnu's Not Unix). ის იქნება ღია და მისი გამოყენების უფლება ექნება ყველას. მივესალმები დახმარებას ნებისმიერი ფორმით: დრო, ფული, პროვრამები, აღჭურვილობა ...

— რიჩარდ სტალმანი; გამოქვეყნებული net.unix-wizards-ზე; 1983 წლის 27 სექტემბერი.

Free Unix!

Starting this Thanksgiving I am going to write a complete Unix-compatible software system called GNU (for Gnu's Not Unix), and give it away free to everyone who can use it. Contributions of time, money, programs and equipment are greatly needed...

— Richard Stallman; Posting to net.unix-wizards; 27 Sept. 1983.

1985 წელს იგი არამომგებიან ორგანიზაციას – თავისუფალი პროგრამების ფონდს (FSF²⁰) აფუნქციას. ფონდის მიზანია კომპიუტერული პროგრამების თავისუფლად გავრცელების, შექმნისა და თავისუფლად გარდაქმნის მხარდაჭერა. ამ ფონდში ის აგრძელებს უკვე არსებულ GNU პროექტებს, თუმცა სრულფასოვანი, Unix-ის მსგავსი, GNU ოპერაციული სისტემის შესაკვრელად მას აკლია ძირითადი კომპონენტი – ბირთვი. მართალია, 1990 წლიდან GNU პროექტის ფარგლებში დაიწყეს ბირთვის შექმნა, სახელად Hurd, თუმცა საბოლოოდ ის ვერ განვითარდა.

1.5 ლინუქსის ისტორია

1990 წელს, ფინეთში, ჰელსინკის უნივერსიტეტის სტუდენტი – ლინუს ტორვალდსი (Linus Torvalds) მიიღებს პერსონალურ კომპიუტერს 386²¹-ის ბაზაზე, 40 მბ ტევადობის ხისტი დისკითა და 4 მბ ზომის ოპერატორული მეხსიერებით. ის, როგორც ინფორმაციკის მიმართულების სტუდენტი, თავის კომპიუტერზე ცდის უნივერსიტეტში არსებულ სისტემებს და მალევე იმედგაცრუებული დარჩება. ამის შემდეგ ის შეეცდება ინტერნეტში მოიძიოს მისთვის სასურველი ოპერაციული სისტემა, თუმცა ვერც ამ ჯერზე იპოვის მისთვის დამაკმაყოფილებელ ან/და ფინანსურად ხელსაყრელ ვარიანტს (იმ დროს კომერციული Unix Intel 386 კომპიუტერებისთვის საკმაოდ ძვირი იყო) და გადაწყვეტს თავისუფალი დრო საკუთარი სისტემის წერას დაუთმოს.

1991 წელს ლინუს ტორვალდსმა დაიწყო ოპერაციული სისტემის ბირთვის წერა. ის მუშაობდა Minix-ზე და იყენებდა C და ასემბლერ დაპროგრამირების ენებს, ასევე GNU C კომპილატორს. საბოლოო პროდუქტს დაერქვა „Linux“.²²

¹⁹ მადლიირების დღე (Thanksgiving Day) არის ეროვნული დღესასწაული აშშ-ში, კანადასა და სხვა ქვეყნებში. აშშ-ში ის ნოემბრის მე-4 ხუთშაბათს აღინიშნება.

²⁰ FSF – Free Software Foundation

²¹ intel 80386 არის 32 ბიტიანი მიკროპროცესორი. ცნობილია როგორც i386 ან, უბრალოდ, 386. გამოვიდა 1985 წელს.

²² თავდაპირველად ლინუს ტორვალდს სურდა ბირთვისთვის დაერქმია „Freax“, როგორც სამი სიტყვის კომბინაცია: „Free“ (თავისუფალი), „Freak“ (ახირება, უცნაური აჩემება) და „X“ (როგორც Unix-ის აღუზია, მინიშნება). პროექტის ერთ-ერთ დასაკომპილირებელ ფაილსაც სწორედ „Freax“ ერქვა. საწყის ეტაპზე ლინუსს განხილული ჰქონდა „Linux“-

გამარჯობა ყველას, ვინც აქ იყენებს *minix*-ს - მე ვქმნი (თავისუფალ) ოპერაციულ სისტემას (მხოლოდ ჰაბი). არ იქნება დიდი და ისეთი პროფესიონალური, როგორიც *GNU*)
386(486) AT კლონებისთვის...

გაინცერებებს ხალხის აზრი, თუ რა შესაძლებლობების ხილვა სურთ ამ სისტემაში. ნებისმიერ წინადაღებას მივესალმები, მაგრამ არ გპირდებით, რომ ყველა მათგანს გავითვალისწინებ :-)

— ლინუს ტორვალდსი; გამოქვეყნებული *comp.os.minix*-ზე; 1991 წლის 25 აგვისტო.

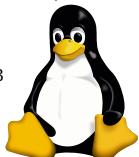
Hello everybody out there using minix - I'm doing a (free) operating system (just a hobby, won't be big and professional like gnu) for 386 (486) AT clones...

I'd like to know what features most people would want. Any suggestions are welcome, but I won't promise I'll implement them :-)

— Linus Torvalds; Posting to *comp.os.minix*; 25 Aug. 1991.

ბირთვის თავდაპირველი ვერსია 0.01 ლინუს ტორვალდსმა გამოუშვა 1991 წლის 17 სექტემბერს და მისი კოდი განათავსა *FTP* საიტზე (*ftp.funet.fi*). კოდი შეიცავდა 10 239 ხაზს. დეპებრის თვეში გამოვიდა ახალი სტაბილური ვერსია 0.11 ლინუსის გამოგონილი ლიცენზიით. ამავდროულად, ეს ბირთვი გამოიყენებოდა ისეთ პროგრამებთან ერთად სამუშაოდ, რომლებიც *GPL* ლიცენზიით *GNU* პროექტის ნაწილი იყო. ტორვალდსმა იცოდა *GNU* პროექტის ფარგლებში შესრულებული სამუშაოების მაღალი ხარისხის შესახებ და გადაწყვიტა, თავისი ნაშრომი *GNU* პროექტს მიეერთებინა და გამოეყენებინა *GPL* ლიცენზია. ამით იგი იმედოვნებდა, რომ მისი სისტემაც დიდ პოპულარობას მოიპოვებდა. 1992 წლის თებერვალში ტორვალდსმა *GNU GPL* ლიცენზიით გამოუშვა ბირთვის განახლებული ვერსია – 0.12. მოგვიანებით, ტორვალდსმა აღნიშნა – „ლინუსის *GPL*-ში განთავსება საუკეთესო რამ იყო, რაც ოდესებე გამიკეთებია“. მას შემდეგ ინტერნეტის საშუალებით ბირთვი საგრძნობლად გაუმჯობესდა ტორვალდსისა და მოხალისე პროგრამისტების მიერ. სადღეისოდ, ლინუსის განვითარებაში ათასობით მრავრამისტი მონაწილეობს და მისი კოდი ათობით მიღიონამდე ხაზს შეიცავს. ლინუსის შეიცავს ყველა იმ ფუნქციონალს, რომელიც თანამედროვე, სრულფასოვანი სისტემისათვის არის საჭირო. ლინუსი არის მრავალმომზარებლიანი (შესაძლებელია მრავალი მომხმარებელი ერთდროულად მუშაობდეს სისტემაში), მრავალამოცანიანი (მომხმარებელს შეუძლია მრავალი ამოცანის ერთდროულად გაშვება), პორტატული (ის შეთავსებადია ბევრ კომპიუტერულ არქიტექტურასთან, როგორიცაა: x86, IA-64, ARM, PowerPC, SPARC, SuperH და ა.შ.). სადღეისოდ (01.2025) ლინუსის ბოლო სტაბილური ვერსიაა 6.12.9 (პირველი რიცხვი ბირთვის ვერსიას წარმოადგენს, მეორე და მესამე კი მთავარი (major) და მეორებარისტოვანი (minor) რევიზიის აღმნიშვნელი რიცხვებია). ახლა, როდესაც თქვენ ამ წიგნს კითხულობთ, შესაძლებელია, ბოლო ვერსია უკვე სხვა იყოს. ბირთვის ვერსიების არქივის ნახვა შეგიძლიათ www.kernel.org ვებ-საიტზე. 1996 წელს ტორვალდსმა ლინუსის თილისმად გამოაცხადა პინგვინი, რომელსაც დაარქვეს *TUX*²³.

ის ვარიანტი მაგრამ, მეტისმეტად ეგოისუტრად მიიჩნია და ვადაიფიქრა. პროექტის საბოლოო ვერსია „Linux“ დასხელებით აიტვრია *ftp* სერვერზე. საქმე ის იყო, რომ სერვერის ერთ-ერთმა ადმინისტრატორმა, არი ლემკე (Ari Lemmke), რომელიც ამავდროულად ლინუს ტორვალდსის თანამშრომელი იყო ჰელსინგის ტექნოლოგიურ უნივერსიტეტში Helsinki University of Technology (HUT), ერთპიროგნულად ჩათვალა, რომ ბირთვისთვის „Freakx“-ის დარქმება არ იყო კარგი იდეა და ლინუსთან კონსულტაციის გარეშე პროექტს „Linux“ დაარქვა. საბოლოოდ ლინუსი დათანხმდა.

TUX – (Torvalds' UniX). თავდაპირველად Tux-ის რასტრული ვერსია 1996 წელს შექმნა დაარგინგდა (Larry Ewing) ალან კოქსის (Alan Cox) რჩევით. შემდეგ კი დაიწვენა თავად ლინუს ტორვალდსის მიერ.

სიტყვა „Linux“ არის ლინუს ტორგალდსის მიერ დარეგისტრირებული სავაჭრო ნიშანი, იკითხება როგორც "ლინუქსი" და წარმოადგენს მფლობელის კუთვნილებას.

1.5.1 თანამშრომლობითი განვითარება

იშვიათია პროგრამისტი, რომელსაც შეუძლია კომპლექსური პროგრამის ყველა ნაწილის, ყველა ეტაპის ბოლომდე ოპტიმალურ დონეზე მიყვანა. როგორც წესი, ისინი კონკრეტული ქვედარგის სპეციალისტები არიან. თანამშრომლობითი განვითარებით კი, რომელიც თავისუფალი პროგრამების ლიცენზიების წყალობით გვაქვს, თითოეულ პროგრამისტს შეუძლია, თავისი მაღალი კომპეტენციების ფარგლებში, პროგრამის ნაწილი განავითაროს. თავისუფალი პროგრამული უზრუნველყოფის წარმატებაც სწორედ ამ პრინციპზეა დამყარებული. არსებობს თავისუფალი პროგრამების ბევრი საზოგადოება, მაგალითად ლინუქსის საზოგადოება (Linux community). ეს საზოგადოებები ინფორმაციას ცვლიან ინტერნეტში ფორუმებისა და დასაგზავნი სიების (mailing lists) საშუალებით. შესაბამისად, სირთულეს არ წარმოადგენს, პრობლემის შემთხვევაში, დახმარება მიიღოთ ამდენი საზოგადოებიდან. თანამშრომლობითი მიდგომა წმირად მომზმარებლებზეც გადადის და შემდეგ ეს განწყობა მათმიც ვითარდება.

რადგან Linux არის მხოლოდ და მხოლოდ ბირთვი, არასწორია ვთქვათ ოპერაციული სისტემა – Linux. ოპერაციული სისტემა არის GNU/Linux. GNU/Linux ვრცელდება დისტრიბუტივების (distro) ფორმით. დისტრიბუტივი შეიცავს თავად ოპერაციულ სისტემას და დამატებითი პროგრამების დიდ კოლექციას, რაც მიმზმარებელს ძალიან კომფორტულ სამუშაო გარემოს უქმნის. არსებობს სრულიად თავისუფალი GNU/Linux დისტრიბუტები. ისინი მხოლოდ თავისუფალ პროგრამებს შეიცავენ. ასეთებია: **Dragora, Dynegetic, Parabola, Hyperbola, Trisquel, gNewSense** და სხვა. უფრო გავრცელებული და ცნობილი დისტრიბუტივებია:

დისტრიბუტივი	ვებ-გვერდი
Debian	www.debian.org
Ubuntu	www.ubuntu.com
Red Hat	www.redhat.com
Fedora	getfedora.org
AlmaLinux	almalinux.org
Rocky Linux	rockylinux.org
Arch Linux	www.archlinux.org
Linux Mint	linuxmint.com
Gentoo	www.gentoo.org
Manjaro	manjaro.org
Elementary OS	elementary.io
Kali Linux	www.kali.org
Suse	www.suse.com

მათ გარდა კიდევ ბევრი დისტრიბუტივი არსებობს. ისინი თავისუფალ პროგრამებთან ერთად შეიცავენ არათავისუფალ ნაწილსაც – მაგალითად აპლიკაციას, დრაივერს (driver), ჩაშენებულ პროგრამას (firmware), თამაშსა თუ დოკუმენტაციას.

1.5.2 ლინუქსის დოკუმენტაცია

ლინუქსი არის ერთ-ერთი ყველაზე კარგად დოკუმენტირებული სისტემა. მისი ბრძანებების თითქმის სრულ უმრავლესობას თანდართული აქვს სრულყოფილი დოკუმენტაცია - HOWTO. HOWTO დოკუმენტები არის სახელმძღვანელოები, რომლებიც აღწერენ კონკრეტული პროცესის ან ამოცანის შესრულების ნაბიჯებს. HOWTO-ები ძირითადად გვხვდება /usr/share/doc/HOWTO დირექტორიაში და წელმისაწვდომია სხვადასხვა თემებზე, როგორიცაა ქსელის კონფიგურაცია, სისტემის ადმინისტრირება, და პროგრამების დაყენება. ამ დოკუმენტაციებს ხშირად ვხვდებით ლინუქსის დისტრიბუციის პაკეტებში. გარდა ამისა, ასოციაცია, „ლინუქსის დოკუმენტაციის“ პროექტის (The Linux Documentation Project – tldp.org), რომლის მიზანიც არის ლინუქსთან დაკავშირებული სხვადასხვა დოკუმენტაციის მოძიება, შეგროვება, სტრუქტურირება და ხელმისაწვდომობა, მომხმარებლები მარტივად პოულობენ საჭირო რესურსებს (HOWTO, FAQ, სახელმძღვანელოები). ეს დოკუმენტები ნათარგმნია მსოფლიოს ბევრ ენაზე და ხელმისაწვდომია სხვადასხვა ფორმატში: ტექსტური, html, PostScript და სხვა.

სანდახან დოკუმენტაციის ასეთი სიმრავლე თავსატესაც წარმოადგენს. ზოგჯერ რთულია ასეთი დიდი რაოდენობის დოკუმენტაციიდან ზუსტად მორგებული დახმარების ამორჩევა. Unix-ის ბრძანებების უმრავლესობას -h ან -help ან -help ოფცია გააჩნია. მათი დახმარებით მომხმარებელს შეუძლია მოგლე დამხმარე ინფორმაციის ნახვა, თუ როგორ შეიძლება სინტაქსურად გამართული ფორმით ამ ბრძანების ჩაწერა. ხშირად მხოლოდ ბრძანების გაშვებაც საკმარისია, რომ ინტერპრეტატორმა თვითონ მიგვითითოს არასრულად აკრეფილი ბრძანების სწორი ჩაწერის შესაძლო ფორმებზე. თუ გვსურს უფრო დეტალური ინფორმაციის მიღება კონკრეტული ბრძანების შესახებ, შეგვიძლია man ბრძანება გამოყიყნოთ. man, იგივე man page ან manual page (სახელმძღვანელო გვერდი) ძირითადად შედგება შემდგენ სექციებისგან:

NAME – ბრძანების დასახელება, რომელსაც თან ახლავს ერთხაზიანი განმარტება

SYNOPSIS – ბრძანების ჩაწერის სწორი ფორმა

DESCRIPTION – დეტალური აღწერა, თუ რას აკეთებს ეს ბრძანება

OPTIONS – ბრძანების ოფციები თავიანთი განმარტებით

EXAMPLES – ბრძანების გამოყენების მაგალითები

SEE ALSO – ამ ბრძანების მსგავსი სხვა ბრძანებების სია

კონკრეტული ბრძანების სახელმძღვანელო გვერდის გამოსატანად ბრძანებათა ზაზში man ბრძანებას არგუმენტად უნდა მივუთითოთ ამ ბრძანების სახელი. მაგალითად, თავად man ბრძანების სახელმძღვანელო გვერდის გამოტანა ასე შეგვიძლია: man man

დამატებით, შესაძლებელია info ბრძანების გამოყენებაც. info ზოგჯერ უფრო დეტალურ დოკუმენტაციას გვაწვდის გარკვეული ბრძანებების ან პროგრამების შესახებ. გარდა საერთო ლინუქსის დოკუმენტაციისა, დისტრიბუციები ხშირად ამატებენ სპეციფიკურ დოკუმენტაციას. მაგალითად, Debian და Ubuntu დისტრიბუციები შეიცავს დამატებით ინფორმაციას, რომელიც მათ სისტემების ადმინისტრირებასა და ინსტალაციას ეხება.

Unix-ის ბრძანების ზოგადი სტრუქტურა ასეთია: command [option(s)] [argument(s)] კვადრატული ფრჩხილებში მოცემული სტრუქტურის მითითება არასავალდებულოა, როგორც ეს man page-ის SYNOPSIS სექციაში იგულისხმება ანუ ასეთი ბრძანება სინტაქსურად შეიძლება ჩავწეროთ ოფციისა და არგუმენტის გარეშე, ან მხოლოდ ოფციით, ან მხოლოდ არგუმენტით, ან ოფციებითა და არგუმენტებით, ასე:

command

command option(s)

command argument(s)

command option(s) argument(s)

ბრძანებათა ზაზი

ბრძანებები Unix-ში შეიძლება გაეშვას ბრძანებათა ზაზიდან სხვა ბრძანებებთან ერთად კომბინაციაში. სწორედ ესაა Unix-ის ფილოსოფიის ძლიერ მხარე – უძლესია, გამოვიყენოთ რამდენიმე სხვადასხვა სპეციალიზებული ინსტრუმენტების კომპლექტი კონკრეტულ ამოცანაში, ვიდრე გამოვიყენოთ ერთი ისეთი აპლიკაცია, რომლებიც მრავალმრივი, კომპლექსური და უფრო ფართო დანიშნულების არის.

2.1 Shell

ლინუქსში მუშაობისას ხშირად ვსაუბრობთ ხოლმე ბრძანებათა ზაზზე (CLI – Command Line Interface). მისი საშუალებით ვეუბნებით კომბიუტერს თუ რისი გაკეთება გვსურს. ბრძანებათა ზაზის ქვეშ, სინამდვილეში, ვგულისხმობთ shell-ს. Shell არის პროგრამა, რომელიც კლავიატურიდან იღებს ჩვენგან გადაცემულ ბრძანებებს და შესასრულებლად გადასცემს სისტემას. ლინუქსის თითქმის ყველა დისტრიბუტივი შეიცავს GNU პროექტის shell-ის ვარიანტს bash-ს. Unix-ის ორიგინალი shell (sh) 1979 წელს Steve Bourne-მა დაწერა Bell Labs-ში. Bash (Bourne Again SHell) კი მისი გაუმჯობესებული ვარიანტია, რომელიც ბრაიან ფოქსმა (Brian Fox) შექმნა. მისი პირველი ვერსია 1989 წელს გამოვიდა და სწრაფადვე ფართოდ გავრცელდა. bash, როგორც ძირითადი shell, გვხვდება არა მხოლოდ ლინუქსის დისტრიბუტივებზე, არამედ Apple-ის macOS-ზე. Bash-ის ერთი ვერსია Windows 10-ზეც არის ხელმისაწვდომი.

Shell-ში სამუშაოდ საჭიროა ტერმინალის¹ ქონა ან ვირტუალური ტერმინალის გაშვება (ამიერიდან ვირტუალურ ტერმინალს, მოკლედ, ტერმინალს ვუწოდებთ ხოლმე). თუ თქვენ იყენებთ გრაფიკულ გარემოს (GUI – Graphical User Interface), მაშინ shell-ის გასაშვებად დაგჭირდებათ ტერმინალის ემულატორები. ასეთებია, მაგალითად konsole –

¹ თავდაპირველად ტერმინალს ეძახდნენ მოწყობილობას, რომლის მეშვეობითაც უკავშირდებოდნენ კომპიუტერს. Unix-ის ადრეულ პერიოდში ტერმინალით მოიხსენიებდნენ საბეჭდი მანქანის მსგავსს მოწყობილობას - teleprinters, იგვე ტელიტრიუმებინიგური მოწყობილობა, რომლის საშუალებითაც იგზავნებოდა ტექსტური შეტყობინება. უფრო ტრადიცული გაგებით ტერმინალი არის მოწყობილობა, რომლითაც შეგვიძლია კომბიუტერთან ინტერაქცია კლავიატურისა და დისპლეის მეშვეობით. სადღეისოდ პროგრამები უზრუნველყოფენ ერთი ფიზიკური ტერმინალის ნაცვლად პროგრამულად რამდენიმე ვირტუალური ტერმინალის არსებობის შესაძლებლობას. მათ აღსანიშნავად ხშირად შეგვხვდება სხვადასხვა ტერმინები: „ტერმინალი“, „ვირტუალური ტერმინალი“, „კონსოლი“, „ვირტუალური კონსოლი“.

KDE-ს შემთხვევაში ან gnome-terminal – GNOME-ის შემთხვევაში. არსებობს ბევრი სხვა ტერმინალის ემულატორებიც.

გრაფიკულ რეჟიმის უკან, პარალელურად, სისტემაში რამდენიმე ვირტუალური ტერმინალია გაშვებული, რომელიც ტექსტურ სამუშაო გარემოს გვთავაზობს (TUI – Text-based User Interface). მათ წმირად ვირტუალურ კონსოლს (console) უწოდებენ. ვირტუალურ კონსოლზე გადასვლა ხდება **Alt** + **Ctrl** + **F1**, **Alt** + **Ctrl** + **F2**, ... **Alt** + **Ctrl** + **F7** კლავიშების კომბინაციით (აქედან ერთ-ერთი გრაფიკულ გარემოში დაგვაბრუნებს, ზოგ დისტირბუტივზე ეს **Alt** + **Ctrl** + **F1**-ია, ზოგზე კი **Alt** + **Ctrl** + **F7**). ტერმინალის ემულატორებისგან განსხვავებით, კონსოლი სრულ ეკრანზეა გაშლილი.

ყურადღება!

console არ აგერიოთ konsole-ში. ქართულად ორივე ერთნაირად უდერს – კონსოლი. console ზოგადი ტერმინია. მას წმირად პირველ ტერმინალად მოიხსენიებენ, რომელზეც სისტემის შეტყობინებები გამოდის, ზოლო konsole ვირტუალური ტერმინალის ერთ-ერთი პროგრამული უზრუნველყოფის დასახელებაა.

დავიწყოთ. ამ წიგნში ნაჩვენები ყველა მაგალითი Debian 9 (stretch)/Debian 10 (buster)/Debian 11 (bullseye)/Debian 12 (bookworm) დისტრიბუტივების ბაზაზეა განხორციელებული, თუმცა ლინუქსის ნებისმიერი დისტრიბუტივისთვისაც იქნება სამართლიანი.

მოდით, გავხსნათ ერთ-ერთი ტერმინალის ემულატორი, მაგალითად gnome-terminal, რომელშიც ნაგულისხმევი მნიშვნელობით (by default) გაშვებული არის bash. გახსნილ ფანჯარაში ასეთი ან მსგავსი ჩანაწერი დაგვხვდება, რომლის ბოლოშიც კურსორი იციმციმებს.

```
achiko@debian:~$
```

ეს არის shell-ის მოსაწვევი (shell invitation, prompt) და მისი გამოჩენა ნიშნავს, რომ shell მომხმარებლის მიერ ბრძანების შეტანას ელოდება. ვცადოთ და აგვრიფოთ რამე. შეყვანის დიდაკით – **[P]** შესასრულებლად გავუშვათ ჩვენ მიერ ახლახანს შეტანილი „ბრძანება“. რადგანაც ის უბრალოდ სიმბოლოების ერთობლიობა და არ წარმოადგენს shell-ის ნამდვილ ბრძანებას, shell მას ვერ გაიგებს და ასეთ პასუხს დაგვიბრუნებს:

```
achiko@debian:~$ asdfasd
-bash: asdfasd: command not found
achiko@debian:~$
```

ერთი ბრძანების დასრულების შემდეგ, მიუხედავად იმისა, ის წარმატებით შესრულდება თუ წარუმატებლად, shell-ში კვლავ მოსაწვევი გამოვა. ეს იმის მანიშნებელია, რომ shell მორიგ ბრძანებას ელის მომზმარებლისგან. კლავიატურაზე მიმართულების კლავიშებით შეგიძლიათ ნახოთ და გაუშვათ წინ აკრეფილი ბრძანებები.

ყურადღება!

არ ეცადოთ **Ctrl-C** და **Ctrl-V** კლავიშების კომბინაციით მაუსით მონიშნული ტექსტის კოპირება და ჩასმა. ლინუქსში გრაფიკული სისტემა მონიშნულ ტექსტს აგტომატურად აკოპირებს ბუფერში და მისი ჩასმა მარტივად შეგიძლიათ მაუსის შუა ღილაკზე დაჭერით.

2.2 ლინუქსის საბაზისო ბრძანებები

ბრძანება `ls` ყველაზე ხშირად გამოყენებადი ბრძანებაა shell-ში და მას ეკრანზე გამოაქვს მიმდინარე დირექტორიის² შიგთავსი, მასში არსებული ფაილებისა და დირექტორიების სია. გვადოთ:

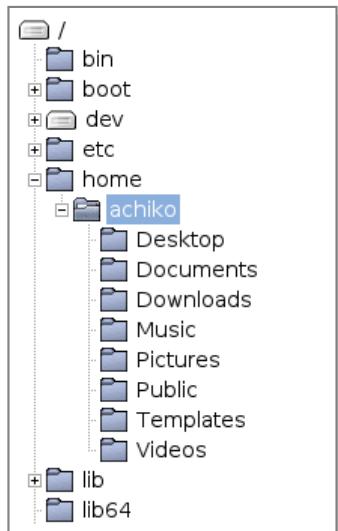
```
achiko@debian:~$ ls
Desktop/    Downloads/   Pictures/   Templates/
Documents/  Music/      Public/     Videos/
```

მშვენიერი! მოდით, გავიგოთ, რომელ დირექტორიაში ვიმყოფებით აზლა. ამაში ბრძანება `pwd` (Print Working Directory) დაგვეხმარება.

```
achiko@debian:~$ pwd
/home/achiko
```

როგორც ჩანს, `/home/achiko`-ში ვიმყოფებით სამუშაოდ. ზოგადად, როდესაც მოშემარებელი სისტემაში შედის ტერმინალით, ის ავტომატურად საკუთარ დირექტორიაში აღმოჩნდება ხოლმე. ეს ის გარემოა, სადაც მოშემარებელი ინახავს საკუთარ ფაილებს, დირექტორიებს, პროგრამებს და სხვა.

Unix-ის მსგავს სისტემებში ფაილები განაწილებულია იერარქიულ, ზისებრ სტრუქტურაში. პირველ დირექტორიას ძირი დირექტორია ჰქვია (root directory) და აღნიშნება `/` -ით, რომელიც შეიცავს ქვედირექტორიებსა და ფაილებს. თავის მხრივ, ეს დირექტორიებიც შეიცავენ ქვედირექტორიებსა და ფაილებს. დირექტორიების სტრუქტურა გრაფიკულად ასე შეიძლება წარმოვიდგინოთ. იხილეთ სურათი [2.1](#).

სურ 2.1: გრაფიკული გარემოს ფაილების მენეჯერიდან დანახული სტრუქტურა.

² დირექტორიას მეორენაირად საქაღალდესაც ეძახიან, თუმცა ისინი ერთსა და იმავეს აღნიშნავს. საქაღალდეს უფრო ხშირად მაშინ გუწიფებთ, როდესაც გრაფიკულ გარემოში გმუშაობთ და მას რაიმე პიქტოგრამა, ხატულა შეესაბამება. ბრძანებათა ხაზში მეშაობისას კი უპირატესად დირექტორიას ვიყენებთ.

`cd` (Change Directory) ბრძანებით ერთი დირექტორიიდან მეორეში გადავდივართ. ამისთვის `cd`-ს არგუმენტად იმ დირექტორიის გზის სახელი (Pathname, მოკლედ Path) უნდა მივუთითოთ, სადაც გვსურს გადასვლა. Path, ფაქტობრივად, არის ზოსებრ სტრუქტურაში გზა ფაილისკენ³. Path შეიძლება ჩაიწეროს ორი ფორმით – როგორც აბსოლუტური გზა (absolute path) ან როგორც ფარდობით გზა (relative path).

აბსოლუტური გზა ძირი დირექტორიიდან იწყება `/`-ით. მაგალითად, `/usr/bin` აბსოლუტური გზაა და აღნიშნავს `bin` დირექტორიას, რომელიც განთავსებულია დირექტორია `usr`-ში, ხოლო `usr` კი თავის მხრივ განთავსებულია `/`-ში. პირველი `/`, როგორც აღვნიშნეთ, ძირი დირექტორიის სახელია, ხოლო დანარჩენი `/`-ები უბრალოდ დირექტორიებს შორის გამყოფ სიმბოლოდ მოიაზრება. ამას გარდა, დირექტორიის დასახელებას, იმის ხაზგასასმელად, რომ საქმე დირექტორიას ეხება და არა სხვა ტიპის ფაილს, წმირად `/`-ს უმატებენ ხოლმე ბოლოში (როგორც დირექტორიებს შორის გამყოფს).

```
achiko@debian:~$ cd /usr/bin
achiko@debian:/usr/bin$ pwd
/usr/bin
achiko@debian:/usr/bin$ ls
[...]
2to3
2to3-2.7
2to3-3.5
411toppm
7z
7za
7zr
aconnect
add-apt-repository
addpart
addr2line
alsabat
alsaloop
...
...
```

ფარდობითი გზა მიმდინარე დირექტორიით იწყება. მიმდინარე დირექტორიას სპეციალური სიმბოლოს მეშვეობით, „`.`“ (წერტილით) აღნიშნავენ. „`..`“ (ორი წერტილი) კი მიმდინარე დირექტორიის მშობელი დირექტორიის აღსანიშნად გამოიყენება.

ვნახოთ როგორ მუშაობს. შევიცვალოთ მიმდინარე სამუშაო დირექტორია და გადავიდეთ `/usr/bin`-ში (თუ არ ვიმყოფებით მასში).

```
achiko@debian:~$ cd /usr/bin
achiko@debian:/usr/bin$ pwd
/usr/bin
```

თუ გვსურს მიმდინარე დირექტორიის მშობელ დირექტორიაში გადავიდეთ (`/usr/bin`-ის მშობელი დირექტორიაა `/usr`), მასში გადასასვლელად შეგვიძლია გამოვიყენოთ, როგორც

³დინუქსში ყველაფერი ფაილია. დირექტორიაც ფაილია, მხოლოდ დირექტორიის ტიპის. არსებობს ფაილის სხვა ტიპებიც. ტრადიციული გაეგბის ფაილს ლინუქსში ჩვეულებრივი ტიპის ფაილს უწოდებენ. თუმცა წმირად, უბრალოდ ფაილს გამბობთ ხოლმე.

ზემოთ აღვნიშნეთ, ორი ხერხი: აბსოლუტური გზა ან ფარდობითი გზა.
აბსოლუტური გზის გამოყენებით:

```
achiko@debian:~$ cd /usr  
achiko@debian:/usr$ pwd  
/usr
```

ფარდობითი გზის გამოყენებით (ვგულისხმობთ, რომ კვლავ /usr/bin-ში ვიმყოფებით):

```
achiko@debian:/usr/bin$ cd ..  
achiko@debian:/usr$ pwd  
/usr
```

ორივე ხერხის გამოყენებით ერთსა და იმავე შედეგს მივიღებთ – მიმდინარე დირექტორიიდან მშობელ დირექტორიაში გადავალთ. მშობელი დირექტორიიდან უკან დაბრუნებაც (/usr/bin-ში) ამ ორი ხერხით შეგვიძლია.

აბსოლუტური გზით:

```
achiko@debian:/usr$ cd /usr/bin  
achiko@debian:/usr/bin$ pwd  
/usr/bin
```

ფარდობითი გზით:

```
achiko@debian:/usr$ cd ./bin  
achiko@debian:/usr/bin$ pwd  
/usr/bin
```

„./“ ავტომატურად იგულისხმება ფარდობითი გზის ჩაწერისას და მისი მიწერა აუცილებელი აღარ არის. შეიძლება პირდაპირ, მარტივად ასე ჩავწეროთ:

```
achiko@debian:/usr$ cd bin
```

რამდენიმე სასარგებლო აღნიშვნა

cd - გვაბრუნებს წინა დირექტორიაში.

cd გადაგვიყვანს ჩვენს პირად დირექტორიაში (~ პირად დირექტორიას
cd ~ აღნიშნავს).

cd ~user გადაგვიყვანს user მომხმარებლის პირად დირექტორიაში.

დავუბრუნდეთ **ls** ბრძანებას და უფრო მეტი გავიგოთ მის შესახებ. გაშვებისას მას შეგვიძლია ერთდროულად რამდენიმე ოფცია ან/და არგუმენტი გადავცეთ. ოფციებისა და არგუმენტების გარეშე, მზოლოდ **ls**, როგორც ზემოთ დავრწმუნდით მზოლოდ მიმდინარე დირექტორის ფაილებისა და ქვედირექტორიების სიას გვანახებს. მოდით, გადავცეთ

არგუმენტი, მაგალითად ფაილი GPL3.txt. ის ბრძანებისგან გამოტოვების სიმბოლოთი (space) უნდა იყოს დაშორებული. ბრძანებათა ხაზში ჩაწერილი lsGPL3.txt (გამოტოვების გარეშე) დამოუკიდებელ ბრძანებად აღიქმება და რადგან ასეთი ბრძანება არ არსებობს, ეკრანზე შეცდომის შეტყობინება გამოვა. ამიტომაა აუცილებელი გამოტოვების გამოყენება.

```
achiko@debian:~$ ls GPL3.txt  
GPL3.txt
```

```
achiko@debian:~$ lsGPL3.txt  
-bash: lsGPL3.txt: command not found
```

ls ბრძანების არგუმენტი შეიძლება იყოს ფაილი ან დირექტორია. თუ ფაილი მივუთითეთ, ამით ვამოწმებთ არსებობს თუ არა მიმდინარე დირექტორიაში ამ დასახელების მქონე ფაილი. თუ დირექტორიაა არგუმენტად მითითებული, ამით შევამოწმებთ არსებობს თუ არა ამ დასახელების მქონე დირექტორია, და მისი არსებობის შემთხვევაში, ls მის შიგთავსს გამოიტანს ეკრანზე.

ამ მაგალითში ls ბრძანებას ერთი არგუმენტი – GPL3.txt გადავეცით. მას შეიძლება გადავცეთ აგრეთვე გამოტოვების სიმბოლოთი დაშორებული რამდენიმე არგუმენტი ერთად, ფაილები ან/და დირექტორიები.

```
achiko@debian:~$ ls GPL3.txt Downloads  
GPL3.txt  
  
Downloads:/  
Tux.jpg
```

ბალიან ხშირად, დინუქსში ბრძანებებს ერთი ან რამდენიმე ოფცია გადაეცემა გაშვებისას. ეს ოფციები ბრძანებების ქცევას ცვლიან. ბრძანების ჩაწერის ზოგადი ფორმა ასეთია:

```
achiko@debian:~$ command -options arguments
```

ოფციების უმეტესობას წინ „-“ (ტირე) მიეთითება. მაგალითად ls -a. ასეთ შემთხვევაში ოფცია ერთ ასო-ნიშანს წარმოადგენს. მას მოკლე ოფციას ეძახიან. არსებობს ოფციის ჩაწერის გრძელი ფორმაც, რომელიც „--“-თი (ორი ტირე) მოიცემა. მაგალითად ls --all. გრძელი ოფცია ინგლისური სიტყვით მოიცემა. ისინი ხშირად გვხვდება GNU პროექტის ფარგლებში შექმნილ ბრძანებებში. მოკლე ოფციის მითითებას რამდენიმე უპირატესობა აქვს: 1) კლავიატურიდან ნაკლები სიმბოლოს აკრეფა გვიწევს და 2) რამდენიმე ოფციის მითითებისას მათი ტირეთი გაერთიანება შეგვიძლია. მაგალითად ls -a -t და ls -at ერთმანეთის ექვივალენტურია. გრძელი ოფციის ჩაწერის უპირატესობა ისაა, რომ ის უფრო ინტუიტიურია. ოფციის ეს ფორმა, როგორც წესი, ინგლისურ ენაზე მის მნიშვნელობას წარმოადგენს და ადვილად მისახვედრს ხდის, თუ რას აკეთებს ბრძანება ამ ოფციით. ის მნემონიკის ერთ-ერთი ფორმასაც წარმოადგენს.

დინუქსში ყველა ბრძანებას აქვს საკუთარი ოფციები. მათი სრული ჩამონათვალი და განმარტება შეგვიძლია man ბრძანებით გნახით. ls-ის შემთხვევაში – man ls.

სისტემის შესწავლისას სასარგებლობა ვიცოდეთ რას შეიცავს ფაილი, რა ფორმატის

ფაილთან გვაქვს საქმე. კომპიუტერში ინფორმაცია ბევრი სხვადასხვა სახით არის წარმოდგენილი. ზოგი გამოსახულებაა (სურათი), ზოგი ხმა, ზოგი ვიდეო, ზოგი ტექსტი და ა.შ. თუმცა ყველა ეს ფორმატი საბოლოო ჯამში ნულებად (0) და ერთიანებად (1) დაიყვანება, რადგან კომპიუტერს ინფორმაცია შეოღოდ ასეთი ციფრების ერთანობით ესმის. ფაილის ყველაზე მარტივი, ცნობილი ფორმატია ASCII⁴ ტექსტი. ეს არის მარტივი კოდირების სქემა, რომელიც პირველად გამოიყენეს Teletype machine-ებზე, რათა კლავიატურის სიმბოლოები გადაეყვანათ რიცხვებში. ამ ფორმატის ტექსტი წარმოადგენს ასო-ნიშნების ერთი ერთში გადაეყვანას რიცხვებში. შესაბამისად, ის ძალიან კომპაქტურია. 50 ასო-ნიშნი მონაცემთა 50 ბაიტის ექვივალენტურია. მნიშვნელოვანია იმის გაგება, რომ ტექსტური ფორმატი მშობლოდ ასო-ნიშნების ციფრებში შესაბამისობას შეიცავს. ბევრ ტექსტურ რედაქტორში, მაგალითად LibreOffice, OpenOffice ან Microsoft Word, შექმნილი ფაილი, ASCII ტექსტისგან განსხვავებით, ბევრ სხვა ელემენტს შეიცავს, რომლებიც მის ფორმატსა და სტრუქტურას განსაზღვრავენ. სუფთა ASCII ტექსტი შეიცავს მშობლოდ ასო-ნიშნებს და კონტროლის კოდების ძალიან მცირე რაოდენობას, როგორიცაა ტაბულაცია (რამდენიმე გამოტოვება ერთად), ახალი ზატზე გადასვლა (new line, \n), იმავე ზატის დასაწყისზე გადასვლა (carriage return, \r) და ა.შ.

სისტემებში ძალიან დიდი დატვირთვა აქვს ტექსტურ ფაილს. ბევრი მნიშვნელოვანი ინფორმაცია შენახული არის ტექსტური ფორმატით. შესაბამისად, ლინუქსში მათ დასამუშავებლად ბევრი ბრძანება არსებობს.

ბრძანება file გვეუბნება ფაილის ტიპსა და ფორმატს.

```
achiko@debian:~$ file Downloads/Tux.jpg
Tux.jpg: JPEG image data, JFIF standard 1.01, resolution (DPI), density 72x72, segment length 16,
baseline, precision 8, 612x720, frames 3
```

როგორც ჩანს, Tux.jpg ფაილი JPEG ფორმატის სურათია. ფაილს Tux.jpg-ის ნაცვლად რომ მშობლოდ Tux ერქვას, file Tux ბრძანება მაინც იგივე პასუს დაგვიბრუნებდა, რადგან ლინუქსში მნიშვნელოვანია არა ფაილის გაფართოება, არამედ მისი შიგთავსი. გაფართოება ფაილის დასახელების ნაწილია.

```
achiko@debian:~$ file GPL3.txt
GPL3.txt: ASCII text
```

GPL3.txt კი ASCII ტექსტური ფაილია. ტექსტური ფაილების შიგთავსის სანახავად შეგვიძლია გამოვიყენოთ ბრძანება cat.

```
achiko@debian:~$ cat GPL3.txt
...
The GNU General Public License does not permit incorporating your program into proprietary programs. If your program is a subroutine library, you may consider it more useful to permit linking proprietary applications with the library. If this is what you want to do, use the GNU Lesser General Public License instead of this License. But first, please read <http://www.gnu.org/philosophy/why-not-lgpl.html>.
```

⁴American Standard Code for Information Interchange

დიდი შიგთავსის მქონე ფაილის ნახვა თუ გვსურს, უმჯობესია **less** ბრძანება გამოვიყენოთ, რადგან **cat** მხოლოდ იმ პორციას გვაჩვენებს, რაც ეკრანის ბოლოს დაეტევა. **less**-ის შემთხვევაში კი კლავიატურაზე მიმართულების ისრებით შეგვიძლია ზევით/ქვევით გვერდ-გვერდ/ზაზ-ზაზ გადაადგილება და ფაილის შიგთავსის ამგვარად დათვალიერება. ამ პროგრამიდან გამოსასვლელად **[q]** კლავიშს უნდა დავაჭიროთ.

```
achiko@debian:~$ less GPL3.txt
```

GNU GENERAL PUBLIC LICENSE
Version 3, 29 June 2007

Copyright (C) 2007 Free Software Foundation, Inc. <<http://fsf.org/>>
Everyone is permitted to copy and distribute verbatim copies
of this license document, but changing it is not allowed.

Preamble

The GNU General Public License is a free, copyleft license for
software and other kinds of works.

The licenses for most software and other practical works are designed
to take away your freedom to share and change the works. By contrast,
the GNU General Public License is intended to guarantee your freedom to
share and change all versions of a program--to make sure it remains free
software for all its users. We, the Free Software Foundation, use the
GNU General Public License for most of our software; it applies also to
any other work released this way by its authors. You can apply it to
your programs, too.

...

less ბრძანება **more** ბრძანების გაუმჯობესებული ვარიანტია. **more**-ის შემთხვევაში ფაილის შიგთავსის დათვალიერებისას მხოლოდ დასაწყისიდან ბოლოსკენ ჩამოსვლა შეგვიძლია, უკან ასვლა კი აღარ.

Linux-ში, განსაკუთრებით კი ტექსტურ გარემოში, ფაილის გაფართოებას დიდი დატვირთვა არ გააჩნია. ის მხოლოდ მისი დასახელების ნაწილია. მნიშვნელოვანია ფაილის შიგთავსი და არა მისი გაფართოება. ფაილის გაფართოებებს ფაილების მენეჯერის პროგრამები იყენებენ და ასე შეუძლია მომზარებელს განსაზღვროს თუ რომელი პროგრამით განვითარებულია ეს ფაილი.

სისტემის სტრუქტურა

ზღვა ხდა, როცა შპეე ვიცით სისტემაში მოძრაობა, დირექტორიიდან დირექტორიაში გადასვლა, მოდით, უკეთ გავიცნოთ, თუ რისგან შედგება Linux სისტემა. როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ, დინუქსში ყველა დირექტორია თუ ფაილი ძირეულ დირექტორიაში, /-ში არის განთავსებული. დირექტორიების განაწილების სტრუქტურა და შიგთავსი ლინუქსა და Unix-ის მსგავს სისტემებში ძალიან ჰგავს ერთმანეთს და ის ფაილების სისტემის იერარქიულ სტრუქტურას – (FHS)-ს (Filesystem Hierarchy Standard) მიესადაგება. ეს სტანდარტი შეიმუშავებს Linux Foundation¹-ში. სადღეისოდ FHS-ის მე-3 ვერსია არსებობს, რომელიც გვკარნახობს თუ რა დირექტორიები უნდა იყოს განთავსებული /-ში და მათში რა უნდა ინახებოდეს. აღსანიშნავია ის ფაქტი, რომ ამ სტანდარტს მზოლოდ სარეკომენდაციო ხასიათი აქვს. ლინუქსის დისტრიბუტივების უმრავლესობა ერთმანეთში თავსებადობის შესანარჩუნებლად იზიარებს ამ რეკომენდაციების უმეტეს ნაწილს. ბევრ შემთხვევაში კი Unix-ის მსგავს სისტემებში შეინიშნება კონკრეტული სისტემისთვის დამახასიათებელი გადანაცვლებები.

ვნახოთ, ჩვენს შემთხვევაში, რა გვაქვს /-ში:

```
achiko@debian:~$ ls /
bin      etc      lib       media   proc    sbin    tmp    vmlinuz
boot    home    lib64     mnt     root    srv    usr
dev     initrd.img lost+found opt     run    sys    var
```

მიმოვინილოთ აქ არსებული დირექტორიები და აღვნიშნოთ, თუ რა უნდა ინახებოდეს ყოველ მათგანში FHS-ის სტანდარტის მიხედვით:

¹Linux Foundation – არამომგებიანი ორგანიზაცია, რომლის მიზანია ლინუქსისა და თანამშრომლობითი განვითარების მხარდაჭერა.

/bin შეიცავს იმ ძირითად ბრძანებებს, რომლის გამოყენებაც ყველა მომხმარებელს შეუძლია. ამავდროულად, ისინი ხელმისაწვდომი უნდა იყოს სისტემის შეფერხებული მუშაობის დროს, ე.წ. ერთმომარებლიან რეჟიმში (single user mode). bin მოდის ინგლისური სიტყვა binary-დან, რაც ქართულად ორობითს ნიშნავს. გამშვები ფაილები, პროგრამები, ბრძანებები კი, როგორც ვაჭსენეთ, ორობით კოდშია ჩაწერილი.

მაგალითად, ls ბრძანება სწორედ /bin-ში არის განთავსებული.

```
achiko@debian:~$ ls /bin
...
bzdiff      loadkeys      sed
bzgrep      login         setfacl
bzexe       loginctl     setfont
bzfgrep     lowntfs-3g   setupcon
bzgrep      ls             sh
bzip2       lsblk        sh.distrib
bzip2recover lsmod        sleep
bzless      mkdirr       ...
...
```

/boot Boot ინგლისური სიტყვაა და ქართულად ჩატვირთვას ნიშნავს. Boot დირექტორიაში დინუქსის ბირთვი და სისტემის ჩატვირთვისთვის სხვა აუცილებელი ფაილებია განთავსებული.

მაგალითად: vmlinuz-4.9.0-9-amd64 ფაილი /boot-ში ინაზება. დინუქსში ბირთვის vmlinuz ჰქვია.

```
achiko@debian:~$ ls /boot
config-4.9.0-3-amd64      System.map-4.9.0-3-amd64
config-4.9.0-9-amd64      System.map-4.9.0-9-amd64
grub                      vmlinuz-4.9.0-3-amd64
initrd.img-4.9.0-3-amd64  vmlinuz-4.9.0-9-amd64
initrd.img-4.9.0-9-amd64
```

/dev ყველა მოწყობილობას, რომელიც კომპიუტერთან არის მიერთებული, გააჩნია შესაბამისი ფაილი სისტემაში. სწორედ ამ ფაილების გავლით უკავშირდება მოწყობილობებს სხვადასხვა ოპერაციის გასაკეთებლად მომზმარებელიცა და ბირთვიც. ამიტომ ამბობენ, რომ „ლინუქსში ყველაფერი ფაილია“ (ფაილის სახით არის წარმოდგენილი). ეს ფრაზა ხშირად შეგხვდებათ ლინუქსთან დაკავშირებულ წასაკითხ მასალებში. /dev დირექტორიაში კომპიუტერზე მიერთებული მოწყობილობების შესაბამისი ფაილებია განთავსებული. dev მოდის ინგლისური სიტყვა device-დან, რაც ქართულად მოწყობილობას ნიშნავს.

მაგალითად: /dev-შია განთავსებული /dev/tty1 – პირველი ვირტუალური ტერმინალი.

```
achiko@debian:~$ ls /dev
...
block          log           shm      tty25  tty49  urandom
bsg            loop-control   snapshot  tty26  tty5   vcs
btrfs-control mapper        snd       tty27  tty50  vcs1
bus            mcelog        sr0      tty28  tty51  vcs2
...
...
```

/etc შეიცავს ლინუქსში არსებული პროგრამების კონფიგურაციის ფაილებს. ასევე, ჩატვირთვის დროს გასაშვებ სკრიფტებს. etc ლათინური სიტყვა etcetera-დან მოდის და ქართულად იგივეა, რაც „და ასე შემდეგ“.

მაგალითად: /etc/passwd – სისტემაში არსებული მომზმარებლების პარამეტრების ფაილი აქ არის შენახული.

```
achiko@debian:~$ ls /etc
...
crontab          parallel
cron.weekly      passwd
cupshelpers      passwd-
dbus-1           perl
debconf.conf     pm
debian_version   polkit-1
...
...
```

/home მოიცავს მომზმარებლების პირად დირექტორიებს, რომლებშიც ისინი ინახავენ თავისსავე ფაილებს. როგორც წესი, ამ დირექტორიების დასახელება შესაბამისი მომზმარებლის სახელს ემთხვევა. მასში მომზმარებელი ავტომატურად აღმოჩნდება ხოლმე სისტამაში შესვლის დროს პაროლის აკრეფის შემდეგ.

მაგალითად: /home/achiko მომზმარებლი achiko-ს პირადი დირექტორიაა.

```
achiko@debian:~$ ls /home  
achiko
```

/lib შეიცავს სისტემაში არსებული ბრძანებების ფუნქციონირებისთვის საჭირო ბიბლიოთეკებს. ძირითადად მათ, რომლებიც საჭიროა /bin-სა და /sbin-ში განთავსებული პროგრამებისთვის. ეს ბიბლიოთეკები გაზიარებული ობიექტების ფორმისაა (Shared Objects) და ისინი, გასაშვები პროგრამებისგან დამოუკიდებლად არსებულ ფაილებს წარმოადგენებ (.so გაფართოებით). გაზიარებული ბიბლიოთეკების გარდა, არსებობს სტატიკური ბიბლიოთეკაც (.a გაფართოების ფაილი). ის მთლიანად ჩამონიშვნებულია გასაშვებ პროგრამაში. გაზიარებული ბიბლიოთეკები (.so) Unix-ის მსგავს სისტემებში გამოიყენება, Windows-ში კი მათი ექვივალენტი დინამიკური კაგშირის ბიბლიოთეკებია (.dll გაფართოების ფაილები).

მაგალითად: /lib/x86_64-linux-gnu/libc-2.24.so – C-ის სტანდარტული ბიბლიოთეკები.

```
achiko@debian:~$ ls /lib  
...  
libbz2.so.1.0          libnss_nis-2.24.so  
libbz2.so.1.0.4        libnss_nisplus-2.24.so  
libc-2.24.so           libnss_nisplus.so.2  
libcap-ng.so.0          libnss_nis.so.2  
libcap-ng.so.0.0.0      libntfs-3g.so.871  
...  
...
```

/media ლინუქსის ახალ სისტემებში ამ დირექტორიაში მოხსნადი მოწყობილობების (removable media) მონტაჟის წერტილებია² (mount point) განთავსებული. მაგალითად, როგორიცაა CDROM, USB ფლეშ მეხსიერება და ა.შ. როგორც წესი, მათი მონტაჟი /media დირექტორიაში ავტომატურად ხდება კომპიუტერთან მიერთების შემდეგ.

მაგალითად: /media/cdrom – CD-ROM-ის მონტაჟის წერტილია.

```
achiko@debian:~$ ls /media  
cdrom  cdrom0
```

²მონტაჟის წერტილი იმ დირექტორიას წარმოადგენს, რომელიც მოწყობილობის, მაგალითად დისკის, ფაილს შესაბამება. კომპიუტერში არსებულ დისკებზე წვდომა მომზმარებელს მხოლოდ ამ დირექტორიების მეშვეობით შეუძლია. მაგალითად: USB ფლეშ მეხსიერებაზე ფაილების კოპირება თუ გსურთ, ეს ფაილები მისი მონტაჟის წერტილში – შესაბამის დირექტორიაში უნდა აკოპიროთ

/mnt ეს დირექტორია განკუთვნილია დროებით დასამონტაჟებელი მოწყობილობებისთვის. სისტემის ადმინისტრატორები ზშირად იყენებენ მას სხვადასხვა მოწყობილობის ზელით დასამონტაჟებლად.

/opt შეიცავს იმ დაინსტალირებულ პროგრამებს, რომლებიც დისტრიბუტივის შემადგენელი ნაწილი არ არის და ზშირად მესამე მხარის პროგრამულ უზრუნველყოფას წარმოადგენს.

/proc ეს არის სპეციალური დირექტორია. ის არ წარმოადგენს ნამდვილ ფაილურ სისტემას. proc ვირტუალური ფაილური სისტემაა, რომელშიც განთავსებული „ფაილები“ შეიცავს ინფორმაციას გაშვებული პროცესებისა და ბირთვის მდგომარეობის შესახებ.

მაგალითად: /proc/459 დირექტორია შეიცავს იმ პროცესის შესახებ ინფორმაციას, რომლის იდენტიფიკატორიც (PID) არის 459.

/proc/meminfo ფაილში ოპერატორული მეხსიერების მიმდინარე დეტალური ინფორმაციაა მოცემული, ხოლო /proc/cpuinfo ფაილში კი დეტალებს ნახავთ პროცესორის შესახებ.

```
achiko@debian:~$ ls /proc
   1    16   295   432      53565   8          iomem      schedstat
  10   164    3    434      53567   9          ioports    self
 103   168   30    436      53568  944         irq       slabinfo
 105   169   31  43765      53573   96        kallsyms softirqs
 106   171   32    443      53574  99        kcore      stat
 107   172   33     45      53575  acpi      keys      swaps
 ...

```

/root ეს დირექტორია მთავარი ადმინისტრატორის – root მომხმარებლის – პირად დირექტორიას წარმოადგენს.

/sbin /bin-ის მსგავსად ეს დირექტორიაც შეიცავს ძირითად ბრძანებებს. უმრავლეს შემთხვევაში მათ გასაშვებად სპეციალური უფლებების ქონაა საჭირო. ამ პროგრამებს ძირითადად სისტემის ადმინისტრატორები იყენებენ ხოლმე.

```
achiko@debian:~$ ls /sbin
acpi_available      getpcaps      mount.ntfs-3g
agetty              getty        mount.vmhgfs
apm_available      halt         nameif
badblocks          hdparm      ntfsclone
```

blkdeactivate	hwclock	ntfsycop
blkdiscard	ifconfig	ntfslabel
blkid	ifdown	ntfsresize
...		

/tmp შეიცავს დროებითი ინფორმაციის შემცველ ფაილებს. ძირითადად, მათ სხვადასხვა მომზმარებლის მიერ გაშვებული პროგრამები ავტომატურად ქმნიან. /tmp დირექტორიის შიგთავსი, ხშირ შემთხვევებში, იშლება სისტემის გადატვირთვის შემდეგ. შესაბამისად, არარეკომენდებულია მასში ფაილების შენაზვა.

/usr ეს დირექტორია თავად წარმოადგენს დიდ იერარქიულ სტრუქტურას. მასში განთავსებულია: bin, sbin, lib, local და ა.შ.

/usr დირექტორია, როგორც წესი, შეიცავს სისტემის მონაცემების ყველაზე დიდ ნაწილს და შესაბამისად, ერთ-ერთი ყველაზე მნიშვნელოვან დირექტორიას წარმოადგენს. მასში შედის მომზმარებლების ბრძანებები, დოკუმენტაცია, ბიბლიოთეკები და ა.შ. Unix-ის პირველ სისტემებში მომზმარებლების პირადი დირექტორიებიც /usr-ში იყო განთავსებული. მისი დასახელებაც აქვთან მოდის. სადღეისოდ, Unix-ის მსგავს სისტემებში, ეს ასე აღარ არის, თუმცა დასახელება მაინც დარჩა, რადგან /usr მოიცავს მომზმარებელისთვის განკუთვნილ უდიდეს მონაცემს.

- /usr/bin – ყველა მომზმარებლისთვის განკუთვნილი დამატებითი ბინარული ფაილები.
- /usr/sbin – ადმინისტრატორისთვის განკუთვნილი დამატებითი ბრძანებები.
- /usr/lib – სხვადასხვა პროგრამისთვის (ძირითადად /usr/bin და /usr/sbin-ში განთავსებული) საჭირო გაზიარებული ბიბლიოთეკები.
- /usr/local – მხოლოდ მოცემული კომპიუტერში არსებული დამატებითი იერარქიული სტრუქტურა, რომელიც, თავის მხრივ, შეიძლება შეიცავდეს bin-ს, lib-ს, sbin-ს და ა.შ.

```
achiko@debian:~$ ls /usr
bin games include lib local sbin share src
achiko@debian:~$ ls /usr/bin
[ bc c++filt
aconnect bccmd chacl
add-apt-repository bdftopcf chage
...
achiko@debian:~$
```

/var შეიცავს ისეთ ფაილებს, რომელთა შიგთავსიც ცვალებადია: ბუფერული ფაილები (spool files), ელ.ფოსტის ფაილები, ჟურნალის ფაილები (log files) და ა.შ.

მაგალითად: /var/log/auth.log ფაილი შეიცავს აუთენტიკაციის შესახებ ინფორმაციას – რომელი მომხმარებელი შევიდა სისტემაში, როდის, რომელი ტერმინალიდან და ა.შ.

```
achiko@debian:~$ ls /var
backups  cache  lib  local  lock  log  mail  opt  run  spool  tmp
```

ლინუქსის ბევრ დისტრიბუტივში დაინერგა ეს განაწილება, თუმცა ზორ შემთხვევებში, მცირე სახეცვლილებებით. კვლავ ზაზი გავუსვათ, რომ FHS-ს მხოლოდ რეკომენდაციის წასიათი აქვს.

მოქმედებები ფაილებზე

Jმ თავში განვიხილავთ ფაილებისა და დირექტორიების კოპირების, გადატანის, წაშლის ბრძანებებს. ერთი შეხედვით, ფაილებზე ასეთი მოქმედებების შესრულება გრაფიკულ გარემოში ადვილად არის შესაძლებელი. მაუსით მათი მონიშვნა და სხვა დირექტორიაში გადატანა ან წაშლა დიდ სირთულესთან არ არის დაკაშირებული. მაშ, რატომ ვირთულებთ საქმეს shell-ში ამ ბრძანებების სწავლით? პასუხი მარტივია: shell-ში ჩაწერილ ბრძანებებს ძალიან ფართო შესაძლებლობები აქვთ. წარმოვიდგინოთ, რომ გვსურს ბევრი ქადაგის კოპირება dir1 დირექტორიდან dir2-ში, მაგრამ მხოლოდ მათი, რომლებიც მეორე დირექტორიაში არ არსებობენ ან ისეთების, რომელთა შიგთავსიც უფრო ახალია. ასეთი ამოცანის შესრულება გრაფიკულ გარემოში საკმაოდ დიდ დროს მოითხოვს, ბრძანებათა ხაზიდან კი წამიერად კეთდება მხოლოდ ერთი ბრძანებით. ასე:

```
achiko@debian:~$ cp -u dir1/*.jpg dir2/
```

4.1 მაგენერირებელი სიმბოლოები

სანამ ფაილებზე მოქმედებების მარტივ ბრძანებებს შევისწავლით, ვთქვათ, რა ხდის shell-ის ბრძანებებს ასე მძღავრს. shell-ში ხშირად გვიწევს დიდი რაოდენობით ფაილებთან მოქმედებები და მათ მოკლედ ჩაწერაში გარკვეული სიმბოლოები გვეხმარება. ასეთ სიმბოლოებს მაგენერირებელი სიმბოლოები ჰქვიათ (wildcard¹, ცნობილია globbing დასახელებითაც).

wildcard	მნიშვნელობა ფაილის დასახელებაში
----------	---------------------------------

*	ფიფქი (star wildcard, ცნობილია აგრეთვე როგორც asterisk) აღნიშნავს ნებისმიერ ასო-ნიშანთა ნებისმიერ წყობას.
---	---

¹ ტერმინი wild card თავდაპირველად გამოიყენებოდა კარტის თამაშის დროს და ასეთი კარტი წარმოადგენდა ე.წ. ჯოკერს, რომელსაც ყველა კარტის მაგივრობის გაწევა შეეძლო. სწორედ აქედან მოდის ეს ტერმინი.

?	კითხვის ნიშანი აღნიშნავს ერთს და მხოლოდ ერთ ნებისმიერ ასო-ნიშანს.
[]	კვადრატული ფრჩხილები აღნიშნავს ნებისმიერ ასო-ნიშანს იმ ასო-ნიშანთა რიგიდან, რომელიც მასშია ჩაწერილი. ასო-ნიშნების რიგი შეიძლება „-“-თი (ტირე) ჩაიწეროს ან მოიცეს კლასით და ის ინტერვალის აღმნიშვნელი იქნება. ზრდად გამოყენებადი კლასებია: [:lower:] – ლათინური ანბანის პატარა ასო-ნიშნები, [:upper:] – ლათინური ანბანის დიდი ასო-ნიშნები, [:digit:] – ციფრები, [:alpha:] – ლათინური ანბანის ასო-ნიშნები, [:alnum:] – ლათინური ანბანის სიმბოლოები და ციფრები.
[!] ან [^]	კვადრატულ ფრჩხილებში მოცემული ძახილის ნიშანი ან ქუდი აღნიშნავს იმ ასო-ნიშანთა რიგს, რომლებიც კვადრატულ ფრჩხილებში არ არის მოცემული.
{ }	ფიგურული ფრჩხილები აღნიშნავს მასში ჩაწერილი, მძიმით გამოყოფილი გამოსახულებების ალტერნატივას. გამოსახულებაში შესაძლებელია რამდენიმე ასო-ნიშანიც იყოს. ასეთი ფრჩხილებში შესაძლებელია აგრეთვე ორი წერტილის (...) გამოყენება. ამით, ასო-ნიშნების ინტერვალის მოცემა შეიძლება. მეორეჯერ გამოყენებული ორი წერტილი კი ინტერვალის ბიჯს აღნიშნავს.

იხილეთ მაგანერირებელი სიმბოლოების გამოყენების რამდენიმე მაგალითი:

ნიმუში	აღნიშნავს მიმდინარე დირექტორიაში:
*	ყველა ფაილს.
f*.jpg	ყველა ფაილს, რომლების f-ით იწყება და მთავრდება .jpg-ით.
Documents/*	Documents დირექტორიის ყველა ფაილს.
abc	ყველა ფაილს, რომელის დასახელებაშიც abc შედის. აქ თვითონ abc ფაილიც იგულისხმება, რადგან * ასო-ნიშანთა ნულოვან წყობასაც გულისხმობს.
??	ყველა ფაილს, რომლის დასახელებაც მხოლოდ 2 ასო-ნიშანია.
[abc]*	ყველა ფაილს, რომლებიც იწყება a-თი ან b-თი ან c-თი.
[^abc]*	ყველა ფაილს, რომლებიც იწყება არა a-თი ან არა b-თი ან არა c-თი.
[a-cst]*	ყველა ფაილს, რომლებიც იწყება a ან a-დან c-ს ჩათვლით ერთ-ერთი ასო-ნიშნით, ან s-ით და ან t-თი.
[![:digit:]]*	ყველა ფაილს, რომლებიც არ იწყება ციფრით.
{abc,def}*	ყველა ფაილს, რომლებიც იწყება abc-ით ან def-ით.
{1..15}	1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15.
{1..15..2}	1, 3, 5, 7, 9, 11, 13, 15.
{b..f}	b, c, d, e, f.
{f..b}	f, e, d, c, b.
{m..a..3}	m, j, g, d, a.

[A-KQ-Z]*.{png, jpg,bmp}	ყველა ფაილს, რომლებიც A-დან K-მდე ან Q-დან Z-მდე ინტერვალით იწყება და აქეს შემდეგი გაფართოება: png, jpg და ან bmp.
*.{[jJ][pP][gG], [bB][mM][pP]}	ყველა ფაილს, რომლის გაფართოებაც არის jpg ან bmp, დიდი ან პატარა ან შერეული ასოებით მოცემული.

მაგნერირებელი სიმბოლოებით შექმნილი გამოსახულება შეიძლება ყველა იმ ბრძანებას გადავცეთ, რომელსაც არგუმენტად ფაილები გადაეცემა. მთავარი განსხვავება კვადრატულსა და ფიგურულ ფრჩხილებს შორის უკვე ვიცით – კვარდატულ ფრჩხილებში მოცემული გამოსახულებიდან სათითაო ასო-ნიშნები იგულისხმება, ფიგურულში კი მძიმით გამოყოფილი ასო-ნიშანთა ერთობლიობა ანუ გამოსახულება. გარდა ამისა, კვადრატული ფრჩხილების გამოყენებით ხდება არსებული ფაილებიდან ამორჩევა და გამოტანა. შესაბამისად, ფაილების შესაქმნელად ეს მიღება არ გამოდგება. ფიგურული ფრჩხილების გამოყენებით კი ფაილების შექმნაც შესაძლებელია.

4.2 ფაილების შექმნა

გავაგრძელოთ shell-ის ბრძანებების შესწავლა და ვნახოთ, როგორ შეიძლება შევქმნათ ფაილი. ბრძანება touch ქმნის ცარიელ ფაილებს. მისი სინტაქსი მარტივია. მას არგუმენტად უნდა გადავცეთ ფაილ(ებ)ის სახელ(ებ)ი.

```
achiko@debian:~$ touch file
```

ამ ბრძანებით შევქმნით ფაილი სახელად file. შემდეგი ბრძანება კი შექმნის 3 ფაილს – file1, file2 და file3.

```
achiko@debian:~$ touch file1 file2 file3
```

დავრწმუნდეთ:

```
achiko@debian:~$ ls
Desktop/    file1  GPL2.txt  Pictures/   Videos/
Documents/   file2  GPL3.txt  Public/
Downloads/   file3  Music/    Templates/
```

მართლაც, ეს ფაილები შექმნილია მიმდინარე დირექტორიაში.

მოდით, ზემოაღნიშნული კვადრატულ ფრჩხილებსა და ფიგურულ ფრჩხილებს შორის განსხვავების სანახავად მაგალითი მოვიყვანოთ.

```
achiko@debian:~$ ls file[123]
file1  file2  file3
achiko@debian:~$ ls file{1,2,3}
file1  file2  file3
```

ამ შემთხვევაში შედეგი ერთი და იგივე მივიღეთ. მოდით, ახლა გამოტანისას ისეთი ფაილიც დავუმატოთ, რომელიც ჯერ არ არის შექმნილი.

```
achiko@debian:~$ ls file[1234]
file1 file2 file3
achiko@debian:~$ ls file{1,2,3,4}
ls: cannot access 'file4': No such file or directory
file1 file2 file3
```

მეორე შემთხვევაში შეცდომის შეტყობინებაც გამოვიდა ეკრანზე, რომელიც გვამცნობს, რომ file4 დასახელების ფაილი არ გვაქვს. პირველ შემთხვევაში კი არა. ეს იმიტომ მოხდა, რომ ფიგურული ფრჩხილებში ჩაწერილი მონაცემებიდან ყველა მათგანი განიხილება. ანუ ჩვენი ჩაწერილი ბრძანება ls file{1,2,3,4} შემდეგი ბრძანების ექვივალენტია – ls file1 file2 file3 file4. კვადრატული ფრჩხილების დროს კი ერთ-ერთი მათგანის არსებობაც კმარა, რომ შეცდომა არ გამოვიდეს. კვადრატული ფრჩხილების შემთხვევაში შეცდომა მხოლოდ მაშინ გამოვიდოდა, თუ არცერთი ფაილი არ არსებოდა.

ფაილებისგან განსხვავებით დირექტორიები mkdir ბრძანებით იქმნება. ასე:

```
achiko@debian:~$ mkdir directory
```

ერთდროულად რამდენიმე დირექტორიის შექმნა კი ასე ხდება:

```
achiko@debian:~$ mkdir dir1 dir2 dir3
```

უპარ შექმნილ დირექტორიაში ფაილის შექმნა ისე, რომ მასში არ გადავიდეთ, ასე ხდება:

```
achiko@debian:~$ touch directory/file
```

მოდით, გამოვიყენოთ ზემოთ ნახსენები მაგენერირებელი სიმბოლოები და მათი გამოყენებითაც შევქმნათ ფაილები და დირექტორიები. დავიწყოთ მარტივი სცენარით – ვთქვათ, გვსურს, გვქონდეს ტექსტური ფაილები შემდეგი დასახელებით: file0.txt, file1.txt ... file9.txt. ამ ამოცანის გადასაჭრელად, რადგან საქმე ფაილების შექმნას ეხება, ფიგურული ფრჩხილები უნდა გამოვიყენოთ. კვადრატული ფრჩხილები ფაილის შექმნისას ჩვეულებრივ სიმბოლოებად აღიქმება. ფაილების დასახელების გამოტანისას კი შეიძლება მათი გამოყენება:

```
achiko@debian:~$ touch file[0-9].txt
achiko@debian:~$ ls
file[0-9].txt
achiko@debian:~$ touch file{0..9}.txt
achiko@debian:~$ ls file*
file[0-9].txt file1.txt file3.txt file5.txt file7.txt file9.txt
file0.txt      file2.txt file4.txt file6.txt file8.txt
achiko@debian:~$ ls file[0-9]*
file0.txt file2.txt file4.txt file6.txt file8.txt
file1.txt file3.txt file5.txt file7.txt file9.txt
```

ზოგადად, ფიგურულ ფრჩხილებში მძიმე აუცილებლად უნდა გამოვიყენოთ (თუ ორი წერტილით მიმდევრობა არ გვაქვს ჩაწერილი და მხოლოდ ამით არ ვკმაყოფილდებით), რადგან ის აღტერნატივების მოცემის ფორმაა. მძიმის გარეშე ეს ფრჩხილები ჩვეულებრივ სიმბოლოდ აღიქმება შელის მიერ. მოდით, კვლავ მაგალითს მივმართოთ და სასურველ ფაილებს გაფართოება როგორც პატარა, ასევე დიდი ასოებით შევუქმნათ.

```
achiko@debian:~$ touch file{0..9}.{txt,TXT}
achiko@debian:~$ ls file*
file[0-9].txt  file2.txt  file4.TXT  file7.txt  file9.TXT
file0.txt      file2.TXT  file5.txt  file7.TXT
file0.TXT      file3.txt  file5.TXT  file8.txt
file1.txt      file3.TXT  file6.txt  file8.TXT
file1.TXT      file4.txt  file6.TXT  file9.txt
achiko@debian:~$ touch file2.{txt}
achiko@debian:~$ ls file*
file[0-9].txt  file2.txt  file4.TXT  file7.txt  file9.TXT
file0.txt      file2.TXT  file5.txt  file7.TXT  file2.{txt}
file0.TXT      file3.txt  file5.TXT  file8.txt
file1.txt      file3.TXT  file6.txt  file8.TXT
file1.TXT      file4.txt  file6.TXT  file9.txt
```

ოდნავ გავართულოთ ჩვენი ამოცანა და შევქმნათ ორ ასო-ნიშნიანი ყველა ის დირექტორია, რომელის დასახელებაც თვლის თექვსმეტობითი სისტემის სიმბოლოების ყველა კომბინაციას წარმოადგენს. შემდეგ, თითოეულ ამ დირექტორიაში შევქმნათ ფაილები ჩვენთვის ცნობილი დასახელებით, როგორც გაფართოებით, ასევე გაფართოების გარეშე. მხოლოდ გაფართოება ავიღოთ დიდი და პატარა ასოებით შერეულად.

```
achiko@debian:~$ mkdir {{0..9},{A..F}}{{0..9},{A..F}}
achiko@debian:~$ ls
00 10 20 30 40 50 60 70 80 90 A0 B0 C0 D0 E0 F0
01 11 21 31 41 51 61 71 81 91 A1 B1 C1 D1 E1 F1
02 12 22 32 42 52 62 72 82 92 A2 B2 C2 D2 E2 F2
03 13 23 33 43 53 63 73 83 93 A3 B3 C3 D3 E3 F3
04 14 24 34 44 54 64 74 84 94 A4 B4 C4 D4 E4 F4
05 15 25 35 45 55 65 75 85 95 A5 B5 C5 D5 E5 F5
06 16 26 36 46 56 66 76 86 96 A6 B6 C6 D6 E6 F6
07 17 27 37 47 57 67 77 87 97 A7 B7 C7 D7 E7 F7
08 18 28 38 48 58 68 78 88 98 A8 B8 C8 D8 E8 F8
09 19 29 39 49 59 69 79 89 99 A9 B9 C9 D9 E9 F9
0A 1A 2A 3A 4A 5A 6A 7A 8A 9A AA BA CA DA EA FA
0B 1B 2B 3B 4B 5B 6B 7B 8B 9B AB BB CB DB EB FB
0C 1C 2C 3C 4C 5C 6C 7C 8C 9C AC BC CC DC EC FC
0D 1D 2D 3D 4D 5D 6D 7D 8D 9D AD BD CD DD ED FD
0E 1E 2E 3E 4E 5E 6E 7E 8E 9E AE BE CE DE EE FE
0F 1F 2F 3F 4F 5F 6F 7F 8F 9F AF BF CF DF EF FF
$ touch {{0..9},{A..F}}{{0..9},{A..F}}/file{{0..9}{,.t,T}{x,X}{t,T}}
```

შევამოწმოთ. გნახოთ ერთ-ერთი დირექტორიის შიგთავსი:

```
achiko@debian:~$ ls A0
file0      file1.TxT  file3.tXt  file5       file6.TxT  file8.tXt
file0.txt   file1.TXT  file3.TXT  file5.txt   file6.TXT  file8.TXT
file0.txT   file1.TXT  file3.Txt  file5.txT  file6.TXT  file8.Txt
file0.tXt   file2      file3.TXt  file5.tXt  file7       file8.TXt
file0.tXT   file2.txt  file3.Txt  file5.tXt  file7.txt  file8.TXT
file0.Txt   file2.txT  file3.TXT  file5.Txt  file7.txT  file8.TXT
file0.TxT   file2.tXt  file4      file5.TxT  file7.tXt  file9
file0.TXT   file2.tXT  file4.txt  file5.TXT  file7.tXT  file9.txt
file0.TXT   file2.Txt  file4.txT  file5.TXT  file7.Txt  file9.txT
file1       file2.TxT  file4.tXt  file6       file7.TxT  file9.tXt
file1.txt   file2.TXT  file4.TXT  file6.txt   file7.TXT  file9.TXT
file1.txT   file2.TXT  file4.Txt  file6.txT  file7.TXT  file9.Txt
file1.tXt   file3      file4.TXt  file6.tXt  file8       file9.TXt
file1.tXT   file3.txt  file4.Txt  file6.tXt  file8.txt  file9.TXT
file1.Txt   file3.txT  file4.TXT  file6.Txt  file8.txT  file9.TXT
```

ახლა შექმნილი ფაილებიდან შევეცადოთ გამოვიტანოთ მხოლოდ ისინი, რომლებიც განთავსებულია დირექტორიებში, რომელთა დასახელებაც არ შეიცავს ციფრს, B, E და F ასოებს და თავად ფაილის გაფართოება კი მხოლოდ დიდ X შეიცავს, პატარას არა.

```
achiko@debian:~$ ls [^0-9BEF][!0-9BEF]/*.?X?
...
AC/file5.TXT  CA/file3.TXT  CD/file1.TXT  DA/file9.TXT  DD/file7.TXT
AC/file6.tXt   CA/file4.tXt  CD/file2.tXt  DC/file0.tXt  DD/file8.tXt
AC/file7.tXt   CA/file5.tXt  CD/file3.tXt  DC/file1.tXt  DD/file9.tXt
```

ზოგადად, ფაილებისა და დირექტორიების შექმნისას, ერთი არგუმენტი მეორისგან, როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ, გამოტოვებით არის გამოყოფილი. მაშ, როგორ შეიძლება შევქმნათ ისეთი ფაილი, რომლის დასახელებაშიც დაშორება შედის? მაგალითად, ფაილი სახელად name surname.

```
achiko@debian:~$ touch name surname
```

ამ ბრძანებით shell-ში, როგორც უკვე ვიცით, შეიქმნება ორი დამოუკიდებელი ფაილი: name და surname. ჩვენი კი ერთი ფაილის შექმნა გვსურს სახელად name surname.

ასეთ შემთხვევებში, როდესაც ფაილის დასახელებები სპეციალურ ასო-ნიშნებს (ჩვენს შემთხვევაში ეს გამოტოვების ნიშანია) შეიცავენ, რომლებსაც სიმბოლური გამოსახულების ნაცვლად სწვა დატვირთვა აქვთ, საჭიროა დავუკარგოთ თავიანთი მნიშვნელობა. ასე shell მათ აღიქვამს ჩვეულებრივ, მორიგ ასო-ნიშანად და მის ქვეშ აღარ იგულისხმება სწვა რამ.

ასო-ნიშნისთვის მნიშვნელობის დასაკარგად shell-ში 3 ხერხი არსებობს:

1. ” (ბრჭყალი) – ასო-ნიშანი ან ასო-ნიშანთა ერთობლიობა, რომელთა მნიშვნელობების დაკარგვაც გვურს, უნდა მოვათავსოთ ბრჭყალებში. ბრჭყალით ვერ ვუკარგავთ მნიშვნელობას ოთხ სპეციალურ ასო ნიშანს. ესენია:

\$ (დოლარის სიმბოლო)

\ (უკან გადახრილი წილადის ზაზი ანუ ბექსლებში)

” (თავად ბრჭყალი)

` (მკვეთრი მახვილი²)

2. ’ (აპოსტროფი) – ასო-ნიშანი ან ასო-ნიშანთა ერთობლიობა, რომელთა მნიშვნელობების დაკარგვაც გეხსურს, უნდა მოვათავსოთ აპოსტროფებს შორის, როგორც ბრჭყალის გამოყენების შემთხვევაში. ამ დროს ყველა ასო-ნიშანს ეკარგება მნიშვნელობა, გარდა თავად აპოსტროფისა.

3. \ (ბექსლებში (backslash), უკან გადახრილი წილადის ზაზი) – ასო-ნიშანს, რომლის მნიშვნელობის დაკარგვაც გეხსურს, წინ უნდა მივუწეროთ ბექსლებში. ეს მეთოდი უნივერსალურია და ის ყველა ასო-ნიშანს უკარგავს თავის მნიშვნელობას.

ახლა უკვე შეგვიძლია შევქმნათ ფაილი სახელად name surname:

```
achiko@debian:~$ touch name" "surname
```

ამ მაგალითში ფაილის დასახელებაში ყველა ასო-ნიშანი, გამოტოვების გარდა, ჩვეულებრივი სიმბოლოა, ამიტომ არაფერი დაშავდება, თუ მთლიანად მოვათავსებთ ბრჭყალებში ამ გამოსახულებას. ასეთი ჩანაწერით იმავე შედეგს მივიღებთ:

```
achiko@debian:~$ touch "name surname"
```

აპოსტროფის გამოყენებით შემდეგნაირი ჩანაწერი გვექნება:

```
achiko@debian:~$ touch 'name surname'
```

ბექსლებშით კი ასეთი:

```
achiko@debian:~$ touch name\ surname
```

²მკვეთრი მახვილი (grave accent) qwerty კლავიატურაზე ტაბულაციის კლავიშის მაღლაა განთავსებული.

ყურადღება

ფაილის დასახელებები Linux-ში, ისევე როგორც Unix-ში, რეგისტრზეა დამოკიდებული ანუ დიდი ასოებითა და პატარა ასოებით დასახელებული ფაილები სწვადასწვა. ასე, მაგალითად, File1 და file1 ორი განსხვავებული ფაილია.

Linux-ში შეგვიძლია ფაილებისთვის გრძელი დასახელება ავირჩიოთ. ფაილის დასახელებაში ნებისმიერი სიმბოლოს გამოყენებაა შესაძლებელი გარდა / სიმბოლოსი.

ფაილი, რომლის სახელიც წერტილით (.) იწყება ითვლება დაფარულად. დაფარული იმ გავებით, რომ ls ბრძანებით ის ეკრანზე არ გამოჩნდება. ამისთვის ls ბრძანება a ოფციით უნდა გავუშვათ, ასე: ls -a. მომხმარებლის ანგარიშის შექმნისას პირად დირექტორიაში შეგხვდებათ რამდენიმე დაფარული ფაილი და დირექტორია. ისინი საჭიროა თქვენი სამუშაო გარემოს დასაკონფიგურირებლად. დეტალურად მათ მოგვიანებით დაგუბრუნდებით.

4.3 ფაილების ასლების შექმნა, გადატანა, წაშლა

ჩვენ უკვე ვიცით ფაილებისა და დირექტორიების შექმნა. აზლა ვნახოთ, როგორ უნდა მათი კოპირება, გადატანა და წაშლა.

cp ბრძანება ქმნის ფაილების ასლს. თუ გვსურს ფაილები გაკოპიროთ მიმდინარე დირექტორიიდან სწვა დირექტორიაში, უნდა გავუშვათ ეს ბრძანება:

```
achiko@debian:~$ cp file1 file2 ... directory
```

თუ დირექტორიის კოპირებაც გვსურს, მაშინ -r ოფცია უნდა მივუთითოთ:

```
achiko@debian:~$ cp -r file1 file2 ... dir1 dir2 ... directory
```

ერთი ფაილის კოპირება მეორე ფაილში კი ასე ხდება:

```
achiko@debian:~$ cp file1 file2
```

cp ბრძანებას შეიძლება შემდეგი ოფციები გადაეცეს:

ოფციები	მნიშვნელობა
-i,	თუ ფაილის კოპირებისას არსებულ ფაილზე გადაწერა უნდა მოხდეს,
--interactive	კოპირების პროცესი ამ ოფციის მითითებით ინტერაქტიული ხდება. ანუ მომხმარებლის შერიდან დათანხმებაა საჭირო კოპირებისთვის. თუ ეს ოფცია არ არის მითითებული, cp ბრძანება უთქმელად გადააწერს ფაილს სწვა ფაილის შიგთავსს და ფაილში ძევლი ინფორმაცია დაიკარგება.

-u, --update	ერთი დირექტორიიდან მეორეში ფაილების გადაწერისას მხოლოდ იმ ფაილებს აკოპირებს, რომლებიც მეორე დირექტორიაში არ არსებობს. ზოლი თუ არსებობს, მათი განაზღება მხოლოდ იმ შემთხვევაში მოხდება, თუ პირველ დირექტორიაში დასაკოპირებელი ფაილი უფრო აზალია, ვიდრე მეორე დირექტორიაში არსებული ფაილი.
-a, --archive	აკოპირებს ფაილებსა და დირექტორიებს და თან უნარჩუნებს მათ ატრიბუტებს (წვდომის უფლებებზე მოვიყინებით გვექნება საუბარი).
-v, --verbose	კოპირების პროცესის დეტალები ჩანს ეკრანზე.

სხვა ოფციების სანახავად იხილეთ `cp` ბრძანების სახელმძღვანელო გვერდი: `man cp`.

`mv` ბრძანებით, `cp`-სგან განსხვავებით, არ გაკოპირებთ, არამედ ერთი ადგილიდან მეორეში გადაგვაქვს ფაილები და დირექტორიები. მოვიყვანოთ მაგალითი:

```
achiko@debian:~$ mv file1 file2 ... dir1 dir2 ... directory
```

ამ ბრძანებით კი შესაძლებელია ფაილის სახელის გადარქმევა:

```
achiko@debian:~$ mv file1 file2
```

`-i`, `-u` და ისინი `-v` ოფციები `mv` ბრძანებასაც შეგვიძლია გადავცეთ და მათი მნიშვნელობა ამ ბრძანებისთვისაც იგივე იქნება, რაც `cp`-ს შემთხვევაში.

`rm` ბრძანებით შეგვიძლია წავშალოთ ფაილები და დირექტორიები. ასე:

```
achiko@debian:~$ rm file1
```

ეს ბრძანება შლის `file1`-ს. იხილეთ `rm` ბრძანების ზშირად გამოყენებადი ოფციები.

ოფციები	მნიშვნელობა
<code>-i</code>	წაშლამდე თანხმობას ელოდება მომხმარებლისგან.
<code>-r</code> , <code>-R</code> ,	შლის დირექტორიებსაც.
<code>--recursive</code>	
<code>-f</code> , <code>--force</code>	თანხმობის გარეშე შლის. (უგულებელყოფს <code>-i</code> ოფციას).

ამ ბრძანებასთან სიფრთხილე გვმართებს. ლინუქსში, ისევ როგორც unix-ის მსგავს სხვა სისტემებში, ტერმინალიდან წაშლილი ფაილის აღდგენა ძნელად თუ მოხერხდება, რადგან იგულისხმება, რომ თუ ფაილები წაშალე ე.ი. ეს შეგნებული ნაბიჯი იყო.

```
achiko@debian:~$ rm -r file1 file2 ... dir1 dir2 ...
```

მოდით, წავშალოთ ზემოთ შექმნილი ორ ასო-ნიშნიანი დირექტორიები და ფაილები:

```
achiko@debian:~$ rm -rf file* ??
```

ყურადღება

არ აგერიოთ ეს ბრძანებები ერთმანეთში: `rm -rf ./*` და `rm -rf /*`. პირველი ბრძანებით მიმდინარე დირექტორიაში წაიშლება ყველაფერი, ზოლო შეორე ბრძანება კი სისტემის ძირეული დირექტორიიდან დაწყებული ყველა ფაილს წაშლის!

გადამისამართება

8 ადამისამართების შესაძლებლობა ლინუქსში ამოცანების გადაჭრას ძალიან ამარტივებს. როდესაც shell-ში ფაილების მართვა გვსურს ბრძანებებით, შეტან/გამოტანის (Input/Output) ნაკადების ცოდნა მნიშვნელოვნად ამაღლებს პროდუქტიულობას.

ლინუქსში ბევრი ბრძანება შედეგს გვაჩვენებს ეკრანზე. უფრო ტექნიკურად რომ ავსნათ, ბრძანების ეს შედეგი მიმართულია სტანდარტული გამოსასვლელისკენ (standard output – stdout). თუ ბრძანება წარუმატებლად დასრულდა, ამ შემთხვევაში შედეგი მიმართული იქნება შეცდომების სტანდარტული გამოსასვლელისკენ (standard error – sterr). ორივე შემთხვევაში, სტანდარტული გამოსასვლელიცა და შეცდომების გამოსასვლელიც შეესაბამება ეკრანს, რადგან აქ ვხედავთ ყოველგვარ შედეგს.

Unix-ში, როგორც აღვნიშნეთ, ყველაფერი ფაილია და ბრძანებები, მაგალითად `ls`, შესრულების შედეგად მიღებულ მონაცემებს ანუ მიმდინარე დირექტორიაში არსებულ ფაილების სიას, აგზავნის სპეციალური ფაილისკენ, რომელსაც სტანდარტულ გამოსასვლელს გუწოდებთ, ხოლო შეცდომის შედეგს კი სხვა სპეციალური ფაილისკენ, რომელსაც შეცდომების გამოსასვლელი ჰქვია. ეს სპეციალური ფაილები, FHS-ით მიხედვით, `/dev` დირექტორიაშია განთავსებული და ისინი, ნაგულისხმევი მნიშვნელობით, ეკრანთან არიან მიბმული.

ამას გარდა, ბევრ ბრძანებას სჭირდება არგუმენტის გადაცემა. მომხმარებელს ის შეყავს სტანდარტული შესასვლელიდან (standard input – stdin). ნაგულისხმევი მნიშვნელობით, სტანდარტული შესასვლელიც ეკრანია. მომხმარებელს ეს ინფორმაცია ხომ კვლავ ეკრანზე შეჰვევს, როგორც წესი, კლავიატურის გამოყენებით.

ლინუქსის გარემოში შეტან/გამოტანა ხორციელდება სამი ნაკადით და ეს ნაკადები შემდეგნაირადაა დანომრილი (სურ. 5.1):

- სტანდარტული შესასვლელს (stdin) შეესაბამება ნომერი – 0
- სტანდარტული გამოსასვლელს (stdout) შეესაბამება ნომერი – 1
- შეცდომების გამოსასვლელს (stderr) შეესაბამება ნომერი – 2

0, 1-სა და 2-ს ფაილის დესკრიფტორები (file descriptor, მოკლედ fd) ეწოდება და, როგორც უკვე აღვნიშნეთ, ნაგულისხმევი მნიშვნელობით, ეკრანისკენაა მიმართული.

სურ 5.1: ბრძანების შესრულების ორგანიზრამა

ლინუქსში ჩვენ გვაქვს იმის საშუალება, რომ შეტან/გამოტანის მიმართულება შევცვალოთ.

არ აგერიოთ ეს ტერმინები ერთმანეთში!

დისპლეი (Display) არის ფიზიკური მოწყობილობა, სადაც მომხმარებლისთვის ტექსტი ან/და გრაფიკული გამოსახულება გამოდის.

მონიტორი (Monitor) არის კომპიუტერის დისპლეი და წარმოადგენს პერსონალური კომპიუტერის ერთ-ერთ მაკომპლექტირებელ ნაწილს, რომელიც შეერთებულია სისტემურ ბლოკთან.

ეკრანი (Screen) არის მონიტორისა და კომპიუტერის დისპლეის წინა ნაწილი, რომელზეც გამოსახულებას ვიზუალურად ვხედავთ. ის, ძირითადად, მინის ან თხევად-კრისტალური მასალისგან შედგება.

ტელეფონს, ტელევიზორს, პერსონალურ კომპიუტერს – სამივეს აქვს ეკრანი, თუმცა მათგან მხოლოდ პერსონალურ კომპიუტერს აქვს მონიტორი.

5.1 სტანდარტული გამოსასვლელი

სტანდარტული გამოსასვლელში არსებულ ნაკადს მიმართულება რომ შევცვალოთ და ეკრანის ნაცვლად სხვა ფაილისკენ გადავამისამართოთ, ვიყენებთ გადამისამართების ოპერატორს > (მეტობის ნიშანი). ჩემირად სასარგებლოოა, გამოსული ინფორმაცია ფაილში დაგიმახსოვროთ მისი მომავალში გამოყენების მიზნით, რადგან ეკრანზე გამოსული ინფორმაცია მუდმივად არ ინახება კომპიუტერში. სწორედ ასეთ დროსაა სასარგებლო სტანდარტული გამოსასვლელის გადამისამართება.

```
achiko@debian:~$ ls 1>file
```

„1>“ ჩანაწერი ხაზგასმით აღნიშნავს, რომ სტანდარტული გამოსასვლელის (stdout) გადამისამართებას ვასრულებთ, რადგან ფაილის დესკრიფტორი – „1“ stdout -ს შეესაბამება, თუმცა მხოლოდ „>“ ოპერატორის ჩაწერა, „1“-ის გარეშეც აგტომატურად გულისხმობს სტანდარტული გამოსასვლელის გადამისამართებას. შესაბამისად, ეს ბრძანება შემდეგნაირადაც შეიძლება დავწეროთ:

```
achiko@debian:~$ ls >file
```

„>“ ოპერატორის გამოყენებით file-ის შიგთავსს ბრძანების stdout გადაეწერება და მასში დამასივოვრებული ინფორმაცია დაიკარგება. თუ გვსურს, რომ stdout არ გადაეწერის ფაილს, არამედ ამ უკანასკნელის შიგთავსის ბოლოს დაემატოს, მაშინ „>“ (ორი მეტობის

ნიშანი) ოპერატორი უნდა გამოვიყენოთ, ასე:

```
achiko@debian:~$ ls 1>>file
```

ამ შემთხვევაში file-ის შიგთავსი შენარჩუნდება და მას ბოლოში მიემატება ls-ის სტანდარტულ გამოსასვლელზე გამოსული ინფორმაცია. მისი ექვიველანტური, გამარტივებული ჩანაწერი შემდეგნაირია:

```
achiko@debian:~$ ls >>file
```

5.2 შეცდომების გამოსასვლელი

ხშირად გაშვებული ბრძანება წარმატებით არ სრულდება. მიზეზი შეიძლება ბევრი იყოს: შეიძლება ბრძანებაზე გადაცემული არგუმენტი არ არსებობდეს, ან ბრძანება სინტაქსურად არასწორად იყოს ჩაწერილი, თუნდაც კლავიატურიდან შეცდომით აკრეფის ან სხვა მიზეზის გამო.

ასეთ დროს ეკრანზე გამოდის შეცდომის მესიჯი და შეცდომის ეს ტექსტი ეკრანზე ბრძანების შეცდომების გამოსასვლელიდან ხვდება.

```
achiko@debian:~$ lss  
-bash: lss: command not found
```

თუ გვსურს ეს შეტყობინება ეკრანზე აღარ დაიწეროს და ის გადამისამართდეს სხვა ფაილისკენ, მაშინ გადამისამართების ოპერატორი უნდა გამოვიყენოთ, ასე:

```
achiko@debian:~$ lss 2>file_error
```

„>>“ (ორი მეტობის ნიშანი) გამოყენების შემთხვევაში შეცდომის ტექსტი file_error-ს ბოლოში მიემატება.

ხშირ შემთხვევაში, სასურველია, ყველა გამოსასვლელი ერთ ფაილში გადამისამართდეს. ტრადიციული მეთოდით, bash-ის ძველ ვერსიებში, ამისთვის შემდეგი ჩანაწერი გამოიყენება:

```
achiko@debian:~$ command >file 2>&1
```

ამ ბრძანებით ორ გადამისამართებას ვაკეთებთ. ჯერ სტანდარტული გამოსასვლელი გადაგვაქვს file-სკენ და შემდეგ fd2-ს (შეცდომების გამოსასვლელს) ვამისამართებთ fd1-სკენ ანუ სტანდარტული გამოსასვლელისკენ 2>&1 ჩანაწერით. სტანდარტული გამოსასვლელი კი file-ში მიდის.

bash-ის აზალ ვერსიაში უფრო გამარტივებული ხერხი არსებობს. მასში ძველი ვარიანტიც მუშაობს.

```
achiko@debian:~$ command &>file
```

ჩვენ შეგვიძლია, აგრეთვე, stout დან sterr მივამატოთ ფაილს ბოლოში. ასე:

```
achiko@debian:~$ command &>>file
```

ნათქვამია, სიტყვა ვერცხლია, სიჩუმე კი ოქროო და იმ შემთხვევებში, როდესაც გვსურს ეკრანზე საერთოდ არაფერი გამოვიდეს, გამოსასვლელი ტექსტი ე.წ. „ნაგვის ყუთში“ შეგვიძლია გადავამისამართოთ. shell-ში ამ ე.წ. „ნაგვის ყუთს“ /dev/null ფაილი შეესაბამება. რაც იქ მოხვდება ველარასოდეს აღდგება! ძირითადად აქ შეცდომების მესიჯებს ამისამართებენ.

```
achiko@debian:~$ command 2>/dev/null
```

5.3 სტანდარტული შესასვლელი

აქამდე ჯერ არ შეგვხვედრია ბრძანება, რომელშიც მისი სტანდარტული შესასვლელი გამოგვეყენებინოს. მოდით, ერთ-ერთი მათგანი განვიზილოთ: cat ბრძანება კითხულობს ერთ ან რამდენიმე ფაილს და მათი შიგთავსი გამოაქვს სტანდარტულ გამოსასვლელზე, ასე:

```
achiko@debian:~$ cat [file1 file2 ...]
```

cat ბრძანებით ვნახულობთ რა წერია ფაილში. რამდენიმე ფაილის შემთხვევაში, ეს ბრძანება მათ შიგთავსებს მიჯრის ერთანეთს და ისე გვანაზებს ეკრანზე. ანუ cat შიგთავსების მიჯრას, კონკატენაციას აკეთებს.

რა მოხდება თუ cat ბრძანებას არგუმენტს არ მივუწერთ?

```
achiko@debian:~$ cat
```

არც არაფერი. ერთი შესხდვით, იქმნება შთაბეჭდილება, რომ ბრძანება „დაეკიდა“, აღარაფერს ასრულებს, თუმცა ეს ასე არ არის. ამ დროს ის კითხულობს მის სტანდარტულ შესასვლელს და რადგან სტანდარტული შესასვლელი, ნაგულისხმევი მნიშვნელობით, კლავიატურასთანაა მიბმული, cat ელოდება ჩვენგან კლავიატურაზე რაიმეს აკრეფს და შეყვანას. მოდით ვცადოთ, აგვრიფოთ ტექსტი და ჯერ **Enter** -ს, შემდეგ კი **Ctrl-d** -ს დაგაპიროთ (**Ctrl** და **d**) კლავიშებს ერთად). კლავიშების ეს კომბინაცია cat ბრძანებას დასასრულისკენ, end of file-სკენ (EOF) მიუთითებს და ეუბნება, რომ მის სტანდარტულ შესასვლელზე მეტი ტექსტის შეყვანა აღარ გვსურს.

შედეგი ის იქნება, რომ cat დააკოპირებს stdin-ს stdout-ში, და, შესაბამისად, ჩვენი შეყვანილი ტექსტი ხელმეორედ დაიწერება ეკრანზე.

```
achiko@debian:~$ cat
text
text
```

cat ბრძანების ასეთი ქცევა საშუალებას გვაძლევს, შევქმნათ მარტივი ტექსტური ფაილები, ასე:

```
achiko@debian:~$ cat >file.txt
საზი 1 [enter]
საზი 1
საზი 2 [enter]
საზი 2
```

არ დაგავიწყდეთ **Ctrl-d** ბოლოს. გნახოთ, რა გამოვიდა და რა ჩაიწერა `file.txt`-ში.

```
achiko@debian:~$ cat file.txt
საზი 1
საზი 2
```

ბუნებრივია! ფაილში დაგვწვდა ის, რაც ჩვენ თვითონ შევიტანეთ.

ახლა უკვე ვიცით, რომ `cat` ბრძანება არგუმენტის გარდა, კითხულობს სტანდარტულ შესასვლელსაც.

„<“ ოპერატორით (ნაკლებობის ნიშანი) ჩვენ შეგვიძლია ბრძანების სტანდარტულ შესასვლელზე, კლავიატურიდან შეყვანილი მონაცემების ნაცვლად, მონაცემები ფაილიდან შევიყვანოთ.

```
achiko@debian:~$ cat <file.txt
საზი 1
საზი 2
```

შედეგი იგივე იქნება. ეს ბრძანებაც იმას გვანახებს, რაც `file.txt`-ში წერია. პრაქტიკაში ასეთ ჩანაწერს დიდი გამოყენება არ აქვს, თუმცა ეს მაგალითი კარგი დემონსტრირებაა იმისა, თუ როგორ შეგვიძლია სტანდარტული შესასვლელი ფაილიდან წავიკითხოთ. სხვა ბრძანებებზე მისი გამოყენება გაცილებით სასარგებლოა. მათ მოგვიანებით დაგუბრუნდებით.

0 3 0 to 6

ბრძანებების გადაბმა

ინუქსში, ბრძანებათა ზაზში მუშაობისას, შესაძლებელია რამდენიმე ბრძანების ერთ ზაზში ჩაწერა. ბრძანებების შესასრულებლად მათი დაჯგუფების ასეთი ფორმა უფრო კომპაქტურია, ვიდრე ტრადიციული მეთოდით მათი რამდენიმე ზაზში განაწილება. აგრეთვე, ბრძანებების ერთ ზაზში ჩაწერას ის უპირატესობა აქვს, რომ ცალკეული ბრძანების შესრულებისთვის საჭირო დროს ლოდინში არ დაგვარგავთ, არამედ შეღიარების მათ ავტომატურად გაუშვებს.

6.1 ოპერატორები

ბრძანებების შეერთებისთვის, ერთ ზაზში ჩაწერისა და გაშვებისთვის, ლინუქსში რამდენიმე ოპერატორი გამოიყენება. ესენია:

- ; წერტილ-მძიმე
- && ლოგიკური და
- || ლოგიკური ან

წერტილ-მძიმით გადაბმული ბრძანებები გამართული სინტაქსით ასე გამოიყერება:

```
achiko@debian:~$ cmd1; cmd2; cmd3;
```

აյ `cmd` პიპოთეტური ბრძანებაა. მასში წებისმიერი ჩვენთვის ნაცნობი ბრძანება შეგვიძლია ვიგულისხმოთ. ეს ჩანაწერი ნიშნავს იმას, რომ ჯერ პირველი ბრძანება (`cmd1`) ეშვება და სრულდება, შემდგ მეორე ბრძანება (`cmd2`) ეშვება და სრულდება და შემდეგ მესამე (`cmd3`).

დაგუშვათ, გვსურს შევქმნათ დირექტორია, გადავიდეთ მასში და იქ შევქმნათ ფაილი. ამის გასახორციელებლად ასეთი ჩანაწერი უნდა გაგაკეთოთ.

```
achiko@debian:~$ mkdir dir; cd dir; touch file
```

ამ შესრულდება, თუმცა ეს „ნაკლებად სწორი“ მიდგომაა ლინუქსში.

ეს სამი თანმიმდევრული ბრძანება, ფორმალურად, ერთმანეთისგან დამოუკიდებელია, თუმცა ლიკურურად – არა. მაგალითად, თუ დირექტორია `dir` გარკვეული მიზეზების გამო არ შეიქმნა, მასში ვერ გადაგალთ `cd` ბრძანებით, და შესაბამისად, ვერც ფაილის შექმნას შევძლებთ.

ამ შემთხვევაში, სასურველი იქნება, რომ ყოველი შემდეგი ბრძანება მხოლოდ მას შემდეგ გაეშვას, თუ წინა წარმატებით დასრულდება. ამაში კი დაგვეხმარება პირობითი ოპერატორი && და ბრძანებების ერთ ხაზში ჩაწერაც ასე მოხდება:

```
achiko@debian:~$ mkdir dir && cd dir && touch file
```

აქ, თუ პირველი ბრძანება (დირექტორიის შექმნა) წარმატებით არ შესრულდა, shell შემდეგი ბრძანების (დირექტორიაში გადასვლა) შესრულებას აღარც ეცდება. ამ ბრძანების შესრულება, მხოლოდ მაშინ დაიწყება თუ პირველი წარმატებით დასრულდება. შესაბამისად, მესამე ბრძანება (ფაილის შექმნა) მხოლოდ მაშინ გაეშვება, თუ მეორეც წარმატებით დასრულდება.

შეიძლება საინტერესო აღმოჩნდეს ბრძანების შესრულება იმ შემთხვევაში, თუ წინა ბრძანება წარუმატებლად შესრულდა. ასეთი ქმედება || პირობითი ოპერატორით შეიძლება განხორციელდეს.

ასე, მაგალითად:

```
achiko@debian:~$ ls file || touch file
```

ამ ბრძანებით მხოლოდ იმ შემთხვევაში ვქმნით ფაილს, თუ ფაილი `file` არ არსებობს. ხოლო თუ ეს ფაილი არსებობს ანუ `ls file` წარმატებით დასრულდა, მაშინ შემდეგი ბრძანება აღარ შესრულდება.

ჩვენი წინა მაგალითი ამ ოპერატორით ასეც შეგვიძლია წარმოვიდგინოთ:

```
achiko@debian:~$ ls dir || mkdir dir && touch dir/file
ls: cannot access 'dir': No such file or directory
```

აქ, თუ `ls dir` ბრძანება წარუმატებლად დასრულდა, (მაგალითად, თუ ეს დირექტორია არ არსებობს), მხოლოდ ამ შემთხვევაში შეიქმნება `dir` დირექტორია და ამის შემდეგ, თუ წარმატებით მოხდება მისი შექმნაც, მაშინ მასში შეიქმნება ფაილი `file`. ეკრანზე შეცდომის შეტყობინების გამოტანაც ბუნებრივია, რადგან ის პირველ ბრძანებას ეხება (ის ხომ წარმატებით არ შესრულდა). შეტყობინებაც სწორედ იმას გვამცნობს, რომ `dir` დასახელების მქონე ფაილი ან დირექტორია არ არსებობს.

ეს შეტყობინება ეკრანზე რომ არ გამოჩნდეს, შეგვიძლია, შესაბამისი ბრძანების შეცდომების გამოსასვლელი უბრალოდ ნაგვის ურნაში გადავამისამართოთ, ასე:

```
achiko@debian:~$ ls dir 2>/dev/null || mkdir dir && touch dir/file
```

თუ `ls dir` წარმატებით დასრულდა ანუ თუ ეს დირექტორია უკვე არსებობს, მაშინ, პირდაპირ მესამე ბრძანება შესრულდება, მეორე ბრძანება (`mkdir dir`) კი აღარ. ჩვენს ბრძანებას თუ მეორედ გავუშვებთ, სწორედ ეს სცენარი განხორციელება (პირველ ჯერზე გაშვებისას, ხომ უკვე შეიქმნა `dir` დირექტორია).

```
achiko@debian:~$ ls dir || mkdir dir && touch dir/file
```

ახლა აღარაფერი შეიქმნება, რადგან `dir` დირექტორიაში `file` ფაილი უკვე არსებობს. არც გადაწერება, რადგან `touch` ბრძანება უკვე შექმნილი ფაილის შიგთავს არ ეხება.

6.2 მილი

როგორც ვნახეთ, ზემოთ მოყვანილი ოპერატორების წყალობით, შეგვიძლია, სხვადასხვა ბრძანების გაშვების თანმიმდევრობა განვსაზღვროთ გარკვეული პირობით ან პირობის გარეშე.

მათგან განსხვავებით, ლინუქსში გვაქვს ბრძანებების ერთმანეთთან გადაბმის სხვა საშუალებაც. მაგალითად, შეგვიძლია ერთი ბრძანების შედეგი დასამუშავებლად სხვა ბრძანებას გადავცეთ.

ბრძანების უნარი გადასცეს მისი სტანდარტული გამოსასვლელი სხვა ბრძანებას სტანდარტულ შესაბამების, shell-ში ხორციელდება მილით (pipeline, მოკლედ pipe). მისი შესაბამისი ოპერატორია | (ვერტიკალური ზატი).

```
achiko@debian:~$ cmd1 | cmd2
```

ამ ჩანაწერით `cmd1`-ის სტანდარტული გამოსასვლელი შევა `cmd2`-ის სტანდარტულ შესასვლელზე და შესრულდება.

ჩვენთვის უკვე წაცნობ `less` ბრძანებას შეუძლია სტანდარტულ შესასვლელზე მონაცემების მიღება. შესაბამისად, წებისმიერი ბრძანების გამოსასვლელი გრძელი ტექსტი შეგვიძლია გვერდ-გვერდად დავათვალიეროთ `pipe`-ის საშუალებით ასე:

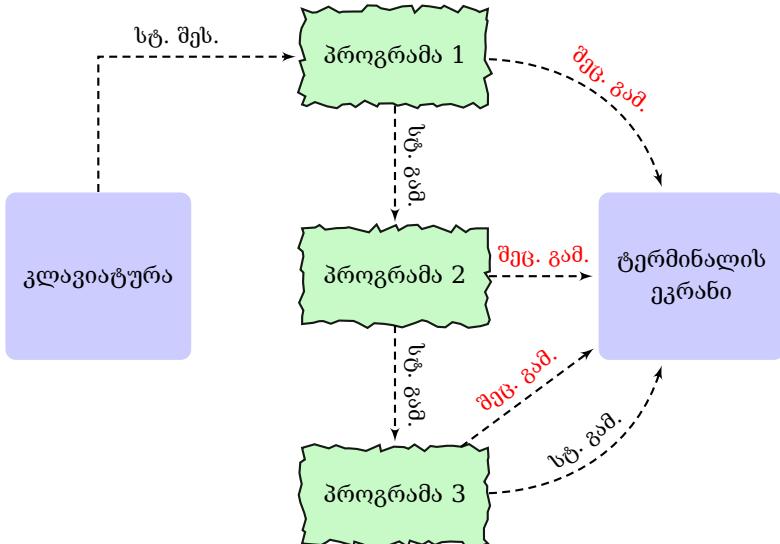
```
achiko@debian:~$ ls /bin /usr/bin | less
```

`/bin` და `/usr/bin` დირექტორიების დათვალიერება ახლა გაცილებით მოსახერხებელი გახდა.

Pipe ხშირად რთული ოპერაციებისთვის გამოიყენება, როდესაც ერთი ბრძანების გამოსასვლელს სტანდარტულ შესასვლელზე სხვა ბრძანებას ვაწვდით დასამუშავებლად. თავის მხრივ, ამ ბრძანების სტანდარტული გამოსასვლელი მესამე ბრძანების სტანდარტულ შესასვლელზე შედის და ა.შ. შესაბამისად, ასეთ კონსტრუქციაში გამოყენებული ბრძანებები ე.წ. ფილტრებს წარმოადგენს და ყველა მათგანი წინა ბრძანების გამოტანილ შედეგს თავისებურად ფილტრავს. Pipe-ით შეიძლება დიდი რაოდენობით ბრძანებები გადავაბათ ერთმანეთს:

```
achiko@debian:~$ cmd1 | cmd2 | cmd3 ...
```

ასე შეიძლება წარმოვიდგინოთ სამი ბრძანების `pipe`-ით გადაბმის პროცესი გრაფიკულად (სურ. 6.1):

სურ 6.1: სამი ბრძანების მიღით გადაბმის ორგანიგრამა

ფილტრი ბრძანებები (ფილტრები) წმირად გამოიყენება მონაცემებზე რთული ოპერაციების განსახორციელებლად მისი რამდენჯერმე გამოყენებით. მოდით, **sort** ბრძანების გამოყენება ვცადოთ. ვთქვათ, გვსურს /bin და /usr/bin დირექტორიებში არსებული ბრძანებების გამოტანა, მათი დახარისხება ანბანის მიხედვით (სორტირება) და ისე ნახვა:

```
achiko@debian:~$ ls /bin /usr/bin | sort | less
```

ბრძანება **uniq** წმირად გამოიყენება **sort**-თან კომბინაციაში და დახარისხებული ხაზებიდან მას გამოაქვს უნიკალური (ყველასგან განსხვავებული) ხაზები.

```
achiko@debian:~$ ls /bin /usr/bin | sort | uniq | less
```

ბრძანება **wc**-ს საშუალებით ვითვლით თუ რამდენი ხაზი, სიტყვა და ბაიტია (ლათინური ტექსტის შემთხვევაში რამდენი ასო-ნიშანია) ფაილში.

```
achiko@debian:~$ wc LICENSE.txt
255 1848 12767 LICENSE.txt
```

ამ შემთხვევაში სამივე მონაცემი გამოვა ეკრანზე: ხაზების, სიტყვებისა და ბაიტების რაოდენობა. თუ მხოლოდ ერთ-ერთი მონაცემის ნახვა გვსურს, მაშინ შესაბამისი ოფცია უნდა მივუთითოთ **wc** ბრძანებას.

ოფციები მნიშვნელობა

-l, --lines ხაზების რაოდენობა.

-w, --words	სიტყვების რაოდენობა.
-c, --bytes	ბაიტების რაოდენობა.
-m, --chars	ასო-ნიშნების რაოდენობა (სასარგებლოა არალათინური ასო-ნიშნების დასათვლელად).

შეგვიძლია ფაილის ნაცვლად ბრძანება `wc`-ს სხვა ბრძანების გამოსასვლელი გადავცეთ მიღით და ვნახოთ, რამდენი უნიკალური წაზი ანუ უნიკალური ბრძანება გვაქვს `/bin` და `/usr/bin` დირექტორიებში.

```
achiko@debian:~$ ls /bin /usr/bin | sort | uniq | wc -l
```

`grep` ბრძანებით შეგვიძლია დამატებით გავფილტროთ ჩვენი სია და ეკრანზე მხოლოდ ის წაზები გამოვიტანოთ, რომლებიც დასახელებაში გარკვეულ გამოსახულებას შეიცავს, მაგალითად `zip`-ს.

```
achiko@debian:~$ ls /bin /usr/bin | sort | uniq | grep "zip"
bunzip2
bzip2
bzip2recover
funzip
gpg-zip
gunzip
gzip
p7zip
preunzip
prezip
prezip-bin
unzip
unzipsfx
zipdetails
zipgrep
zipinfo
```

ბრძანება `tee` კითხულობს სტანდარტულ შესასვლელს, აკოპირებს მას სტანდარტულ გამოსასვლელზე და, იმავდროულად, ჩაწერს არგუმენტად გადაცემულ ერთ ან მეტ ფაილში.

„>“ ოპერატორით გადამისამართებისას მონაცემები მხოლოდ ფაილის შიგთავსში იწერება და მათ ეკრანზე ვეღარ ვხედავთ. ხმირად სასურველია, ეს მონაცემები ეკრანზეც დაგინახოთ. სწორედ ასეთ შემთხვევებში გამოიყენება `tee` ბრძანება. ის ერთ-ერთი სასარგებლო და იმგიათი ბრძანებაა, რადგან სხვა ბრძანებებისგან განსხვავებით, ერთზე მეტი მიმართულებით შეუძლია ინფორმაციის გადამისამართება.

```
achiko@debian:~$ ls /bin /usr/bin >ls.txt
```

პაჟ `ls.txt`-ში ჩაიწერება „`ls /bin /usr/bin`“ ბრძანების შედები და მას ეკრანზე ვეღარ დაგინახავთ. `tee` ბრძანებით კი მას ეკრანზეც ვიწილავთ:

```
achiko@debian:~$ ls /bin /usr/bin | tee ls.txt
...
zenity
zipdetails
zipgrep
zipinfo
```

ზოგადად, **tee** შეგვიძლია გამოვიყენოთ როგორც მარტივი ტექსტური რედაქტორი. კლავიატურიდან რასაც ავკრეფთ `file.txt`-ში ჩაიწერება, და ამავდროულად, ეკრანზე დუბლირდება. **Ctrl-d** კლავიშების კომბინაციით დავასრულებთ პროცესს.

```
achiko@debian:~$ tee file.txt
საზი 1 [enter]
საზი 1
საზი 2 [enter]
საზი 2
[Ctrl-d]
```

ასე, ჩვენ მიერ კლავიატურიდან შეტანილი ტექსტი `file.txt` ფაილის შიგთავს თავზე გადაწერება. -a ოფციით კი ტექსტი ფაილის ბოლოში დაემატება.

```
achiko@debian:~$ tee -a file.txt
საზი 3 [enter]
საზი 3
საზი 4 [enter]
საზი 4
[Ctrl-d]
achiko@debian:~$ cat file.txt
საზი 1
საზი 2
საზი 3
საზი 4
```

ამ თავში განხილული ბრძანებებით წარმოდგენა შეგვექმნა ფილტრებზე. გაცილებით მძლავრ და მეტ ბრძანება-ფილტრებს მოგვიანებით დავუბრუნდებით.

ტექსტური რედაქტორები

ქამდე ფაილში სასურველი შიგთავსის განთავსებას გადამისამართებით ან `tee` ბრძანებით გახერხებდით. მოდით, აწლა სრულფასოვანი ტექსტური რედაქტორები განვიხილოთ. ზოგადად, ოპერაციულ სისტემებში ტექსტური რედაქტორი ძალიან მნიშვნელოვან კომპონენტს წარმოადგენს. მისი სამუალებით ხდება ტექსტური ფაილების შექმნა, კოდების დაწერა, კონფიგურაციის ფაილების რედაქტირება და სხვა. ამ მხრივ, ლინუქსში საკმაოდ ფართო არჩევანი გვაქვს. ტექსტური რედაქტორები არსებობს როგორც გრაფიკულ გარემოში (GUI), ისე ბრძანებათა ხაზში (CLI) სამუშაოდ.

ჩამოვთვალოთ რამდენიმე ცნობილი, ღია კოდის მქონე ტექსტური რედაქტორი:

<code>vi/vim</code>	მძლავრი CLI ტექსტური რედაქტორი. <code>vim</code> Unix-ის ძველი ტექსტური რედაქტორის - <code>vi</code> -ს გაძლიერებულ ვერსიას წარმოადგენს. <code>vim</code> ერთ-ერთ ყველაზე პოპულარული და ფართოდ გამოყენებადი პროგრამაა სისტემის ადმინისტრატორებსა და პროგრამისტებს შორის.
<code>nano</code>	გამოსაყენებლად მარტივი პროგრამა როგორც დამწყები, ასევე გამოცდილი მომზარებლებისთვის.
<code>emacs</code> (GNU <code>emacs</code>)	განვითარებადი (highly extensible), კარგად მორგებადი (customizable) ერთ-ერთი პირველი ტექსტური რედაქტორი, რომელიც დღესაც არ კარგავს აქტუალობას.
<code>gedit</code>	ზოგადი (საერთო) დანიშნულების მქონე GUI პროგრამა. ნაგულისხმევი მნიშვნელობით, ის დაინტებულირებულია GNOME გრაფიკულ გარემოში.
<code>kate/kwrite</code>	ზოგადი (საერთო) დანიშნულების მქონე GUI პროგრამა და გვზვდება KDE გრაფიკულ გარემოში.
<code>gvim</code>	<code>vim</code> -ის GUI ვერსია.
<code>libreoffice</code> , <code>openoffice</code>	პროფესიონალური საოფისე პროგრამების ნაკრები.

LaTeX (L^AT_EX)

L^AT_EX სისტემები გამოიყენება პროფესიონალური, სამეცნიერო სტატიებისა და წიგნების შესაქმნელად. ცნობილია T_EX - ის შემდეგი დისტრიბუტივები: TeX Live, teTeX, MikTeX და ა.შ. ეს დისტრიბუტივები, თავის მხრივ, შეიცავენ ტექსტურ რედაქტორებს, რომლებიც ჩვენთვის ტექსტთან სამუშაოდ მიზვეული პროგრამებისგან განსხვავებით, არ წარმოადგენს WYSIWYG („What You See Is What You Get“) სისტემას. WYSIWYG პროგრამების ის კატეგორიაა, სადაც დარედაქტირებული ფაილის საბოლოო სახე (ამობეჭდვის შემდეგ) იგივე იქნება, რაც ვიზუალურად ჩანს მისი შექმნისას ეკრანზე. პირველი ნამდვილი WYSIWYG ტექსტური რედაქტორი, სახელად bravo, 1974 წელს შეიქმნა Xerox PARC კომპანიაში და შემდეგ, მაიკროსოფტის ორი პროდუქტის, ასევე WYSIWYG ტიპის – word და excel-ის საძირკველი გახდა. L^AT_EX - ის სისტემებში ცნობილი ტექსტური რედაქტორებია – Texmaker, Texstudio, Texworks და სხვა.

7.1 ტექსტური რედაქტორი – vi/vim

მოდით, გავიცნოთ ერთ-ერთი ყველაზე გავრცელებული, ეპრანზე ორიენტირებული ტექსტური რედაქტორი vi და მისი შესაძლებლობები. ის ყველა Linux სისტემაშია წარმოდგენილი.

რატომ vi? თანამედროვე ეპოქაში, როდესაც უამრავ გრაფიკულ რედაქტორთან ერთად, უმარტივესი, მოსახმარად ადვილი არაგრაფიკული რედაქტორები არსებობს, რატომ გვესაჭიროება, ვიცოდეთ **tv?**

ამისთვის რამდენიმე მიზეზი არსებობს: vi ყოველთვისაა ზელმისაწვდომი. ის არის თავისუფალი პროგრამა და მისი კოდი ღიაა. vi სწრაფია და კომპიუტერის ძალიან ცოტა რესურსს მოიხმარს. ამავდროულად, vi მოგრებულია სწრაფი ბეჭდვისთვის. გამოცდილ მოშემარებელს ტექსტის აკრეფისას თითქმის არასოდეს მოუწევს თითების აწევა კლავიატურიდან. გარდა ამისა, vi-ს ყოველი ინსტრუქცია ძალან კარგად არის დოკუმენტირებული და მისი მრადამჭერი საზოგადოება ძალიან დიდია. vi განვრცობადია, მისი ფუნქციონალი უამრავი საინტერესო დამატებითი მოდულებით შეიძლება გაგამდიდროთ. vi-ში ფაილის ბევრი ფორმატი და დაპროგრამების ბევრი ენის სინტაქსია მხარდაჭერილი. nano რედაქტორი, რომლის პოპულარობაც დღითიდღე იზრდება, ჯერჯერობით, ბოლომდე უნივერსალური არ არის. POSIX-თან თავსებადობა მოითხოვს vi-ს არსებობას სისტემაში. სწორედ ამიტომ vi რედაქტორი Unix-ის მსგავს სისტემებში დე ფაქტო სტანდარტს წარმოადგენს.

vi-ს გაუმჯობესებულ ვერსიას ჰქვია vim (Vim IMproved). ბევრ სისტემაში vim-ის დაყენების შემდეგ, ის vi-ს მაღსახმობი ხდება და vi-ს გამოძახება, სინამდვილეში, vim-ის გაშვებას ნიშნავს. მოდით, გავუშვათ vi. არგუმენტად ფაილი გადავცეთ:

```
achiko@debian:~$ vi file.txt
~
~
~
~
~
~
```

~
~
~
~
~

"file.txt" [New File]

0,0-1

All

თუ file.txt არსებობს, მისი შიგთავსი გაიხსნება რედაქტირებისთვის, თუ არა არსებობს, ის შეიქმნება. ხაზების წინ ტილდა (~) მიუთითებს იმაზე, რომ ეს ხაზი ჯერ გამოყენებული არ არის ანუ ცარიელია. ბოლო საზრე, რომელიც სტატუსის საზს (statusline) წარმოადგენს, დეტალური ინფორმაციაა ნაჩვენები (რომელ საზრე და მერამდენე სიმბოლოებები დაგას კურსორი და ეკრანზე შიგთავის რა ნაწილი ჩანს). vi რედაქტორში, ფაილის გახსნის შემდეგ, ავტომატურად აღმოვჩნდებით ე.წ. ბრძანებათა რეჟიმში (ე.წ. Command mode). ამ რეჟიმში კლავიშზე დაჭერისას მისი შესაბამისი გრაფიკული გამოსახულება ეკრანზე არ გამოჩნდება. სამაგიეროდ, შესრულდება ბრძანება, რომელიც vi-ში ამ კლავიშის ქვეშ იგულისხმება. სწორედ ამიტომ პქვია ამ რეჟიმს ბრძანების რეჟიმი. ტექსტის შესაყვანად კი აკრეფის რეჟიმში (ე.წ. Insert mode) უნდა გადავიდეთ. იქ უკვე კლავიატურის კლავიშებით შესაბამისი ასო-ნიშნების ჩაწერას შევძლებთ ფაილში. ამ რეჟიმში გადასასვლელად საკმარისია **i** -ს დაგაჭიროთ. შედეგად, სტატუსის საზრე გაჩნდება ჩანაწერი INSERT, რომელიც მიგვითთვის იმას, რომ აკრეფის რეჟიმში ვიმყოფებით. აქ უკვე შეგვიძლია ტექსტის აკრეფა.

achiko@debian:~\$ vi file.txt

The word "pheasant" (ხოხობი) ultimately comes from Phasis, the ancient name of what is now called the Rioni River in Georgia. It passed from Greek to Latin to French (spelled with an initial "f") then to English, appearing for the first time in English around the year 1299.

~
~
~
~
~
~
~
~

-- INSERT --

1,55-43

All

თავდაპირველად vi ყოველთვის ბრძანების რეჟიმში ირთვება. თუ, გარკვეული ქმედებების შემდეგ, ისეთ სიტუაციაში აღმოჩნდით, რომ დაიბენით და ვერ ხვდებით რომელ რეჟიმში სართ, მაშინ გამოსვლის ღილაკს, **Esc** -ს, ორჯერ დააჭირეთ და, ავტომატურად, ბრძანების რეჟიმში აღმოჩნდებით.

vi-დან გამოსასვლელად ბრძანებათა რეჟიმიდან **:q** (quit) ბრძანება უნდა გავუშვათ. თუ ფაილის შიგთავსი შევცვალეთ და მისი დამატებითი გვერდის გამოსვლისას, მაშინ **:wq** (write,quit) ბრძანებები უნდა გავუშვათ, ხოლო დამატებითი გარეშე თუ გვსურს გამოსვლა, მაშინ **:q!**.

განვიხილოთ vi რედაქტორის სხვა ბრძანებებიც:

ფაილის შიგთავსში მოძრაობის ბრძანებები

- [h] კურსორის გადაადგილება მარცხნივ. [←]
- [j] კურსორის გადაადგილება ქვედა ზატზე. [↓]
- [k] კურსორის გადაადგილება ზედა ზატზე. [↑]
- [l] კურსორის გადაადგილება მარჯვნივ. [→]
- [w] კურსორის გადაადგილება შემდეგ სიტყვაზე მარჯვნივ. [3w] – ასე, კურსორი გადავა მარჯვნივ, მე-3 სიტყვაზე.
- [b] კურსორის გადაადგილება წინა სიტყვაზე მარცხნივ. [2b] – კურსორი გადავა მარცხნივ, მე-2 სიტყვაზე.
- [\\$] კურსორის გადაადგილება მიმდინარე ზატის ბოლოს.
- [0] კურსორის გადაადგილება მიმდინარე ზატის დასაწყისში.
- [^] კურსორის გადაადგილება მიმდინარე ზატის დასაწყისში პირველ არაცარიელ სიმბოლოზე.
- [gg] კურსორის გადაადგილება პირველი ზატის დასაწყისში. [3gg] – კურსორი გადავა მე-3 ზატის დასაწყისში.
- [G] კურსორის გადაადგილება ბოლო ზატის დასაწყისში. [3G] – კურსორი გადავა მე-3 ზატის დასაწყისში. [1G] – ასე კი პირველი ზატის დასაწყისში.
- [Ctrl+f] შემდეგ გვერდზე გადასვლა.
- [Ctrl+b] წინა გვერდზე გადასვლა.

ფაილის შიგთავსის რედაქტირების ბრძანებები

- [x] ერთი ასო-ნიშნის წაშლა, იქ, სადაც კურსორი დგას. [5x] – 5 ასო-ნიშნის წაშლა კურსორიდან მარჯვნივ.
- [X] ერთი ასო-ნიშნის წაშლა კურსორმდე. [5X] – 5 ასო-ნიშნის წაშლა კურსორამდე მარცხნივ.
- [d] წაშლა.
[dw] – შლის სიტყვას მარჯვნივ.
[10dw] – შლის 10 სიტყვას მარჯვნივ.
[d4h] – შლის 4 სიმბოლოს მარცხნივ (h მიმართულებით).
[d4k] – შლის მიმდინარე და ზედა 4 ზატს (k მიმართულებით).
[d^] – შლის კურსორის პოზიციიდან ზატის დასაწყისამდე ყველა სიმბოლოს.
[d\$] – შლის ყველა სიმბოლოს კურსორის პოზიციიდან ზატის ბოლომდე. თუ ფაილის მთლიანი შიგთავსის წაშლა გვსურს, მაშინ ჯერ კურსორი პირველ ზატზე უნდა გადავიყვანოთ და შემდეგ წაგშალოთ ბოლო ზატის ჩათვლით ყველა ზატი, ასე: [gg] + [dG]
- [dd] შლის მიმდინარე ზატს. [7dd] – შლის 7 ზატს (მიმდინარე ზატიდან დაწყებული).
- [D] მიმდინარე ზატზე შლის კურსორიდან ზატის ბოლომდე ყველა სიმბოლოს.

[y]	კოპირება. [y4h] – აკოპირებს 4 სიმბოლოს მარცხნივ (h მიმართულებით).
[yy]	აკოპირებს მიმდინარე ხაზს. [3yy] – აკოპირებს 3 ხაზს მიმდინარე ხაზის ჩათვლით.
[p/P]	ჩასვაშს კოპირებულ ტექსტს მომდევნო/წინა ახალ ხაზზე. ჩასმა ეხება აგრეთვე [x] და [d] ბრძანებით წაშლილ ბოლო ტექსტებს, რადგან ეს ტექსტები ბუფერში ინახება.
[u]	ბოლო შესრულებული ბრძანების გაუქმება (ე.წ. undo).
[Ctrl+R]	გაუქმებამდე დაბრუნება. ანუ გაუქმების გაუქმება. (ე.წ. redo).
[r]	კურსორის პოზიციაზე მდგომ ერთ ასო-ნიშანს გადააწერს ჩვენს მიერ აკრეფილ ერთ სიმბოლოს.
[R]	გადაეწერება კურსორის პოზიციიდან მომდევნო ყველა სიმბოლოს მანამ, სანამ [Esc] კლავიშს არ დავაჭიროთ.
[~]	პატარა ასო-ნიშანს დიდად გადააკეთებს და დიდს პატარად.
[J]	შემდეგი ხაზის შეერთება მიმდინარესთან.
[/სიტყვა]	ტექსტში კურსორის შემდეგ მოძებნის „სიტყვას“. შემდეგ, „სიტყვაზე“ გადასასვლელად, უნდა დავაჭიროთ [n]-ს (next). წინაზე გადასასვლელად – [N]-ს.
[?სიტყვა]	„სიტყვის“ ძიება კურსორის წინ.

აკრეფის რეჟიმში გადასვლა

[i]	გადავა აკრეფის რეჟიმში და ტექსტის აკრეფა დაიწყება კურსორის მიმდინარე პოზიციის წინ.
[I]	ტექსტის აკრეფა დაიწყება მიმდინარე ხაზის დასაწყისიდან.
[a]	ტექსტის აკრეფა დაიწყება კურსორის შემდეგ.
[A]	ტექსტის აკრეფა დაიწყება მიმდინარე ხაზის ბოლოდან.
[o]	მიმდინარე ხაზის შემდეგ ახალი ხაზი შეიქმება და იქ დაიწყება ტექსტის აკრეფა.
[O]	მიმდინარე ხაზის წინ ჩაჯდება ახალი ხაზი და იქ დაიწყება ტექსტის აკრეფა.
[cc]	მიმდინარე ხაზი წაიშლება, და მის ადგილზე, დაიწყება ტექსტის აკრეფა.

სხვა ბრძანებები

[:w]	ცვლილებების დამახსოვრება ფაილში.
[:wq]	შენახვა და გამოსვლა. იგივეა, რაც ბრძანება [ZZ].
[:q!]	ცვლილებების არ შენახვა და ისე გამოსვლა.

:s/სიტყვა1/სიტყვა2/	მიმდინარე ხაზზე პირველი შემხვედრი „სიტყვა1“ შეიცვლება „სიტყვა2“-ით.
:s/სიტყვა1/სიტყვა2/g	– შეიცვლება მიმდინარე ხაზსა და მის შემდგომ ყველა ხაზში.
:i.js/სიტყვა1/სიტყვა2/g	– შეცვლა მოხდება i-ური ხაზიდან j-იურ ხაზის ჩათვლით.
:%s/სიტყვა1/სიტყვა2/g	– შეიცვლება ყველაგან.
:r newfile.txt	შემდეგ ხაზზე newfile.txt ფაილის შიგთავსის ჩასმა.
!:!cmd	vi-დან გამოუსვლელად, შელის ბრძანების (cmd) გამგება და შედეგის ნახვა. [!:!ls] – ასე ვნახავთ მიმდინარე დირექტორიაში არსებულ ფაილებს.
:n newfile.txt	ასე, vi-ში ახალ ფაილს (newfile.txt) ვჭრით. თუ რამდენიმე ფაილი გვაქვს გახსნილი, მაშინ წინა ან შემდეგ ფაილზე გადასვლა შეგვიძლია [:bp] და [:bn] ბრძანებებით. [:b] ბრძანების აკრეფა და შემდეგ ტაბულაციის ღილაკზე დაჭრა დაგვეხმარება გახსნილი ფაილების იდენტიფიცირებასა და არჩევაში.
:set nu	ხაზების ნუმერაციის გამოჩენა.
:set nonu	ხაზების ნუმერაციის გაქრობა.
:set hlsearch	ტექსტში ძებნისას სიტყვის სხვა ფერით მონიშვნა (ე.წ. highlight).
:noh	highlight-ის გამორთვა.

ბრძანებისა და აკრეფის რეჟიმების გარდა, vi-ში არსებობს ვიზუალური რეჟიმიც (ე.წ. Visual mode). ამ რეჟიმში ხდება ტექსტის მონიშვნა. მონიშნული ტექსტი ვიზუალურად გამოჩნდება და მასზე შეგვიძლია ვიმოქმედოთ vi-ს სხვადასხვა ბრძანებებით – წამდა (d), კოპირება (y) ან სხვა. ვიზუალურ რეჟიმში გადასვლა შესაძლებელია [v] ბრძანებით, [V] ბრძანებით ან [Ctrl^v] კლავიშების კომბინაციით. შემდეგ, ტექსტის მოსანიშნად [e] ბრძანება და სხვადასხვა მიმართულებების ღილაკები უნდა გამოვიყენოთ. ვიზუალურ რეჟიმი [v] ბრძანებით გადასვლა საშუალებას მოვცემს მოვნიშნოთ ტექსტის ფრაგმენტი ერთი ასო-ნიშნის სიტუაციით, [V] -ს შემთხვევაში – ხაზების სიტუაციით, ხოლო [Ctrl^v] -ს გამოყენებისას – ტექსტის ბლოკების სიტუაციით. ასევე, მაუსით ტექსტის მონიშვნა ავტომატურად გამოიწვევს ვიზუალურ რეჟიმში გადასვლას.

ფაილების გახსნა vi ტექსტურ რედაქტორში მხოლოდ კითხვის რეჟიმშიც შეგვიძლია. ეს შესაძლებლობას გვაძლევს თავი დავიზღვიოთ რაიმე შემთხვევითი ცვლილებისგან ფაილის შიგთავსში. მხოლოდ კითხვით რეჟიმში ფაილის გახსნა ასე წდება:

```
achiko@debian:~$ vi -R file.txt      # ან
achiko@debian:~$ view file.txt
```

საინტერესო და, ამავდროულად, მარტივი, სადემონსტრაციო, ონლაინ ინტერაქტიული ინსტრუქციები მოცემულია ვებ-გვერდზე შემდეგ: <https://www.openvim.com/>

დელტალური დოკუმენტაციის სანახავად კი შეგიძლიათ, შელში vimtutor ბრძანება გაუშვათ.

```
achiko@debian:~$ vimtutor
```

```
=====
= W e l c o m e t o t h e V I M T u t o r - V e r s i o n 1 . 7 =
=====
```

Vim is a very powerful editor that has many commands, too many to explain in a tutor such as this. This tutor is designed to describe enough of the commands that you will be able to easily use Vim as an all-purpose editor.

...

Lesson 1.1: MOVING THE CURSOR

...

7.2 ტექსტური რედაქტორი – GNU Emacs

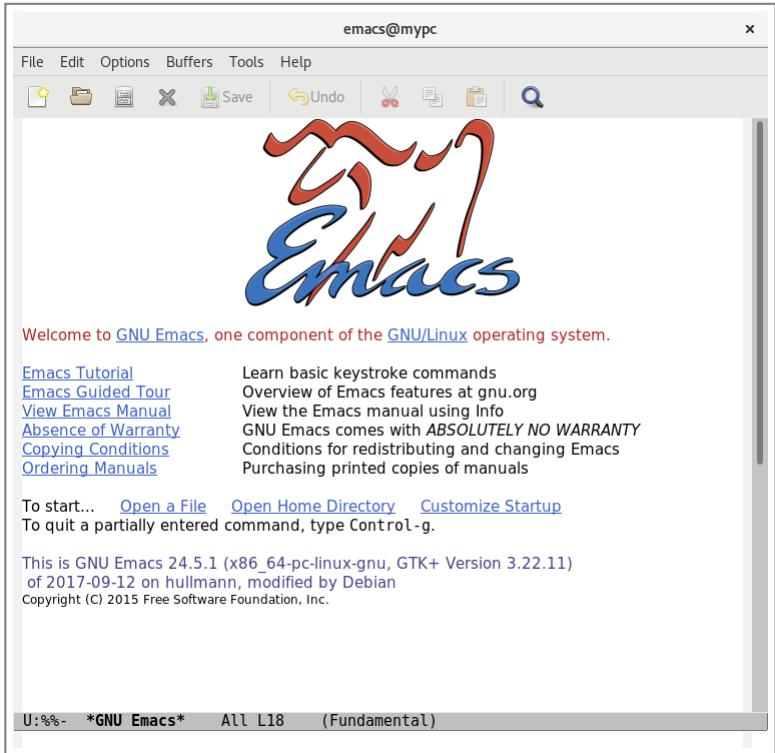
GNU Emacs ერთ-ერთი ყველაზე მძლავრი ტექსტური რედაქტორია მათ შორის, რომლებსაც, პირადად, ვიცნობ. მას აქვს ძალიან მდიდარი დოკუმენტაცია და უამრავი ფუნქცია გაფართოვებების სახით. მასში ძალიან მარტივად მუშავდება ტექსტური დოკუმენტი, მოხერხებულად ხდება აბზაცებზე, წინადადებებსა და სიტყვებზე გადასვლა. მას აქვს ძიების მძლავრი მექანიზმი იყენებს რა რეგულარულ გამოსახულებებს, კლავიატურის მაკროსებსა და სხვა. Emacs ყველანაირი ტექსტის დამუშავებისათვის შეგვიძლია გამოვიყენოთ, როგორც დიდ ტექსტებზე სამუშაოდ, ასევე ყოველდღიური მარტივი ჩანაწერების გასაკეთებლად, პროგრამების დასაწერად და სხვა. ის ყველანაირი გემოვნების ადამიანს დააგმაყოფილებს. მასში შეგვიძლიათ Tetris ითამაშოთ და ბევრი სხვა სახალისო რამ აღმოაჩინოთ. GNU Emacs, როგორც დასახელებიდან ჩანს, GNU პროექტის ფარგლებში შექმნილი პროდუქტია და დაწერილია C დაპროგრამების ენაზე. თავდაპირველი ვერსია თავად რიჩარდ სტალმანმა დაწერა. ამ პროგრამით სარგებლობა შესაძლებელია ბევრ სხვადასხვა სისტემაზე, როგორიცაა: GNU/Linux, FreeBSD, NetBSD, OpenBSD, MacOS, MS Windows და Solaris.

სანამ GNU Emacs პროგრამას გავუშვებთ და სადემონსტრაციოდ პრაქტიკულ ღონისძიებებს მივმართავთ, ვთქვათ, თუ რას წარმოადგენს Emacs-ში ბუფერი. ეს ტერმინი ხშირად შეგხვდება Emacs-ში მუშაობისას და ძალიან მნიშვნელოვანია მისი ცოდნა. ბუფერი მოვინარის ის ადგილი, სადაც ჩვენ სასურველ ტექსტს გვრეფთ. შეგვიძლია ვთქვათ, რომ ყოველთვის ბუფერში ვმუშაობთ, უბრალოდ შესაძლებელია, ბუფერში არსებული ტექსტი შემდეგ ფაილში შევინახოთ. ტექსტის შემცველი ფაილის გახსნისასაც კი მისი შიგთავსი ბუფერში განთავსდება, თუმცა არ არის აუცილებელი, რომ ბუფერი რომელიმე ფაილთან იყოს კავშირში. ეს კი ძალიან სასარგებლოა, როდესაც ტექსტის დროებითი დამუშავება გვსურს და არ გვინდა ზედმეტი ფაილის შექმნა. Emacs-ში შესაძლებელია, ბევრი ბუფერი გვჭრიდეს ერთდროულად გაზინდო, მაგრამ კონკრეტულ მომენტში მხოლოდ ერთ ბუფერში შეგვიძლია მუშაობა. მას მიმდინარე ბუფერს უწოდებენ. ბუფერში, როგორც ვთქვით, ტექსტი ანუ ასო-ნიშნათა ერთობლიობა იწერება. დავსვათ კითხვა: რამდენი სიმბოლო შეიძლება ჩაეტიოს ბუფერში? აქვს მას საზღვარი? პასუხია: დიაბ, ბუფერის ზომა შეზღუდულია. შესაბამისად, ბუფერში გარკვეულ ინფორმაციაზე მეტის ჩაწერა არ შეგვიძლია. 64 ბიტიანი მანქანებისთვის ბუფერის მაქსიმალური ზომა $2^{61} - 2$ ბაიტია, დაახლოებით 2GiB. 32 ბიტიანი მანქანებისთვის კი $2^{29} - 2$ ბაიტია, დაახლოებით 512MiB. ბუფერის ზომა სისტემაში აგრეთვე შეზღუდულია ოპერატიული მეხსიერების ზომით.

მოდით დავიწყოთ. გავუშვათ GNU Emacs პროგრამა.

```
achiko@debian:~$ emacs &
```

გრაფიკულ გარემოში ასეთი ფანჯარა გაიხსნება. იხილეთ სურათი 7.1.

სურ 7.1: GNU Emacs ტექსტური რედაქტორი გრაფიკულ გარემოში

რა თქმა უნდა, ასეთ გარემოში შეგიძლიათ მაუსის გამოყენება, თუმცა Emacs-ში არსებული ფუნქციონალის დიდი ნაწილი შეგიძლიათ კლავიატურის კლავიშების კომბინაციებით გამოიყენოთ. მაგალითად, ახალი ფაილის გაზისა **Ctrl^X** + **Ctrl^F** კლავიშებზე დაჭრით ხდება.

GNU Emacs-ით სარგებლობა, ცხადია, არაგრაფიკულ გარემოშიც შეგიძლიათ. მისი პირველი ვერსია იმ დროს შეიქმნა, როდესაც გრაფიკული გარემო არც კი არსებობდა. ტექსტურ რეჟიმში ამ პროგრამის გაშვება იგივენაირად, emacs ბრძანებით, შეგეძლებათ. ანუ, emacs-ის გაშვება ტერნიმალის ემულატორში ახალი ფანჯრის შექმნას გამოიწვევს, ვირტუალური ტერმინალიდან კი სრულ ეკრანზე გაეშვება, ასე:

```
achiko@debian:~$ emacs
```

Welcome to GNU Emacs, one component of the GNU/Linux operating system.

Get help	C-h (Hold down CTRL and press h)
Emacs manual	C-h r Browse manuals C-h i
Emacs tutorial	C-h t Undo changes C-x u

```
Buy manuals      C-h RET      Exit Emacs      C-x C-c
Activate menubar M-`  
(`C-' means use the CTRL key. `M-' means use the Meta (or Alt) key.  
If you have no Meta key, you may instead type ESC followed by the character.)  
Useful tasks:  
Visit New File           Open Home Directory  
Customize Startup        Open *scratch* buffer
```

GNU Emacs 24.5.1 (x86_64-pc-linux-gnu, GTK+ Version 3.22.11)
of 2017-09-12 on hullmann, modified by Debian
Copyright (C) 2015 Free Software Foundation, Inc.

GNU Emacs comes with ABSOLUTELY NO WARRANTY; type C-h C-w for full details.
Emacs is Free Software--Free as in Freedom--so you can redistribute copies
of Emacs and modify it; type C-h C-c to see the conditions.
Type C-h C-o for information on getting the latest version.

If an Emacs session crashed recently, type Meta-x recover-session RET
to recover the files you were editing.

-UUU:%%--F1 *GNU Emacs* All L1 (Fundamental) -----
For information about GNU Emacs and the GNU system, type C-h C-a.

მოდით, ჩამოვთვალოთ Emacs-ის ძირითადი კლავიშების კომბინაციები:

ფაილის/ბუფერის გახსნა, შენახვა, დახურვა

Ctrl^x + **Ctrl^f**

ფაილის გახსნა. ამ კომბინაციზე დაჭერით ფაილის სახელი
უნდა შევიყვანოთ (ფანჯრის ქვედა ნაწილში). თუ ის უკვე
არსებობს, მისი შიგთავსი გაიხსნება, თუ არა, მაშინ ახალი
დასახელების ფაილი გაიხსნება, რომელიც მიმდინარე
ბუფერზე იქნება მიბმული.

Ctrl^x + Ctrl^s	მიმდინარე ბუფერის შენახვა (Save).
Ctrl^x + Ctrl^w	მიმდინარე ბუფერის შენახვა მითითებული დასახელების ფაილში (Save as).
Ctrl^x + s	ყველას შენახვა (Save all).
Ctrl^x + k	მიმდინარე ბუფერის დაზურგა.
Ctrl^x + b	გადართვა შემდეგ ბუფერზე. შეყვანის ღილაკზე (დაჭრის შემდეგ გადავალთ ნაგულისხმევი მნიშვნელობით შემოთავაზებულ ბუფერზე.
Ctrl^x + b + buffer_name	გადართვა ბუფერზე დასახელებით <code>buffer_name</code> თუ ის უკვე არსებობს. წინააღმდეგ შემთხვევაში, ახალი ბუფერის შექმნა ამ დასახელებით.
Ctrl^x + Ctrl^b	ფანჯარა ჰორიზონტალურად ორად გაიყოფა და ქვედა დანაყოფში გამოჩნდება არსებული ბუფერების სია.
Ctrl^x + 1	ფანჯარის დაყოფის მოხსნა.
Ctrl^x + →	გადართვა შემდეგ ბუფერზე.
Ctrl^x + ←	გადართვა წინა ბუფერზე.
Ctrl^x + Ctrl^c	Emacs-დან გამოსვლა.

კოპირება, ჩასმა, გაუქმება, მონიშვნა ...

Ctrl^-	ბოლო ოპერაციის გაუქმება (Undo). შესაძლებელია ამ ოპერაციის მჯრავალჯერ გამოყენება. Ctrl^- -ის ნაცვლად შეგიძლიათ Ctrl^/ -ც გამოიყენოთ.
Ctrl^g + Ctrl^/	ბოლო გაუქმდის გაუქმება (Redo). Ctrl^g + Ctrl^/ + Ctrl^/ + ... – მრავალი Redo.
Ctrl + გამოტოვება	მონიშვნის დაწყება.
Ctrl^x + h	ყველაფრის მონიშვნა (Select all).
Meta^w	მონიშნულის კოპირება (Copy). Meta იგივეა რაც, Alt კლავიში.
Ctrl^w	მონიშნულის ამოჭრა (Cut).
Ctrl^y	ჩასმა (Paste).

კურსორის მოძრაობა

Ctrl^f	კურსორის გადაადგილება მარჯვნივ ერთი ასო-ნიშნით.
Ctrl^b	კურსორის გადაადგილება მარცხნივ ერთი ასო-ნიშნით.
Ctrl^p	კურსორის გადაადგილება ზედა ზაზშე.

Ctrl^n	კურსორის გადაადგილება ქვედა ზაზშე.
Ctrl^v	შემდეგი გვერდი. Page Down
Meta^v	წინა გვერდი. Page up
Ctrl^Home	ბუფერში მოცემული დოკუმენტის დასაწყისზე გადასვლა. იგივეა, რაც Meta^<
Ctrl^End	ბუფერში მოცემული დოკუმენტის ბოლოზე გადასვლა. იგივეა, რაც Meta^>
Ctrl^←	კურსორის გადაადგილება ერთი სიტყვით მარცხნივ. იგივეა, რაც Meta^b
Ctrl^→	კურსორის გადაადგილება ერთი სიტყვით მარცხნივ. იგივეა, რაც Meta^f
Meta^{}	კურსორის გადაადგილება შემდეგ აბზაცზე.
Meta^}	კურსორის გადაადგილება წინა აბზაცზე.

წაშლა, მოძებნა, სხვა

Meta^d	სიტყვის წაშლა მარჯვნივ.
Meta^← (backspace)	სიტყვის წაშლა მარცხნივ.
Ctrl^k	კურსორის პოზიციიდან ზაზის ბოლომდე ყველა ასო-ნიშნის წაშლა.
Ctrl^x + 2	ფანჯრის გაყოფა პორიზინტალურად, ორ პანელად.
Ctrl^x + 0	ფანჯრის ერთი პანელიდან მეორეზე გადასვლა (აქ გამოყენებულია ლათინური ანბანის პატარა „0“ ასო! არ აგერიოთ ის ნულში – „0“).

Ctrl^s	ტექსტში სიტყვის მოძებნა. Ctrl^s -ის დაჭირის შემდეგ უნდა შევიყვანოთ საძიებო სიტყვა, რომელიც ფანჯრის ბოლო ზაზშე გამოჩენდება. ასეთის არსებობის შემთხვევაში, Emacs სხვა ფერით მონიშნავს მოძებნილს. კვლავ Ctrl^s -ზე დაჭირით შემდეგი შემთხვევა გაფერადდება და ა.შ. წინა მოძებნილზე დაბრუნება Ctrl^r -ით ხდება. სასურველ, მოძებნილ შემთხვევაზე კურსორის გასაჩერებლად ღილაკი უნდა გამოვიყენოთ.
---------------	---

Emacs-ში მიმართულების სტანდარტული ღილაკებიც წარმატებით მუშაობს: , , , , **Home** , **End** , **Page up** , **Page down**. თუ რომელიმე კლავიშების კომბინაციის აკრეფისას შეცდომა მოგივიდათ, **Esc** ღილაკზე რამდენჯერმე დაჭირით, ხშირ შემთხვევაში, დაბრუნდებით საწყის მდგომარეობაში. ყოველი შემთხვევისთვის, ყურადღებით დააკვირდით სტატუსის ხაზს, სადაც გარკვეული მინიშნება შეიძლება გამოჩენდეს.

Emacs-ში როდესაც მონიშნულ ფრაგმენტს ვაკოპირებთ, მისი ჩასმა ნებისმიერ ადგილას, ნებისმიერი რაოდენობით შეგვიძლია. თუ ახალ ფრაგმენტს ვაკოპირებთ, ამ შემთხვევაში, ძველი ფრაგმენტი იკარგება და მხოლოდ ბოლო ფრაგმენტის გამოყენება შეგვეძლება. იმ შემთხვევისათვის, თუ რამდენიმე ფრაგმენტის დამახსოვრება გსურთ ერთდროულად, მაშინ რეგისტრები უნდა გამოიყენოთ. ერთი მონიშნულის დამახსოვრება ერთ რეგისტრში მოხდება, მეორე მონიშნულის – მეორეზე და ა.შ. ჩასმისას კი ჩვენთვის სასურველ რეგისტრს ავირჩევთ. რეგისტრის შექმნა და მისი შიგთავსის გამოყენება ტექნიკურად ასე ხდება:

რეგისტრები

Ctrl^x + r + s + # მონიშნულის დამახსოვრება რეგისტრში სახელად # (რეგისტრის სახელწოდებად ზშირად რიცხვებს იყენებენ ხოლმე, მაგ: 1, 2 და ა.შ.).

Ctrl^x + r + i + 1 რეგისტრი „1“-ის შიგთავსის ჩასმა კურსორის ადგილზე.

რეგისტრების არსებობა ძალიან კომფორტულ გარემოს ქმნის მომხმარებლისთვის ტექსტებზე მუშაობის დროს. *emacs*-ში აგრეთვე შესაძლებლია გარკვეული ოპერაციების თანმიმდევრული ერთობლიობის დამახსოვრება, ჩაწერა და შემდეგ, სასურველი პოზიციიდან მისი გაშვება, ჩართვა. ოპერაციების ამ ერთობლიობას მაკროსს უწოდებენ. მაკროსის ჩაწერა და გაშვება ტექნიკურად ასე ხდება:

მაკროსები

Ctrl^x + () მაკროსში ოპერაციების ჩაწერის დასაწყისი. ამ კლავიშების კომბინაციაზე დაჭერის შემდეგ ნებისმიერი ქმედება, რასაც გავაკვთებთ დამახსოვრდება მანამდე, სანამ მაკროსის ჩაწერას არ დავასრულებთ.

Ctrl^x + () მაკროსის ჩაწერის დასრულება.

Ctrl^x + e მაკროსის ჩართვა, გაშვება კურსორის პოზიციაზე.

მაგალითისთვის, ჩაგრეროთ მაკროსი შემდეგნაირად: ჩამოიყვანოთ კურსორი 1 ხაზით ქვევით და არსებული პოზიციიდან წაგშალოთ 5 სიტყვა მარჯვნივ. ანუ: **Ctrl^x + ()** კლავიშების კომბინაციაზე დაჭერის შემდეგ, ერთხელ უნდა დავაწევთ **Ctrl^x -l** (ან **l** -l) და შემდეგ 5-ჯერ გავიმეოროთ **Meta-d**. **Ctrl^x + ()** -ზე დაჭერით ვასრულებთ მაკროსის ჩაწერას. შემდეგ, კურსორი გადაბიყვანოთ სასურველ პოზიციაზე, საიდანაც გვსურს ამ ოპერაციების გამეორება და **Ctrl^x + e** კლავიშების კომბინაციით გაგუშვათ ეს მაკროსი. დაგინახავთ, რომ დამახსოვრებული ინსტრუქციები კვლავ შესრულდება კურსორის ახალი პოზიციიდან.

რეგისტრებისა და მაკროსების არსებობა იშვიათი ფუფუნებაა ტექსტურ რედაქტორებში. მოდით, აღვნიშნოთ *emacs*-ის მორიგი ლირსშესანიშნაობა. ის განსაკუთრებით კარგად არის მორგებული დაპროგრამების სხვადასხვა ენგბზე მუშაობისას. კოდის წერისას შესაძლებელია რომელიმე ენის შესაბამის რეჟიმზე გადასვლა, რაც გამოიწვევს დაპროგრამების ამ კონკრეტული ენის ხელსაწყოების მყისიერ დამატებას მენიუ-ში, რომელიც შექმნის პროგრამისტისთვის მორგებულ გარემოს. ასევე, სხვადასხვა რეჟიმი შემოგთავაზებთ დამატებით ფუნქციას, რომელიც არამხოლოდ დაპროგრამების ენგბზე არის ორიენტირებული.

ბუფერში მუშაობის სხვადასხვა რეჟიმები

c-mode დაპროგრამების C ენაზე კოდის წერისთვის, ამ რეჟიმზე გადართვა მენიუში დაამატებს ახალ გრაფას „C“, სადაც ამ ენისთვის საჭირო დამატებითი ხელსაწყოები იქნება განთავსებული.

c++-mode დაპროგრამების C++ ენის რეჟიმი.

asm-mode დაპროგრამების Assembly ენის რეჟიმი.

tex-mode *LATeX*-ის ფაილებზე მუშაობისთვის განკუთვნილი რეჟიმი.

text-mode ტექსტზე სამუშაო რეჟიმი.

დაპროგრამების ამ ენების გარდა, Emacs-ში მხარდაჭერილია შემდეგი ენები: **Lisp**, **Objective C**, **Java**, **Javascript**, **Makefiles**, **AWK**, **python**, **perl**, **Pascal**, **Ruby**, **Tcl**, **SQL** და ა.შ. რა თქმა უნდა, შესაძლებელია emacs-ის მორგება დაპროგრამების ახალ ენაზეც. Emacs-ში მუშაობისას ბუფერის რეჟიმის შეცვლა შემდეგი კლავიშების კომბინაციით ხდება: **[Meta^x] + „რეჟიმის სახელი (mode-name)“**. Emacs-ში დაინტრალირებული რეჟიმების სრული სია კი შემდეგნაირად შეგიძლიათ ნახოთ: **[Meta^x] + [*-mode] + [tab]**.

მოდით, განსენოთ რამდენიმე სასარგებლო რეჟიმი: **[Meta^x] + [shell]** -ით შეგიძლიათ, Emacs-ის ბუფერში გაუშვათ shell, სადაც ყველა ბრძანებების გაშვება შეგეძლებათ, რასაც შელში გააკეთებთ. გამონაკლისია ისეთი პროგრამები, რომელიც ორიენტირებულია სრულ ეკრანზე, როგორიცაა **vi**, ის მთლიან ეკრანს იკავებს ტერნიმალში, როგორც უკვე იცით. სახელმძღვანელო გვერდებისა გამოსატანად ცალკე რეჟიმი არსებობს: **[Meta^x] + [man]**. **[Meta^x] + [dired]** -ით ფაილების მენეჯერის გამოძახება შეგიძლიათ ფაილების მარტივად ასარჩევად. **[Meta^x] + [ftp]** -ით შეგიძლიათ FTP სერვერთან დაკავშირება და ა.შ. Emacs-ის სრული შესაძლებლობების სია იხილეთ ოფიციალურ ვებ-გვერდზე

https://www.gnu.org/software/emacs/manual/html_node/emacs/index.html

ტ ვ ც 0

წვდომის უფლებები

მპერაციულ სისტემებში რამდენიმე მომხმარებლის ანგარიში შეიძლება იყოს შექმნილი და სისტემით ხან ერთი მომხმარებელი სარგებლობდეს და ხან მეორე. Unix-ის ოჯახის ყველა ოპერაციული სისტემა მრავალმომხმარებლიანი სისტემაა. მრავალმომხმარებლიანობა იმას ნიშნავს, რომ კომპიუტერთან ერთდროულად შეუძლია მუშაობა რამდენიმე მომხმარებელს. მიუხედავად იმისა, რომ ჩვეულებრივ კომპიუტერს, როგორც წესი, ერთი კლავიატურა და ერთი მონიტორი ახლავს თან, თუ კომპიუტერი ქსელშია ჩართული, რამდენიმე მომხმარებელს ქსელური პროგრამის საშუალებით, ამ კომპიუტერთან დაკავშირება და მასზე დისტანციურად მუშაობა მაინც შეუძლია.

Linux-ში მრავალი მომხმარებლის მხარდაჭერა სიახლეს არ წარმოადგენს. ეს მახასიათებელი სისტემის ჩამოყალიბების დროსვე კარგად გათვალეს. აღვნიშნოთ თუ როგორი გარემო იყო მაშინ, როდესაც Unix იქმნებოდა. წლების წინ, სანამ კომპიუტერი „პერსონალური“ გახდებოდა (ახლა, ძირითადად, პერსონალურ კომპიუტერებს ვხვდებით – PC, Personal Computer), ის წარმოადგენდა ძალიან დიდ და ძვირადღირებულ მოწყობილობას. უნივერსიტეტებში ასეთი მოწყობილობა ერთ შენობაში იყო განთავსებული, ხოლო მომხმარებლები, სხვადასხვა ადგილზე განთავსებული ტერმინალების სამუშაოდ. ცალსახად, ასეთ კომპიუტერს მრავალი მომხმარებლის მხარდაჭერა უნდა ჰქონდა.

ასეთ ვითარებაში გასათვალისწინებელი იყო ის, რომ ერთ მომხმარებელს არ უნდა შეძლებოდა მეორე მომხმარებლის ფაილებთან წვდომა, თუ თავად ამ ფაილების მფლობელი არ მისცემდა უფლებას.

8.1 მფლობელი და ჯგუფი

Unix-ში მომხმარებელს შეუძლია შექმნას ფაილები და დირექტორიები. მას ამ ფაილებსა და დირექტორიებზე სრული კონტროლი აქვს, ის არის მათი მფლობელი. თავის მხრივ, ეს მომხმარებელი შეიძლება განეკუთვნებოდეს ჯგუფს, რომელიც, ამავდროულად, სხვა მომხმარებლებსაც აწევრიანებს. მფლობელს აქვს იმის საშუალება, რომ ამ ჯგუფის წევრებს გაუზიაროს საკუთარი ფაილები და დირექტორიები და მისცეს მათზე გარკვეული

სახის წვდომა. მფლობელს დამატებით იმის საშუალებაც აქვს, რომ თავისი ჯგუფის წევრების გარდა, დანარჩენ მომხმარებლებაც მისცეს მსგავსი უფლება.

მოდით, დეტალურად გავიაროთ ეს საკითხები. უპირველეს ყოვლისა, ვნახოთ რომელი მომხმარებლის სახელით ვართ შესული სისტემაში და რომელ ჯგუფს განეკუთვნება ეს მომხმარებელი. shell-ში whoami ბრძანება ჩვენი მომხმარებლის სახელს გვეუბნება.

```
achiko@debian:~$ whoami  
achiko
```

id ბრძანება მომხმარებლის იდენტობის შესახებ უფრო მეტ ინფორმაციას გვანაზებს.

```
achiko@debian:~$ id  
uid=1000(achiko) gid=1000(achiko) groups=1000(achiko),  
24(cdrom), 25(floppy), 29(audio), 44(video), 115(scanner)
```

Linux სისტემებში როდესაც მომხმარებელი იქნება, მას სახელის გარდა, ნომერი ენიჭება – მომხმარებლის იდენტიფიკატორი ე.წ. UID (User ID). ამიერიდან სისტემაში ეს მომხმარებელი ცნობილია ამ ნომრით, UID-ით. ასევე, შექმნისთანავე მომხმარებელი წევრიანდება ჯგუფში – პირველად ჯგუფში (იგივე მომხმარებელი სხვა ჯგუფებშიც შეიძლება გაწევრიანდეს). ამ ჯგუფსაც თავისი ნომერი აქვს – ჯგუფის იდენტიფიკატორი, GID (Group ID).

ახლა უფრო გასაგები გახდა, რა გამოიტანა ეკრანზე id ბრძანებამ. ზოგადად, სისტემაში შექმნილი მომხმარებლისა და ჯგუფის შესახებ ინფორმაცია /etc/passwd და /etc/group ფაილებში ინახება.

/etc/passwd-ში თითო ხაზში თითო მომხმარებლის მონაცემებია მოცემული, ისინი დაყოფილია ველებად, სვეტებად და ერთმანეთისგან ორწერტილით (:). არის გამოყოფილი. პირველ ველში წერია მომხმარებლის სახელი, მეორეში მისი პაროლი, მესამეში UID, მეოთხეში GID, მესუთეში დამატებითი ინფორმაცია მომხმარებლის შესახებ – ამ ველის შევსება ნებაყოფლობითია, ის შეიძლება ცარიელი იყოს, მეექვსეში მომხმარებლის პირადი დირექტორია ჩაწერილი. ის დირექტორია, რომელშიც, ნაგულისხმევი მნიშვნელობით, აღმოვჩნდებით ხოლმე სისტემაში შესვლისას, მემვიდემი კი ინტერპრეტატორია მოცემული, shell, რომელიც უნდა გაეშვას მომხმარებლის მიერ ტერმინალის განსისას. Linux-ისთვის, ნაგულისხმევი მნიშვნელობით, ის bash-ია, როგორ უკვე ვაჩსენეთ.

```
achiko@debian:~$ cat /etc/passwd  
root:x:0:0:root:/root:/bin/bash  
daemon:x:1:1:daemon:/usr/sbin:/usr/sbin/nologin  
bin:x:2:2:bin:/bin:/usr/sbin/nologin  
sys:x:3:3:sys:/dev:/usr/sbin/nologin  
sync:x:4:65534:sync:/bin:/sync  
...
```

დიდი დაკვირვება არ დაგვჭირდება იმის დასადგენად, რომ ამ ფაილში იმაზე მეტი მომხმარებელია შექმნილი, ვიდრე ერთი შეხედვით ჩანს. ვნახოთ რა დანიშნულება აქვთ მათ. მომხმარებელი სახელად root სისტემის ადმინისტრატორია და მას ყველაფრის უფლებება აქვს. ამის გამო, მკაცრად რეკომენდირებულია ადმინისტრატორის უფლებებით მნიშვნელოვნებით მაშინ შევიდეთ სისტემაში, როდესაც ამის რეალური საჭიროება არსებობს. იმ მომხმარებლებს,

რომლებიც თავიანთ პირადი დირექტორიაში საკუთარი პაროლის საშუალებით შედიან – ნამდვილ მომხმარებლებს უწოდებენ, ხოლო დანარჩენს – სისტემის მომხმარებლებს. ისინი სისტემის უსაფრთხოებისა და მისი გამარტივებული მართვისთვისაა შექმნილი. სწორედ ასეთი მომხმარებლები ჭარბობს, როგორც წესი, /etc/passwd-ში.

/etc/group ფაილშიც ჯგუფების შესახებ ინფორმაცია სგეტებად არის ორგანიზებული. პირველ ველში ჯგუფის სახელია მოცემული, მეორეში – პაროლი. ჯგუფის პაროლი მაშინაა საჭირო, როდესაც მომხმარებელს ამ ჯგუფში გაწევრიანება სურს, მესამეში კი იმ მომხმარებლების სახელებია, რომლებიც ამ ჯგუფშია გაწევრიანებული.

```
achiko@debian:~$ cat /etc/group
root:x:0:
...
cdrom:x:24:achiko
floppy:x:25:achiko
tape:x:26:
sudo:x:27:
...
```

თუ კარგად დავუკვირდებით /etc/passwd ფაილის შიგთავსს, მეორე სვეტში პაროლის ნაცვლად x სიმბოლოა ჩაწერილი (ისევე როგორც /etc/group-ში). ეს იმას არ ნიშნავს, რომ მომხმარებლის პაროლი „x“ ასო-ნიშანია, არამედ იმას, რომ პაროლები სხვაგან, /etc/shadow ფაილში ინახება. ჯგუფის პაროლების შემთხვევაში – /etc/gshadow-ში.

საკუთარი პაროლის შეცვლა ყველა მომხმარებელს შეუძლია, სხვა მომხმარებლების პაროლების შეცვლა კი მხოლოდ root-ის უფლებებითაა შესაძლებელი. ვნახოთ, როგორ შეგიძლიათ თქვენივე პაროლის შეცვლა. ზოგადად, უსაფრთხოებისათვის რეკომენდებულია რეგულარულად ცვალოთ პაროლები.

```
achiko@debian:~$ passwd
Changing password for achiko.
(current) UNIX password:
Enter new UNIX password:
Retype new UNIX password:
```

ეს ბრძანება ჯერ მოგთხოვთ არსებული პაროლის შეყვანას (უსაფრთხოების მიზნებიდან გამომდინარე. ხომ შეიძლება დროებით დატოვოთ თქვენი სამუშაო გარემო და ამ დროს სხვა ადამიანმა სცადოს თქვენი პაროლის შეცვლა?!?) შემდეგ კი ახალი პაროლის დაფიქსირებას.

გთქვათ და, ცნობისმოყვარეობამ წაგდლიათ და მოისურვებთ /etc/shadow ფაილში ჩაწერილ სხვა მომხმარებლების პაროლებს შეავლოთ თვალი. ვნახოთ რა გამოვა:

```
achiko@debian:~$ cat /etc/shadow
cat: /etc/shadow: Permission denied
```

სხვა მომხმარებლების პაროლების ნახვის უფლება არ გვაქვს. ეს საქმე მხოლოდ აღმინისტრატორის პრეროგატივაა. მართალია, პაროლები ფაილში არა პირდაპირი, არამედ დაშიფრული საზით ინახება, უსაფრთხოების მიზნით ამ ინფორმაციის საჯაროდ გამოჩენა არარეკომენდებულია.

8.2 ძირითადი ატრიბუტები

მიმოვინილოთ, წვდომის რა უფლებები არსებობს და როგორ ვნახოთ ამა თუ იმ ფაილსა თუ დირექტორიაზე ვის, რისი უფლება აქვს. ამაში კვლავ 1s ბრძანება დაგვეხმარება. -1 ოფციით დეტალურ ინფორმაციას ვიღებთ ფაილის შესახებ, სადაც ჩვენთვის საინტერესო ინფორმაციაც არის მოცემული.

```
achiko@debian:~$ ls -l LICENSE.txt
-rw-r--r-- 1 achiko achiko 12767 Oct 10 2017 LICENSE.txt
```

თუ დირექტორიის შესახებ გვსურს მსგავსი დეტალური ინფორმაციის მიღება, მაშინ -1 ოფციასთან ერთად -d ოფციაც უნდა გამოვიყენოთ. მის გარემე გაშვებული ბრძანება არა თავად დირექტორიის, არამედ ამ დირექტორიაში არსებული ფაილებისა და დირექტორიების შესახებ მოგვცემს ინფორმაციას.

```
achiko@debian:~$ ls -ld .
drwxr-xr-x 18 achiko achiko 4096 Jun 6 17:50 .
```

```
achiko@debian:~$ ls -l .
total 84
drwxr-xr-x 2 achiko achiko 4096 Oct 6 2017 Desktop
drwxr-xr-x 2 achiko achiko 4096 Oct 6 2017 Documents
drwxr-xr-x 2 achiko achiko 4096 Oct 10 2017 Downloads
-rw-r--r-- 1 achiko achiko 12767 Oct 10 2017 LICENSE.txt
...
```

ეკრანზე გამოსულ მონაცემებში თითოეული ზაზი ერთი კონკრეტული ფაილის მონაცემებს შეიცავს. პირველი ველის პირველი სიმბოლო აღნიშნავს თუ რა ტიპის ფაილთან გვაქვს საქმე. ტირეთი (-) ჩვეულებრივი ფაილი აღინიშნება, d სიმბოლოთი კი დირექტორიის ტიპის ფაილი. შემდეგი 9 სიმბოლოდან, რომლებსაც ფაილის ატრიბუტები ჰქვიათ, 3 თავად ამ ფაილის მფლობელის წვდომის უფლებებს გამოხატავს თავისსავე ფაილზე, შემდეგი 3 გვეუბნება რა უფლებები აქვთ მფლობელის ჯგუფის სხვა წევრებს ამ ფაილზე, ხოლო ბოლო 3 კი ყველა სხვა დანარჩენი მომზარებლების უფლებებს აღნიშნავს. ზაზის მესამე და მეოთხე ველში, შესაბამისად, ამ ფაილის მფლობელი და ჯგუფია მოცემული.

ავტონათ, რას ნიშნავს ეს ატრიბუტები ფაილისთვის და დირექტორიისთვის ცალ-ცალკე.

ატრიბუტი	ფაილისთვის	დირექტორიისთვის
r	გვაქვს ფაილის შიგთავსის ნახვის უფლება ანუ შეგვიძლია ვნახოთ თუ რა ინფორმაცია წერია მასში.	გვაქვს დირექტორიის შიგთავსის ნახვის უფლება ანუ შეგვიძლია ვნახოთ თუ რა ფაილები და დირექტორიებია მასში შენახული.
	მაგალითად: <code>cat file</code>	მაგალითად: <code>ls directory/</code>

w	გვაქვს როგორც ფაილის შიგთავსის შეცვლის, ასევე დამატების, წაშლის და შემდეგ მისი შენახვის უფლება. მაგალითად:	გვაქვს დირექტორიის შიგთავსში ცვლილების შეტანის უფლება: მასში ფაილის ან დირექტორიის შექმნის, წაშლის ან სახელის გადარქმევის.
	cat file1 > file2 vi file	touch directory/file rm -r dir/{f1,dir1}
x	ფაილი აღიქმება, როგორც პროგრამა და შესაძლებელი ხდება მისი გაშვება. სკრიპტების შემთხვევაში ფაილს დამატებით კითხვის უფლება აუცილებლად უნდა ჰქონდეს.	გვაქვს ამ დირექტორიაში გადასვლის, მასში შესვლის უფლება.
	cat file1 > file2	cd directory/

ყურადღება!

ფაილის წაშლის უფლება მოიცემა არა თავად ფაილის ატრიბუტებით, არამედ იმ დირექტორიის ატრიბუტებით, რომელშიც ეს ფაილი იმყოფება.

უფლებების განაწილების რამდენიმე მაგალითები:

-rwx-----	ამ ფაილზე მხოლოდ მფლობელს აქვს კითხვის, შეცვლის და შესრულების უფლება.
-rw-----	ამ ფაილზე მხოლოდ მფლობელს აქვს კითხვისა და შეცვლის უფლება.
-rw-r--r--	აქ კითხვის უფლება ყველა მომხმარებელს აქვს, ცვლილებების გაკეთების – მხოლოდ მფლობელს, შესრულების კი – არავის.
drwxr-x---	ამ დირექტორიაზე მფლობელს ყველაფრის უფლება აქვს, მისი ჯგუფის სხვა წევრებს კი მხოლოდ დათვალიერების და მასში გადასვლის.

როგორ შევცვალოთ ფაილს ატრიბუტები?

ამის გაკეთება **chmod** ბრძანებით შევგიძლია. უნდა აღინიშნოს, რომ ფაილებზე უფლებების შეცვლა მხოლოდ მფლობელს ან სისტემის ადმინისტრატორს (root მომხმარებელს) შეუძლია. **chmod** ბრძანება ორი სხვადასხვა სინტაქსური ფორმით იწერება – ციფრული და სიმბოლური.

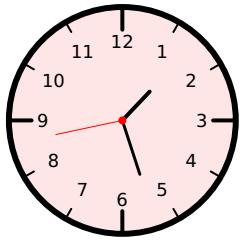
ციფრული გამოსახვისთვის დაგვჭირდება რიცხვების წარმოდგენის 8-ობითი სისტემის ცოდნა. ალბათ, გსმენიათ, რომ კომპიუტერში წმირად გამოიყენება ინფორმაციის ჩაწერის ორიბითი, რვაობითი და თექვსმეტობითი სისტემები. ყველა ეს სისტემა რიცხვების მოცემის სხვადასხვა ფორმაა.

მოდით, თემიდან ოდნავ გადავუსვით და ავსნათ თუ როგორ წდება ინფორმაციის წარმოდგება ციფრულ სამყაროში ანუ კომპიუტერულ სისტემებში.

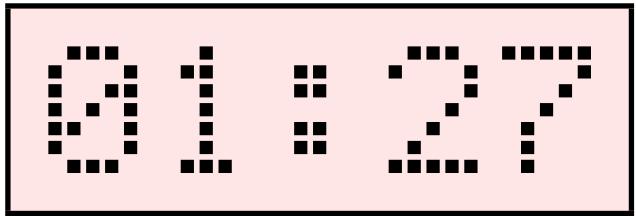
ჩვენ, ადამიანებს, გაგვიმართლა და ვცხოვრობთ არა ციფრულ, არამედ ანალოგურ სამყაროში. აქ, ჩვენ გვაქვს ფერების უსასრულო რაოდენობა, ხმის უსასრულო რაოდენობის ტონალობა, უსასრულო გრადაცია სურნელსა და გემოში და ა.შ. ასეთ სამყაროში ნებისმიერი ანალოგური ნიმუში უსასრულო რაოდენობა შესაძლებელი მნიშვნელობების მქონება. ტერმინი ანალოგურიც იქიდან მოდის, რომ ჩვენ ნიმუშის რაიმე მახასიათებლის გაზომვისას შესატყვისობას, ანალოგიას ვაკეთებთ.

ციფრულ სამყაროში კი ყველაფერს სასრული, დისკრეტული მნიშვნელობა აქვს. ეს იმას ნიშანებს, რომ აქ გვაქვს მინიმალური საზომი ერთეული და მასზე პატარის გაზომვა აღარ შეგვიძლია. ციფრულ სამყაროში ყველაფერი რიცხვებით გამოისახება. სწორედ ამიტომ ვიყენებთ ტერმინს „ციფრული“. მაგალითად, ხმა, გამოსახულება თუ ტექსტი კომპიუტერებში გარკვეული მექანიზმით რიცხვებში გარდაიქმნება. შემდეგ ხდება ამ რიცხვების შენახვა, დამუშავდება, გადაცემა, აღდგენა მის თავდაპირველ ვერსიამდე და სხვა.

ანალოგურსა და ციფრულს შორის განსხვავება ნათლად ჩანს ანალოგური (სურ. 8.1) და ციფრული საათების (სურ. 8.2) შედარებისას.

სურ 8.1: ანალოგური საათი

სურ 8.2: ციფრული საათი

ანალოგურ საათში წუთების ისარი ნელ-ნელა, უწყვეტად გადადის. ციფრულში კი წუთები რიცხვებით მოიცემა და ის ნახტომისებურად გადადის ერთიდან მეორეზე. მსგავსი შედარების გაკეთება შეგვიძლია სხვა საყოფაცხოვრებო ინსტრუმენტების მაგალითებზეც, როგორიცაა თერმომეტრი, წევენის საზომი აპარატი, სასწორი და ა.შ.

დღესდღეობით არსებობს ტენდენცია, რომ ყველაფერი ციფრულ სამყაროში გადავიყვანოთ. ეს ტენდენცია იმითაა განპირობებული, რომ რიცხვებში გადაყვანილი ინფორმაციის შენახვა გაცილებით ადგილი და საიმედოა.

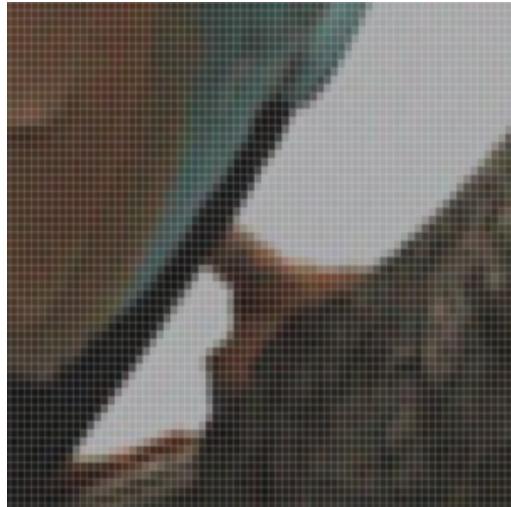
ჩვენი რეალური სამყაროდან ინფორმაცია რომ გავაციფრულოთ და შევინახოთ კომპიუტერში და პირიქით, კომპიუტერიდან რომ წავიკითხოთ ეს ინფორმაცია, დაგვჭირდება შესაბამისი გადამყგანი მოწყობილობები და პროგრამები, ისეთი, როგორიცაა მიკროფონი – ხმის ჩასაწერად და ყურსასმენი – ხმის მოსასმენად, კამერა და სკანერი – გამოსახულების მისაღებად, პრინტერი და ეკრანი – გამოსახულების სანახავად და ა.შ. თუმცა ერთი კი უნდა დავიმახსოვროთ - ანალოგური სამყაროდან ციფრულში გადაყვანილი „ასლი“ ვერასოდეს იქნება ისეთივე ხარისხიანი, როგორიც ის ორიგინალ ვარსიაში იყო. ასეთი გადაყვანისას გარკვეული ინფორმაცია სამუდამოდ იკარგება. ამის თვალსაჩინოდ სანახავად ავიღოთ ნებისმიერი კადრის ანალოგური (სურ. 8.3) და მისი ციფრული ვერსია.

ციფრულ ვერსიამი თუ სურათის რომელიმე ნაწილს გავადიდებთ, ნათლად დავინახავთ წერტილების (პიქსელების) ბადეს (სურ. 8.4). რაც უნდა კარგი ხარისხის ფოტობარატი ავიღოთ, რამდენჯერმე გადიდებისას პიქსელებს მაინც დავინახავთ. ანალოგურ ვერსიაში კი სურათის გადიდებისას, მაგალითად, დურბინდით ან მსგავსი მოწყობილობით, გამოსახულებას ხარისხი არ შეეცვლება. რაც უნდა დიდი იყოს გადიდება, წერტილებამდე თეორიულადაც კი ვერ დავალთ.

იგივეა ხმის ჩაწერის დროსაც. კომპიუტერში მიკროფონით ხმის ჩაწერისას მიმდინარეობს სიგნალის ანალოგურიდან ციფრულში გადაყვანის პროცესი. ამ დროს გაზომვა ხდება რეგულარულ ინტერვალში და არა უწყვეტად. შესაბამისად, გარკვეული ინფორმაცია

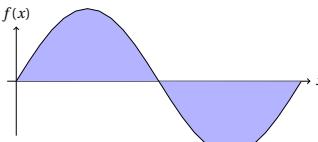
სურ 8.3: სრული სურათი

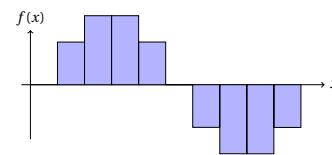
სურ 8.4: გადიდებული ფრაგმენტი

აქაც იგარება. რაც უფრო პატარა ინტერვალში (ანუ, უფრო დიდი სიხშირით) ვიწერთ ხმას, მით უფრო ხარისხიანი იქნება ჩანაწერი.

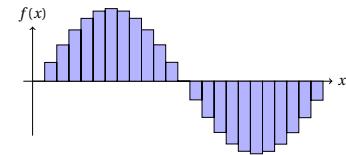
თვალსაჩინოებისთვის წარმოვიდგინოთ შემდეგი გრაფიკები. სმა ტალღებით გრცელდება სამყაროში, რომლის აღწერა მათემატიკური ფუნქციებით შეგვიძლია. წარმოვიდგინოთ მისი გრაფიკი. ანალოგურ ვერსიაში ხმას უწყვეტი ფორმა აქვს (სურ. 8.5). ციფრულში კი ამ ფორმის მიახლოვებული ვერსია გვაქვს (სურ. 8.6). რაც მეტია ჩაწერის სიხშირე, მით მეტადაა მიახლოვებული ჩანაწერი ორიგინალ ხმას. (სურ. 8.7)

სურ 8.5: ბუნებაში არსებულობი, ანალოგური, წმა.

სურ 8.6: ცუდ ზარისხში ჩაწერილი ხმის ვერსია.

სურ 8.7: უკეთეს ზარის-ნში ჩაწერილი ხმა.

კლავიატურიდან შეტანილი ასო-ნიშნებიც საბოლოოდ რიცხვებში დაიყვანება, თუმცა ამ რიცხვების უზარმაზარ ერთობლიობაში ისმის კითხვა, თუ სად მთავრდება ერთი ასო-ნიშნის შესაბამისი რიცხვი და სად იწყება მეორე, რამდენი რიცხვი შეესაბამება ერთ ასო-ნიშანს და სხვა. ამ კითხვებზე პასუხი მხოლოდ ჩვენშეა დამოკიდებული. ჩვენი გადასაწყვეტია, როგორ შესაბამისობას გავუკეთებოთ, როგორ წარმოდგენაში გადავიყვანთ. ყოველ ჯერზე სხვადასხვა წარმოდგენის სისტემის მოფიქრება და გამოყენება ინფორმაციას სხვებისთვის ძნელად გასაგებს გასდის. ის მხოლოდ ჩვენ გვცილინება თუ სხვას არ გავუშიარეთ. ამიტომ, ყველა თანხმდება, რომ თუ ერთად მუშაობა სურთ, წინასწარ დადგენილი წესით მოხდეს ინფორმაციის წარმოდგენა ერთი სისტემიდან, ერთი კოდირებიდან მეორეზე გადაყვანა. ერთ-ერთი ასეთი მარტივი კოდირების სქემა, სწორედ, ASCII კოდირება.

ჩვენ, ადმინისტრი, დათვლას ათობითი სისტემაში ვართ მიზეულები. რას უდრის 8+7 ? თუ თქვენი პასუხია 15, მაშინ ათობით სისტემაში აზროვნებთ. ეს, ალბათ, იქიდან გამომდინარეობს, რომ დაბადებიდან 10 თითი აქვს ადამიანს და თვლის სწავლასაც სწორედ თითების დახმარებით იწყებს. 10-ობით სისტემაში, როგორც უკვე ვიცით, სულ 10 სხვადასხვა კიფრი არსებობს. ესენია: 0, 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8 და 9 და მათი საშუალებით გამოისახავთ

ყველა დანარჩენ რიცხვებს. ათობითი სისტემა მსოფლიოში ყველაზე გავრცელებული სისტემაა, თუმცა ძველად ქართველები (და არამარტო ქართველები) თვლისას ოცნებით სისტემას იყენებდნენ. ამას მოწმობს რიცხვების აღმნიშვნელი დღემდე შემორჩენილი ტერმინები (ორმოცი ანუ ორი ოცი), 60 (სამოცი ანუ სამი ოცი) და 80 (ოთხმოცი ანუ ოთხი ოცი).

ახლა, მოდით, დროებით დაგივიწყოთ ათობითი სისტემა, გადავერთოთ ორობით სისტემაზე, ამ სისტემაში დავიწყოთ აზროვნება და რიცხვების თვლა. რადგან აქ სულ ორი ციფრი გვაქვს: 0 და 1, მათი საშუალებით უნდა გამოვსახოთ ყველა რიცხვი, ასე: 0, 1, 10, 11, 100, 101, 110, 111, 1000 ...

თვლის რვაობით სისტემაში კი სულ 8 ციფრი გვაქვს: 0-დან 7-ის ჩათვლით. ამ სისტემაში ჩაწერილი რიცხვებია: 0, 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 20 ...

თექვსმეტობით თვლის სისტემაში 16 აღმნიშვნელი ასო-ნიშანი გვაქვს 0-დან 9-ის ჩათვლით და A-დან F-ის ჩათვლით. 0, 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, A, B, C, D, E, F.

ვნახოთ, როგორ გამოისახება ათობითი თვლის სისტემის ერთ-ერთი რიცხვი, მაგალითად, 12, სხვადასხვა სისტემებში: $12_{10} \Leftarrow 1100_2 \Leftarrow C_{16} \Leftarrow 14_8$

ერთი თვლის სისტემიდან მეორეზე რიცხვების გადაყვანა ჩვენი წიგნის ფარგლებს ცდება. ცდებისთვის შეგიძლიათ ონლაინ გადაყვანები გამოიყენოთ. ისინი ინტერნეტში მრავლადაა წარმოდგენილი.

ორობითი სისტემა გასაგებია, რომ ძალიან მნიშვნელოვანია. კომპიუტერს ხომ თვლის მხოლოდ ეს სისტემა ესმის და მასში ნებისმიერი ინფორმაცია ორობით კოდში მოიცემა და გაიგება. მაშ, რაღაში გვჭირდება რვაობითი და თექვსმეტობითი სისტემები?

მოდით, მაგალითს მივმართოთ. კომპიუტერში ფერების წარმოდგენის ბევრი გზა არსებობს. ერთ-ერთია ცნობილი RGB (Red, Green, Blue) მოდელი. მასში წითელი, მწვანე და ლურჯი ფერების სხვადასხვა დოზით შერევით უამრავი კომბინაციის მიღება შეიძლება. კომპიუტერების დისპლეის თითოეული წერტილიც ამ სამი ფერით ხასიათდება.

წარმოვიდგინოთ, რომ სამივე ფერის – წითელის, მწვანისა და ლურჯის, სათითაოდ 256 გრადაციად დაყოფა შეიძლება. გამოიდის, რომ ამ გრადაციების შერევის ყველა შესაძლო კომბინაციით $256^3 = 16\ 777\ 216$ რაოდენობის სხვადასხვა ფერის მიღება შევიძლება.

აგიღოთ ამ ფერების ერთ-ერთი შეხამება. მაგალითად, ხაკისფერი ორობით სისტემაში 24 ცალი ციფრით (0 და 1-ების კომბინაციით) ასე მოიცემა: **110000111011000010010001**

დამეთანხმებით, ცოტა ძნელია ფერის ასეთი ფორმით დამასხვრება, ამიტომ მოიგონეს კომპიუტერში უფრო კომპაქტურად ხაწერის სხვა გზები. ხაკისფერი თექვსმეტობით სისტემაში ასე გამოიყრება: C3B091 (აქედან წითელი ფერის კომპონენტია – C3, მწვანესი – B0, ლურჯის კი 91). ცხადია, ასეთი აღნიშვნა უფრო გვიმარტივებს საქმეს.

RBG მოდელის გარდა, ცნობილია CMYK (Cyan, Magenta, Yellow, Black) მოდელი. ის დაფუძნებულია ამ ოთხ ფერზე (ცისფერი, მუქი ვარდისფერი, ყვითელი და შავი) და მას ძირითადად პრინტერები გამოიყენებენ.

სადღეისოდ, თვლის თექვსმეტობითი სისტემა უფრო გავრცელებულია, ვიდრე რვაობითი თვლის სისტემა, თუმცა რვაობით სისტემასაც აქვს თავისი გამოყენება. უფლებების განსასაზღვრად chmod ბრძანებაში, სწორედ, ეს უკანასკნელი გამოიყენება.

მოდით, რვაობითი სისტემის ციფრები გადავიყვანოთ ორობითში. შემდეგ, 0 და 1 ციფრებს შევუსაბამოთ **twx** უფლებების სიმბოლოები, ატრიბუტები ასე: ორობით ჩანაწერში სადაც 1-ია, შესაბამისი ატრიბუტი ჩავსვათ, ხოლო სადაც 0-ია ატრიბუტის ნაცვლად ტირე (-) ჩავსვათ. მივიღებთ შემდეგ სქემას:

რვაობითი	ორობითი	ატრიბუტი
0	000	---

1	001	-- x
2	010	- w -
3	011	- w x
4	100	r --
5	101	r - x
6	110	r w -
7	111	r w x

ახლა უფრო მარტივად მისახვედრი იქნება თუ როგორ გამოისახება უფლებები ორობითი და რვაობითი სისტემების დახმარებით.

მოვიყვანოთ რამდენიმე მაგალითი. თუ გვსურს, რომ ფაილის უფლებები შემდეგნაირად გამოიყებოდეს – `rwxrw-r--`, მაშინ `chmod` ბრძანებას საკმარისია გადავცეთ 764 (7 როგორც `rwx`, 6 როგორც `rw-`, 4 როგორც `r--`). საბოლოოდ ბრძანება ასეთ სახეს მიიღებს:

```
achiko@debian:~$ chmod 764 file
```

`rw-r---` უფლებების მისაცემად კი შემდეგი ბრძანებაა საჭირო:

```
achiko@debian:~$ chmod 640 file
```

`chmod` ბრძანება, როგორც ვთქვით, ციფრულის გარდა, სიმბოლურ ჩანაწერსაც იგებს. მის სინტაქსში სიმბოლოებით ნათლად იწერება თუ ვის რა უფლებას ვუმატებთ, ვართმევთ ან ვანიშებთ.

ატრიბუტი მნიშვნელობა

u	u, როგორც user, ნიშნავს მფლობელს.
g	g, როგორც group, ნიშნავს მფლობელის ჯგუფს.
o	o, როგორც other, ნიშნავს დანარჩენს მომხმარებლებს.
a	a, როგორც all, u, g და o-ს კომბინაციას აღნიშნავს ანუ ერთბაშად ყველა მომხმარებელს.

თუ არ არის მითითებული ვის ეცვლება უფლება, მაშინ, ნაგულისხმევი მნიშვნელობით, ა ანუ ყველა მომხმარებელი მოიაზრება.

ფაილებზე უფლების დამატება ხდება „+“ ოპერაციით, წართმევა „-“ ოპერაციით, „=“ ოპერაციით კი მინიჭებას ვახორციელებთ. მინიჭებისას შეოლოდ ის უფლება მიენიჭება რასაც მივუთითებთ, დანარჩენი კი ავტომატურად მოშორდება. თავად უფლებები კი ჩვენთვის უკვე ნაცნობი სიმბოლოებით აღინიშნება `r`, `w` და `x`.

`chmod` ბრძანების მაგალითები:

```
achiko@debian:~$ chmod u+x filename
achiko@debian:~$ chmod u+r,g-x filename
achiko@debian:~$ chmod u+rw,go=rx filename
achiko@debian:~$ chmod +r filename
```

8.3 სპეციალური ატრიბუტები

კითხვის, ჩაწერისა და შესრულების უფლებების გარდა, shell-ში კიდევ სამი სპეციალური უფლება არსებობს. ესენია:

- SUID (Set User IDentification)
- SGID (Set Group IDentification)
- Sticky bit

ჩვენ ზემოთ აღვნიშნეთ, რომ მომხმარებელს უფლება აქვს თავისი პაროლი შეცვალოს. გთქვით ისიც, რომ ეს პაროლები /etc/shadow-ში ინახება (დაშიფრული სახით). გამოდის, რომ მომხმარებელს ცვლილების შეტანის უფლება ჰქონია ამ ფაილში.

გადავამოწმოთ და დეტალურად ვნახოთ, ვის რა უფლება აქვს ამ ფაილზე:

```
achiko@debian:~$ ls -l /etc/shadow
-rw-r----- 1 root shadow 8598 oct. 27 2017 /etc/shadow
```

/etc/shadow, როგორც ჩანს, ეკუთვნის root-ს. ადმინისტრატორია ამ ფაილის მფლობელი და მხოლოდ მას აქვს ამ ფაილის შიგთავსის შეცვლის უფლება. ჰმმმ... საინტერესოა, მაშინ როგორ ვცვლით ჩვენს პაროლებს?

ამ „გაუგებრობის“ გასარკვევად, ვნახოთ, რა უფლებები აქვს passwd ბრძანებას. ეს ბრძანებაც ხომ ფაილია, რომელზეც x ატრიბუტია გააქტიურებული. passwd ბრძანება /usr/bin დირექტორიაში ინახება. ზოგადად, ბრძანების აბსოლუტური გზის გასაგებად which ბრძანება გამოიყენება.

```
achiko@debian:~$ which passwd
/usr/bin/passwd
```

```
achiko@debian:~$ ls -l /usr/bin/passwd
-rwsr-xr-x 1 root root 59680 may 17 2017 /usr/bin/passwd
```

კარგად დააკვირდით და აღმოაჩენთ, რომ მფლობელის უფლებელში x-ის ნაცვლად s ატრიბუტია მოცემული. სწორედ ესაა SUID. როდესაც SUID გააქტიურებულია ბრძანებაზე, მომხმარებელი მას არა საკუთარი, არამედ მფლობელის უფლებებით გაუშვებს. /etc/passwd ფაილის მფლობელი არის root. root-ს კი, როგორც ვნახეთ, /etc/shadow-ში ცვლილების შეტანის უფლება აქვს. ახლა უკვე გასაგებია, თუ რატომ შეუძლია მომხმარებელს საკუთარი პაროლების შეცვლა.

Setuid bit (SUID) ატრიბუტის გააქტიურებას აზრი აქვს მხოლოდ გამშვებ ფაილებზე ანუ ბრძანებებზე. ტექნიკურად ამ ატრიბუტის მინიჭება ასე ხდება:

```
achiko@debian:~$ chmod u+s program_file
```

ციფრული მეთოდით ასე შეიძლება:

```
achiko@debian:~$ chmod 4555 program_file
```

მინიჭების შემდეგ, `ls -l` ბრძანების შედეგში მფლობელის გაშვების უფლება ანუ `x` ატრიბუტი, პატარა `s`-ად გადაკეთდება. წოლო თუკი `x` ატრიბუტი მანამდე მინიჭებული არ ჰქონდა `program_file`-ს, მაშინ დიდ `S`-ად.

SUID ბიტის მოხსნა შეიძლება ასე:

```
achiko@debian:~$ chmod u-s program_file
```

SGID უფლება SUID -ის მსგავსია. განსხვავება ისაა, რომ როდესაც SGID გააქტიურებული აქვს ბრძანებას, მის გამვებას უკეთ ამ ბრძანების ჯგუფის უფლებებით ვახდენთ. SGID ბიუს მინიჭება/მოხსნა იდენტურად ხდება.

```
achiko@debian:~$ chmod g+s program_file  
achiko@debian:~$ chmod g-s program_file
```

ციფრული მეთოდით მინიჭება კი ასე ხდება:

```
achiko@debian:~$ chmod 2555 program_file
```

ამ შემთხვევაში ბრძანების უფლებებში ჯგუფის x ატრიბუტი შეიცვლება s-და.

SGID უფლებას თავისი დატვირთვა აქვს დირექტორიისთვისაც. როდესაც SGID ჩართულია, მაშინ ამ დირექტორიაში შექმნილი ფაილები მიეკუთვნებიან იმავე ჯგუფს, რასაც ეკუთვნის თავად ეს დირექტორია და არა იმ ჯგუფს, რომელსაც მომხმარებელი მიეკუთვნება. ასეთი ფუნქციონირება გამოიყენება დირექტორიის გაზიარების დროს მრავალი მომსმარებელის მიერ.

SGID ბიზის ჩართვა/გამორთვა დირექტორიაზე ასე წდება:

```
achiko@debian:~$ chmod g+s directory/
```

```
achiko@debian:~$ chmod g-s directory/
```

Sticky bit (სტიკი ბიტი) ატრიბუტიც გამოიყენება გაზიარებული დირექტორიებისთვის, როგორიცაა /tmp. მასში ყველა მომხმარებელს შეუძლია შექმნას ფაილები, მაგრამ მათი წაშლა მხოლოდ მათ მთლიანის შეიძლება.

მაგალითად, მომხმარებელმა mishka-მ შექმნა ფაილი `/tmp/file_mishka`, მეორე მომხმარებელს nini-ს არ შეუძლია წაშალოს ეს ფაილი მიუწედავად იმისა, რომ `/tmp` დირექტორიაზე 777 უფლებებია მინიჭებული. nini იმ შემთხვევაში შეძლებდა `file_mishka`-ს წაშლას, `/tmp` დირექტორიას Sticky bit მინიჭებული რომ არ ჰქონიდა.

ტექნიკურად ამ ბიტის გააქტიურება/გამორთვა ასე ხდება:

```
achiko@debian:~$ chmod +t directory/
```

```
achiko@debian:~$ chmod -t directory/
```

ან ციფრული მეთოდით ასე:

```
achiko@debian:~$ chmod 1777 directory/
```

პროცესები

01 **ანამედროვე** **ოპერაციული** **სისტემები** **მრავალმშმარებლიანის**
გარდა, მრავალამოცანიანიცაა. ეს იმას ნიშნავს, რომ სისტემას ერთდროულად
რამდენიმე პროგრამის შესრულება შეუძლია. პროგრამა არის კომპიუტერისთვის
გასაგები ინსტრუქციების ერთობლიობა და ის ინახება მუდმივ დამამახსოვრებელ
მექსიერებაში, მყარ დისკზე. მისი შესრულებისას ეს ინსტრუქციები იკითხება მყარი დისკიდან
და კოპირდება ოპერატიულ მექსიერებაში. პროგრამის ასეთ გაშვებულ ფორმას პროცესი
ჰქვია. მომხმარებლების მიერ გაშვებული პროცესების გარდა, მექსიერებაში ბევრი პროცესი
თავად სისტემის მიერაა გაშვებული და მათი საშუალებით იმართება სისტემა.

vi ბრძანების გაშვება, მაგალითად, გამოიწვევს ერთი პროცესის შექმნას. მაგრამ თუ
 vi ბრძანება სისტემაში შემოსულმა 8 მომხმარებელმა გაუშვა, მაშინ 8 სხვადასხვა პროცესი
 იარსებებს მექსიერებაში.

პროცესი იდენტიფიცირდება უნიკალური ნომრით, პროცესის იდენტიფიკატორით
 (Process ID), მოკლედ PID. არცერთ სხვა პროცესს არ შეუძლია ამ ნომრის - PID-ის მიღება,
 სანამ ეს პროცესი გაშვებულია, თუმცა მისი დასრულების შემდეგ ნომერი გათავისუფლდება
 და შესაძლებელია ის სხვა პროცესს გამოიყენოს.

PID-ის გარდა, პროცესი სხვა ატრიბუტებითაც ხასიათდება. თითოეულ პროცესთან
 გარკვეული მომხმარებელი და ჯგუფი ასოცირდება: ვინ გაუშვა ეს პროცესი, ვინაა მისი
 მფლობელი და ჯგუფი. სწორედ ამ ინფორმაციით ირკვევა პროცესს სისტემაში რა რესურსები
 უნდა გამოყენოს და რა დოზით. მაგალითად ჩვეულებრივი მომხმარებლის მიერ გაშვებულ
 პროცესებისგან განსხვავებით, root მომხმარებლის მიერ გაშვებულ პროცესებს კომპიუტერის
 უფრო მეტ რესურსებთან აქვთ წვდომა.

მარტივი პროგრამის გაშვებისას, როგორც წესი, მისი შესაბამისი ერთი პროცესი
 იქმნება. კომპლექსური პროგრამის - აპლიკაციის - გაშვებამ კი შეიძლება რამდენიმე პროცესი
 შექმნას მექსიერებაში.

პროცესის გაშვება ორი გზით არის შესაძლებელი - წინა და უკანა პლანზე გაშვებით.
 წინა პლანზე გაშვებული პროცესები (foreground processes) კონტროლდება ტერმინალიდან.
 უფრო მარტივად რომ ვთქვათ, ეს პროცესები მომხმარებლის მიერ - ზელითაა გაშვებული
 ტერმინალში, ისინი ავტომატურად არ ემვება. უკანა პლანზე გაშვებული პროცესები
 (background processes), რომლებსაც ფონურ პროცესებსაც უწოდებენ, არ არის ტერმინალზე
 მიბმული. ისინი არა-ინტერაქციული, სისტემის მიერ ავტომატურად გაშვებული პროცესებია,

და როგორც წესი, მომხმარებლის ჩარევას არ მოითხოვს. ფონურ პროცესად ძირითადად დემონები¹, სისტემის სერვისები, ეჭვება. ისინი სისტემას ფუნქციონირებაში ენარებიან.

პროცესები ერთმანეთისგან სრულიად დამოუკიდებელი არ არის. როდესაც პროცესი იქმნება, ის ინარჩუნებს კაშირს თავის მშობელ პროცესთან, რომლის იდენტიფიკატორი აღინიშნება PPID-ით (Parent PID). თავის მხრივ, ეს უკანასკნელიც თავის მშობელთანაა მიმდევად და საბოლოოდ დავდივართ პირველ პროცესამდე, რომელისგანაც ყველა დანარჩენი პროცესი დაიწყო. პირველი პროცესი არის `systemd`, ძველ სისტემებში - `init` და მისი PID არის ნომერი 1. ასე ქმნიან პროცესები ხისებრ სტრუქტურას, რომლის ძირიც არის `systemd/init`.

პროცესების სანახავად ყველაზე ხშირად `ps` ბრძანებას ვიყენებთ. მას უამრავი ოფცია ესმის, თუმცა მარტივად მათ გარეშეც ეშვება, ასე.

```
achiko@debian:~$ ps
  PID TTY      TIME CMD
 916 pts/0    00:00:00 bash
 934 pts/0    00:00:00 ps
```

შედეგად, თქვენც ირ პროცესს დაინახავთ, `bash` და `ps` შესაბამისი 916 და 934 PID-ებით. TTY სვეტში მოცემულია საკონტროლო ტერმინალის სახელი ანუ რომელი ტერმინალიდან იქნა გაშვებული ეს ბრძანებები (გრაფიკულ გარემოში ტერმინალის ემულატორებით გაშვებული ტექსტის შეტან/გამოტანის გარემოს ფსევდოტერმინალს უწოდებენ და აღნიშნავენ `pts`-ით (pseudo-ttys), ხოლო გრაფიკული გარემოს უკან გაშვებული ტერმინალი კი `tty`-თი აღნიშნება), TIME ველში კი მოცემულია ის დრო, რა დროც დაჭირდა პროცესორს (CPU) ამ პროცესის შესასრულებლად ჩვენი მაგალითის შემთხვევაში. როგორც ჩანს, დიდი დატვირთვა არ გამოუწვევია ამ პროცესების გაშვებას. ბრძანებების დიდი რაოდენობა პროცესორის დროის² პატარა ნაწილს მოიხმარს. როგორც მოცემულ მაგალითშია ასახული - 0:00 (დამრგვალებულია წამის სიზუსტით), ამ პროცესებს გასაშვებად პროცესორის დროის ერთი წამიც კი არ დასჭირდა. ოფციების გარეშე `ps` ბრძანება გვანახებს მიმდინარე ტერმინალის სესიაში გაშვებულ პროცესებს. მათ შესახებ უფრო დეტალური ინფორმაციის მისაღებად გავუშვათ:

```
achiko@debian:~$ ps u
USER      PID %CPU %MEM    VSZ   RSS TTY      STAT START   TIME COMMAND
achiko     897  0.0  0.4 20968  4800  tty1      S+   14:11  0:00 -bash
achiko     916  0.0  0.5 20980  5148 pts/0      Ss   14:12  0:00 -bash
achiko     940  0.0  0.3 38312  3240 pts/0      R+   14:19  0:00 ps u
```

დამატებით გამოჩნდა ის, რომ მომხმარებელ `achiko`-ს გაუსწინია `bash` (`achiko`-ს მიერ

¹ სისტემა დემონი (Daemon) ბერძნული მითოლოგიდან მოდის და აღნიშნავს ზებუნებრივ არსებას, რომელიც უკანა პლანზე დგას უსილავად და დასხმარე ძალას წარმოადგენს. Unix-ის სხვავს სისტემებში პროცესებს, რომლებიც ასე მოერთებენ დემონებს უწოდებენ. ეს ტერმინი ამ სისტემებში ინსაპროცესული მაქსკელის დემონისგნ (Maxwell's daemon), რომელიც წარმოსახვითი არსება იყო და მაქსველი მას თავის ექსპერიმენტში თერმოდინამიკის მეორე კანონის ასახსნელად იყენებდა. უნდა აღინიშნოს, რომ Daemon განსხვავდება სიტყვა demon-სგან. Demon - უხილავი ბოროტი სულიერი ქმნილებაა. სწორედ ამიტომ Daemon ფორმულირებული იქნა როგორც „Disk And Execution MONitor“ აკრინიმი, თუმცა ეს შემდგომი წანაფიქრი იყო.

²პროცესორის დრო* (CPU time) - CPU (Central processing unit) time ან process time დროის ის ოდენობაა, რასაც CPU ხაჯავს პროგრამის დასამუშავებლად. ის იზომება წამებში ან ტაქტებში/ციკლებში (clock ticks). ტაქტი/ციკლი/ძეგერა ყველაზე პატარა ერთეულია დროს გამოსახატად კომპიუტერებში. ის პირობითი სიდიდეა და დაკავშირებულია მისი საათის მუშაობასთან. მისი სიჩქარე დამოკიდებულია სისტემაზე და იზომება ჰერცებში. მაგალითად, თუ მისი სიჩქარე 2 GHz-ია, ეს ნიშნავს, რომ 1 წამში 2 მილიარდი ტაქტი, ციკლი, ძეგერა ხდება. CPU კი ინსტრუქციებს ტაქტებში ასრულებს.

ტერმინალის გაშვებით ის აგტომატურად ეშვება), შემდეგ კი ამ shell-ში გაუშვია ბრძანება „ps u“. აგრეთვე, ჩანს, თუ როდის გაუშვა achiko-მ ეს ბრძანებები (START), მათ გაშვებას რა რესურსები დაჭირდა: რამდენად დატვირთა პროცესორი (%CPU), ოპერატორ მეხსიერების რა ზომა დაიკავა პროცენტულად (%MEM), რა ზომას იკავებს ფიზიკურად მეხსიერებაში კონკრეტულ მოქმედში (კილობაიტებში) (RSS – resident set size). VSZ (virtual set size) კი გვანახებს მთლიანობაში რამხელა მეხსიერებაა გამოყოფილი ამ პროცესისთვის. STAT ველში პროცესის მდგომარეობა მოიცემა და ის სხვადასხვა ასო-ნიშნით აღინიშნება:

პროცესის მდგომარეობები

- R გაშვებული, მომუშავე პროცესი.
- S დაძინებული პროცესი, რომელიც ინსტრუქციას ელოდება შესასრულებლად.
- Z ზომბი პროცესი. ის ალარაფერზე რეაგირებს (პროცესი დამთავრდა, თუმცა მშობელი პროცესის მიერ ვერ გაიწმინდა მეხსიერებიდან. როგორც წესი, ასეთი შემთხვევები ცუდად დაწერილ პროგრამების გაშვებისას გზვდება).
- < მაღალ პრიორიტეტულ პროცესს აღნიშნავს ანუ უფრო მეტი CPU დრო იხარჯება მის შესრულებაზე.
- N დაბალ პრიორიტეტული.
- + წინა პლანზე არსებული პროცესი.
- s სესიის ლიდერი, კონკრეტულ სესიაში წამყვანი პროცესი.

არამხოლოდ მიმდინარე ტერმინალში, არამედ ჩვენს მიერ გაშვებული ყველა პროცესი რომ ვნახოთ, მაშინ უნდა გაგუშვათ: ps x ან ps xu.

```
achiko@debian:~$ ps x
  PID TTY      STAT   TIME COMMAND
 891 ?        Ss      0:00 /lib/systemd/systemd --user
 893 ?        S      0:00 (sd-pam)
 897 tty1     S+     0:00 -bash
 915 ?        R      0:00 sshd: achiko@pts/0
 916 pts/0    Ss      0:00 -bash
 967 pts/0    R+     0:00 ps x
```

ბევრი პროცესი არა ტერმინალზე მიძღვნილი, არამედ უკანა პლანზე, ფონურადაა გაშვებული სისტემის სხვადასხვა მომხმარებლის მიერ. მათ სანაზავად ა ოფცია უნდა გამოვიყენოთ. ყველა მომხმარებლის ყველა პროცესის სანაზავად ვუშვებთ:

```
achiko@debian:~$ ps aux
USER      PID %CPU %MEM    VSZ    RSS TTY      STAT START   TIME COMMAND
root      1  0.0  0.6 138892  6752 ?        Ss   14:11  0:00 /sbin/init
root      2  0.0  0.0     0     0 ?        S   14:11  0:00 [kthreadd]
root      3  0.0  0.0     0     0 ?        S   14:11  0:00 [ksftirqd/0]
...
```

თუ ბევრი პროცესია გაშვებული და, საგარაუდოდ, თქვენს შემთხვევაშიც ასე იქნება, მათი გვერდებად დასათვალიერებლად less ბრძანების გამოყენება შეგიძლიათ:

```
achiko@debian:~$ ps aux | less
```

ალბათ, შეამჩნევდით, რომ `ps` ბრძანებას ოფციები ტირე-ს გარეშე მივუთითეთ. ეს BSD სისტემებში გავრცელებული ოფციების ტიპია და `ps` ბრძანებას ისინი ჩვენთვის უკვე ნაცნობ Unix³ და GNU⁴ ოფციების ტიპთან ერთად კარგად ესმის.

ეველა პროცესის ნახვა ტრადიციული - Unix-ის სტილით ასე მოიცემა:

```
achiko@debian:~$ ps -e
  PID TTY          TIME CMD
    1 ?        00:00:00 systemd
    2 ?        00:00:00 kthreadd
    3 ?        00:00:00 ksoftirqd/0
...

```

ან

```
achiko@debian:~$ ps -ef
UID          PID  PPID  C STIME TTY          TIME CMD
root         1     0  0 14:11 ?        00:00:00 /sbin/init
root         2     0  0 14:11 ?        00:00:00 [kthreadd]
root         3     2  0 14:11 ?        00:00:00 [ksoftirqd]
...

```

შეგიძლიათ პროცესების ზისებრი სტრუქტურის ნახვაც, ასე:

```
achiko@debian:~$ ps axjf
PPID   PID   PGID ...   STAT   UID   TIME COMMAND
...
    1   629   629 ...   Ss      0   0:00 /usr/sbin/sshd -D
  629   908   908 ...   Ss      0   0:00 \_ sshd: achiko [priv]
  908   915   908 ...   S      1000  0:00     \_ sshd: achiko@pts/0
  915   916   916 ...   Ss      1000  0:00           \_ -bash
  916  1011  1011 ...   R+     1000  0:00             \_ ps axjf
...

```

ან ასე:

```
achiko@debian:~$ ps -ejH
PID   PGID   SID TTY          TIME CMD
...
  629   629   629 ?        00:00:00  sshd
  908   908   908 ?        00:00:00  sshd
  915   908   908 ?        00:00:00  sshd
```

³Unix ოფციების ტიპი მოიცემა ერთი ტირეთი. მაგალითად, `-a`

⁴GNU ოფციების ტიპი მოიცემა სიტყვებით და ორი ტირეთი. მაგალითად, `--all`

```

916      916      916 pts/0      00:00:00          bash
1029     1029      916 pts/0      00:00:00          ps
...

```

ასეთი ფორმით უკეთ დავინახავთ ვინაა ამა თუ იმ პროცესის მშობელი თუ შვილი პროცესი. წისებრი სტრუქტურის ნახვა შეგვიძლია აგრეთვე **pstree** ბრძანებით.

```

achiko@debian:~$ pstree
systemd--ModemManager--{gdbus}
|           `-{gmain}
|-NetworkManager--{gdbus}
|           `-{gmain}
|-VGAAuthService
|-anacron
|-atd
|-avahi-daemon---avahi-daemon
|-cron
|-dbus-daemon
|-dhclient
|-login---bash---watch
|-minissdpd
|-polkitd--{gdbus}
|           `-{gmain}
|-rsyslogd--{in:imklog}
|           |-{in:imuxsock}
|           `-{rs:main Q:Reg}
|-sshd+-sshd---sshd---bash
|           `---sshd---bash---pstree
...

```

თუ გვსურს, რომ რომელიმე კონკრეტული მომხმარებლის მიერ (მაგალითად root) გაშვებული პროცესები ვნახოთ, მაშინ ასეთი ბრძანება უნდა გავუშვათ:

```

achiko@debian:~$ ps -U root -u root
PID TTY      TIME CMD
 1 ?      00:00:00 systemd
 2 ?      00:00:00 kthreadd
 3 ?      00:00:00 ksoftirqd/0
...

```

ოფციები მნიშვნელობა

-U, --User ნამდვილი მომხმარებლის პროცესები გამოგვაჩვენება.

-u, --user ეფექტური მომხმარებლის პროცესები გამოგვაჭვს ანუ ის პროცესები, რომლებიც ამ მომხმარებლის უფლებებით სხვა მომხმარებელმა გაუშვა (იზიდეთ SUID ატრიბუტი).

ნაგულისხმევი მნიშვნელობით, **ps** პროცესებს PID-ის მიხედვით ახარისხებს. **--sort** ოფციით ჩვენ შეგვიძლია, სურვილის მიხედვით, დახარისხების წესი შევცვალოთ პროცესორის გამოყენებადობის მიხედვით ასე:

```
achiko@debian:~$ ps aux --sort -pcpu
```

მეზსიერების გამოყენებადობის მიხედვით ასე:

```
achiko@debian:~$ ps aux --sort -pmem
```

ასევე შეგვიძლია ჩვენთვის სასურველი ფორმატით გამოვიტანოთ ეკრანზე პროცესების შესახებ ინფორმაცია -ი ოფციის საშუალებით, მაგალითად ასე:

```
achiko@debian:~$ ps -eo pid,user,vsz,rss,comm
PID USER          VSZ      RSS COMMAND
 1 root        138892   6752 systemd
 2 root          0       0 kthreadd
 3 root          0       0 ksoftirqd/0
...
...
```

შეგვიძლია თან დაგახარისხოთ:

```
achiko@debian:~$ ps -eo pid,user,vsz,rss,comm --sort=-rss
PID USER          VSZ      RSS COMMAND
423 root        153488  18160 VGAuthService
433 root        480860  16452 NetworkManager
273 root        49784   7296 systemd-udevd
908 root        101436  6908 sshd
...
...
```

ამ მაგალითში, **--sort=-rss** ოფციით, პროცესები დაგახარისხეთ ოპერატორულ მეზსიერებაში მათ მიერ დაკავებული მეზსიერების ზომის კლებადობით მიხედვით. **--sort=rss** ოფციით კი ზრდადობით მოხდებოდა დალაგება.

ps ბრძანება ძალიან დიდ და სასარგებლო ინფორმაციას გვაძლებს პროცესების შესახებ, თუმცა ეს მხოლოდ მყისიერი, **ps**-ის გაშვების მომენტში არსებული სურათია. დინამიკურ რეჟიმში პროცესების ნახვა **top** ბრძანებით შეგვიძლია. ის უწყვეტ რეჟიმში (ნაგულისხმევი მნიშვნელობით, 3 წამის ინტერვალით) აახლებს ინფორმაციას პროცესების შესახებ.

```
achiko@debian:~$ top
```

```

top - 14:34:44 up 1 day, 3:31, 3 users, load average: 0.14, 0.06, 0.01
Tasks: 166 total, 1 running, 165 sleeping, 0 stopped, 0 zombie
%Cpu(s): 5.5 us, 1.7 sy, 0.0 ni, 92.8 id, 0.0 wa, 0.0 hi, 0.0 si, 0.0
KiB Mem : 2033708 total, 808168 free, 563852 used, 661688 buff/cache
KiB Swap: 1046524 total, 1046524 free, 0 used. 1284724 avail Mem

```

PID	USER	PR	NI	VIRT	RES	SHR	S	%CPU	%MEM	TIME+	COMMAND
1	root	20	0	204616	6808	5148	S	0.0	0.3	0:05.16	systemd
2	root	20	0	0	0	0	S	0.0	0.0	0:00.04	kthrea+
3	root	20	0	0	0	0	S	0.0	0.0	0:00.03	ksofti+
5	root	0	-20	0	0	0	S	0.0	0.0	0:00.00	kwork+
7	root	20	0	0	0	0	S	0.0	0.0	0:03.13	rcu_sc+
8	root	20	0	0	0	0	S	0.0	0.0	0:00.00	rcu_bh
9	root	rt	0	0	0	0	S	0.0	0.0	0:00.13	migrat+
10	root	0	-20	0	0	0	S	0.0	0.0	0:00.00	lru-ad+
11	root	rt	0	0	0	0	S	0.0	0.0	0:00.25	watchd+
12	root	20	0	0	0	0	S	0.0	0.0	0:00.00	cpuhp/0
13	root	20	0	0	0	0	S	0.0	0.0	0:00.00	cpuhp/1
14	root	rt	0	0	0	0	S	0.0	0.0	0:00.23	watchd+
...											

მოდით, გავარჩიოთ თუ რა ინფორმაცია გამოიტანა ამ ბრძანებამ:

- ა) მიმდინარე დრო.
- ბ) uptime - დრო, რაც სისტემის ჩართვის/გაშვების შემდეგაა გასული.
- გ) სისტემაში შემოსული მომხმარებლების რაოდენობა.
- დ) პროცესორის საშუალო დატვირთვა ბოლო 1, 5 და 15 წუთის განმავლობაში.
- ე) პროცესების სხვადასხვა ჯამური რაოდენობები.
- ვ) პროცესორის დროის დეტალური განაწილება: მომხმარებლების მიერ დახარჯული დრო, სისტემის მიერ დახარჯული დრო, შეცვლილი პრიორიტეტით გაშვებული ამოცანებისთვის დახარჯული დრო და ა.შ.
- ზ) ოპერატორი მეზსიერებისა და ვირტუალური მეზსიერების დეტალური განაწილება: სრული, დაკავებული, თაგისუფალი, გაზიარებული, ბუფერში/კეშში არსებული, ხელმისაწვდომი მეზსიერება კილობაიტებში.
- თ) გაშვებული პროცესების ჩამონათვალი.

top ბრძანების საწყისი ნაწილი, თაგსართი, სამი სხვა დამოუკიდებელი ბრძანების საშუალებითაც შეგვიძლია ვნახოთ:

- **uptime**
- **free** - ოპერატორი მეზსიერების შესახებ ინფორმაცია. უმჯობესია -h, --human ოფციის გამოყენება, რადგან ის მომხმარებლისთვის უფრო გასაგებ ფორმატს გვთავაზობს.
- **vmstat** - სისტემის რესურსების სტატისტიკური ინფორმაცია.

top პროგრამას რამდენიმე შიდა ბრძანება აქვს და მათი გაშვება კლავიატურიდან სხვადასხვა ასო-ნიშანის დაჭერაზეა მიბმული: M - ახარისხებს პროცესებს დაკავებული მეზსიერების მიხედვით.

M	ახარისხებს პროცესებს შეხსიერების გამოყენების მიხედვით.
P	უკან ვაბრუნებთ პროცესორით დალაგების სტილს.
V	გვანახებს ზისებრ სტრუქტურას.
h ან ?	გვანახებს ყველა შესაძლო ბრძანებას.

ბრძანებები, რომლებიც პროცესებზე მოქმედებენ მათ შესახებ დიდწილ ინფორმაციას /proc ფაილური სისტემიდან იღებენ. თითოეული პროცესი ამ დირექტორიაში ქმნის შესაბამისი PID-ის დასახელებით დირექტორიას და სწორედ მასში ინახება პროცესის შესახებ დეტალური ინფორმაცია.

კეში, ბუფერი, რეგისტრი

კეში მეხსიერების უფრო მაღალ სიჩქარიანი წვდომის ნაწილია. განთავსებულია სტატიკურ მეხსიერებაში - SRAM (SRAM მოთავსებულია CPU-სა და RAM-ს შორის, თუმცა მძლავრი, თანამედროვე პროცესორები ხშირად L1 cache-ის მსგავსად, პროცესორის შიგნითვე ათავსებენ ასეთ CPU L2 და L3 cache-ს), ბუფერი კი უფრო ნელი - დინამიკური მეხსიერების (DRAM) ნაწილია. DRAM - ოპერატიული მეხსიერებაა (მაგალითად, DDR3-ც DRAM-ია).

ბუფერი ძირითადად გამოიყენება პროცესებს შორის მონაცემების შეტან/გამოტანისთვის. ამ დროს პროცესორი შედარებით ნაკლებად იტვირთება. კეშში, სწრაფი წვდომის მიზნით, ხშირად გამოყენებული მონაცემების ასლი კეთდება.

კეში შესაძლებელია იყოს მყარი დისკის ნაწილიც. ბუფერი კი მხოლოდ ოპერატიული მეხსიერების ნაწილია.

კლავიატურიდან წვდომა გვაქვს მხოლოდ ბუფერში არსებულ მონაცემებზე (მაგალითად, ტექსტის რედაქტირებისას მონიშნული ნაწილის კოპირება და ჩასმა ხდება ბუფერში და ბუფერიდან), კეშში შენახულ მონაცემებზე - არა.

კეშის გარდა, პროცესორში არის უფრო სწრაფი წვდომის დროებით შესანახი ადგილი - რეგისტრი. რაც უფრო მეტია რეგისტრთა რაოდენობა, მით უფრო მძლავრია პროცესორი.

9.1 ფონური რეჟიმი

თუ გრაფიკულ გარემოში მუშაობთ და ტერმინალი გვაქვს გახსნილი, აქედანვე შეგიძლიათ გაგუშვათ გრაფიკული პროგრამები - მაგალითად, xlogo (ის X window სისტემის ლოგოს გვანახებს უბრალოდ), xclock, gedit ან kwrite.

```
achiko@debian:~$ xclock
```

გაშვების შემდეგ საათი გამოვა პატარა ფანჯარაში, თუმცა ტერმინალში სხვა ბრძანების აკრეფის საშუალება აღარ გვაქვს. ბრძანების ასაკრეფი ველი, ე.წ. shell-ის მოსაწვევი აღარ ჩანს და ეს მანამ გაგრძელდება, სანამ xclock პროგრამას არ დავწურავთ. სხვა სიტყვებით რომ ვთქვათ, xclock წინა პლანზეა გაშვებული.

დაგუბნრუნდეთ ტერმინალს, დაგაჭიროთ **Ctrl^c** კლავიშების კომბინაციას. ამით შევწყვეტთ პროგრამის მუშაობას, ფანჯარა გაქრება და shell-ის მოწვევაც გამოჩნდება. ახლა შეგვიძლია გავუშვათ სხვა ბრძანებები. ამ ხერხით shell-ში ბევრი ბრძანების გათიშვა შეგვიძლია.

თუ გვსურს, რომ პროგრამა გავუშვათ და თან ამასობაში სხვა ბრძანებების აკრეფის საშუალება გვქონდეს, მაშინ ეს ბრძანება უკანა პლანზე უნდა გადავწიოთ. ამისთვის ბრძანებას ბოლომი & ოპერატორი უნდა მივუწიოთ და ისე გავუშვათ.

```
achiko@debian:~$ xclock &
[1] 5821
```

xclock გაეშვა უკან პლანზე, ეკრანზე დამატებით მისი პროცესის PID დაიწერა. გავუშვათ, **ps** ბრძანება და დაგრწმუნდეთ, რომ ჩვენი პროცესი გამგებულია.

```
achiko@debian:~$ xclock &
[1] 5821
achiko@debian:~$ ps
  PID TTY          TIME CMD
 5812 pts/0    00:00:00 bash
 5821 pts/0    00:00:02 xclock
 6181 pts/0    00:00:00 ps
```

Shell-ში ბრძანება **jobs** საშუალებით შეგვიძლია მოცემული ტერმინალიდან უკანა პლანზე გაშვებული ბრძანებების სია ვნახოთ.

```
achiko@debian:~$ jobs
[1]+  Running                  xclock &
```

კიდევ გაგუშვათ ბრძანებები უკანა პლანზე.

```
achiko@debian:~$ xlogo &
achiko@debian:~$ gedit &
```

ორი ახალი ფანჯარა გამოვიდა: ერთში ლოგო, მეორეში კი ტექსტის აკრეფა შეგვიძლია. სცადეთ და დარწმუნდით, რომ მუშაობს. შეგამოწმოთ:

```
achiko@debian:~$ jobs
[1]   Running                  xclock &
[2]-  Running                  xlogo &
[3]+  Running                  gedit &
```

jobs ნომრავს უკანა პლანზე გაშვებულ ბრძანებებს და ეს ნომრები, **fg** ბრძანებასთან კომბინაციაში, სწორედ მაშინ დაგვჭირდება, როდესაც მოგვინდება რომელიმე ბრძანების წინა პლანზე გადმოტანა.

```
achiko@debian:~$ fg %3
```

ასე წინა პლანზე გადმოვიდა უკანა პლანზე გაშვებული მესამე ბრძანება, ჩვენს შემთხვევაში - **gedit**. მოდით, ახლა, **Ctrl^c** კლავიშების კომბინაციის ნაცვლად, **Ctrl^z** კლავიშების კომბინაციას დაკაშიროთ. ამ დროს **gedit**-ის პროცესი დაპაუზდება და ასეთ მდგომარეობაში გადავა უკანა პლანზე. გავაგრძელოთ **gedit**-ის ფანჯარაში ტექსტის აკრეფა... აღარაფერი იკრიფება. ჩანს, რომ პროცესი მართლაც შეჩერებულია.

bg ბრძანებით შეგვიძლია უკანა პლანზე გადასმული დაპაუზებული ბრძანება გავაგრძელოთ ასე:

```
achiko@debian:~$ bg %3
```

ახლა უკვე შეგვიძლებათ ტექსტის აკრეფა გააგრძელოთ.

გრაფიკული პროგრამების ბრძანებათა ზაზიდან გაშვება იმ დროსაა სასარგებლო, როდესაც პროგრამა გრაფიკულად არ ეშვება, ან ეშვება ზარვეზებით. ტერმინალში მისი გაშვება შეცდომების შეტყობინებების ნახვის საშუალებას მოგცემთ. ამასთან, ბევრ გრაფიკულ პროგრამას ბრძანებათა ზაზიდან გაშვების ბევრი საინტერესო და სასარგებლო ოფცია აქვს.

როგორც ზემოთ ვნახეთ, პროცესები ქმნიან ზესებრ სტრუქტურას. ეს იმას ნიშნავს, რომ თუ რომელიმე პროცესი დასრულდება, მისი მემკვიდრე პროცესებიც ავტომატურად მოკვდება. მაგალითად ტერმინალიდან გაშვებული პროცესები ტერმინალის დახურვის ან ზოგადად სამუშაო სესიიდან გამოსვლის შემთხვევაში, ავტომატურად გაითიშება. წშირია შემთხვევები, როდესაც მომზმარებელს ისეთი ამოცანის გაშვება სურს, რომლის შესრულებაც წინასწარ არ იცის რა დროს გასტანს. ასეთ შემთხვევაში, სასურველია, ეს ბრძანება ისე გავუშვათ, რომ ტერმინალის ან სამუშაო გარემოს დახურვის შემთხვევაში, მაინც გაგრძელდეს და არ გაითიშოს. სწორედ ამ დროს გამოიყენება ბრძანება **disown**. ის საშუალებას იძლევა, რომ ტერმინალიდან გაშვებული პროცესი მისგან განაცალკევოს და მოაცილოს.

მოდით, პატარა ცდა ჩავატაროთ. გაგუშვათ ტერმინალიდან ერთ-ერთი ბრძანება უკანა პლანზე და შემდეგ დავწუროთ სესია **exit** ბრძანებით:

```
achiko@debian:~$ xclock &
achiko@debian:~$ exit
```

დავინახავთ, რომ საათის ფანჯარაც დაიხურება. ახლა, ასე ვცადოთ:

```
achiko@debian:~$ xclock & disown
achiko@debian:~$ exit
```

ამ შემთხვევაში საათის პროცესი აღარ გაითიშება.

მსგავსი ეფექტის მიღება შეიძლება **nohup** ბრძანებითაც. სინტაქსურად სწორი ჩანაწერი ასეთია:

```
achiko@debian:~$ nohup xclock &
nohup: ignoring input and appending output to 'nohup.out'
```

ამ ორ ბრძანებას შორის განსხვავება ისაა, რომ **disown** გამოაცალკევებს პროცესს

შეღლის `jio` კონტროლისგან (ანუ `jio` ბრძანების სიაში ამ ბრძანებას ვერ ვნახავთ), თუმცა ბრძანების სტანდარტული შესასვლელ/გამოსასვლელი და შეცდომების გამოსასვლელი კვლავ ტერმინალზე მიბმული რჩება, მაშინ, როდესაც `nohup`-ის შემთხვევაში, სტანდარტული და შეცდომების გამოსასვლელი `nohup.out` ფაილისკენ იქნება გადამისამართებული.

9.2 სიგნალები

წინა მაგალითში წინა პლანზე გაშვებული ბრძანება `Ctrl^c` კლავიშების კომბინაციით გავთიშვთ. პროცესს გათიშვის სიგნალი გადავეცით. მოდით, ვნახოთ, როგორ შეიძლება პროცესზე სიგნალების გადაცემა და საერთოდ, რა სახის სიგნალები არსებობს.

ბრძანება `kill` სწორედ სიგნალს უგზავნის პროცესებს. მისი სინტაქსი ასეთია:

```
achiko@debian:~$ kill [-signal] PID
```

სიგნალი შეიძლება მოიცეს მისი სახელით ან ნომრით.

№	სახელი	მნიშვნელობა
1	HUP ან SIGHUP	ტრადიციულად, ეს სიგნალი პროცესს ასრულებს. ის აგრეთვე გამოიყენება ბევრი დემონის მიერ პროცესის რეინიციალიზაციისათვის ანუ ამ სიგნალის მიღების შემდეგ დემონი გადაიტვირთება (გამოირთვება და ხელახლა ჩაირთვება). შესაბამისად, ხელახლა წაიკითხავს კონფიგურაციის ფაილს.
2	INT ან SIGINT	შეწყვეტა. იგივეა, რაც კლავიატურიდან გადაცემული <code>Ctrl^c</code> კლავიშების კომბინაციით გადაცემული სიგნალი.
15	TERM ან SIGTERM	დამთავრება. ესაა <code>kill</code> ბრძანებაში ნაგულისხმევი მნიშვნელობა, თუ სიგნალი არ არის მითითებული.
9	KILL ან SIGKILLT	მოკვლა. ავარიული გამორთვა. გამოიყენება მაშინ, როდესაც პროცესი დასრულების სხვა სიგნალებზე არ რეაგირებს. ამ სიგნალის გადაცემით პროცესის სწორი გაწმენდა არ ხდება, შესაბამისად, მდგომარეობა არ ინახება.
19	STOP ან SIGSTOP	შეჩერება, დაპაუზება. პროგრამას არ შეუძლია ამ სიგნალის იგნორირება. ის მას გვერდს ვერ აუვლის.
18	CONT ან SIGCONT	STOP-ით შეჩერებულის გარემოება.
20	TSTP ან SIGTSTP	შეჩერება, დაპაუზება. იგივეა რაც <code>Ctrl^z</code> . პროგრამას აქვს შესაძლებლობა უგულებელყოს ეს სიგნალი.

მოდით, `kill` ბრძანების რამდენიმე მაგალითი მოვიყვანოთ. გავუშვათ `xclock` უკანა პლანზე და შემდეგ დავწუროთ იგი სიგნალის გადაცემით.

```
achiko@debian:~$ xclock &
[4] 8526
achiko@debian:~$ kill -15 8526
```

ამ ბრძანების დახურვა ასეც შეგვეძლო:

```
achiko@debian:~$ kill -TERM 8526
```

ან ასე:

```
achiko@debian:~$ kill -SIGTERM 8526
```

მარტივად ასეც შესაძლებელია, რადგან, ნაგულისხმევი მნიშვნელობით, მე-15 სიგნალს იყენებს kill ბრძანება:

```
achiko@debian:~$ kill 8526
```

kill ბრძანებას შეუძლია არგუმენტად რამდენიმე PID მიიღოს. შესაბამისად, შესაძლებელია რამდენიმე პროცესის ერთდროულად დასრულება.

```
achiko@debian:~$ ps aux | less      #ჯერ ვნახულობთ PID-ებს
achiko@debian:~$ kill PID1 PID2 PID3 ...
```

შეგვიძლია პროცესი არა მისი PID ის მითითებით, არამედ სახელით დავასრულოთ. ამისთვის killall ბრძანება დაგვჭირდება, თუმცა ამ შემთხვევაში, ამ დასახელების ყველა პროცესი დასრულდება. მაგალითად, გავუშვათ xclock რამდენჯერმდე. რამდენიმე პროცესი შეიქმნება. killall-ით ერთბაშად შეიძლება მათზე სიგნალის გადაცემა და ამ შემთხვევაში xclock-ის ყველა პროცესი დასრულდება.

```
achiko@debian:~$ xclock &
achiko@debian:~$ xclock &
achiko@debian:~$ xclock &
achiko@debian:~$ killall xclock
[5]  Terminated                  xclock
[6]- Terminated                  xclock
[7]+ Terminated                  xclock
```

pkill ბრძანებაც უგზავნის პროცესებს სიგნალს სახელის მიხედვით, თუმცა, თუ killall-ზე პროცესის სრულ დასახელების მითითებაა საჭირო, აյ საჭმარისია პროცესის დასახელების შემადგენელი ნაწილი მივუთითოთ.

```
achiko@debian:~$ xclock &
achiko@debian:~$ xclock &
achiko@debian:~$ pkill cloc
```

სანამ pkill ბრძანებას გამოვიყენებთ, სასურველია, ჯერ გადავამოწმოთ თუ რომელი პროცესების დასახელებაში შედის ეს ფრაგმენტი, ასე:

```
achiko@debian:~$ pgrep -l cloc
```

გრაფიკული პროგრამის გათიშვა უფრო მარტივადაც არის შესაძლებელი, **xkill** ბრძანებით.

```
achiko@debian:~$ xkill
```

```
achiko@debian:~$ killall xclock
```

```
Select the window whose client you wish to kill with button 1.
```

ამ ბრძანების გაშვების შემდეგ რომელ ფანჯარაზეც დავაკლიკებთ მაუსს (დავაწაბუნებთ), ის ფანჯარა დაიხურება.

9.3 პროცესის პრიორიტეტი

გაშვებულ პროცესებს, როგორც ვიცით, პროცესორი ასრულებს. პროცესორის რესურსები ყველა გაშვებულ პროცესზე თანაბრად გადანაწილდება, თუმცა შესაძლებელია პროცესის სხვადასხვა პრიორიტეტით გაშვება, ისე რომ სისტემამ მის შესრულებას უფრო მეტი ან ნაკლები რესურსი დაუთმოს. პრიორიტეტი, ე.წ. **nice** მნიშვნელობა, [-20,19] ინტერვალში მოიცემა. ყველაზე მეტი რესურსი -20 მნიშვნელობით აღინიშნება, 19 კი ყველაზე დაბალი პრიორიტეტია. პრიორიტეტის მითითების გარეშე, ნაგულისხმევი მნიშვნელობით, ეს მნიშვნელობა 0-ის ტოლია. პროცესებზე პრიორიტეტების მინიჭებისას უნდა ვიცოდეთ შემდეგი:

- ჩვეულებრივ მომხმარებელს შეუძლია **nice**-ის მხოლოდ დადებითი მნიშვნელობების გამოყენება 0-დან 19-ის ჩათვლით.
- ჩვეულებრივ მომხმარებელს არსებული პრიორიტეტის მხოლოდ შემცირება შეუძლია, გაზრდა - არა. მაგალითად, თუ პროცესის პრიორიტეტის მიმდინარე მნიშვნელობა არის 5, მას 2-მდე ვერ დაიყვანოთ, არ გაქნებათ ამის უფლება.
- მომხმარებელს პრიორიტეტის შეცვლა მხოლოდ თავის პროცესებზე აქვს ნებადართული.
- ადმინისტრატორს, **root**-ს, ნებისმიერი მომხმარებლის პროცესზე პრიორიტეტის ნებისმიერი მნიშვნელობის მინიჭება შეუძლია.

პრიორიტეტის განსხვავებული მნიშვნელობით ბრძანების გაშვება **nice** ბრძანებითაა შესაძლებელი. **renice**-ით არსებული პროცესის პრიორიტეტის მიმდინარე მნიშვნელობის შეცვლა შეგიძლიათ.

```
achiko@debian:~$ nice -n 5 gedit &  
[1] 9988
```

შევამოწმოთ. ამისთვის **top** ბრძანება გამოვიყენოთ.

```
achiko@debian:~$ top
```

...

მართლაც, NI ველის მნიშვნელობა 5 გახდა, ხოლო PR ველის მნიშვნელობა კი 25 -მდე გაიზარდა

მოდით, შევეცადოთ, შევცვალოთ ეს მნიშვნელობა. `renice` ბრძანებას ამისთვის დაჭირდება ბრძანების PID. უკანა პლანზე გაშვებისას მისი PID იქვე დაიწერებოდა და მოსაძებნი არ გაგვიძებოდა. სხვანაირად შეგიძლიათ `top`-ით ან `ps` ბრძანებით ნახოთ PID-ის მნიშვნელობა.

```
achiko@debian:~$ renice -n 11 -p 9988  
9988 (process ID) old priority 5, new priority 11
```

შევეცადოთ, გაგზარდოთ პრიორიტეტი და დაგრწმუნდეთ, რომ ამის უფლება არ გვაქვს:

```
achiko@debian:~$ renice -n 5 -p 9988  
renice: failed to set priority for 9988 (process ID):  
Permission denied
```

`nice` და `renice` ბრძანებებს შესაძლებელია გადავცეთ პრიორიტეტის აღმნიშვნელი რიცხვი მოკლედ, `-n` ოფციის გარეშეც, ასე:

```
achiko@debian:~$ nice -5 gedit &      ### ეს ბრძანება იგივეა, რაც  
achiko@debian:~$ nice -n 5 gedit &
```

```
achiko@debian:~$ nice --5 gedit &      ### ეს ბრძანება იგივეა, რაც  
achiko@debian:~$ nice -n -5 gedit &
```

```
achiko@debian:~$ renice -5 -p 9988      ### ეს ბრძანება იგივეა, რაც  
achiko@debian:~$ renice -n -5 -p 9988
```

```
achiko@debian:~$ renice 5 -p 9988      ### ეს ბრძანება იგივეა, რაც  
achiko@debian:~$ renice -n 5 -p 9988
```

030 10

გარემო, ცვლადები

Yოგელ ჯერზე, როდესაც shell-ის სესია იზნება, იქმნება shell-ის გარემო (environnement). ამ გარემოში თავმოყრილია მნიშვნელოვანი მონაცემები shell-დან გასაშვები ბრძანებებისთვის. ეს მონაცემები, თავის მხრივ, გადანაწილებულია ცვლადებში მათ მნიშვნელობებად და სწორედ ეს მნიშვნელობები განსაზღვრავენ shell-დან გაშვებული პროგრამების ქცევას. ამ ცვლადებს გარემოს ცვლადები ჰქონიათ და ისინი ხელმისაწვდომია როგორც shell-ის პროცესებისთვის, ასევე მათი შვილი პროცესებისთვის. სხვაგვარად რომ ვთქვათ, გარემოს ცვლადებში ამ გარემოშივე გაშვებული პროცესების პარამეტრები (ე.წ. settings) ინახება. შეთანხმებისამებრ, გარემოს ცვლადებს დიდი ასოებით აღნიშნავენ.

გარემოს ცვლადების გარდა, shell-ში გვაქვს ლოკალური ცვლადები. ლოკალური ცვლადები მხოლოდ მიმდინარე სესიაში არსებობს და მათი მნიშვნელობები არ არის ხელმისაწვდომი ამ სესიიდან გაშვებული ბრძანებებისთვის ანუ შვილი პროცესებისთვის. ყოველ ჯერზე, როდესაც shell ეშვება, ცვლადების ინიციალიზაცია უნდა მოხდეს. bash-ში ახლად შექმნილი ყველა ცვლადი ლოკალურია. ის გარემოს ცვლადად რომ ვაქციოთ, ჯერ უნდა დაგავაექსპორტოთ, გარემოში შევიტანოთ. დაექსპორტობის შემდეგ სრულფასოვან გარემოს ცვლადებს მივიღებთ და ისინი უკვე ხელმისაწვდომი იქნება shell-დან გაშვებული პროგრამებისთვის. ლოკალურ ცვლადებს shell-ის ცვლადებსაც უწოდებენ. ისინი საჭიროა shell-ის გამართული ფუნქციონირებისთვის. shell-ის ცვლადებს მნიშვნელობები გავლენას ახდენს არა shell-დან გაშვებულ პროგრამებზე, არამედ თავად shell-ის ქცევაზე.

სინამდვილეზე, ცვლადი ოპერატორულ მეხსიერებაში იქმნება და წარმოადგენს ადგილს, სადაც მისი მნიშვნელობაა შენახული. მეხსიერების კონკრეტულად ამ უბანზე წვდომისთვის ცვლადის სახელი უნდა ვიცოდეთ. მისი მნიშვნელობა შეიძლება იყოს ნებისმიერი სახის: რიცხვი, ტექსტი, ფაილის სახელი ან სხვა. ანუ ცვლადი სხვა არაფერია, თუ არა მიმთითებელი გარკვეულ მონაცემზე. shell მომხმარებელს სამუალებას აძლევს შექმნას, წაშალოს ან შეცვალოს ცვლადი, თუმცა ეს ცვლადები მხოლოდ დროებითად და ისინი ავტომატურად წაიმლება მას შემდეგ, რაც shell-ის სესია დაიხურება.

ცვლადის სახელი shell-ში შეიძლება შეიცავდეს მხოლოდ ლათინურ ასო-ნიშნებს (a-z ან A-Z), ციფრებს (0-9) ან ქვედა ტირეს (...). ცვლადის შექმნა და განსაზღვრა შემდეგნაირად ხდება:

```
achiko@debian:~$ Var="value"
```

სადაც, `Var` ცვლადის სახელია, ხოლო `value` მისი მნიშვნელობა. სხვაგვარად რომ გთქვათ, ამ ბრძანებით `Var` ცვლადს ჩვენ მივანიჭეთ `value` მნიშვნელობა. მინიჭების დროს შელში გამოტოვება არ უნდა გამოვიყენოთ.

```
achiko@debian:~$ Var = "value"  
-bash: Var : command not found
```

შედეგი ლოგიკურია, რადგან ასე შელმა `Var` აღიქვა ბრძანებად, ხოლო მინიჭების ოპერატორი „=“ კი მის პირველ არგუმენტად. `Var` დასახელების ბრძანება არ არსებობს და შეცდომაც ამიტომ გამოვიდა ეკრანზე.

ლოგალური ცვლადი გარემოს ცვლადად რომ გადაგენერიროთ, შექმნის შემდეგ ის გარემოში უნდა დავაექსპორტოთ `export` ბრძანებით, ასე:

```
achiko@debian:~$ export Var
```

ან პირდაპირ, შექმნისთანავე გავაკეთოთ, ასე:

```
achiko@debian:~$ export Var="value"
```

ცვლადის მნიშვნელობის სანახავად `echo` ბრძანება გამოიყენება და ცვლადის სახელს წინ `$`(დოლარის ნიშანი) წარემდგარება.

```
achiko@debian:~$ echo $Var  
value
```

ცვლადის მნიშვნელობას თუ ხელახლა განვსაზღვრავთ, ძველი მნიშვნელობა დაიკარგება და ის ახლით შეიცვლება.

```
achiko@debian:~$ Var="next value"  
achiko@debian:~$ echo $Var  
next value
```

ცვლადის წამლა კი `unset` ბრძანებით ხორციელდება:

```
achiko@debian:~$ unset Var
```

გარემოს ცვლადების სრული ჩამონათვალის სანახავად, თავისი მნიშვნელობებით, უნდა გავუშვათ ბრძანება `printenv` ან `env` არგუმენტების გარეშე.

```
achiko@debian:~$ printenv
...
SHELL=/bin/bash
LANGUAGE=en_US:en
PATH=/usr/local/bin:/usr/bin:/bin:/usr/local/games:/usr/games
USER=achiko
HOME=/home/achiko
...
```

```
achiko@debian:~$ env
...
SHELL=/bin/bash
LANGUAGE=en_US:en
PATH=/usr/local/bin:/usr/bin:/bin:/usr/local/games:/usr/games
USER=achiko
HOME=/home/achiko
...
```

ორივე ბრძანება ერთსა და იმავე შედეგს მოგვცემს. ზოგადად, მათ შორის განსხვავება ისაა, რომ `printenv` ბრძანებით სრული ჩამონათვალის ნაცვლად კონკრეტული ცვლადი შეგვიძლია ვნახოთ:

```
achiko@debian:~$ printenv SHELL
/bin/bash
```

მეორეს მხრივ, `env` საშუალებას გვაძლევს გაგუშვათ კონკრეტული პროგრამა განსხვავებულ გარემოში ანუ გარემოს ცვლადის განსხვავებული მნიშვნელობით. ამგვარად, `cmd` ბრძანება გაეშვება `Var`-ის შეცვლილი მნიშვნელობით, ხოლო გარემოში კი `Var` თავდაპირველი მნიშვნელობით დარჩება.

```
achiko@debian:~$ env Var="new value" cmd
```

`set` ბრძანებით შეგვიძლია ყოველგვარი ცვლადის სრული ჩამონათვალი ვნახოთ თავისი მნიშვნელობებით, მათ შორის `shell`-ის ფუნქციებიც (მათ მოგვიანებით განვიზილავთ). როგორც წესი, გრძელი სია დაგენრერირდება ეკრანზე. მათ დასათვალიერებლად უპრიანია `less` გამოვიყენოთ:

```
achiko@debian:~$ set | less
```

ნაგულისხმევი მნიშვნელობით გაშვებული `bash` ზუსტად არ შეესაბამება POSIX სტანდარტს. `set -o posix` ბრძანებით შეგვიძლია ეს ნაგულისხმევი მნიშვნელობა გავუთიშოთ და POSIX სტანდარტთან შესაბამისობა გავააქტიუროთ. ასე უკვე, ბრძანება `set` ფუნქციებს აღარ გამოიტანს და ეკრანი ისე აღარ გადაიტვირთება. ნაგულისხმევი მნიშვნელობის დაბრუნება `set +o posix` ბრძანებით შეგეძლებათ.

მოდით, ვნახოთ რამდენიმე ცნობილი, ხშირად გამოყენებადი ცვლადი.

გარემოს ცვლადი	მნიშვნელობა
USER	მიმდინარე შემოსული მომხმარებლის სახელი.
HOME	მიმდინარე მომხმარებლის პირადი დირექტორია.
SHELL	ტერმინალში გაშვებული ინტერპრეტატორი, რომელმაც მომხმარებლის მიერ აკრეფილი ბრძანებები უნდა შეასრულოს. ნაგულისხმევი მნიშვნელობით, ჩვენ გვაქვს bash, თუმცა მისი შეცვლა შესაძლებელია.
PWD	მიმდინარე დირექტორია, სადაც ამჟამად ვმუშაობთ.
OLDPWD	წინა დირექტორია, სადაც მიმდინარე დირექტორიამდე ვიმყოფებოდით. cd - ბრძანება იყენებს სწორედ ამ ცვლადს.
PATH	დირექტორიების სია ორწერტილით (:). არის გამოყოფილი. ეს ის დირექტორიებია, რომლებშიც მოცემული რიგითობით სისტემა ჩვენს მიერ აკრეფილ ბრძანებებს შესასრულებლად ეძებს.
LANG	მიმდინარე ენის, ლოკალიზაციისა და კოდირების პარამეტრები.
-	ბოლოს გაშვებული ბრძანება.

Shell-ის ცვლადი	მნიშვნელობა
PS1	shell-ის მოსაწვევი (Prompt String). ტექსტი, რომელიც ბრძანების აკრეფამდე ჩანს ტერმინალზე. მისი გამოჩენა იმის მანიშნებელია, რომ shell მზადაა აზალი ბრძანება მიიღოს და გაშვება შეასრულოს.
HISTFILE	ნაგულისხმევი მნიშვნელობით, bash ჩვენ მიერ გაშვებული ბრძანებების სახელებს ინახავს ამ ფაილში. სწორედ ამიტომაა, რომ ზედა ისრით წინა ბრძანებების ნახვა და გაშვება შეგვიძლია.
HISTFILESIZE	ბრძანებების მაქსიმალური რაოდენობა, რომლის შენახვაც ზემოთ ნახსენებ ისტორიის ფაილშია შესაძლებელი.

ამ ცვლადების უკეთ გასაგებად, რამდენიმე მაგალითი მოვიყვანოთ.

```
achiko@debian:~$ echo $HOME
/home/achiko
achiko@debian:~$ echo $PWD
/home/achiko
```

მოდით, ახლა სხვა დირექტორიაში გადავიდეთ, მაგ. Documents/-ში და კვლავ ნახოთ ამ ცვლადების მნიშვნელობები:

```
achiko@debian:~$ cd Documents/
achiko@debian:~/Documents$ echo $HOME
/home/achiko
```

```
achiko@debian:~/Documents$ echo $PWD  
/home/achiko/Documents
```

დომენმარქბლის პირადი დირექტორია არ არის დამოკიდებული იმაზე, თუ რომელ დირექტორიაში ვიმყოფებით და ბუნებრივია, მისი მნიშვნელობა იგივე დარჩება. მიმდინარე დირექტორია კი შეიცვალა და შედეგიც შესაბამისია.

```
achiko@debian:~/Documents$ echo $OLDPWD  
/home/achiko/
```

ამ ცვლადში კი წინა დირექტორიის გზაა დამახსოვრებული, სადაც ვიყავით.

ახლა PATH გარემოს ცვლადი განვიხილოთ დეტალურად. ის ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი ცვლადია, რადგან ამ ცვლადის შიგთავსზეა დამოკიდებული სისტემა გაუშვებს თუ არა პირდაპირ ჩვენს მიერ აკრეფილ ბრძანებას.

```
achiko@debian:~/Documents$ ls  
Desktop/    file1  GPL2.txt  Pictures/   Videos/  
Documents/   file2  GPL3.txt  Public/  
Downloads/   file3  Music/    Templates/
```

შედეგი ეკრანზე დაიწერა. shell-მა ls ბრძანების ადგილმდებარეობა იპოვა (ბრძანებაც ხომ ფაილია და ისიც რომელიდაც დირექტორიაშია შენაბული) და გაუშვა. შევხედოთ PATH-ს.

```
achiko@debian:~/Documents$ echo $PATH  
/usr/local/bin:/usr/bin:/bin:/usr/local/games:/usr/games
```

ჩვენ მიერ აკრეფილი ბრძანება ერთ-ერთ ამ ჩამოთვლილ დირექტორიაში აღმოჩნდა და ამიტომაც გაეშვა. მოდით, დავრწმუნდეთ, რომ ეს ასეა:

```
achiko@debian:~/Documents$ PATH=""  
achiko@debian:~/Documents$ ls  
bash: ls: No such file or directory
```

როგორც კი PATH ცვლადის შიგთავსი დაგაცარიელეთ, შელმა ls ბრძანება ვედარ იპოვა. ამისდა მიუხედავად, ბრძანების გაშვება მაინც შეგვიძლია, მხოლოდ მისი სრული გზის მითითებით, ასე:

```
achiko@debian:~/Documents$ /bin/ls  
Desktop/    file1  GPL2.txt  Pictures/   Videos/  
Documents/   file2  GPL3.txt  Public/  
Downloads/   file3  Music/    Templates/
```

PATH კომფირტულ გარემოს გვიქმნის ბრძანებების გასაშვებად. საკმარისია, ის შეიცავდეს ბრძანებების შემცველ დირექტორიას, რომ პირდაპირ ბრძანების გამოძახებაც

კმარა მის გასაშვებად. სწორედ ამიტომ, თუ საკუთარ ბრძანებებს შევქმნით, უმჯობესია, ისინი ერთ რომელიმე დირექტორიაში შევინახოთ და ამ დირექტორიის გზა დავუმატოთ PATH-ს, ასე:

```
achiko@debian:~/Documents$ PATH=$PATH:new_directory
```

ამგვარად, PATH-ს ბოლოში დავუმატებთ ახალი დირექტორიის გზას. შეგვიძლია წინაც დაგუმატოთ ის, ასე:

```
achiko@debian:~/Documents$ PATH=new_directory:$PATH
```

ეს ორი ჩანაწერი ერთმანეთისგან განსხვავდება. ჩვენ მიერ აკრეფილი ბრძანება PATH-ის ჩამონათვალიდან ჯერ პირველი დირექტორიაში მოიძებნება, ვერ პოვნის შემთხვევაში, მეორე დირექტორიაში გადავა მოსაძებნად და ა.შ. შესაბამისად, თუ რომელიმე ბრძანების დასახელება გამეორებულია და სხვადასხვა დირექტორიაშია შენახული, ამ დასახელების აკრეფისას, ის ბრძანება გაეშვება, რომელიც პირველად შეზღდება shell-ს. PATH-ის ძველი მნიშვნელობის აღსადგენად მას ხელახლა უნდა მივაწიჭოთ ძველი მნიშვნელობა ან შედის მიმდინარე სესია დაგუშუროთ და ახალი გავუშვათ, რათა თავიდან შეიქმნას ცვლადები.

მოდით ახლა, სანამ ჩვენ თავად შევქმნით ახალ ცვლადს, უკვე არსებული შელის ერთი ცვლადიც განვიხილოთ - PS1. როგორც უკვე ვთქვით, ის შელის მოსაწვევია და ბრძანების აკრეფამდე რასაც ვხედავთ, სწორედ PS1 ცვლადის მნიშვნელობას წარმოადგენს. ვნახოთ, რა წერია ამ ცვლადში:

```
achiko@debian:~/Documents$ echo $PS1
\[ \e ]0;\u@\h: \w\$\] ${debian_chroot:+($debian_chroot)}\u@\h:\w\$
```

ცოტა გაუგებარი შიგთავსია. ამდენი რამ ნამდვილად არ გამოდის ეკრანზე. ასე იმიტომ მოხდა, რომ PS1 დინამიკური ცვლადია და მას გარკვეული სპეციალური სიმბოლოების გაგება შეუძლია. ეს სიმბოლოები კოდირებულია და მათ ქვეშ სხვადასხვა მნიშვნელობა იგულისხმება. PS1 იგებს შემდეგ სიმბოლოებს:

\h კომპიუტერის სახელი.

\u მომხმარებლის სახელი.

\w მიმდინარე დირექტორიის სრული გზა.

\W მიმდინარე დირექტორიის სახელი.

\d მიმდინარე თარიღი.

\t მიმდინარე დრო 24 საათიანი HH:MM:SS ფორმატით.

\T მიმდინარე დრო 12 საათიანი HH:MM:SS ფორმატით.

\@ მიმდინარე დრო 12 საათიანი AM/PM ფორმატით.

\\$ ეს სპეციალური სიმბოლო გადაიქცევა #-ად იმის ნიშნად, რომ, როგორც ადმინისტრატორი ისე შეხვედით სისტემაში. სხვა შემთხვევაში დარჩება \$-ად.

\! აკრეფილი ბრძანების რიგითი ნომერი.

PS1-ში სხვა კოდირებული სიმბოლოების გამოყენებაც შეიძლება. დეტალურად, მოგვიანებით, მე-2 ნაწილში დაგუბრუნდებით PS1-ს.

```
achiko@debian:~$ PS1="Hello Georgia "
Hello Georgia
Hello Georgia echo Gamarjoba
Gamarjoba
Hello Georgia
Hello Georgia PS1="Hello Georgia2 "
Hello Georgia2
Hello Georgia2
```

```
achiko@debian:~$ PS1="\h "
debian
debian echo Gamarjoba
Gamarjoba
debian
```

```
achiko@debian:~$ PS1="User=\u\ndir=\w\ntime=\t \$ "
User=achiko
dir=~/Downloads
time=14:29:31 $
User=achiko
dir=~/Downloads
time=14:29:33 $ echo Gamarjoba
Gamarjoba
User=achiko
dir=~/Downloads
time=14:29:33 $
```

მოდით, ახლა მიმდინარე სესიაში ჩვენ თავად შევქმნათ ახალი ცვლადი:

```
achiko@debian:~$ cvladi="Hello World!"
```

ეს ცვლადი shell-ის ცვლადია. ის მიმდინარე სესიაშია ზელმისაწვდომი.

```
achiko@debian:~$ set | grep cvladi
cvladi='HELLO World!'
```

ამით დავრწმუნდით, რომ ჩვენი შექმნილი ცვლადი ნამდვილად შეიქმნა მოცემული მნიშვნელობით. ახლა შევამოწმოთ, რომ იქ გარემოს ცვლადი არ არის.

```
achiko@debian:~$ printenv
```

```
...
```

ამ ჩამონათვალში ეს ცვლადი ნამდვილად არ არის, თუმცა ცვლადი არსებობს:

```
achiko@debian:~$ echo $cvladi
```

```
Hello World!
```

ახლა ვნახოთ, რომ მისი მნიშვნელობა შვილი პროცესისთვის მიუწვდომელია. გავუშვათ `bash`-ის ახალი პროცესი მიმდინარე `bash`-ში და შევამოწმოთ `cvladi`-ის მნიშვნელობა.

```
achiko@debian:~$ bash
```

```
achiko@debian:~$ echo $cvladi
```

არაფერი გამოვიდა ეკრანზე. ახლად გაშვებული `bash` რომ ნამდვილად ძველი `bash` პროცესის შვილი პროცესია, შეგვიძლია ასე დავრწმუნდეთ:

```
achiko@debian:~$ ps jf
```

PPID	PID	PGID	SID	TTY	TPGID	STAT	UID	TIME	COMMAND
11435	11436	11436	11436	pts/1	16596	Ss	1000	0:00	-bash
11436	16588	16588	11436	pts/1	16596	S	1000	0:00	_ bash
16588	16596	16596	11436	pts/1	16596	R+	1000	0:00	_ ps jf

```
...
```

დავბრუნდეთ ორიგინალ `bash`-ში. ამისთვის მიმდინარე `bash`-დან `exit` ბრძანებით გამოვიდეთ. მოდით, ახლა ეს ლოკალური ცვლადი გარემოს ცვლადად გადავაქციოთ.

```
achiko@debian:~$ exit
```

```
achiko@debian:~$ export cvladi
```

შევამოწმოთ.

```
achiko@debian:~$ printenv | grep cvladi
```

```
cvladi=Hello World!
```

ყველაფერი რიგშეა. გარემოში ეს ცვლადი თავისი მნიშვნელობით შეტანილია. ახლა დავრწმუნდეთ, რომ ის შვილი პროცესისთვისაც გასაგები გახდა.

```
achiko@debian:~$ bash
```

```
achiko@debian:~$ echo $cvladi
```

```
Hello World!
```

მშვენიერი! ახლა ახალი ექსპერიმენტი ჩავატაროთ და შვილ პროცესში ახალი გარემოს ცვლადი შევქმნათ.

```
achiko@debian:~$ export cvladi2="Gamarjoba Georgia!"
```

ჯერ დავრწმუნდეთ, რომ გარემოში ახალი ცვლადი დაექსპორტდა, შემდეგ კი გამოვიდეთ მიმდინარე bash-დან და დავუბრუნდეთ საწყის bash-ს.

```
achiko@debian:~$ printenv | grep cvlad  
cvladi2=Gamarjoba Georgia!  
cvladi=Hello World!  
achiko@debian:~$ exit  
achiko@debian:~$ echo $cvladi2
```

ეკრანზე ვერაფერს დავინახავთ. მართალიც არის, რადგან გარემოს ცვლადები მემკვიდრეობით გადადიან მშობლიდან შვილ პროცესებზე. ჩვენ კი შვილ პროცესში შექმნილი ცვლადი მშობელი პროცესს გვინდა გავაგებინოთ. ეს კი შეუძლებელია, რადგან, როცა `exit` ბრძანებით შვილი პროცესიდან გამოვედით, ეს პროცესი დავწურეთ. შესაბამისად, ამით იქ შექმნილი ყველა ცვლადი განადგურდა, თუმცა მშობელ პროცესში დაგვრჩა `cvladi` გარემოს ცვლადი. შეგვიძლია ის გარემოდან ამოვაგდოთ და კვლავ ლოკალურ ცვლადად გადავაქციოთ, ასე:

```
achiko@debian:~$ export -n cvladi
```

შევამოწმოთ:

```
achiko@debian:~$ printenv | grep cvladi
```

მართლაც, გარემოში აღარაა ეს ცვლადი. ლოკალურ ცვლადად კი ნამდვილად დარჩა.

```
achiko@debian:~$ set | grep cvladi  
cvladi=Hello World!
```

თუ გვსურს საბოლოოდ წაგშალოთ ისიც, მაშინ `unset` ბრძანება უნდა გამოვიყენოთ.

```
achiko@debian:~$ unset cvladi
```

შევამოწმოთ.

```
achiko@debian:~$ echo $cvladi
```

მისი მნიშვნელობა აღარ გამოიდა ეკრანზე, რადგან ცვლადი წაიშალა, აღარ არსებობს. ცვლადის შეცვლა თავისი მნიშვნელობით შესაძლებელია ცვლადის ფიგურულ

ფრჩხილებში ჩასმით. ასე:

```
achiko@debian:~$ echo ${var}
```

ერთი შეხედვით ისმის კითხვა - თუ ფიგურული ფრჩხილების გარეშეც გამოდის მისი მნიშვნელობა ეპრანზე, რატომ არის საჭირო დამატებით ფრჩხილების გამოყენება? პასუხისთვის მაგალითს მიგმართოთ:

```
achiko@debian:~$ a=123
achiko@debian:~$ echo $a
123
achiko@debian:~$ echo ${a}4      ### ასე შელი გამოიტანს a4 ცვლადის
მნიშვნელობას. მასში კი არაფერი წერია!
achiko@debian:~$ echo ${a}4      ### ასე კი შელი გამოიტანს a ცვლადის
მნიშვნელობას, რომელსაც ბოლოში მიუწერს 4-ს!
1234
```

აქლა უკვე ნათელი გახდა. თუ ცვლადის მნიშვნელობას გვსურს ასო-ნიშნების რაიმე რიგი მივუწეროთ, ფიგურული ფრჩხილების გამოყენება აუცილებელია.

10.1 ცვლადის დამუშავება

ცვლადებზე საუბრისას უნდა ვაწსენოთ `expr` ბრძანება, რომელიც ცვლადის მნიშვნელობაში არსებულ სიმბოლოთა მწკრივს (ე.წ. string) ამუშავებს.

სადემონსტრაციოდ ავიღოთ `x` ცვლადი და `abcABC123ABCabc` მნიშვნელობა მივანიჭოთ.

```
achiko@debian:~$ x=abcABC123ABCabc
achiko@debian:~$ echo $x
abcABC123ABCabc
```

`expr` ბრძანებით ცვლადის სიმბოლოთა მწკრივზე სხვადასხვა მოქმედებების განხორციელება შეგვიძლია. მოდით, ვნახოთ.

10.1.1 ცვლადის სიგრძე

```
achiko@debian:~$ expr length $x
15
```

ეს ბრძანება ცვლადის სიგრძეს გამოიტანს. ცვლადის სიგრძე ნიშნავს მის მნიშვნელობაში ჩაწერილი ასო-ნიშნების რაოდენობას. შესაბამისად, პასუხიც არის 15.

ცვლადის სიგრძის გამოტანა სხვაგვარი ჩანაწერებითაც ხდება. ასე:

```
achiko@debian:~$ expr $x : '.*'  
15  
achiko@debian:~$ expr ${#x}  
15
```

ეს უკანასკნელი სინტაქსური ჩანაწერი echo ბრძანებას კარგად ესმის.

```
achiko@debian:~$ echo ${#x}  
15
```

შესაბამისად, შევვიძლია, echo ბრძანებასაც გადავცეთ ასეთი არგუმენტი. expr ბრძანებაში წერტილით (.) ნებისმიერი სიმბოლო აღინიშნება. ფიფქით (*) კი - მის წინ მიწერილი სიმბოლოს ბევრჯერ გამეორება.

10.1.2 ცვლადის მწკრივში ფრაგმენტის სიგრძე

```
achiko@debian:~$ expr match "$string" '$substring'  
achiko@debian:~$ expr "$string": '$substring'
```

ამ ბრძანებებით, რომლებიც ერთსა და იმავე შედეგს იძლევა, ვხედავთ არა მთლიანი ცვლადის, არამედ მისი რომელიმე ფრაგმენტის სიგრძეს.

მაგალითად:

```
achiko@debian:~$ expr match $x '[a-z]*A'  
4
```

აქ მითითებული ფრაგმენტი იწყება პატარა ასოთი ([a-z]), მეორდება რამდენჯერმე (*) და მთავრდება A ასო-ნიშნით. ასეთი ჩანაწერი ცვლადში არის „abcA“, ზოლო მისი სიგრძე 4.

მეორე ჩანაწერითაც იგივე შედეგს მივიღებთ:

```
achiko@debian:~$ expr $x : '[a-z]*A'  
4
```

```
achiko@debian:~$ expr match $x '[a-z].*A'  
10
```

ამ უკანასკნელი ბრძანებით მოვძებნით შემდეგ „abcABC123A“ ფრაგმენტს (რადგან „.*“ უშორეს A-მდე მისვლას ნიშნავს) და მისი სიგრძე არის 10.

10.1.3 ფრაგმენტის პოზიციის რიგითი ნომერი მწკრივში

```
achiko@debian:~$ expr index $string $substring
```

ამ ბრძანებით ცვლადში ფრაგმენტის პოზიციური ნომერი გამოგვაქვს. ანუ ვარკვევთ თუ რომელ პოზიციაზეა განთავსებული ცვლადში ეს ფრაგმენტი.

მაგალითად:

```
achiko@debian:~$ expr index $x '123'  
7
```

ამ ბრძანებაში „123“ ფრაგმენტი **x** ცვლადში მე-7 პოზიციაზე იმყოფება.

10.1.4 მწკრივიდან ფრაგმენტის ამოღება

```
achiko@debian:~$ expr substr $string $position $length
```

ამ ბრძანებით კი ცვლადიდან თავად ფრაგმენტი გამოგვაქვს.

მაგალითად:

```
achiko@debian:~$ expr substr $x 2 2  
bc
```

ასე **x** ცვლადიდან მე-2 პოზიციაზე მყოფი ასო-ნიშნიდან დაწყებული შემდეგი 2 სიმბოლო გამოვიდა - „bc“.

ფრაგმენტის გამოსატანად **echo** ბრძანებაც შეგვიძლია გამოვიყენოთ შემდეგი სინტაქსით:

```
achiko@debian:~$ echo ${string:position:length}
```

მაგალითად:

```
achiko@debian:~$ echo ${x:2:2}  
cA
```

ეს ბრძანება **x** ცვლადიდან მე-2 პოზიციის შემდეგ 2 ასო-ნიშანს გამოიტანს - „cA“. შესაძლებელია, შემოკლებული სინტაქსიც გამოვიყენოთ, ასე:

```
achiko@debian:~$ echo ${string:position}      # ან  
achiko@debian:~$ echo ${string::length}
```

```
achiko@debian:~$ echo ${x:2}
cABC123ABCabc
achiko@debian:~$ echo ${x:0:2}
ab
achiko@debian:~$ echo ${x::2}
ab
```

პირველი ბრძანება `x` ცვლადიდან მე-2 პოზიციის შემდეგ ყველა სიმბოლოს გამოიტანს - `cABC123ABC123`. მეორე ბრძნება კი, `x` ცვლადის დასაწყისიდან 2 სიმბოლოს გამოიტანს - `ab`. მესამე ბრძანება მეორის უფრო შემოვლებული ვარიანტია. ასეთი სინტაქსური ჩანაწერი `expr` ბრძანებასაც ესმის:

```
achiko@debian:~$ expr ${x:2}
cABC123ABCabc
achiko@debian:~$ expr ${x:2:2}
ca
```

ფრაგმენტის სიგრძის პოვნისას რა ჩანაწერიც გამოვიყენეთ, იგივე სინტაქსის გამოყენება თავად ფრაგმენტის გამოსატანადად გამოგვადგება. უბრალოდ, ეს ფრაგმენტი შემდეგ სტრუქტურაში უნდა მოვაქციოთ „`\(\)`“, ასე:

```
achiko@debian:~$ expr match "$string" '\($substring\)'          # ან
achiko@debian:~$ expr "$string": '\($substring\)'
```

თუ ფრაგმენტის განსაზღვრა `x` ცვლადის ბოლოდან გვსურს დავიწყოთ, მაშინ ასეთი სინტაქსი უნდა გამოვიყენოთ:

```
achiko@debian:~$ expr match "$string" '.*\($substring\)'        # ან
achiko@debian:~$ expr "$string": '.*\($substring\)'
```

მაგალითად:

```
achiko@debian:~$ expr match $x '\([a-z]*A\)'
abcA
achiko@debian:~$ expr match $x '\([a-z].*A\)'
abcABC123A
achiko@debian:~$ expr match $x '\(..\)'          # გამოვა საწყისი 2 სიმბოლო
ab
achiko@debian:~$ expr match $x '.*\(..\)'        # გამოვა ბოლო 2 სიმბოლო
bc
```

10.1.5 მწკრივიდან ფრაგმენტის წაშლა

ცვლადიდან რომელიმე ფრაგმენტის ამოსაღებად 4 საშუალება არსებობს. ესენია:

```
achiko@debian:~$ echo ${string#substring}
achiko@debian:~$ echo ${string##substring}
achiko@debian:~$ echo ${string%substring}
achiko@debian:~$ echo ${string%%substring}
```

პირველი ბრძანებით ვახორციელებთ უმოკლეს „string“ ცვლადის დასაწყისიდან. უმჯობესია, ზოგადი პრინციპით იყოს განსაზღვრული „substring“-ზი, თუ რა ფრაგმენტი უნდა წაიშალოს.

მაგალითად:

```
achiko@debian:~$ echo $x
abcABC123ABCabc
achiko@debian:~$ echo ${x#a*A}
BC123ABCabc
```

ამ ბრძანებით `x` ცვლადის დასაწყისიდან წავშალეთ ასო-ნიშანთა ერთობლიობა, რომელიც იწყება „`a`“-თი და მთავრდება უახლოეს შემხვედრ „`A`“-სთან. მეორე ბრძანებით - უშორეს შემხვედრ „`A`“-სთან. ანუ, განვახორციელეთ უშორესი წაშლა დასაწყისიდან. მესამეთი - ცვლადის ბოლოდან უმოკლესი წაშლა, მეოთხეთი კი ბოლოდან უშორესი წაშლა.

```
achiko@debian:~$ echo ${x##a*A}
BCabc
achiko@debian:~$ echo ${x%C*c}
abcABC123AB
achiko@debian:~$ echo ${x%%%C*c}
abcAB
```

10.1.6 მწკრივიდან ფრაგმენტის ჩანაცვლება სხვა გამოსახულებით

```
achiko@debian:~$ echo ${string/substring/replacement}
achiko@debian:~$ echo ${string//substring/replacement}
achiko@debian:~$ echo ${string/#substring/replacement}
achiko@debian:~$ echo ${string/%substring/replacement}
```

პირველი ბრძანებით „`string`“ ცვლადში პირველ შემხვედრ „`substring`“-ს შეცვლით „`replacement`“-ით. მეორეთი - „`string`“ ცვლადში ყველა შემხვედრ „`substring`“-ს შეცვლით „`replacement`“-ით. შემდეგით მხოლოდ იმ შემთხვევაში შეიცვლება „`string`“ ცვლადში „`substring`“ „`replacement`“-ით, თუ „`string`“ იწყება „`substring`“-ით, ხოლო ბოლო ბრძანებით მხოლოდ იმ შემთხვევაში შეიცვლება „`string`“ ცვლადში „`substring`“ „`replacement`“-ით, თუ „`string`“ მთავრდება „`substring`“-ით.

მაგალითად:

```
achiko@debian:~$ echo $x
abcABC123ABCabc
```

```

achiko@debian:~$ echo ${x/abc/TEST}
TESTABC123ABCabc
achiko@debian:~$ echo ${x//abc/TEST}
TESTABC123ABCTEST
achiko@debian:~$ echo ${x/#abc/TEST}
TESTABC123ABCabc
achiko@debian:~$ echo ${x/#bcd/TEST}
abcABC123ABCabc
achiko@debian:~$ echo ${x/%abc/TEST}
abcABC123ABCTEST
achiko@debian:~$ echo ${x/%bcd/TEST}
abcABC123ABCabc

```

10.1.7 მწკრივში დიდი და პატარა ასოების შეცვლა/გადანაცვლება

achiko@debian:~\$ echo \${string^}	# პირველი ასოს შეცვლა დიდი ასოთი
achiko@debian:~\$ echo \${string^^}	# ყველა ასოს შეცვლა დიდი ასოთი
achiko@debian:~\$ echo \${string,}	# პირველი ასოს შეცვლა პატარა ასოთი
achiko@debian:~\$ echo \${string,,}	# ყველა ასოს შეცვლა პატარა ასოთი
achiko@debian:~\$ echo \${string~}	# პირველი ასოს გადანაცვლება
achiko@debian:~\$ echo \${string~~}	# ყველა ასოს გადანაცვლება

მაგალითად:

```

achiko@debian:~$ echo $x
abcABC123ABCabc
achiko@debian:~$ echo ${x^}
AbcABC123ABCabc
achiko@debian:~$ echo ${x^^}
ABCABC123ABCABC
achiko@debian:~$ echo ${x,}
abcabc123abcabc
achiko@debian:~$ echo ${x,,}
abcABC123ABCabc
achiko@debian:~$ echo ${x~}
AbcABC123ABCabc
achiko@debian:~$ echo ${x~~}
ABCabc123abcABC

```

ზოგადად, `{} . . . {}` კონსტრუქცია, `echo` ბრძანების გარდა, `expr` ბრძანებისთვისაც არის სამართლიანი. ზემოთმოყვანილ ნებისმიერ მაგალითში `echo`-ს ნაცვლად `expr` რომ ვიხმაროთ, მსგავს შედეგს მივიღებთ, თუმცა, როდესაც ცვლადის შიგთავსის დასამუშავებლად ამ კონსტრუქციას ვიყენებთ, უმჯობესია, `echo` ბრძანება გამოვიყენოთ. საქმე ისაა, რომ თუ `{} . . . {}` კონსტრუქციაში გამოყენებული ცვლადი არ არსებობს ან არაფერი (NULL) წერია მასში, `expr` ბრძანება წარუმატებლად დასრულდება, მაშინ, როდესაც `echo` ბრძანებით წარმატებულ შედეგს ვიღებთ.

```

achiko@debian:~$ expr ${y:2}; echo $?          # y ცვალდი შექმნილი არ არის
expr: missing operand
Try 'expr --help' for more information.
2
achiko@debian:~$ echo ${y:2}; echo $?          # y ცვალდი შექმნილი არ არის
0
achiko@debian:~$

```

ასეთ დროს შეიძლება სასარგებლო აღმოჩნდეს ცვლადის მოცემის შემდეგი ფორმების ცოდნა:

`${Variable:-word}` თუ Variable არ არსებობს ან NULL-ია (ანუ, მასში მნიშვნელობა არ არის ჩაწერილი), მაშინ სტანდარტულ გამოსასვლელზე მივიღებთ word-ს. სხვა შემთხვევაში - Variable-ის მნიშვნელობას.

`${Variable:=word}` თუ Variable არ არსებობს ან NULL-ია, მაშინ სტანდარტულ გამოსასვლელზე მივიღებთ word-ს, და ამავდროულად, Variable-ს მიენიჭება word მნიშვნელობა. სხვა შემთხვევაში, Variable-ის მნიშვნელობა დაიბეჭდება.

`${Variable:+word}` თუ Variable არ არსებობს ან NULL-ია, მაშინ არაფერი შეიცვლება. სხვა შემთხვევაში, სტანდარტულ გამოსასვლელზე მივიღებთ word-ს.

`${Variable:?word}` თუ Variable არ არსებობს ან NULL-ია, მაშინ შეცდომების გამოსასვლელზე მივიღებთ word შეტყობინებაზე. სხვა შემთხვევაში, Variable-ის მნიშვნელობას.

სადემონსტრაციოდ ავიღოთ სამი ცვლადი a, b, c. პირველი შევქმნათ და მაში რაიმე მნიშვნელობა ჩავწეროთ, მეორე შევქმნათ და მასში არაფერი ჩავწეროთ, ხოლო მესამე არ შევქმნათ. ვნახოთ, რა გამოვა:

```

achiko@debian:~$ a=TEST
achiko@debian:~$ b=''
achiko@debian:~$ echo ${a:-word}
TEST
achiko@debian:~$ echo ${b:-word}
word
achiko@debian:~$ echo ${c:-word}
word
achiko@debian:~$ echo ${a:+word}
word
achiko@debian:~$ echo ${b:+word}

achiko@debian:~$ echo ${c:+word}

achiko@debian:~$ echo ${a:?word}
TEST
achiko@debian:~$ echo ${b:?word}
bash: b: word

```

```

achiko@debian:~$ echo ${c:?word}
bash: c: word
achiko@debian:~$ echo ${a:=word}
TEST
achiko@debian:~$ echo ${b:=word}
word
achiko@debian:~$ echo ${c:=word}
word
achiko@debian:~$ echo $b $c
word word

```

ახლა, პრაქტიკული გამოყენების მაგალითები მოვიყვანოთ. დავუშვათ, გვაქვს ფაილის გრძელი სრული გზა, რომელიც ცვლადშია მოცემული და გვსურს ამ ჩანაწერიდან მხოლოდ ფაილის სახელი გამოვიტანოთ, ან მხოლოდ იმ დირექტორიის სრული სახელი, სადაც ეს ფაილი იმყოფება. ზემოთ ხახსენები ბრძანებებით მარტივად გამოდის ეს ყველაფერი. ვნახოთ:

```

achiko@debian:~$ x=/usr/share/common-licenses/GPL-3

```

მიზანია, ცალ-ცალკე გამოვიტანოთ „/usr/share/common-licenses“ და „GPL-3“.

```

achiko@debian:~$ echo ${x%/*}
/usr/share/common-licenses
achiko@debian:~$ echo ${x##/*}
GPL-3

```

ბირველ ბრძანებაში უმოკლესი წამლა გავაკეთეთ ბოლოდან „/“ სიმბოლოს ჩათვლით. მეორეში კი - უშორესი წაშლა დასაწყისიდან, „/-დან დაწყებული ბოლო შემზვედრ „/-ის ჩათვლით.

სხვაგვარად ასე გაკეთდება:

```

achiko@debian:~$ expr match $x '\(.*\)/'
/usr/share/common-licenses
achiko@debian:~$ expr match $x '.*/\(.*\)'
GPL-3

```

ბირველ ბრძანებაში გამოგვაქვს ფრაგმენტი „/-დან დაწყებული უშორეს „/-მდე. მეორეში კი - ბოლო „/-მდე გამოგვაქვს ყველაფერი.

ეს ფუნქცია მარტივად სრულდება უკვე არსებული სხვა ბრძანებებით. მაგალითად, **dirname**-ით პირდაპირ დირექტორიის სახელი გამოვა სრული გზიდან, ხოლო **basename**-ით მხოლოდ ფაილის სახელი (**basename**-ს სხვა დატვირთვაც აქვს). ასე:

```

achiko@debian:~$ dirname $x
/usr/share/common-licenses
achiko@debian:~$ basename $x
GPL-3

```

ეს ხერხი გაცილებით მარტივია, თუმცა უნდა აღინიშნოს ისიც, რომ `dirname` და `basename` მხოლოდ ფაილებზე მოქმედებს (ანუ გამყოფი „/“ უნდა იყოს და არა სხვა სიმბოლო) `expr` და `echo` ბრძანებები კი ზოგადია. მაგალითად, თუ გვსუნს, რომ `PATH` ცვლადიდან პირველი და ბოლო დირექტორიის სრული გზა ამოვიღოთ, შემდეგი ბრძანებები უნდა გავუშვათ:

```
achiko@debian:~$ echo $PATH
/usr/local/bin:/usr/bin:/bin:/usr/local/games:/usr/games
achiko@debian:~$ echo ${PATH##*/:}          # ბოლო დირექტორია
/usr/games
achiko@debian:~$ expr $PATH : '.*:(.*)'        # ბოლო დირექტორია
/usr/games
achiko@debian:~$ echo ${PATH%*: *}          # პირველი დირექტორია
/usr/local/bin
achiko@debian:~$ expr $PATH : '\([:^]*\)'.      # პირველი დირექტორია
/usr/local/bin
```

10.2 მარტივი არითმეტიკული გამოთვლები

`expr` ბრძანება აგრეთვე გამოიყენება მარტივი მათემატიკური გამოთვლებისთვის. მას შეუძლია შემდეგი არითმეტიკული ოპერაციების შესრულება (ოპერატორების წინ „\“ იწერება):

```
achiko@debian:~$ expr 7 \+ 5          # მიმატება
12
achiko@debian:~$ expr 7 \- 5          # გამოკლება
2
achiko@debian:~$ expr 7 \* 5          # გამრავლება
35
achiko@debian:~$ expr 7 \/ 5          # გაყოფა
1
achiko@debian:~$ expr 7 \% 5          # ნაშთით გაყოფა
2
achiko@debian:~$ expr \( 11 \+ 5 \) \* 3
48
```

არითმეტიკული გამოთვლები `echo` ბრძანებითაც ზორციელდება. ამ დროს გამოსახულება ორმაგ ფრჩხილში (()) უნდა მოგათავსოთ. შესაძლებელია, კვადრატული ფრჩხილების გამოყენებაც [], ასე:

```
achiko@debian:~$ echo $((7+5))
12
achiko@debian:~$ echo $[7+5]
12
achiko@debian:~$ echo $((2**5))          # სარისხში აყვანა
32
achiko@debian:~$ echo $[(7+5*3-1)/4]
5
```

როგორც ვხედავთ, ასე მხოლოდ მთელ რიცხვებთან მუშაობა შეგვიძლია. ათწილადებისთვის კი **bc** (Basic Calculator) ბრძანება უნდა გამოვიყენოთ. ის შეღწი კალკულატორის ფუნქციას ასრულებს. მოდით, გავუშვათ და ვნახოთ მარტივი მაგალითები:

```
achiko@debian:~$ bc
bc 1.06.95
Copyright 1991-1994, 1997, 1998, 2000, 2004, 2006 Free Software Foundation,
Inc.
This is free software with ABSOLUTELY NO WARRANTY.
For details type `warranty'.
4+3
7

3^4
81

(23-15)/4+98
100

15/4
3

scale=5 # ციფრების რაოდენობა მძიმის შემდეგ
15/4
3.75000

quit # ამ ბრძანებით გამოვდივართ bc ბრძანებიდან
```

bc ბრძანებით რთული გამოთვლების წარმოებაც არის შესაძლებელი. ტრიგონომეტრიული ($\sin(x)$, $\cos(x)$, $\arctg(x)\dots$), ლოგარითმული ($\ln(x)$, $\log_n(x)\dots$) და სხვა ფუნქციების გამოსაყენებლად ბრძანებას უნდა ჩავურთოთ სტანდარტული მათემატიკური ბიბლიოთეკა, -1 ოფციით. ეს ოფცია, ნაგულისხმევი მნიშვნელობით, მძიმის შემდეგ 20 ციფრს გვაჩვენებს.

```
achiko@debian:~$ bc -l
1/17
.05882352941176470588
```

ეს ყველაფერი, რაც აქამდე ვნახეთ, შეგვიძლია, აგრეთვე არაინტერაქტიულ რეჟიმში შევასრულოთ, ასე:

```
achiko@debian:~$ echo "4.5*3" | bc
13.5
achiko@debian:~$ echo "scale=5; (123.45/78.9)*2" | bc
3.12926
achiko@debian:~$ echo "2^1000" | bc      # 2 სარისხად 1000
10715086071862673209484250490600018105614048117055336074437503883703\
```

```
51051124936122493198378815695858127594672917553146825187145285692314\  
04359845775746985748039345677748242309854210746050623711418779541821\  
53046474983581941267398767559165543946077062914571196477686542167660\  
429831652624386837205668069376
```

```
achiko@debian:~$ x=7; echo "scale=10; sqrt($x)" | bc -l      #  $\sqrt{x}$   
2.6457513110  
achiko@debian:~$ echo "scale=500; 4*a(1)" | bc -l      # arctg(1)= $\pi/4$   
3.141592653589793238462643383279502884197169399375105820974944592307\  
81640628620899862803482534211706798214808651328230664709384460955058\  
22317253594081284811174502841027019385211055596446229489549303819644\  
28810975665933446128475648233786783165271201909145648566923460348610\  
45432664821339360726024914127372458700660631558817488152092096282925\  
40917153643678925903600113305305488204665213841469519415116094330572\  
70365759591953092186117381932611793105118548074462379962749567351885\  
75272489122793818301194912
```

როგორც ვნახეთ, bc ბრძანებას დიდი შესაძლებლობები აქვს, თუმცა shell ნამდვილად არ შექმნილა რთული არითმეტიკული გამოთვლების საწარმოებლად.

030 11

ტექსტის დამუშავება

ექსტური ფაილები ფართოდაა წარმოდგენილი UNIX-ის მსგავს ყველა სისტემაში. ბევრი მომხმარებელი, როდესაც საქმე პატარა ტექსტს ეხება, დოკუმენტებს ტექსტურ ფორმატში ინახავს. ასეთ ფორმატში დიდი დოკუმენტებიც შენახვაცაა შესაძლებელი. ერთ-ერთი გავრცელებული მიდგომა დიდი დოკუმენტების შექმნისას, სწორედ ისაა, რომ მათ ჯერ ტექსტურ ფორმატში ქმნიან და შემდეგ კი სვამენ ერთ-ერთ ისეთ სტრუქტურაში, სადაც გარკვეული აღნიშვნებით, მონიშვნებით, ტექსტის გამოტანის გარეგნულ სტილს განსაზღვრავენ. მათ მონიშვნების ენას (markup language) უწოდებენ. მსოფლიოში ყველაზე გავრცელებული ელექტრონული დოკუმენტი, ალბათ, ვებ-გვერდებია. ისინი ტექსტური ფორმატის ფაილებია, რომლებიც დოკუმენტის ვიზუალური ფორმატის აღსაწერად ჰიპერტექსტის (HTML) ან გაფართოებულ მონიშვნის ენას (XML) იყენებენ. ელექტრონული ფოსტაც ტექსტზე დაფუძნებული საშუალებაა. ელ. ფოსტაში დაწერილი ტექსტი, მასზე მიბმული ნებისმიერი ფაილი, საბოლოოდ, ტექსტად წარმოდგინდება და ისე იგზავნება ადრესატთან. UNIX-ის მსგავს სისტემებში პრინტერს დასაბეჭდად ფაილის შიგთავსი ტექსტად გადაეცემა. თუ დასაბეჭდი გვერდი გრაფიკულ გამოსახულებას შეიცავს, ის ჯერ კონვერტირდება ტექსტურ ფორმატში პოსტსკრიფტ (PostScript) - გვერდის აღწერის ენით, შემდეგ კი გადაეცემა პროგრამას, რომელიც ქმნის გრაფიკულ წერტილებს. საბოლოოდ, სწორედ ეს წერტილები იძებება.

არც ჩვენთვის უკვე კარგად ნაცნობი ბრძანებებია გამონაკლისი. ამ პროგრამების საწყისი კოდი, თავდაპირველად, სწორედ ტექსტურ ფორმატში დაიწერა და შემდეგ დაკონვერტირდა ორობით ფორმატში.

განვიხილოთ ბრძანებები, რომლებსაც ტექსტის დამუშავებისას ზშირად ვიყენებთ.

11.1 tac

tac ბრძანება cat ბრძანებისგან განსხვავებით, ფაილის შიგთავსს შებრუნებული რიგითობით, ამოტრიალებულად გვაჩვენებს. მაგალითისთვის შევქმნათ ერთი მარტივი ტექსტური ფაილი test.txt.

```
achiko@debian:~$ echo erti > test.txt
achiko@debian:~$ echo ori >> test.txt
achiko@debian:~$ echo sami >> test.txt
```

ზოგადად, სატესტოდ გამოსაყენებელი ტექსტებისთვის ხშირად გამოიყენებენ „Lorem ipsum“¹ ტექსტს.

```
achiko@debian:~$ cat test.txt
erti
ori
sami
```

```
achiko@debian:~$ tac test.txt
sami
ori
erti
```

11.2 head, tail

ბრძანება **head**-ს ფაილის საწყისი ნაწილი გამოაქვს, **tail** ბრძანებას - ბოლო ნაწილი.

```
achiko@debian:~$ head /etc/passwd
root:x:0:0:root:/root:/bin/bash
daemon:x:1:1:daemon:/usr/sbin:/usr/sbin/nologin
bin:x:2:2:bin:/bin:/usr/sbin/nologin
sys:x:3:3:sys:/dev:/usr/sbin/nologin
sync:x:4:65534:sync:/bin:/sync
games:x:5:60:games:/usr/games:/usr/sbin/nologin
man:x:6:12:man:/var/cache/man:/usr/sbin/nologin
lp:x:7:7:lp:/var/spool/lpd:/usr/sbin/nologin
mail:x:8:8:mail:/var/mail:/usr/sbin/nologin
news:x:9:9:news:/var/spool/news:/usr/sbin/nologin
```

head, ნაგულისხმევი მნიშვნელობით, **/etc/passwd** ფაილის პირველ 10 ზაზს გამოიტანს.

head ბრძანება საქმეში როგორც ფილტრი, ისე რომ ვნახოთ, ჯერ **/etc/passwd** გავჭინათ, შემდეგ, ეკრანზე გამოტანის ნაცვლად, pipe-ის დაზმარებით, **head** ბრძანებას გადაფულტრად. შედეგი ერთი და იგივე იქნება:

¹ Lorem ipsum არის ნიმუშისთვის აღებული უშინაარსო ტექსტი, რომელიც საბეჭდ და ტიპოგრაფიულ ინდუსტრიაში გამოიყენება. იგი სტანდარტად 1500-იანი წლებიდან იქცა, როდესაც უცნობმა მხეჭდამა ამწყობ დაზგაზე წიგნის საცდელი ეგზემპლარი დაბეჭდა. Lorem Ipsum-ის გამოყენებით ვდებულობთ იმაზე მეტ-ნაკლებად სწორი გადანაწილების ტექსტს, ვიდრე ერთი და იგივე გამეორებადი სიტყვებია ხოდმე. შედეგად, ტექსტი ჩვეულებრივ ინგლისურს ჰგავს, მისი წაითხვა და გაგება კი მუშადებული მოსაზრებით, Lorem Ipsum შემთხვევითი ტექსტი სულაც არაა. მისი ფესვები ჯერ კიდევ ჩვ. წ. აღ-მდე 45 წლის დროინდელი კლასიკური ლათინური დიტერატურიდან მოდის.

```
achiko@debian:~$ cat /etc/passwd | head
root:x:0:0:root:/root:/bin/bash
daemon:x:1:1:daemon:/usr/sbin:/usr/sbin/nologin
bin:x:2:2:bin:/bin:/usr/sbin/nologin
sys:x:3:3:sys:/dev:/usr/sbin/nologin
sync:x:4:65534:sync:/bin:/bin/sync
games:x:5:60:games:/usr/games:/usr/sbin/nologin
man:x:6:12:man:/var/cache/man:/usr/sbin/nologin
lp:x:7:7:lp:/var/spool/lpd:/usr/sbin/nologin
mail:x:8:8:mail:/var/mail:/usr/sbin/nologin
news:x:9:9:news:/var/spool/news:/usr/sbin/nologin
```

ეკრანზე ხაზების სასურველი რაოდენობის გამოსატანად -n ოფცია უნდა გამოვიყენოთ. პირველი 3 ხაზის გამოტანა თუ გვსურს, ბრძანება ასე უნდა ჩაგწეროთ:

```
achiko@debian:~$ cat /etc/passwd | head -n 3
root:x:0:0:root:/root:/bin/bash
daemon:x:1:1:daemon:/usr/sbin:/usr/sbin/nologin
bin:x:2:2:bin:/bin:/usr/sbin/nologin
```

n ოფციის მითითება აუცილებელი არ არის. ასეთი ჩანაწერიც იმავე შედეგს მოგვცემს.

```
achiko@debian:~$ cat /etc/passwd | head -3
root:x:0:0:root:/root:/bin/bash
daemon:x:1:1:daemon:/usr/sbin:/usr/sbin/nologin
bin:x:2:2:bin:/bin:/usr/sbin/nologin
```

ხაზების გარდა, head-ს შეუძლია საწყისი N რაოდენობის ბაიტი გამოიტანოს ეკრანზე -c ოფციით.

```
achiko@debian:~$ cat /etc/passwd | head -c 8
root:x:0 achiko@debian:~$
```

ყურადღება

8 ბიტიან ASCII კოდირებაში ერთი ასო-ნიშანი ერთ ბაიტი ზომისაა.

შესაბამისად, ეს ბრძანება /etc/passwd-დან პირველ 8 ასო-ნიშანს გვანახებს. head ბრძანებაზე ჩვენ მიერ ნახსენებ ყველა ოფციას tail ბრძანებაც იგებს, მხოლოდ, საწყისი ნაწილის ნაცვლად, მას ბოლო ნაწილი გამოაქვს (ბოლო ხაზები, ბოლო ასო-ნიშნები).

```
achiko@debian:~$ cat /etc/passwd | tail -3
sshd:x:112:65534::/run/sshd:/usr/sbin/nologin
saned:x:114:118::/var/lib/saned:/bin/false
```

```
achiko:x:1000:1000:Archil:/home/achiko:/bin/bash
```

ამ ჩანაწერით tail გამოიტანს /etc/passwd-ის ბოლო 3 ზაზს, ზოლო შემდეგი ჩანაწერით ეკრანზე მე-3 ზაზიდან დაწყებული ბოლო ზაზის ჩათვლით ყველა ზაზი გამოვა ეკრანზე.

```
achiko@debian:~$ cat /etc/passwd | tail +3
bin:x:2:2:bin:/bin:/usr/sbin/nologin
...
sshd:x:112:65534::/run/sshd:/usr/sbin/nologin
saned:x:114:118::/var/lib/saned:/bin/false
achiko:x:1000:1000:Archil:/home/achiko:/bin/bash
```

```
achiko@debian:~$ cat /etc/passwd | tail -c 8
in/bash
achiko@debian:~$
```

ეს ბრძანება /etc/passwd ფაილის ბოლო 8 ასო-ნიშანს გამოიტანს. აქ, მე-8 ასო-ნიშანი უხილავია, ის ახალ ზაზზე გადასვლის სიმბოლოა. ამიტომაც აღმოჩნდა shell-ის მოსაწვევი შემდეგ ზაზზე.

tail-ს, head-ისგან განსხვავებით, დამატებით ერთი ძალიან სასარგებლო ოფცია აქვს, -f. როგორც ვნახეთ, head და tail ბრძანებები ეკრანზე გვაჩვენებენ შედეგს, ამით პროცესი მთავრდება და სხვა ბრძანების აკრეფის საშუალება გვეძლევა shell-ში. -f ოფციის მითითებით კი ეს ბროცესი არ წყდება, არამედ გააგრძელებს ფაილში დამატებული ტექსტის ჩვენებას ეკრანზე დინამიკურად და მანამდე გაგრძელდება, სანამ ჩვენ თვითონ ხელით, **Ctrl^C** კლავიშების კომბინაციით, არ შეგწყვეტთ პროცესს. ასე, ფაილის შიგთავსს რეალურ დროში გუყურებთ. დემონსტრირებისთვის გავტნათ 2 ტერმინალი და ავგრიფოთ შესაბამისი ბრძანებები:

ტერმინალი 1

```
$ tail -f test.txt
erti
ori
sami
...
```

ტერმინალი 2

```
$ ls >> test.txt
$ ls /bin >> test.txt
$
```

პირველ ტერმინალზე დავინახავთ იმსა, რაც test.txt-ს ბოლოში დავუმატეთ მეორე ტერმინალიდან. რა ინფორმაციაც უნდა დაგუმატოთ test.txt-ს ბოლოში, ყველაფერი გამოჩნდება პირველ ტერმინალში, სანამ **Ctrl^C**-თი არ დაგზურავთ tail -f ბრძანებას.

11.3 sort

ბრძანება sort-ით ფაილების შიგთავსს ვახარისხებთ, ნაგულისხმევი მნიშვნელობით ლათინური ანბანის მიხედვით. მაგალითისთვის ავიღოთ /etc/passwd ფაილი.

```
achiko@debian:~$ cat /etc/passwd | sort
avahi:x:111:116::/var/run/avahi-daemon:/bin/false
backup:x:34:34:backup:/var/backups:/usr/sbin/nologin
bin:x:2:2:bin:/bin:/usr/sbin/nologin
colord:x:113:117::/var/lib/colord:/bin/false
daemon:x:1:1:daemon:/usr/sbin:/usr/sbin/nologin
...
...
```

დაგინახავთ, რომ ფაილის შიგთავსი ზაზების პირველი ასო-ნიშნების გათვალისწინებითაა დალაგებული.

```
achiko@debian:~$ cat /etc/passwd | sort -r
www-data:x:33:33:www-data:/var/www:/usr/sbin/nologin
uucp:x:10:10:uucp:/var/spool/uucp:/usr/sbin/nologin
usbmux:x:106:46:usbmux daemon,,,:/var/lib/usbmux:/bin/false
sys:x:3:3:sys:/dev:/usr/sbin/nologin
...
...
```

-r ოფციით შედეგი უკულმა, შებრუნებული რიგითობით გამოვა ეკრანზე.

თუ ფაილი შეიცავს რიცხვებს, შესაძლებელია, იგი დავალაგოთ არა ანბანის, არამედ რიცხვების მიხედვით.

/etc/passwd ფაილში, როგორც ვნახეთ, ინფორმაცია სვეტებადაა ორგანიზებული და მათ შორის გამყოფი ასო-ნიშანია ორწერტილი :. ამ ფაილს დეტალურად მოგვიანებით განვიხილავთ. მესამე სვეტში მხოლოდ რიცხვებია მოცემული. მოდით, დავახარისხოთ ფაილის შიგთავსი ზაზების მესამე სვეტში ჩაწერილი რიცხვების მიხედვით. -n სწორედ რიცხვითი მნიშვნელობით ახარისხებს ზაზებს. -k ოფციით კი შესაძლებელია სასურველი სვეტის მითითება. რადგან საქმე სვეტს ეწება, უნდა ვიცოდეთ სად მთავრდება ერთი სვეტი და სად იწყება მეორე ანუ სვეტებს შორის გამყოფი სიმბოლოს მითითებაც საჭიროა. ეს -t ოფციითაა შესაძლებელი. მის გარეშე გამოტოვება ან ტაბულაცია იგულისხმება. ჩვენს შემთხვევაში, ეს სიმბოლო ორწერტილია.

```
achiko@debian:~$ cat /etc/passwd | sort -n -k3 -t:
root:x:0:0:root:/root:/bin/bash
daemon:x:1:1:daemon:/usr/sbin:/usr/sbin/nologin
bin:x:2:2:bin:/bin:/usr/sbin/nologin
sys:x:3:3:sys:/dev:/usr/sbin/nologin
sync:x:4:65534:sync:/bin:/bin/sync
...
...
```

მოდით, -k ოფციის უფრო ფართო შესაძლებლობები ვნახოთ. ნიმუშისთვის ავიღოთ ერთი ტექსტური ფაილი, სადაც ჩამოწერილი გვაქვს ლინუქსის დისტრიბუტივების სახელები, მათი ვერსიების ნომრები და გამოშვების თარიღები (დღე/თვე/წელი).

```
achiko@debian:~$ cat distros.txt
Debian 9.4 10/03/2018
Debian 8.10 09/12/2017
```

```

Debian 7.11 04/06/2016
Ubuntu 18.04 26/04/2018
Ubuntu 17.10 19/10/2017
Ubuntu 16.10 13/10/2016
RHEL 7.5 10/04/2018
RHEL 7.4 01/08/2017
RHEL 7.3 03/11/2016
Fedora 28 01/05/2018
Fedora 27 14/11/2017
Fedora 26 11/07/2017

```

ახლა დავახარისხოთ ეს სია გამოშვების თარიღის მიხედვით.

```

$ cat distro.txt | sort -k3.7nbr -k3.4nbr -k3.1nbr
Fedora 28 01/05/2018
Ubuntu 18.04 26/04/2018
RHEL 7.5 10/04/2018
Debian 9.4 10/03/2018
Debian 8.10 09/12/2017
Fedora 27 14/11/2017
Ubuntu 17.10 19/10/2017
RHEL 7.4 01/08/2017
Fedora 26 11/07/2017
RHEL 7.3 03/11/2016
Ubuntu 16.10 13/10/2016
Debian 7.11 04/06/2016

```

-k3.7 ჩანაწერით ვუთითებთ, რომ დალაგება მოხდეს მე-3 სვეტის მე-7 ელემენტიდან (ანუ წელიწადით), -k3.4 და -k3.1 კი დალაგებას მე-3 სვეტის მე-4 (თვე) და პირველი (დღე) ელემენტიდან ახორციელებს. n და r კლებადობით დალაგებას უზრუნველყოფს რიცხვებით, ხოლო მე-1 და მე-2 სვეტების მიხედვით დასაწყისში არსებული გამოტოვებების (leading blanks) უგულებელყოფას.

მოდით, უფრო დეტალურად შევხედოთ: **sort** ბრძანება ასე აღიქვამს ზაზს - „Debian 9.4 10/03/2018“. პირველი სვეტია „Debian“, მეორე - „9.4“, მესამე კი - „10/03/2018“. ანუ მეორე და მესამე სვეტებს წინ გამოტოვებები შერჩათ. სწორედ ამიტომაა აუცილებელი ხოლო მითითება. სვეტებს შორის გამყოფი რომ ორწერტილი (:) ყოფილიყო, ხოლო საჭირო ადარ იქნებოდა.

ლინუქსში ოფციების მითითებისას ყურადღება უნდა მივაქციოთ ასო-ნიშნის რეგისტრს. ასე, მაგალითად, -r (--reverse) თუ ანბანის მიხედვით უკუდმა ახარისხებს ზაზებს, -R (--random-sort) ოფციით დახარისხება შემთხვევითი წესით ხდება. -R ოფციით ყოველ ჯერზე სხვადასხვა რიგითობით გამოვა ზაზები.

```

achiko@debian:~$ cat distro.txt | sort -R
Debian 8.10 09/12/2017
RHEL 7.4 01/08/2017
...
achiko@debian:~$ cat distro.txt | sort -R

```

Debian 7.11 04/06/2016

Fedora 27 14/11/2017

...

11.4 uniq

ბრძანება **uniq** ფილტრავს ხაზებს და შეუძლია გამოიტანოს უნიკალური (ყველასგან განსხვავებული) ან გამორებული ხაზები, გვანახოს მათი რეოდენობა და ა.შ.

ავიღოთ კვლავ ჩვენი სატესტო ფაილი `test.txt` და ისე დავარედაქტიროთ, რომ მასში ზოგი ხაზი მეორდებოდეს, ზოგიც - არა.

```
achiko@debian:~$ cat test.txt
erti
ori
ori
sami
erti
ori
```

თუ ბრძანება **uniq**-ს გადავცემთ ამ გამოსასვლელს, ერთმანეთზე მიწყობილად გამეორებული ხაზების ნაცვლად, მხოლოდ ერთი ეგზემპლიარი გამოვა ეკრანზე. ჩვენს შემთხვევაში, ასეთი მე-2 და მე-3 ხაზებია. ერთმანეთზე მიჯრილი სხვა ერთნაირი ხაზები ჩვენს ფაილში არ გვაქვს.

```
achiko@debian:~$ cat test.txt | uniq
erti
ori
sami
erti
ori
```

რადგან **uniq** მიწყობილ ხაზებს უყურებს, ამიტომ ის ხშირად გამოიყენება **sort**-თან კომბინაციაში. **sort** ჯერ ყველა ერთნაირ ხაზებს მიაწყობს ერთმანეთს, შემდეგ კი **uniq** მხოლოდ ერთ ეგზემპლიარს გამოიტანს.

```
achiko@debian:~$ cat test.txt | sort | uniq
erti
ori
sami
```

მოდით, მხოლოდ უნიკალური ხაზები გამოვიტანოთ, **-u** (**--unique**) ოფციით:

```
achiko@debian:~$ cat test.txt | sort | uniq -u
sami
```

ახლა კი მხოლოდ გამეორებული წაზები, დუბლიკატები გამოვიტანოთ. ამისთვის `--repeated` მოცია უნდა გამოვიყენოთ:

```
achiko@debian:~$ cat test.txt | sort | uniq -d
erti
ori
```

შეგვიძლია, დავთვალოთ კიდეც ეს წაზები `-c` (`--count`) მოციის დამატებით:

```
achiko@debian:~$ cat test.txt | sort | uniq -dc
2 erti
3 ori
```

მოციის გრძელი ფორმატით ეს ბრძანება ასე ჩაიწერაბა. შედეგი ერთი იქნება:

```
achiko@debian:~$ cat test.txt | sort | uniq --repeat --count
2 erti
3 ori
```

`uniq`-ით წაზების შედარებისას შესაძლებელია პირველი N ასო-ნიშნის გამოტოვება `-s` (`--stable`) მოციით. ასეთი შემთხვება ძირითადად მაშინ გვხვდება, როდესაც შესადარებელ წაზებს წინ თავსართი უწერიათ, მაგალითად, როდესაც ისინი დანომრილია და საჭიროა ამ ნომრების უგულებელყოფა. მოდით, ავიღოთ წვენი სატესტო ფაილი დანომრილი ფორმით და გამოვიტანოთ მხოლოდ უნიკალური წაზი.

```
achiko@debian:~$ cat test.txt
1 erti
2 ori
3 ori
4 sami
5 erti
6 ori
achiko@debian:~$ cat test.txt | sort -k2b | uniq -s2 -u
4 sami
```

შედეგი სწორია. წაზი „`sami`“, იმის გათვალისწინებით, რომ პირველი 2 სიმბოლო (ნომერი და გამოტოვება) უგულებელყოფა ნამდვილად ერთადეთია ამ ფაილში.

ბრძანება `uniq`-ს სხვა შესაძლებლობებიც აქვს და მათი წაზვა მის სახელმძღვანელო გვერდზეა შესაძლებელი: `man uniq`.

11.5 cut

ბრძანება `cut`-ით ფაილებში წაზის გარკვეული ნაწილის გამოტანა შეიძლება. მისი შემდეგი ორი მოცია ყველაზე ხშირად გამოიყენება. ესენია:

-c N გამოაქვს ფაილის ყოველი ხაზის მე-N ბაიტი.

-f N გამოიტანს მე-N სვეტს, თუ ფაილის შიგთავსი სვეტებად არის ორგანიზებული. აქ მნიშვნელოვანია ვიცოდეთ, რა ასო-ნიშნითაა გამოყოფილი სვეტები ერთმანეთისგან. ნაგულისხმევი მნიშვნელობით, როგორც სხვა ბრძანებების მსგავსად, cut ბრძანებისთვისაც სვეტებს შორის გამყოფი ტაბულაციაა. თუ სხვა ასო-ნიშანი გვსურს ასეთ სიმბოლოდ გამოვიყენოთ, მაშინ -f ოფციასთან კომბინაციაში -d ოფცია უნდა მივუწეროთ და მას ეს სიმბოლო ასე მივუთითოთ -d::.

N შეიძლება იყოს რიცხვი, მძიმით გამოყოფილი ჩამონათვალი ან ინტერვალი.

N-ის შესაძლო მნიშვნელობები

7 მე-7

2,5,11 მე-2, მე-5 და მე-11

3-8 მე-3-დან 8-ის ჩათვლით

3- მე-3-დან ბოლომდე

-5 დასაწყისიდან მე-5-ს ჩათვლით

მოდით მაგალითები გნახოთ. სატესტოდ Lorem ipsum ტექსტი ავიღოთ.

```
achiko@debian:~$ cat lorem.txt
Lorem ipsum dolor sit amet, consectetur adipiscing elit.
Nam ultricies elit at cursus iaculis.
Nunc suscipit lacus egestas ullamcorper efficitur.
Maecenas hendrerit sapien suscipit tincidunt egestas.
Cras ultrices diam quis faucibus rhoncus.
```

ეს ბრძანება lorem.txt-ის თითოეული ხაზიდან მე-7 ბაიტს (ასო-ნიშანს) გამოიტანს.

```
achiko@debian:~$ cat lorem.txt | cut -c7
i
t
u
a
l
```

ეს კი - მე-7 ბაიტიდან ყველა ასო-ნიშანს ბოლომდე:

```
achiko@debian:~$ cat lorem.txt | cut -c7-
orempit amet, consectetur adipiscing elit.
am urat cursus iaculis.
unc s egestas ullamcorper efficitur.
aecessapien suscipit tincidunt egestas.
```

```
ras tquis faucibus rhoncus.
```

შემდეგი ბრძანება `lorem.txt`-დან თითოეული ზაზის მე-2-დან მე-5-ს ჩათვლით, მე-8-სა და მე-20-დან დაწყებული ყველა ასო-ნიშანს გამოიტანს.

```
achiko@debian:~$ cat lorem.txt | cut -c 2-5,8,20-
ipsum dolor sit amet, consectetur adipiscing elit.
tricies elit at cursus iaculis.
uscipit lacus egestas ullamcorper efficitur.
as hendrerit sapien suscipit tincidunt egestas.
ltrices diam quis faucibus rhoncus.
```

მოდით, ფაილიდან ახლა სვეტები გამოვიტანოთ. ამისთვის ჯერ საჭიროა, გვქონდეს ისეთი ფაილი, რომლის შიგთავსიც სვეტებადაა ორგანიზებული. ჩვენთვის ნაცნობი ერთ-ერთი ასეთი ფაილია `/etc/passwd`. გამოვიტანოთ მე-3 სვეტი:

```
achiko@debian:~$ cat lorem.txt | cut -f3
daemon:x:1:1:daemon:/usr/sbin:/usr/sbin/nologin
bin:x:2:2:bin:/bin:/usr/sbin/nologin
sys:x:3:3:sys:/dev:/usr/sbin/nologin
sync:x:4:65534:sync:/bin:/sync
...
```

ეკრანზე მთლიანი შიგთავსი გამოვიდა და არა მესამე სვეტი. საქმე ისაა, რომ ჩვენ არ მიგვითითებია სვეტებს შორის გამყოფი სიმბოლო. შესაბამისად, `cut` ბრძანებამ ტაბულაციის სიმბოლო იგულისხმა, თუმცა, რადგან ამ ფაილში ტაბულაციაც არ არის ჩაწერილი, ამიტომ გამოგვიტანა ასეთი გამოსასვლელი.

მოდით, მივუთითოთ სვეტებს შორის გამყოფი სიმბოლო და ვნახოთ რა გამოვა:

```
achiko@debian:~$ cat lorem.txt | cut -f3 -d:
0
1
2
3
...
```

ეს შედეგი ნამდვილად მესამე სვეტია.

```
achiko@debian:~$ cat lorem.txt | cut -f1,7 -d:
root:/bin/bash
daemon:/usr/sbin/nologin
bin:/usr/sbin/nologin
sys:/usr/sbin/nologin
...
```

ამგვარად, პირველი და მეშვიდე სვეტი გამოვა.

11.6 paste

paste ბრძანება, **cut**-სგან განსხვავებით, სხვადასხვა ფაილების შიგთავსს სვეტებად აერთიანებს.

ავიღოთ 3 ფაილი (`names.txt`, `version.txt`, `date.txt`), სადაც სათითაოდ ჩავწერთ ჩვენს მიერ უკვე გამოყენებული `distro.txt`-დან თითო სვეტს. ზელით რომ არ ვაკეთოთ ეს ყველაფერი, მოდით უკვე ნასწავლი ბრძანებები გამოვიყენოთ.

```
achiko@debian:~$ cat distros.txt | cut -f1 -d " " > names.txt
achiko@debian:~$ cat distros.txt | cut -f2 -d " " > versions.txt
achiko@debian:~$ cat distros.txt | cut -f3 -d " " > dates.txt
```

შევამოწმოთ.

```
achiko@debian:~$ cat names.txt version.txt date.txt
Debian
Debian
Debian
Ubuntu
Ubuntu
Ubuntu
RHEL
RHEL
RHEL
Fedora
Fedora
Fedora
9.4
8.10
7.11
18.04
17.10
16.10
7.5
7.4
7.3
28
27
26
10/03/2018
09/12/2017
04/06/2016
26/04/2018
19/10/2017
13/10/2016
```

```
10/04/2018  
01/08/2017  
03/11/2016  
01/05/2018  
14/11/2017  
11/07/2017
```

ნამდვილად ისაა, რაც გვინდოდა. ახლა კი `paste` ბრძანებით შეგვიძლია გავაერთიანოთ ამ სამი დამოუკიდებელი ფაილის შიგთავსები იმ თანმიმდევრობით, როგორითაც გვსურს.

```
achiko@debian:~$ paste dates.txt names.txt versions.txt  
10/03/2018      Debian  9.4  
09/12/2017      Debian  8.10  
04/06/2016      Debian  7.11  
26/04/2018      Ubuntu   18.04  
19/10/2017      Ubuntu   17.10  
13/10/2016      Ubuntu   16.10  
10/04/2018      RHEL    7.5  
01/08/2017      RHEL    7.4  
03/11/2016      RHEL    7.3  
01/05/2018      Fedora  28  
14/11/2017      Fedora  27  
11/07/2017      Fedora  26
```

შეგვიძლია, აგრეთვე, სვეტებს შორის გამყოფ სიმბოლოდ ტაბულაციის ნაცვლად, სხვა, მაგალითად, ორწერტილი ავირჩიოთ, ასე:

```
achiko@debian:~$ paste -d: dates.txt names.txt versions.txt  
10/03/2018:Debian:9.4  
09/12/2017:Debian:8.10  
04/06/2016:Debian:7.11  
26/04/2018:Ubuntu:18.04  
19/10/2017:Ubuntu:17.10  
13/10/2016:Ubuntu:16.10  
10/04/2018:RHEL:7.5  
01/08/2017:RHEL:7.4  
03/11/2016:RHEL:7.3  
01/05/2018:Fedora:28  
14/11/2017:Fedora:27  
11/07/2017:Fedora:26
```

-s ოფციით შესაძლებელია ფაილის თითოეული ზაზის შიგთავსი ერთ ზაზზე განვათავსოთ (ნაგულისხმევი მნიშვნელობით აქაც ტაბულიაციით გამოყოფილი) და ასეთი ფორმატით გამოვიტანოთ შედეგი:

```
achiko@debian:~$ paste -s dates.txt names.txt versions.txt
Debian   Debian   Debian   Ubuntu   Ubuntu   Ubuntu   RHEL   ...
9.4      8.10     7.11     18.04    17.10    16.10    7.5     ...
10/03/2018 09/12/2017 04/06/2016 ...
```

ამგვარად, მოვაწყინეთ ე.წ. ტრანსპონირება.²

11.7 join

`join` ბრძანება `paste` ბრძანებისგან იმით განსხვავდება, რომ ის მხოლოდ 2 ფაილის შიგთავსს აერთებს სვეტებად და ისიც, მხოლოდ იმ შემთხვევაში, თუ ამ 2 ფაილს საერთო სვეტი აქვს.

დემონსტრაციისთვის ავიღოთ შემდეგი 2 ფაილი - `countries.txt` და `cities.txt`:

```
achiko@debian:~$ cat countries.txt
1 Georgia
2 France
3 USA
4 Germany
5 Great Britain
achiko@debian:~$ cat cities.txt
1 Tbilisi
2 Paris
3 Washington
5 London
4 Berlin
```

```
achiko@debian:~$ join countries.txt cities.txt
1 Georgia Tbilisi
2 France Paris
3 USA Washington
join: cities.txt:5: is not sorted: 4 Berlin
5 Great Britain London
```

ამიტომ, უმჯობესია, `join` ბრძანების გამოყენებამდე ფაილების შიგთავსი დახარისხებული იყოს, რაც მსგავს შემთხვევას გამორიცხავს. `join` ბრძანება, ნაგულისხმევი მნიშვნელობით, შედარებისას ორივე ფაილის პირველ სვეტს ითვალისწინებს, თუმცა შეგვიძლია ეს ქცევა შევცვალოთ -1 და -2 ოფციების საშუალებით. მოდით, შევცვალოთ მოცემულობა:

```
achiko@debian:~$ cat countries.txt
Georgia 1
France 2
```

²მატრიცის ტრანსპონირებისას, ვიღებთ აზალ მატრიცას, რომლის სვეტები საწყისი მატრიცის სტრიქონებს წარმოადგენს.

```
USA 3
Germany 4
Great Britain 5
achiko@debian:~$ cat cities.txt
1 Tbilisi
2 Paris
3 Washington
5 London
4 Berlin
```

მოცემულ შემთხვევაში საერთო სვეტი ერთი ფაილისთვის პირველია, მეორისთვის კი ძეორე. ვიმოქმედოთ `join` ბრძანებით, ასე:

```
achiko@debian:~$ join -1 2 -2 1 countries.txt cities.txt
1 Georgia Tbilisi
2 France Paris
3 USA Washington
join: cities.txt:5: is not sorted: 4 Berlin
```

`join`-ის უფრო მეტი შესაძლებლობების სანახავად მის სახელმძღვანელო გვერდს შეგიძლიათ მიმართოთ `man join` ბრძანებით.

11.8 tr

ფაილის შიგთავსის შესაცვლელად ომელიმე ტექსტურ რედაქტორს მივმართავთ ხოლმე - კურსორის მიმართულების ისრები მიგვყავს შესაბამის აღვილზე და ვანახლებთ, ვამატებთ ან ვმლით ასო-ნიშნებს, თუმცა არსებობს ტექსტის მოდიფიცირების არაინტერაქციული გზაც. ამ დროს შესაძლებელია ცვლილებების გაკეთება ბრძანებებით, თანაც რამდენიმე ფაილში ერთდროულად, ხელის ერთი მოსმით (ასეთი ხერხით ცვლილების გაკეთებას ინგლისურად „editing on the fly“-ს ეძახიან. ზემოთ ნახსენები ზოგიერთი ბრძანებით სწორედ ასე ვცვლიდით ფაილის შიგთავს. მაგალითად, `cut`, `head`, `tail` ბრძანებებით). შეცვლილი შიგთავსი ფაილშივე არ ინახება, არამედ მხოლოდ ეკრანზე გამოდის, თუმცა გადამისამართებით თავისუფლად შეცვლია მისი შენახვაც.

`tr` ბრძანებაც სწორედ ასეთი ბრძანებაა. ამ ბრძანებით შესაძლებელია ასო-ნიშნების წაშლა, ჩანაცვლება, შეკუმშვა. მოდით, ვნახოთ `tr`-ს პრაქტიკული გამოყენების რამდენიმე მაგალითი. შევცვალოთ პატარა ასოები დიდი ასოებით:

```
achiko@debian:~$ echo "lowercase letters" | tr abcdefghijklmnopqrstuvwxyz
ABCDEFGHIJKLMNOPQRSTUVWXYZ
LOWERCASE LETTERS
```

ასო-ნიშნების ერთობლიობა შეგვიძლია ინტერვალით მივუთითოთ ან POSIX-ის ასო-ნიშანთა კლასი გამოვიყენოთ:

```
achiko@debian:~$ echo "lowercase letters" | tr a-z A-Z
LOWERCASE LETTERS
```

```
achiko@debian:~$ echo "lowercase letters" | tr [:lower:] [:upper:]  
LOWERCASE LETTERS
```

მოდით, მიყოლებით გამეორებული სიმბოლოები შეკვეცოთ, -s ოფციით:

```
achiko@debian:~$ echo "This    is    for   testing" | tr -s "[[:space:]]"  
This is for testing
```

-d ოფციით შეგვიძლია კონკრეტული ასო-ნიშნების წამლა:

```
achiko@debian:~$ echo "my UID is 432234" | tr -d "[[:digit:]]"  
my UID is
```

მოცემულ ასო-ნიშანთა ერთობლიობის ნაცვლად -c ოფციით შესაძლებელია გიმოქმედოთ მის დამატებაზე. წავშალოთ ციფრების დამატება ანუ ციფრების გარდა სხვა ასო-ნიშნები:

```
achiko@debian:~$ echo "my UID is 432234" | tr -cd "[[:digit:]]"  
432234
```

მოდით, ახლა ყველა წატი ერთ წატში მოვაწვიოთ ანუ ახალ წატშე გადასვლა შევცვალოთ გამოტოვებით:

```
achiko@debian:~$ tr '\n' ' ' < test.txt  
erti ori ori sami erti ori achiko@debian:~$
```

ასე კი ყველა უხილავი სიმბოლოს წამლა შეგვიძლია (ახალ წატშე გადასვლაც უხილავი სიმბოლოა):

```
achiko@debian:~$ tr -cd '[:print:]' < test.txt  
ertioriorisamiertioriachiko@debian:~$
```

tr ბრძანებას კიდევ ერთი საინტერესო გამოყენება აქვს ტექსტის ROT13 კოდირებით ჩაწერაში. ROT13-ით ლათინურ ანბანის ყოველი ასო 13 პოზიციით გადანაცვლდება. სახელიც სწორედ აქვთან მოდის - rotate by 13 places. ამ მეთოდის ლათინურ ტექსტზე ორჯერ განხორციელებით კვლავ თავდაპირველ ტექსტს მივიღებთ, რადგან ლათინური ანბანი 26 ასო-ნიშნისაგან შედგება.

```
achiko@debian:~$ echo "secret text" | tr a-zA-Z n-zA-M  
frperg grkg  
achiko@debian:~$ echo "frperg grkg" | tr a-zA-Z n-zA-M  
secret text
```

მსგავს კონტენტში, კოდირების გარდა, ხშირად ვიყენებთ სხვა ტერმინებსაც. ასეთებია - დაშიფრა და ჰეშირება. მოდით, დეტალურად განვმარტოთ ისინი და ვთქვათ, რა განსხვავებაა მათ შორის:

კოდირება - ამ დროს მონაცემები გარდაიქმნება, გადაიყვანება ერთი სისტემიდან მეორეზე და გადაყვანის ეს წესი საჯაროდაა ცნობილი (მაგალითად: სპეციალური სიმბოლოების ნახვა ვე გვერდზე ან ბინარული მონაცემის გაგზავნა ელ.ფოსტით). ამ დროს მიზანი არ არის ინფორმაციის დაფარვა, არამედ ის, რომ ადრესატმა სწორად დაინახოს გზავნილი. კოდირების მაგალითებია: ASCII, UTF-8, URL encoding, Base64 და სხვა. პირველი კოდირება, რომელიც მე-19 საუკუნიდან გამოიყენებოდა, იყო მორჩეს ანბანი.

დაშიფრა - მისი მიზანია მონაცემი ისე გარდაქმნას სხვადასხვა ალგორითმებით, რომ ადრესატის გარდა, სხებისთვის გაუგებარი იყოს გზავნილი. ადრესატს დამატებითი შიფრით, ალგორითმით ან გასაღებით შეეძლება ამ მონაცემის გაშიფრა. დაშიფრის მაგალითებია: AES, Blowfish, RSA და სხვა.

ჰეშირება - მისი მიზანია მონაცემის მთლიანობის უზრუნველყოფა ანუ მიმღებმა გაიგოს მისთვის გამოგზავნილი შეტყობინება გზაში შეიცვალა თუ არა. ტექნიკურად ასე ზდება - გასაგზავნი შეტყობინების დაწერის შემდეგ, სპეციალური ფუნქციის მეშვეობით, გარდაიქმნება ანუ ჰეშირდება. შედეგად, გენერირდება ფიქსირებული სიგრძის გამოსასვლელი (მოკლედ ჰეში) ისე, რომ:

- იგივე შესასვლელით ყოველთვის იგივე გამოსასვლელი უნდა გენერირდებოდეს.
- სხვა არცერთი შესასვლელით არ უნდა გენერირდებოდეს ეს გამოსასვლელი.
- გამოსასვლელიდან ვერ უნდა ვღებულობდეთ შესასვლელს.
- ყოველგარი ცვლილება მოცემულ შესასვლელში უნდა იწვევდეს ჰეშის მკვეთრ ცვლილებას.

იმისთვის, რომ ზუსტად დადგინდეს, რომ შეტყობინება არ შეიცვალა ჰეშირებასთან ერთად, გამოიყენება ავთენტიკაცია. ამისთვის აიღება მიღებული ჰეში და იშიფრება გამგზავნის დახურული გასაღებით. მიღებული შედეგი იგზავნება შეტყობინებასთან ერთად და წარმოადგენს ციფრულ ხელმოწერას.

როდესაც ადრესატი მიიღებს შეტყობინებას, მან უნდა გაშიფროს მიღებული ინფორმაცია გამგზავნის ლია გასაღებით (რომელიც მას წინასწარ აქვს). თუ არსებულმა ლია გასაღებმა გაშიფრა დოკუმენტი, ე.ი. გამომგზავნი სწორია, რადგან მხოლოდ ადრესატისა და გამგზავნის გასაღებები წარმოადგენს წყვილს. გაშიფრის შედეგად, მივიღებთ ჰეშს. შემდეგ, ადრესატი თავად ჰეშინის მიღებული შეტყობინების ჰეშს და შეადარებს გაშიფრულს. თუ ისინი დაემთხვევა ერთმანეთს, ე.ი. შეტყობინება არ შეცვლილა ხელმოწერის შემდეგ. სადღეისოდ ციფრული ხელმოწერის პროცესი მთლიანად ავტომატიზებულია თანამედროვე კომპიუტერული პროგრამებით. ჰეშირების მაგალითებია: SHA-3, MD5 (უკვე მოძველებული) და ა.შ.

ყურადღება

კოდირება ასოცირდება მონაცემების გამოიყენებადობის შენარჩუნებასთან (ერთი და იგივე მონაცემი სხვადასხვა კოდირებით სხვადასხვა ფორმატში გადაიყვანება, რათა მოხდეს განსვავებულ სისტემებში მისი გამოიყენება, ეფექტიანი ტრანსმისია ან შენახვა), დაშიფრა - კონფიდენციალობის შენარჩუნებასთან, ხოლო ჰეშირება კი მონაცემთა მთლიანობის დაცვასთან.

tr ბრძანებით შეგვიძლია, შევქმნათ მარტივი შემთხვევითი პაროლების გენერატორი.

```
achiko@debian:~$ cat /dev/urandom | tr -dc _?A-Za-z-0-9 | head -c8; echo
dgAqC1X-
achiko@debian:~$ cat /dev/urandom | tr -dc _?A-Za-z-0-9 | head -c8; echo
JKA?5k8x
```

ამ შემთხვევაში, 8 სიმბოლოიანი პაროლების შემადგენელ ასოებად აღებული გვაქვს დიდი და პატარა ასოები, ციფრები, ტირე, ქვედა ტირე და კითხვის ნიშანი. შეგვიძლია პაროლის სიგრძე გავზარდოთ და სირთულისთვის მასში სხვა სიმბოლოებიც დავამატოთ.

```
$ cat /dev/urandom | tr -dc _?!\@#\$\%\\(\_)A-Za-z-0-9 | head -c12; echo
u#24ks%cktHQ
$ cat /dev/urandom | tr -dc _?!\@#\$\%\\(\_)A-Za-z-0-9 | head -c12; echo
ARkrCGWZ#)v!
```

ლინუქსზე დაფუძნებულ სისტემებში `/dev/urandom` არის სპეციალური ფაილი - ფსევდო-მოწყვობილობა, რომლითაც ყოველ მიმართვაზე გენერირდება შემთხვევითი მონაცემები. ამ ფაილის გარდა სისტემაში არსებობს `/dev/random` ფაილიც. მეტი უსაფრთხოებისგის აპლიკაციები სწორებ `/dev/random` ფაილის გამოყენება არის რეკომენდებული, რადგან ის მხოლოდ მაშინ დააგენერირებს შემთხვევით მონაცემებს, როდესაც სისტემაში საკმარისი ენტროპია³ შეიქმნება. თუ ენტროპია არ არის საკმარისი `/dev/random` მომხმარებლის მიმართვას დაბლოკავს. `/dev/urandom` ფაილი კი ყოველ მიმართვაზე დაუბრუნებს მონაცემს, თან ძალიან სწრაფად. სინამდვილეში, ეს იმას ნიმუშს, რომ `/dev/urandom` ფაილით დაგენერირებული კოდი თეორიულად მოწყვლადი იქნება კრიპტოგრაფიული შეტევისას. `/dev/random` კი უზრუნველყოფს ძალიან მაღალი ზარისხის შემთხვევითობას მის მიერ დაგენერირებულ კოდში.

³ ენტროპია ფიზიკაში თერმოდინამიკული სისტემის მახასიათებელი ფუნქციაა და სისტემის მოუწესრიგებლობის ზარისხს აღნიშნავს. ინფორმაციულ სისტემებში კი ენტროპია აღნიშნავს შემთხვევითობის ზარისხს და მის წყაროს სისტემაში არსებული ფიზიკური მოწყობილობები წარმოადგენს. მაგ: მასში სმირნი მოძრაობითაც შესაძლებელია სისტემაში ენტროპია გავზარდოთ. ზოგადად, ენტროპია მით უფრო გაიზრდება, რაც უფრო დაიტვირთება სისტემა სხვადასხვა ამოცანების შესრულებით.

036 12

სხვა სასარგებლო ბრძანებები

მ თავში განვიხილავთ ფაილებთან მიმართებაში რამდენიმე სასარგებლო ბრძანებას. ვისაუბრებთ დიდი ზომის ფაილების დაყოფის ხერხებზე, ფაილის მოძებნაზე სხვადასხვა კრიტერიუმით, ტექსტური ფაილების ფორმატებაზე და ა.შ.

12.1 ტექსტის შედარება

წმირად, მნიშვნელოვანი ფაილის დაკარგვის თავიდან აცილების მიზნით, მიზანშეწონილია, მისი რამდენიმე ასლის გაკეთება, თუმცა, თუ რომელიმე მათგანში მცირე ცვლილებას შევიტან, შეიძლება მოგვიანებით გაგვიშირდეს განსხვავებების პოვნა ან გადამოწმება იმისა, არის თუ არა სხვაობა კონკრეტულ ფაილებს შორის.

cmp ბრძანება ბაიტ-ბაიტ ადარებს ორ ფაილს და გვეუბნება რომელ ზაზზე და რომელი ბაიტიდან იწყება განსხვავება.

მოდით, ავიღოთ ჩეკინი სატესტო ფაილი გამარტივებული შიგთავსით, ასევე, მისი ასლი პატარა ნაირსხვაობით და შევადაროთ ისინი.

```
achiko@debian:~$ cat test.txt
erti
ori
sami
achiko@debian:~$ cat test2.txt
erti
otxi
sami
```

```
achiko@debian:~$ cmp test.txt test2.txt
test.txt test2.txt differ: byte 7, line 2
```

თუ განსხვავება არ არის ამ ორი ფაილის შიგთავსს შორის, ეკრანზე არაფერი გამოვა. ეს ბრძანება საუკეთესო საშუალებაა იმის გასაგებად, ფაილების შიგთავსი იდენტურია თუ არა.

`comm` ბრძანება `cmp`-ს მსგავსად, ადარებს ორ ფაილს და შედეგი ეკრანზე 3 სვეტად გამოაქვს. პირველში მოცემულია ის ხაზი, რომელიც მხოლოდ პირველ ფაილშია, მეორე სვეტში მხოლოდ მეორე ფაილის უნიკალური სტრიქონები, ხოლო მესამეში კი ერთნაირი, საერთო ხაზებია მოცემული.

```
achiko@debian:~$ comm test.txt test2.txt
              erti
ori
otxi
      sami
```

შესაძლებელია, რომელიმე სვეტი ეკრანზე არ გამოვიტანოთ. -1, -2 ან/და -3 ოფციის გამოყენებით დავფარავთ, შესაბამისად, პირველ, მეორე ან/და მესამე სვეტს.

`diff` ბრძანებაც ფაილების შესადარებლად გამოიყენება, თუმცა ის უფრო კომპლექსური პროგრამაა და მეტი შესაძლებლობები აქვს. `diff`-ით ერთდროულად დიდი რაოდენობით ფაილების შედარებაც შეიძლება. მას აგრეთვე შეუძლია ფაილებს შორის განსხვავება სხვადასხვა ფორმატში გამოიტანოს. `diff` ხშირად გამოიყენება პროგრამისტების მიერ საკუთარი პროგრამების საწყისი კოდების სხვადასხვა ვერსიების შესადარებლად. ამ ბრძანების მიერ ეკრანზე გამოტანილ ფაილებს შორის განსხვავება, როგორც წესი, მომხმარებლისთვის ბოლომდე გასაგები არაა, თუმცა ეს ინფორმაცია ძალიან მნიშვნელოვანია. თუ მას ცალკე ფაილში დავიმატსოვრებთ ანუ შევქმნით ე.წ. განსხვავების ფაილს (`patch_file` ან `diff_file`), `patch` ბრძანებით ამ ფაილითა და ერთ-ერთი ორიგინალი ფაილით მეორე ორიგინალი ფაილის შიგთავსის აღდგენას შევძლებთ.

მოდით, მოგანდინოთ ამის დემონსტრირება:

```
achiko@debian:~$ diff test.txt test2.txt
2c2
< ori
---
> otxi
achiko@debian:~$ diff test.txt test2.txt > t1_t2.diff
```

ახლა `patch` ბრძანებითა და `t1_t2.diff` ფაილით აღვადგინოთ ერთ-ერთი ორიგინალი ფაილი:

```
achiko@debian:~$ patch test.txt t1_t2.diff
patching file test.txt
achiko@debian:~$ diff test.txt test2.txt > t1_t2.diff
```

ამ ბრძანებით `test.txt`-ში აღვადგენთ `test2.txt`-ს შიგთავსს. ანუ, `test.txt`-ს თავდაპირველი შიგთავსი დაიკარგება. თუ გვსურს, რომ `test2.txt` შევინარჩუნოთ, მაშინ `-b`, `--backup` ოფცია უნდა გამოვიყენოთ. ამით `test.txt`-ის შიგთავსი `test.txt.orig`-ში შეინახება და შემდეგ აღდგება `test2.txt`-ის ინფორმაცია.

```
achiko@debian:~$ patch -b test.txt t1_t2.diff
achiko@debian:~$ ls test*
test2.txt  test.txt  test.txt.orig
```

ფაილის შიგთავსის აღდგენას განსხვავების ფაილითა და ერთ-ერთი ორიგინალი ფაილით მაშინ აქვს აზრი, როდესაც მეორე ორიგინალ ფაილს დავკარგავთ.

12.2 find

find ბრძანება ფაილებს მოცემული დირექტორიების მთლიან იერარქიულ სტრუქტურაში ანუ მათ ყველა ქვე-დირექტორამიც ეძებს.

პარამეტრების გარეშე **find** მიმდინარე დირექტორიიდან, . -დან დაიწყებს ძებნას და მოგვიძებნის მასში არსებულ ყველა ფაილს, შემდეგ კი ეკრანზე გამოგვიტანს ამ სიას.

```
achiko@debian:~$ find
...
./versions.txt
./.lessht
./Music
./.wget-hsts
```

შეგვიძლია კონკრეტული დირექტორია მივუთითოთ **find**-ს:

```
achiko@debian:~$ find ~
...
/home/achiko/versions.txt
/home/achiko/.lessht
/home/achiko/Music
/home/achiko/.wget-hsts
```

ეს ბრძანება ჩვენს პირად დირექტორიაში არსებულ ყველა ფაილს გვანახებს ეკრანზე. სია, საგარაუდოდ, გრძელი იქნება. მოდით, დაგთვალით ისინი:

```
achiko@debian:~$ find ~ | wc -l
839
```

find ბრძანების ერთ-ერთი ძლიერი მხარე ისაა, რომ მას დირექტორიებში ბევრი სხვადასხვა კრიტერიუმით შეუძლია ფაილების ძებნა - სახელით, ზომით, ტიპით და სხვა.

მოდით, მაგალითები მოვიყვანოთ. ვთქვათ, გვსურს დირექტორიების მოძებნა. მაშინ ხელით უნდა მივუთითოთ, რომ მხოლოდ დირექტორის ტიპის ფაილების ძებნა გვსურს, ასე:

```
achiko@debian:~$ find ~ -type d
...
/home/achiko/Templates
/home/achiko/.ssh
```

```
/home/achiko/Music
```

ას გარდა type კრიტერიუმს შეიძლება გადავცეთ: f - ჩვეულებრივი ფაილების აღსანიშნავად, 1 მალსახმობისთვის (ე.წ. shortcut)

```
achiko@debian:~$ find ~ -type f | wc -l  
708
```

ასე დავითვლით მხოლოდ ჩვეულებრივი ტიპის ფაილებს. მოდით, დასახელებით მოვძებნოთ ფაილები.

```
achiko@debian:~$ find ~ -name test.txt  
/home/achiko/test.txt
```

ფაილის სახელის მითითებისას ზოგადობისთვის და უფრო მეტი მოქნილობისთვის შეგვიძლია * სიმბოლოს გამოყენება.

```
achiko@debian:~$ find ~ -name "*.txt"  
...  
/home/achiko/test.txt  
/home/achiko/lorem5.txt  
/home/achiko/distros.txt  
/home/achiko/versions.txt
```

ამ ბრძანებით მოვძებნით ყველა იმ ფაილს, რომლის სახელიც .txt-ზე მთავრდება.

```
achiko@debian:~$ find ~ -name "*.txt" -type f
```

ასე კი ყველა იმ ფაილს ვეძებთ, რომელიც ორიგე კრიტერიუმს აკმაყოფილებს: სახელი .txt-ზე მთავრდება, და ამავდროულად, ჩვეულებრივი ტიპის ფაილია.

მოდით, ახლა, ზომის მიხედვით მოვძებნოთ ფაილები. ეს -size კრიტერიუმის საშუალებით ხორციელდება. მას ზომა და ერთეული უნდა მივუთითოთ. ზომის ერთეულებია: c - ბაიტის¹ აღსანიშნავად, w - ორ-ბაიტიანი სიტყვის აღსანიშნავად, k - კილობაიტი (=1024 ბაიტი), M - მეგაბაიტი (=1048576 ბაიტი), G გიგაბაიტი (=1073741824 ბაიტი) ან b - 512-ბაიტიანი ბლოკი. თუ ერთეულს არ მივუთითებთ, ნაგულისხმევი მნიშვნელობა სწორედ b იქნება.

ზოგადად, ბაიტი აღინიშნება „B“ სიმბოლოთი. არ აგერიოთ ის „b“-ში. IEEE²-ს

¹ ბაიტი არის ზომის აღმნიშვნელი ერთეული ინფორმაციულ სისტემებში. ის შედგება 8 ბიტისგან. ბიტი არის მონაცემის ყველაზე პატარა ერთეული, რომელსაც კომპიუტერი იყენებს. ბიტით აღინიშნება ინფორმაციის მდგომარეობა, როგორიც „კი“ და „არა“, „1“ და „0“, „ჰეშმარიტი“ და „მცდარი“ ან სხვა. კომპიუტერის შემადგენელ ნაწილებში სწორედ ასეთი მდგომარეობით აღიწერება ინფორმაცია: მაღლი/დაბალი ძაბვა, დენი გადის/არ გადის (ჩიპებში), ელექტრული მუხტი არის/არ არის (მესსიერებაში, ფლეშ-დისკებზე), ბილიკი დამაგნეტიზებული არის/არ არის (დისკებზე)... 4 ბიტს ერთად ეწოდება ნიბლი. 1 ბაიტით შეიძლება გადმოიცეს ინფორმაციის 256 მდგომარეობა. 1 ბაიტი საბასიზო ლათინური ანბანის 1 სიმბოლოს ზომაა. მახვილიანი და მსგავსი ასო-ნიშნები (როგორიცაა: ე, ებ, ებ, ა, აბ...) 2 ბაიტის ზოლია. ქართული ასო-ნიშნები კი 3 ბაიტი ზომისაა.

² IEEE (Institute of Electrical and Electronics Engineers) არის საერთაშორისო არამომგებიანი, პროფესიული

სტანდარტით „b“-თი ბიტი აღინიშნება. IEC³ სტანდარტით კი ბიტი არის „bit“.

რაოდენობრივად მეტის აღსანიშნავად შემდეგი თავსართები გამოიყენება: კილო (kilo), მეგა (mega), გიგა (giga), ტერა (tera), პეტა (peta), ექტა (exa), ძეტა (zetta). მაგალითად, ბაიტის შემთხვევაში, KB ნიშნავს $10^3=1000$ ბაიტს. ანუ ეს თავსართი 10-ის ხარისხებით მოიცემა. რადგან ორობითი სისტემა ინფორმაციულ სისტემებში ძალიან მნიშვნელოვანია, IEC-მ 2-ის ხარისხებიანი შემდეგი თავსართები შემოიტანა: კიბიტაიტი (kibibyte), მებიტაიტი (mebibyte)... 1 KiB არის $2^{10}=1024$ ბაიტი. IEC-მ ეს ერთეულები მოვიანებით, 1998 წელს შემოიტანა, თუმცა ორგანიზაციების ხაწილმა დაამკვირდა ისინი თავისთან, ნაწილმა - ჯერ არა. შესაბამისად, 90-იანი წლების ბოლომდე KB-ში 1024 ბაიტი იგულისხმებოდა და ასეთი აღნიშვნა დღესაც შენარჩუნებულია სხვადასხვა ოპერაციულ სისტემასა თუ ბრანგებაში. როგორც უკვე ვნახეთ, **find** ბრძანების გამოყენებისას 1 KB-ში 1024 ბაიტი იგულისხმება.

უფრო დიდი ზომის აღსანიშნავად შემოდებულია შემდეგი დასახელების ერთეულები:

1 კიბიტაიტი (KiB)	$1024 \text{ δ}, 1024=2^{10} \text{ ბაიტი}$
1 მებიტაიტი (MiB)	$1024 \text{ კიბ}, 1048576=2^{20} \text{ ბაიტი}$
1 გიბიტაიტი (GiB)	$1024 \text{ მიბ}, 1073741824=2^{30} \text{ ბაიტი}$
1 ტებიტაიტი (TiB)	$1024 \text{ გიბ}, 1099511627776=2^{40} \text{ ბაიტი}$
1 პეტიტაიტი (PiB)	$1024 \text{ ტიბ}, 1125899906842624=2^{50} \text{ ბაიტი}$
1 ეგზაბიტაიტი (EiB)	$1024 \text{ პიბ}, 1152921504606846976=2^{60} \text{ ბაიტი}$
1 ძეტაბიტაიტი (ZiB)	$1024 \text{ ეიბ}, 1180591620717411303424=2^{70} \text{ ბაიტი}$
1 იოტაბიტაიტი (YiB)	$1024 \text{ ძიბ}, 1208925819614629174706176=2^{80} \text{ ბაიტი}$

1 კილობაიტი (KB)	$1000 \text{ δ}, 1000=10^3 \text{ ბაიტი}$
1 მეგაბაიტი (MB)	$1000 \text{ კბ}, 1000000=10^6 \text{ ბაიტი}$
1 გიგაბაიტი (GB)	$1000 \text{ მბ}, 1000000000=10^9 \text{ ბაიტი}$
1 ტერაბაიტი (TB)	$1000 \text{ გბ}, 1000000000000=10^{12} \text{ ბაიტი}$
1 პეტაბაიტი (PB)	$1000 \text{ ტბ}, 1000000000000000=10^{15} \text{ ბაიტი}$
1 ეგზაბაიტი (EB)	$1000 \text{ პბ}, 1000000000000000000=10^{18} \text{ ბაიტი}$
1 ძეტაბაიტი (ZB)	$1000 \text{ ებ}, 1000000000000000000000=10^{21} \text{ ბაიტი}$
1 იოტაბაიტი (YB)	$1000 \text{ ძბ}, 1000000000000000000000000=10^{24} \text{ ბაიტი}$

არსებობს კიდევ უფრო დიდი ზომის აღმნიშვნელი ერთეულებიც: ბრონტობაიტი და ჯეოპბაიტი. 1 ბრონტობაიტი (BB, Brontobyte) = 10^{27} ბაიტი და 1 ჯეოპბაიტი (GPB, Geopbyte) = 10^{30} ბაიტი.

ინფორმაციის მიახლოებული ზომის უკეთ აღსაქმედად ბეგრი საინტერესო კველევაა ჩატარებული. იხილეთ ზოგიერთი მათგანის შედეგი:

ორგანიზაცია გაღრმავებულ ტექნოლოგიებში. სტანდარტების შემოთავაზებასა და დამკვიდრებაში ის მსოფლიოს ერთო ლიდერია.

³IEC (International Electrotechnical Commission) არის სტანდარტების მსოფლიოს ერთ-ერთი წამყვანი ორგანიზაცია ელექტრულ, ელექტრონულ და მასთან დაკავშირებულ ტექნოლოგიებში.

ინფორმაციის ობიექტი	რამდენი ბაიტია
ბინარული მდგომარეობა	1 ბიტი
1 გვერდი ლათინური ტექსტი (A4 ზომა)	≈3 კბ
გეფხისტყაოსნის სრული ტექსტი	<1 მბ
1 წუთიანი მაღალ ხარისხში ⁴ ჩაწერილი ხმა	≈15 მბ
1 წუთიანი მაღალ ხარისხში ⁵ ჩაწერილი ვიდეო	≈10 გბ
ადამიანის 1 დნმ ⁶ -ის მოლეკულა	750 მბ
ადამიანის ტვინის ტევადობა	1-100 ტბ

სანამ ზომის მიხედვით დავიწყებთ ფაილების ძებნას, მანამდე ვნახოთ, როგორ შეიძლება ფაილების ზომის ნახვა shell-ში. თუ კარგად დაგაკვირდებით `ls -l` ბრძანების შედეგს, აღმოვაჩენთ, რომ მე-5 სვეტში სწორედ ფაილის ზომაა მოცემული ბაიტებში.

```
achiko@debian:~$ ls -l
...
-rw-r--r-- 1 achiko achiko 5447 Oct  5 2013 Tux.jpg
-rw-r--r-- 1 achiko achiko      53 Jun 13 17:57 versions.txt
drwxr-xr-x 2 achiko achiko 4096 Oct  6 2017 Videos
```

ფაილების ზომის გასაგებად მართებულია `du` (Disk Usage) ბრძანება გამოვიყენოთ. როგორც ამ ბრძანების სახელიდან ჩანს, ის გვანახებს თუ რა ზომა დაიკავა ამ ფაილმა დისკზე. ყურადღება მივაქციოთ იმას, რომ ფაილის ზუსტი ზომა და ის, თუ რა ზომა დაიკავა ამ ფაილმა დისკზე, შეიძლება განსხვავდებოდეს (ამ საკითხებს უფრო დეტალურად ფაილური სისტემის განხილვისას დავუბრუნდებით). მოვიყვანოთ მაგალითები.

„`du *`“ ბრძანება გვანახებს რამდენი ბლოკი დაიკავა დისკზე მიმდინარე დორექტორის ფაილებმა. `du *` ბრძანებისთვის ბლოკის ზომად, ნაგულისხმევი მნიშვნელობით, 1024 ბაიტი მოიაზრება თუ ის ხელით არ არის განსაზღვრული (მაგალითად shell-ში `DU_BLOCK_SIZE` გარემოს ცვლადით ან თავად ბრძანებაში `--block-size` ოფციით).

```
achiko@debian:~$ du *
...
8      Tux.jpg
4      versions.txt
4      Videos
```

`versions.txt` ფაილი რომ განვიხილოთ, დავინახავთ, რომ დისკზე მას 4 ბლოკი ანუ $4 * 1024 = 4096$ ბაიტი აქვს დაკავებული, მაშინ, როდესაც თავად ფაილის ზომა გაცილებით პატარა, 53 ბაიტია.

-b ოფციით `du` ბრძანება ბაიტებში გვანახებს ფაილის რეალურ ზომებს.

⁴Sample rate: 44,1 kHz(CD), Bit rate: 8 bit, channels: 2 (Stereo), შეუკუმშავი (მაგალითად wav, aiff ან სხვა).

⁵Resolution:1920x1080, Frame rate: 23.98, Uncompressed 1080 10-bit. FHD (Full High Definition)

⁶დნმ - დენძელი მუსიკური ფაილების მასიური ცვლილები ინახავს გენეტიკურ კოდს

```
achiko@debian:~$ du -b *
```

...

```
5447    Tux.jpg
53      versions.txt
4096    Videos
```

როგორც უკვე ვთქვით, ეს შედეგი დაემთხვა `ls -l` ის შედეგს.

`du` ბრძანებას კიდევ რამდენიმე სასარგებლო ოფცია აქვს. `-b`-ს ნაცვლად შეგვიძლია `-k` ან `-m` ოფციით კილობაიტებში ან მეგაბაიტებში გამოვიტანოთ ზომები, ან სულაც `-h`-ით ადამიანისთვის უფრო გასაგებ ფორმატში (human readable). `-s`-ით თითოეული არგუმენტის ჯამური ზომა გამოგვაქვს.

ეს ბრძანება გამოიტანს პირადი დირექტორიის ჯამურ ზომას:

```
achiko@debian:~$ du -sh ~
36M      /home/achiko
```

ეს კი გამოიტანს პირადი დირექტორიაში შემავალი ყველა ფაილისა და დირექტორიის ჯამურ ზომას ბაიტებში, ასევე ერთბაშად სრულ ზომასაც (`-c`)

```
achiko@debian:~$ du -sbc ~/*
...
5447    /home/achiko/Tux.jpg
53      /home/achiko/versions.txt
4096    /home/achiko/Videos
60609   total
```

დაგუბრუნდეთ `find` ბრძანებას.

როდესაც ფაილების ზუსტი ზომა არ ვიცით და გვსურს მისი მოძებნა ზომის მიზედვით, შეგვიძლია + ან - ნიშანი ვიწმაროთ, რომელიც მოცემულ ზომაზე მეტს ან ნაკლებს ნიშნავს მოძებნის პროცესში.

```
achiko@debian:~$ find ~ -type f -size +1M
```

ეს მოგვიძებნის 1 მბ-ზე მეტი ზომის ყველა ფაილს ჩვენს პირად დირექტორიაში.

```
achiko@debian:~$ find ~ -type f -size 504c
```

ეს მოგვიძებნის ზუსტად 504 ბაიტის ზომის ფაილებს, თუ, რა თქმა უნდა, ასეთი მოგვეპოვება.

```
achiko@debian:~$ find ~ -type f -size 5
```

რადგან აქ ზომის ერთეული არ არის მიწერილი, იგულისხმება ხ ერთეული (512 ბაიტიანი ბლოკი) და ასეთი ჩანაწერი მოგვიძებნის იმ ფაილებს, რომლებიც ზომით [4-5]

ბლოკს იკავებენ. ანუ რომელთა ზომები $4*512=2048$ ბაიტსა და $5*512=2560$ ბაიტს შორისაა წარმოდგენილი. ამ ინტერვალში 2048 არ ჩაითვლება, ხოლო 2560 კი ჩაითვლება. ი ბლოკის მითითებისას მოგვიძების $(n-1)*512$ -სა და $n*512$ ბაიტებს შორის არსებული ზომის ფაილებს.

```
achiko@debian:~$ find ~ -size +2G -size -4G
```

ეს კი მოგვიძების ფაილებს, რომელთა ზომა 2 გბ-სა და 4 გბ-ს შორისაა.
წშირად გამოიყენება შემდეგი კრიტერიუმებიც:

-iname file	-name-ის მსგავსია, მხოლოდ ფაილის დასახელებაში დიდსა და პატარა ასოებს აღარ გაარჩევს.
-empty	ცარიელი ფაილი ან დირექტორია.
-user username	მიესადაგება ყველა იმ ფაილს, რომლის მფლობელი არის <code>username</code> .
-group groupname	მიესადაგება ყველა იმ ფაილს, რომლის მფლობელის ჯგუფი არის <code>groupname</code> .
-perm mode	აღნიშნავს ყველა ფაილს, რომლზე წვდომის უფლებებიც ემთხვევა მითითებული <code>mode</code> -ს. <code>mode</code> -ის ჩაწერა, როგორც <code>chmod</code> ბრძანების შემთხვევაში, 2 სახითაა შესაძლებელი: ციფრული ან სიმბოლური.

მოვიყვანოთ მაგალითები:

```
achiko@debian:~$ find . -perm 664
```

შეესაბამება ყველა იმ ფაილს, რომელსაც მხოლოდ 664 უფლება აქვს ანუ მფლობელსა და მის ჯგუფს აქვთ კითხვისა და ჩაწერის უფლება და სხვა მომზარებელს მხოლოდ წაკითხვის უფლება.

```
achiko@debian:~$ find . -perm u=rw,g=rw,o=r
```

ეს იდენტური ბრძანებაა, მხოლოდ სიმბოლური ჩანაწერით.

```
achiko@debian:~$ find . -perm -664
```

შეესაბამება ყველა იმ ფაილს, რომელსაც მინიმუმ 664 უფლება აქვს. ანუ მფლობელსა და მის ჯგუფს აქვთ მინიმუმ კითხვისა და ჩაწერის უფლება და სხვა მომზარებელს მინიმუმ კითხვის უფლება. აქ შესაძლებელია სხვა უფლებებიც ჰქონდეს ფაილს. მაგალითად, 777 კრიტერიუმით ფაილი მოიძებნება, რადგან 777 უფლება მოიცავს 664 უფლებას.

```
achiko@debian:~$ find . -perm /664
```

ეს კი ყველა იმ ფაილს შეესაბამება, რომლის კითხვისა და ჩაწერის (6) უფლება ან მფლობელს აქვს ან მისი ჯგუფის წევრებს. სხვა მომხმარებლებს კი მხოლოდ კითხვის (4) უფლება.

```
achiko@debian:~$ find . -perm -444 -perm /222 ! -perm /111
```

მოძებნის ყველა ფაილს რომლის კითხვაც ყველას შეუძლია (-perm -444), ცვლილების გაკეთება - ერთ-ერთს (მფლობელს, ჯგუფს ან სხვა მომხმარებელს) მაინც (-perm /222) და შესრულება - არავის (! -perm /111).

```
achiko@debian:~$ find . -perm -4000
```

მოძებნის ფაილებს, რომლებსაც SUID ატრიბუტი აქვს გააქტიურებული.

ახლა ისეთი კრიტერიუმები განვიხილოთ, რომლებიც ფაილის დროის ნიშნულებს (timestamp) იყენებს. ლინუქში ფაილს სულ 4 დროითი ნიშნული აქვს:

mtime	ფაილის შიგთავსში განხორციელებული ბოლო ცვლილების თარიღი. ეს ნიშნული აგტომატურად განახლდება იმ დროზე, როდესაც ფაილს დაგარედაქტირებთ. (მაგ. vi file). ls -l, ნაგულისხმევი მნიშვნელობით, სწორედ ფაილების mtime-ს გვანახებს მექქვე და მეშვიდე სვეტში.
atime	ფაილის შიგთავსის წავითხვის ბოლო თარიღი. ის აგტომატურად განახლდება მას შემდეგ, რაც ფაილს წავიკითხავთ (მაგ: cat file). მის სანახავად შეგვიძლია ls -lu გავუშვათ.
ctime	ფაილის მეტამორფიზმის ბოლო ცვლილების თარიღი. ის აგტომატურად განახლდება მას შემდეგ, რაც ფაილს შეეცვლება უფლებები ან მფლობელი ან სახელი და ა.შ. (მაგ. chmod 644 file). მას ls -lc ბრძანებით ვნახავთ.
crttime	ფაილის შექმნის თარიღი. ეს მახასიათებელი მოგვიანებით დაემატა. შესაბამისად, find ბრძანება ძებნას [ჯერ] ვერ უზრუნველყოფს ამ ნიშნულის მიხედვით. ვერც ls ბრძანებას გამოაქვს ეს მონაცემი. ამ საკითხს მოგვიანებით დავუბრუნდებით.

როგორც გახსოვთ, წინა თავებში touch ბრძანებას ცარიელი ფაილების შესაქმნელად ვიყენებდით, თუმცა არ აღგვინიშნავს მისი მთავარი დანიშნულება. touch გამოიყენება სწორედ ფაილის დროითი მახასიათებლების შესაცვლელად.

```
achiko@debian:~$ ls -l test.txt
-rw-r--r-- 1 achiko achiko 14 Jun 20 15:26 test.txt
achiko@debian:~$ touch -m -t 201801020304 test.txt
```

ასე test.txt-ის mtime-ს დავაყენებთ 2018 წლის 02 იანვრის 03:04-ზე. შევამოწმოთ:

```
achiko@debian:~$ ls -l test.txt
-rw-r--r-- 1 achiko achiko 14 Jan  2 03:04 test.txt
```

„თურმე“ ეს ფაილი ბოლოს ამა წლის 02 იანვრის 03:04-ზე შეგვიცვლია.

```
achiko@debian:~$ touch -a -t 201801020305 test.txt
```

ასე კი test.txt-ის atime-ს დაგაყენებით 2018 წლის 02 იანვრის 03:05-ზე. აქაც გადავამოწმოთ:

```
achiko@debian:~$ ls -lu test.txt
-rw-r--r-- 1 achiko achiko 14 Jan  2 03:05 test.txt
```

„თურმე“ ამ ფაილის შიგთავსი ბოლოს ამა წლის 02 იანვარს 03:05-ზე ვნახეთ.

დაგუბრუნდეთ კვლავ find ბრძანების კრიტერიუმებს.

-mtime n	მიესადაგება იმ ფაილებს, რომლებიც n*24 საათის წინ შეიცვალა. შესაძლებელია, აგრეთვე, -n ან +n გამოვიყენოთ n-ზე ნაკლების ან მეტის აღსანიშნავად.
-atime n	მიესადაგება იმ ფაილებს, რომლებიც n*24 საათის წინ წაიკითხეს.
-ctime n	მიესადაგება იმ ფაილებს, რომლებსაც სტატუსი n*24 საათის წინ შეცვალეს.
-mmin n	მიესადაგება ყველა ფაილს, რომელთა შესაბამისი დროის ნიშნულიც n წუთის წინ შეიცვალა. აქაც შესაძლებელია აგრეთვე -n ან +n გამოვიყენოთ n-ზე ნაკლების ან მეტის აღსანიშნავად.
-newer file	მიესადაგება ყველა ფაილს, რომლის mtime-იც უფრო ახალია ვიდრე file-ის mtime.
-anewer file	მიესადაგება ყველა ფაილს, რომლის atime/ctime უფრო ახალია ვიდრე file-ის mtime.
-cnewer file	

```
achiko@debian:~$ find . -type f -mmin -60
```

მოძებნის ყველა ფაილს, რომელიც შეიცვალა ბოლო 1 საათის (60 წუთის) განმავლობაში.

```
achiko@debian:~$ find . -type f -mtime +5 -mtime -8
```

მოძებნის ყველა ფაილს, რომლებიც შეიცვალა ბოლო 5-8 დღეის განმავლობაში. find ბრძანებას კიდევ ბევრი სხვა კრიტერიუმი აქვს. მათ სანახავად find-ის სახელმძღვანელო გვერდი დაგვეხმარება. man find

როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ, find ბრძანებაში რამდენიმე კრიტერიუმის გამოყენება ნიშნავს იმას, რომ მოძებნილი ფაილები ყველა ამ კრიტერიუმს ერთდროულად უნდა აკმაყოფილებდნენ. თუ გვსურს, რომ მოვძებნოთ ფაილები, რომლებისთვისაც არა ყველა, არამედ ერთ-ერთი კრიტერიუმი დაკმაყოფილდება, მაშინ ლოგიკური ოპერატორები დაგვჭირდება.

-or ოპერატორი **find** ბრძანებაში დოგიკურ ან-ს აღნიშნავს და ორ კრიტერიუმს შორის იწერება. ამ დროს მოიძებნება ყველა ის ფაილი, რომელისთვისაც ან ერთი კრიტერიუმია სამართლიანი ან მეორე. მოკლედ აღინიშნება ასეც -o.

-and დოგიკური დას ნიშნავს, და როგორც უკვე შევნიშნეთ, ნაგულისხმევი მნიშვნელობითაც, სწორედ ისაა გააქტიურებული. ანუ, როდესაც კრიტერიუმებს შორის ოპერატორი საერთოდ არაა მითითებული დოგიკური და იგულისხმება. დოგიკური და მოკლედ ასეც აღინიშნება -a.

-not დოგიკურ უარყოფას აღნიშნავს და კრიტერიუმის წინ იწერება. მოკლედ ასე აღინიშნება !.

(-) - ფრჩხილებით რთული გამოსახულების დაჯგუფება შეგვიძლია. როგორც წესი, **find** კრიტერიუმებს მარცხნიდან მარჯვნივ კითხულობს. ასეთი რიგითობის შესაცვლელად სწორედ გამოსახულების ფრჩხილებში ჩასმა გამოგვადგება. მათ, გამოყენებისას წინ \ უნდა დაგუწეროთ, ასე: \(\)

```
$ find ~ -type f \(\ -name "a*" -or -name "b*" \)
```

ეს ბრძანება მოძებნის ჩვეულებრივი ტიპის ყველა ფაილს, რომლის სახელიც ან a-თი იწყება ან b-თი.

ფრჩხილები რომ არ გამოვიყენოთ:

```
$ find ~ -type f -name "a*" -or -name "b*" 
```

ეს ბრძანება მოგვიძებნის a-თი დაწყებულ ჩვეულებრივი ტიპის ყველა ფაილს ან b-თი დაწყებულ ყველა ფაილს (აქ b-ზე დაწყებული დირექტორიაც შეიძლება მოიძებნოს)

```
$ find ~ \(\ -user 1000 \(\ -name "*box" -or -name "pu*" \) \) ! \(\ -path ".mozilla/*" -o -path ".cache/*" \)
```

ეს ბრძანება მოძებნის ყველა იმ ფაილს, რომელიც ეკუთვნის მოშემარებელს 1000 UID ნომრით და რომელის სახელიც მთავრდება box-ზე ან iwyeb-ის ပუ-ზე, და ამავდროულად, მის სრულ დასახელებაში (იგულისხმება მისი PATH) არ შევა სიტყვა .mozilla/ ან .cache/ (ამით გვსურს, გამოგრიცხოთ .mozilla/ და .cache/ დირექტორიებში ან მათ ქვედირექტორიებში არსებული ფაილები).

find ბრძანებას, იმის გარდა, რომ სხვადასხვა კრიტერიუმებით ეძებს ფაილებს, შეუძლია მოძებნილ ფაილებზე სხვადასხვა ბრძანებით იმიუმედოს.

არსებობს უკვე განსაზღვრული ქმედებები, თუმცა ზოგადი, ტრადიციული გზა ამისთვის ასეთია, **find** ბრძანებას ბოლოში შემდეგი ჩანაწერი უნდა გადავცეთ და ისე გავუშვათ:

```
achiko@debian:~$ find ... -exec cmd '{}' \;
```

სადაც, **cmd**-ის ნაცვლად ის ბრძანება უნდა მივთითოთ, რითაც გვსურს ვიმოქმედოთ მოძებნილ ფაილზე. {} ფიგურული ფრჩხილების ქვეშ მოძებნილი ფაილი იგულისხმება. ; წერტილ-მძიმე ბრძანების დასასრულს ნიშნავს და რადგან ამ სიმბოლოს shell-ში სხვა დატვირთვა აქვს, მას უნდა დაგუვარგოთ თავისი მნიშვნელობა ასე ';' ან ასე \;

```
achiko@debian:~$ find ... -exec cmd '{}' +
```

+ ჩანაწერით მოძებნილი ფაილები ერთმანეთის მიყოლებით ჩაიწერება ერთ ზაზზე და ასე გადაეცემა შესასრულებლად cmd-ს.

მათ შორის განსხვავება ნათლად ჩანს შემდეგი მაგალითიდან:

```
$ find . -name "t*.txt" -exec echo "Result is:" '{}' \;
Result is: ./test2.txt
Result is: ./test.txt
$ find . -name "t*.txt" -exec echo "Result is:" '{}' +
Result is: ./test2.txt ./test.txt
```

```
$ find . -type d -perm 777 -exec chmod 755 '{}' \;
```

ამ ბრძანებას პრაქტიკული დანიშნულება აქვს. ის მოძებნის ისეთ დირექტორიებს, რომლებსაც 777 უფლება აქვს (ყველას ყველა უფლება აქვს) და შეცვლის მას 755-ით (ამით, ჩვენს გარდა, ყველას წაგართმევთ ამ დირექტორიებში ცვლილებების გაკეთების უფლება).

```
$ find /tmp -type f -empty -exec rm -f {} \;
```

წაშლის ყველა ცარიელ ფაილს /tmp-ში.

```
$ find ~ -type f -name "*.txt" -exec mv {} txt_dir/ \;
```

ეს ბრძანება გადაიტანს ყველა txt-ზე დამთავრებულ ფაილს პირადი დირექტორიიდან txt_dir/ დირექტორიაში (რა თქმა უნდა, ის უკვე უნდა არსებობდეს)

```
$ find ~ \( -type f -not -perm 0600 -exec chmod 0600 {} \; \| ) -or \( -type d -not -perm 0700 -exec chmod 0700 {} \; \;
```

ეს ბრძანება პირად დირექტორიაში არსებული ყველა ფაილისა და დირექტორიის უფლებებს შეცვლის და მხოლოდ მფლობელს მისცემს მათზე წვდომის უფლებებს, სხვა დანარჩენს წაგართმევს რაც გააჩნიათ.

find ბრძანების უფრო მეტი შესაძლებლობების სანახავად გაუშვით man find.

12.3 split

მოდით, აზლა ერთი საინტერესო აზალი ბრძანება - split შევისწავოთ. split ბრძანებით შეგვიძლია დიდი ფაილი ნაწილებად დავყოთ. ნაწილებად დაყოფა შეიძლება ზომით ან ზაზების რაოდენობით განვახორციელოთ.

```
achiko@debian:~$ split -b200 lorem.txt
achiko@debian:~$ ls -l
-rw-r--r-- 1 achiko achiko 504 Jun 11 16:33 lorem.txt
...
-rw-r--r-- 1 achiko achiko 200 Jun 22 18:14 xaa
-rw-r--r-- 1 achiko achiko 200 Jun 22 18:14 xab
-rw-r--r-- 1 achiko achiko 104 Jun 22 18:14 xac
```

ამ ბრძანებით `lorem.txt` დაიყოფა 200 ბაიტიან ნაწილებად და დანაყოფებს ავტომატურად დაერქმევა `xaa`, `xab`, `xac` ... მართლაც, თითოეული დანაყოფი 200 ბაიტის ზომისაა, ბოლო ფაილი კი იმ ზომის იქნება, რაც ნაშთად დარჩა.

თუ გვსურს `x`-ის ნაცვლად ჩვენით მივუთითოთ სუფიქსი, მაშინ ის ბრძანებას ბოლოში უნდა მივწეროთ, ასე:

```
achiko@debian:~$ split -b200 lorem.txt Danakopi_
achiko@debian:~$ ls -l Danakopi*
-rw-r--r-- 1 achiko achiko 200 Jun 22 18:31 Danakopi_aa
-rw-r--r-- 1 achiko achiko 200 Jun 22 18:31 Danakopi_ab
-rw-r--r-- 1 achiko achiko 104 Jun 22 18:31 Danakopi_ac
```

შესაძლებელია ანბანური დასახელება ციფრულით შევცვალოთ `-d` იფციის გამოყენებით.

```
achiko@debian:~$ split -b200 -d lorem.txt Danakopi_
achiko@debian:~$ ls -l Danakopi*
-rw-r--r-- 1 achiko achiko 200 Jun 22 18:33 Danakopi_00
-rw-r--r-- 1 achiko achiko 200 Jun 22 18:33 Danakopi_01
-rw-r--r-- 1 achiko achiko 104 Jun 22 18:33 Danakopi_02
```

`split`-ში დიდი ზომის მისათითებლად შესაძლებელია შემდეგი ზომის ერთეულების გამოყენება (ამ ბრძანებაში გათვალისწინებულია 2-ისა და 10-ის ხარისხებიანი ზომის ერთეულები): K, M, G, T, P, E, Z და Y (2-ის ხარისხებისთვის), ხოლო KB, MB, GB, TB, PB, EB, ZB და YB (10-ის ხარისხებისთვის).

```
achiko@debian:~$ split -b1M file
achiko@debian:~$ ls -l Danakopi*
```

ასე, 1 მებიტაიტიანი ზომის დანაყოფებს მივიღებთ.

`-l` ოფცია ხაზების რაოდენობებით დაყოფს ფაილს და არა მითითებული ზომით. ასე:

```
achiko@debian:~$ split -l100 file
```

თითოეულ დანაყოფში შევა ორიგინალი ფაილის ყოველი 100 ხაზი.

`-n` ოფციით კი თანაბარი ზომის დანაყოფებს მივიღებთ. ცხადია, ბოლო დანაყოფში

შეიძლება ნაშთი დაგვრჩეს.

```
achiko@debian:~$ split -n5 file
```

ამბგარად, `file`-ს 5 ტოლ ნაწილად დაგყოფთ.

12.4 echo

`echo` ბრძანება ერთ-ერთი ხშირად გამოყენებადი ბრძანებაა `bash`-ში. როგორც უკვე ვნახეთ, მას გამოაქვს არგუმენტად გადაცემული ტექსტი (პირდაპირი გაგებით ექოსავით იქცევა). რასაც გადასცემ, იმას ბეჭდავს ეკრანზე) და ცვლადის მნიშვნელობა. ისიც ვთქვით, რომ ტექსტები შეიძლება შეიცავდეს სპეციალურ სიმბოლოებს (ე.წ. backslash-escaped characters. ასე იმიტომ ჰქვია, რომ მის წინ „\“ სიმბოლოა წარმოდგენილი). ამ სიმბოლოების დატვირთვა არა რომელიმე ასო-ნიშნის ეკრანზე გამოსახვა, არამედ იმ ფუნქციის შესრულებაა, რაც მისი კოდის ქვეშ იგულისხმება. ამისთვის `echo` ბრძანებას `-e` ოფცია უნდა გადავცეო.

backslash-escaped characters

\a	სისტემური ხმოვანი სიგნალის გამოტანა (ე.წ. BEL ⁷).
\b	ერთი სიმბოლოს წაშლა მარჯვნიდან მარცხნივ (იგივეა, რაც „backspace“ კლავიშზე დაჭრა).
\c	ამ სიმბოლოს შემდეგ არსებული ტექსტის წაშლა.
\f	ახალ გვერდზე გადასვლა და ამ სიმბოლოს შემდეგ არსებული ტექსტით ხაზის დაწყება (ე.წ. form feed ან page break).
\n	ამ სიმბოლოს შემდეგ არსებული ტექსტის ახალ ხაზზე გადატანა (new line).
\t	ჰორიზონტალური ტაბულაცია (horizontal tab).
\v	ვერტიკალური ტაბულაცია (vertical tab).
\r	ამ სიმბოლოს შემდეგ არსებული ტექსტის გადაწერა იმავე ხაზის დასაწყისიდან (carriage return).
\\\	თავად „\“ სიმბოლო.
\Onnn	8 ბიტიანი ასო-ნიშანი, რომლის მნიშვნელობა რვაობით წარმოდგენაში არის nnn (3 რვაობითი სიმბოლო).
\xHH	8 ბიტიანი ასო-ნიშანი, რომლის მნიშვნელობა თექვსმეტობით წარმოდგენაში არის HH (2 თექვსმეტობითი სიმბოლო).
\uHHHH	უნიკოდის (ISO/IEC 10646) ასო-ნიშანი, რომლის მნიშვნელობა თექვსმეტობით წარმოდგენაში არის HHHH (4 თექვსმეტობითი სიმბოლო).

მოდით, მაგალითებით ვნახოთ ამ სპეციალური სიმბოლოების მნიშვნელობა. სადემონსტრაციოდ ავიღოთ ერთ-ერთი აფორიზმი „ვეფხისტყაოსნიდან“.

⁷bell code საკონტროლო კოდი თავდაპირველად გამოიყენებოდა პატარა ელეტრომექანიკურ ზარზე სიგნალის გადასაცემად, ბეჭდვის დროს ხაზის ბოლოს მისანიშნებოდად და ახალი შეტყობინების მოსვლისას.

```
$ echo "ბოროტსა სძლია კეთილმან, არსება მისი გრძელია!"  
ბოროტსა სძლია კეთილმან, არსება მისი გრძელია!
```

ყურადღება მიაქციეთ იმას, რომ backslash-escaped სიმბოლოების გამოყენებისას, ისინი ბრჭყალებმი (ან აპოსტროფებს შორის) აუცილებლად უნდა მოვაქციოთ და, ამავდროულად, echo ბრძანებას -e უნდა გადავცეთ. მათ გარეშე მხოლოდ ამ კოდების აღმნიშვნელი ასო-ნიშნები გამოისახება ეკრანზე.

```
$ echo -e "ბოროტსა \nსძლია \nკეთილმან, \nარსება \nმისი \nგრძელია!"  
ბოროტსასძლიაკეთილმან,არსებამისიგრძელია!  
$  
$ echo -e "ბოროტსა სძლია კეთილმან, \nარსება მისი გრძელია!"  
ბოროტსა სძლია კეთილმან,  
არსება მისი გრძელია!  
$  
$ echo -e "ბოროტსა \tსძლია \tკეთილმან, \nარსება \tმისი \tგრძელია!"  
ბოროტსა სძლია კეთილმან,  
არსება მისი გრძელია!  
$  
$ echo -e "ბოროტსა სძლია კეთილმან, \rარსება მისი გრძელია!"  
არსება მისი გრძელია!ან,  
$  
$ echo -e "ბოროტსა სძლია კეთილმან, \cარსება მისი გრძელია!"  
ბოროტსა სძლია კეთილმან, $
```

მოდით, ახლა ვნახოთ თუ როგორ სრულდება echo ბრძანებით თვლის სხვადასხვა წარმოდგენაში მოცემული ASCII ასო-ნიშნების კოდები. ავიღოთ ascii-ს სახელმძღვანელო გვერდიდან ასო-ნიშნების რვაობითი და თექვსმეტობითი კოდები და ვცადოთ:

```
achiko@debian:~$ man ascii  
ASCII(7)          Linux Programmer's Manual          ASCII(7)  
  
NAME  
    ascii - ASCII character set encoded in octal, decimal,  
           and hexadecimal  
  
DESCRIPTION  
    ASCII is the American Standard Code for Information  
    Interchange. It is a 7-bit code. Many 8-bit codes  
    (e.g., ISO 8859-1) contain ASCII as their lower half.  
    The international counterpart of ASCII is known as ISO  
    646-IRV.  
  
    The following table contains the 128 ASCII characters.  
  
    C program '\X' escapes are noted.
```

Oct	Dec	Hex	Char		Oct	Dec	Hex	Char	

000	0	00	NUL '\0'	(null character)	100	64	40	@	
001	1	01	SOH	(start of heading)	101	65	41	A	
002	2	02	STX	(start of text)	102	66	42	B	
003	3	03	ETX	(end of text)	103	67	43	C	
004	4	04	EOT	(end of transmission)	104	68	44	D	
005	5	05	ENQ	(enquiry)	105	69	45	E	
006	6	06	ACK	(acknowledge)	106	70	46	F	
007	7	07	BEL	'\a'	(bell)	107	71	47	G
010	8	08	BS	'\b'	(backspace)	110	72	48	H
011	9	09	HT	'\t'	(horizontal tab)	111	73	49	I
012	10	0A	LF	'\n'	(new line)	112	74	4A	J
...									

ამ ცხრილიდან ჩანს, რომ „A“ ასო-ნიშნის რვაობით კოდია „101“, ზოლო თექვსმეტობითი „41“. გაჩვენოთ, თუ როგორ გამოიტანს ამ კოდს echo ბრძანება.

```
achiko@debian:~$ echo -e "\0101"
A
achiko@debian:~$ echo -e "\x41"
A
achiko@debian:~$ echo -e "\0115\0111\0123\0110\0113\0101"
MISHKA
```

ყველაფერი რიგზეა. აზლა, მოდით, უნიკოდის ცხრილიდან გამოვიტანოთ ქართული ანბანური დამწერლობის ასო-ნიშნები. მასში მოცემულია როგორც მხედრული (თანამედროვე ანბანი), ასევე ნუსხური (ნუცური, ნუსხა-ნუცური, კუთხოვანი) და ასომთავრული (ნუცური ასომთავრული, მრგვლოვანი) დამწერლობის სახეები. უნიკოდის ცხრილი შეგიძლიათ ნახოთ <https://unicode-table.com> ვებ-გვერდზე ან <https://unicode.org/charts/>-ზე ან სხვაგან.

```
achiko@debian:~$ echo -e "\u10AO \u10A1 \u10A2 \u10A3 \u10A4"
ც ყ კ ო გ
achiko@debian:~$ echo -e "\u10D0 \u10D1 \u10D2 \u10D3 \u10D4"
ა ბ გ დ ე ვ
achiko@debian:~$ echo -e "\u2D00 \u2D01 \u2D02 \u2D03 \u2D04"
თ ყ უ ძ ლ
```

echo ბრძანებაში, -e ოფციისგან განსხვავებით, -E ოფცია, პირიქით, ბლოკავს სპეციალური სიმბოლოების ფუნქციების შესრულებას. -n ოფცია ბოლო ახალ ხაზზე გადასვლის სიმბოლოს შლის.

```
achiko@debian:~$ echo -E "\u10AB \u10A8 \u10B8 \u10A9 \u10AO"
\u10AB\u10A8\u10B8\u10A9\u10AO
```

```
achiko@debian:~$ echo -e "\u10AB \u10A8 \u10B8 \u10A9 \u10A0"
𩏱𩏲𩏳𩏴𩏵
achiko@debian:~$ echo -ne "\u10AB \u10A8 \u10B8 \u10A9 \u10A0"
𩏱𩏲𩏳𩏴𩏵achiko@debian:~$
```

`echo`-ს გარდა, გვაქვს იმავე ფუნქციის სხვა ბრძანებაც - `printf`. ის მოგვიანებით დაემატა ლინუქს სისტემებს და, `echo`-სგან განსხვავებით, მას შეუძლია ფორმატირებული გამოსახულება დაბეჭდოს სტანდარტულ გამოსასავლელზე. ის დაპროგრამების C ენიდან გამომდინარეობს და, შესაბამისად, მისი ეს შესაძლებლობა უფრო მეტად დაპროგრამების დროსაა გამოსადეგი. ჩვენ მას სკრიფტების დაწერისას გამოვიყენებთ და დეტალურად მაშინ დავუბრუნდებით.

ზოგადი სინტაქსის თვალსაზრისით, `printf` ბრძანებას ეკრანზე გამოაქვს არგუმენტად გადაცემული ტექსტი და ისიც იგებს სპეციალურ სიმბოლოებს.

```
$ printf "ბოროტსა სძლია კეთილმან, არსება მისი გრძელია!"
ბოროტსა სძლია კეთილმან, არსება მისი გრძელია!$
$ printf "ბოროტსა \013სძლია \011კეთილმან, \012არსება მისი გრძელია!\n"
ბოროტსა
სძლია კეთილმან,
არსება მისი გრძელია!
```

12.5 xargs

როდესაც ერთი ბრძანების მეორსთან გადაბმა გვსურს, `xargs` ბრძანება ძალიან სასარგებლო შეიძლება აღმოჩნდეს. ზოგადად, `xargs` კითხულობს მონაცემებს სტანდარტული შესასვლელიდან, ამუშავებს და მათზე ასრულებს მოცემულ ბრძანებას, ნაგულისხმევი მნიშვნელობით `/bin/echo`-ს. მოკლედ, შეგვიძლია ვთქვათ, რომ `xargs` თავად ქმნის ბრძანებათა წაზს.

```
achiko@debian:~$ xargs
Gamarjoba,
Georgia
Gamarjoba, Georgia
```

ასე, `xargs`-ს კლავიატურიდან გადავიცით მონაცემები (მონაცემების შეტანა `Ctrl^d` კლავიშების კომბინაციით დავასრულეთ), რომლებიც დამუშავდა (ერთ ზაზშე განთავსდა) და რადგანაც სხვა ბრძანება მითითებული არ იყო, `/bin/echo`-თი ეკრანზე გამოვიდა ერთხაზიანი ჩანაწერი.

მსგავს შედეგს მივიღებთ შემდეგ მაგალითშიც:

```
achiko@debian:~$ ls | xargs
cities.txt cmd.sed cmd.txt countries.txt dates.txt Desktop distros.txt
Documents Downloads GPL-3 hidden.txt LICENSE.txt lorem5.txt lorem.txt
Music names.txt newfile.txt new.txt Pictures Public sizes.txt Templates
test2.txt test.txt tmp Tux.jpg TXT versions.txt Videos
```

ამ შემთხვევაში xargs-ს სტანდარტულ შესასვლელზე გადავეცით `ls` ბრძანების სტანდარტულ გამოსასვლელზე მიღებული მონაცემები, რომლებიც ერთ ხაზში გამოისახა ეკრანზე.

xargs-ით მარტივად შეგვიძლია სისტემაში არსებული მომწმარებლის სია კომპაქტურად, ერთ ხაზში გამოვიტანოთ:

```
achiko@debian:~$ cat /etc/passwd | cut -d: -f1 | sort | xargs  
achiko _apt avahi backup bin colord daemon Debian-exim Debian-gdm dnsmasq  
games geoclue gnats irc list lp mail man messagebus news nobody proxy pulse  
root rtkit saned speech-dispatcher sshd sync sys systemd-bus-proxy systemd-  
network systemd-resolve systemd-timesync usbmux uucp www-data
```

xargs ბრძანების ქცევა -n ოფციით ნათლად ჩანს ამ მაგალითიდან:

```
achiko@debian:~$ echo ერთი ორი სამი ოთხი ხუთი | xargs  
ერთი ორი სამი ოთხი ხუთი  
achiko@debian:~$ echo ერთი ორი სამი ოთხი ხუთი | xargs -n 2  
ერთი ორი  
სამი ოთხი  
ხუთი
```

-n ოფციით ბრძანებათა ხაზს მაქსიმუმ ორი პარამეტერი გადაგეცით არგუმენტად. შესაბამისად, ჯამში 3 ბრძანებათა ხაზი შეიქმნა.

თუ xargs-ს სხვა ბრძანებას მივუწერთ, მის მიერ დამუშავებულ მონაცემებს ამ ბრძანებას გადავცემთ არგუმენტად. მოდით, კვლავ მაგალითებს მივმართოთ.

```
achiko@debian:~$ ls *.txt | xargs wc  
      5      10     49 cities.txt  
      5      11     51 countries.txt  
      ...  
     12      12     53 versions.txt  
372  2149  14874 total
```

ამ ბრძანებით მიმდინარე დირექტორიაში ვეძებთ `txt` გაფართოების მქონე ყველა ფაილს და მათი სახელებით შემდგარ ხაზს არგუმენტად გადავცემთ `wc` ბრძანებას. შესაბამისად, ის სათითაოდ გამოიტანს ყველა ფაილში შემავალი ხაზების, სიტყვებისა და ასო-ნიშნების რაოდენობას.

xargs ბრძანების გარეშე სულ სხვა შედეგს მივიღებთ:

```
achiko@debian:~$ ls *.txt | wc  
527    4128    135489
```

ამ ჩანაწერით `ls *.txt`-ის შედეგი, როგორც ასო-ნიშნების ნაკადი, გადავცით `wc` ბრძანებას სტანდარტულ შესასვლელში და მანაც, დათვალა თუ რამდენი ხაზი, სიტყვა და ბაიტი შედის ამ ნაკადში. ანუ, თუ `cmd1 | cmd2` ჩანაწერით `cmd1` ბრძანების სტანდარტულ გამოსასვლელზე მიღებული ნაკადი გადაეცემა `cmd2` ბრძანებას სტანდარტულ შესასვლელზე,

cmd | xargs cmd2 ჩანაწერით cmd1 ბრძანების სტანდარტულ გამოსასვლელზე მიღებული ნაკადი cmd2 ბრძანებას მიეწოდება როგორ ერთ ხაზზე განთავსებული არგუმენტ(ებ)ი.

ახლა, კიდევ ერთი მაგალითი მოვიყვანოთ. ვთქვათ, ერთი ფაილის შიგთავსში (a.txt) ჩაწერილია სხვა ფაილის სრული გზა (/home/achiko/tmp/b.txt) და გვსურს ამ უკანასკნელის შიგთავსის გამოტანა ეკრანზე.

```
achiko@debian:~$ cat a.txt | cat
/home/achiko/tmp/b.txt
achiko@debian:~$ cat a.txt | xargs cat
/home/achiko/tmp/b.txt FILE CONTENT
```

პირველ შემთხვევაში, cat ბრძანებას სტანდარტულ შესასვლელზე გადავეცით ნაკადი /home/achiko/tmp/b.txt და სტანდარტულ გამოსასვლელზე მისი ასლი დაგვიბრუნა. მეორე შემთხვევაში, კი cat-ს არგუმენტად გადავეცით /home/achiko/tmp/b.txt და რადგან ეს არგუმენტი ფაილის დასახელებაა, შედეგად მისი შიგთავსი მივიღეთ ეკრანზე.

ასეთი ამოცანის დროს შესაძლებელია, აგრეთვე, სულ სხვა მიდგომა - ბრძანების შეცვლა შედეგით (command substitution) - გამოვიყენოთ. ამ დროს თავად ბრძანება ჩანაცვლდება თავისივე სტრანდარტული გამოსასვლელით. ამისთვის ბრძანება უნდა მოვათავსოთ \$(...) ან `...` კონსტუქციაში.

```
achiko@debian:~$ cat $(cat a.txt)
/home/achiko/tmp/b.txt FILE CONTENT
achiko@debian:~$ cat `cat a.txt`
/home/achiko/tmp/b.txt FILE CONTENT
```

შესაძლებელია, აგრეთვე, ბრძანების შეცვლა ბრძანების შეცვლაში რამდენმჯერმე გამოვიყენოთ (nested command substitution). ამ დროს, უმჯობესია პირველი ფორმა გამოვიყენოთ, რადგან მეორე ფორმაში შიდა მკვეთრ მახვილებს წინ ბექსლები უნდა მივუწეროთ.

```
achiko@debian:~$ cat $(cat $(cat a.txt))
achiko@debian:~$ cat `cat \`cat a.txt \``
```

მოდით, დავუბრუნდეთ xargs ბრძანებას და find-თან ერთად კომბინაციაში განვიხილოთ. მაგალითად, მოვძებნოთ test დირექტორიაში მყოფი ის დირექტორიები, რომელთა სახელიც „a“ ასო-ნიშნით იწყება და წაგშალოთ ისინი. ასეთი ამოცანა მარტივად კეთდება მშოლოდ find ბრძანებითაც (-exec-ის გამოყენებით), თუმცა ამ ჯერზე xargs ბრძანება დავიხმაროთ.

ჯერ შევქმნათ ასეთი დირექტორიები:

```
achiko@debian:~$ mkdir -p test/{a1,a2,"a3 a4"}
achiko@debian:~$ ls -l test
total 12
drwxr-xr-x 2 achiko achiko 4096 Aug 13 12:37 a1
drwxr-xr-x 2 achiko achiko 4096 Aug 13 12:37 a2
```

```
drwxr-xr-x 2 achiko achiko 4096 Aug 13 12:37 a3 a4
```

რადგან `test` დირექტორია არ არსებობდა და გვსურდა, ისიც შექმნილიყო და, ამავდროულად, მასში სხვა ქვე-დირექტორიებიც, ამიტომ გამოვიყენეთ `-p`, `--parents` ოფცია.

ახლა კი წაგშალოთ:

```
achiko@debian:~$ find test/ -type d -name "a*" | xargs rm -rf
```

ერთი შეხედვით, ეს ბრძანება საკმარისია, თუმცა თუ შევამოწმებთ, ვნახავთ, რომ `test` დირექტორია ცარიელი არ არის. არ წაიშალა მხოლოდ ის დირექტორია, რომლის დასახელებაშიც გამოტოვების სიმბოლოა გამოყენებული.

```
achiko@debian:~$ ls test
a3 a4
```

ამ ხარგების გამოსასწორებლად `find` ბრძანებაში `-print0` ოფცია უნდა გამოვიყენოთ. ის უზრუნველყოფს, რომ სტანდარტულ გამოსასვლელზე გამოსული ფაილების სრული დასახელებები ნულოვანი ასო-ნიშნით იყვნენ ერთმანეთისგან გამოყოფილნი და არა ახალ ხაზზე გადატანის სიმბოლოთი, როგორც ეს, ნაგულისხმევი მნიშვნელობით, `-print` ოფციის დროს ხდება. ეს სამუალებას აძლევს სხვა ბრძანებებს სწორად აღიქვან ის ფაილები, რომელთა დასახელებებშიც უხილავი ასო-ნიშნები (მაგალითად, ახალ ხაზზე გადასხვლა ან სხვა) შედის. `xargs` ბრძანებამაც ისინი კორექტულად რომ აღიქვას, `-0` ოფცია უნდა მივუთითოთ. ასე:

```
achiko@debian:~$ find test/ -type d -name "a*" -print0 | xargs -0 rm -rf
achiko@debian:~$ ls test
achiko@debian:~$
```

ახლა, შევეცადოთ ფაილ(ები)ი ვაკოპიროთ ერთდროულად რამდენიმე დირექტორიაში.

```
achiko@debian:~$ cd test/ && mkdir d{1,2}; touch f{1,2}
achiko@debian:~$ ls -F
d1/ d2/ f1 f2
achiko@debian:~$ echo d1 d2 | xargs -n 1 cp -v f1 f2
'f1' -> 'd1/f1'
'f2' -> 'd1/f2'
'f1' -> 'd2/f1'
'f2' -> 'd2/f2'
achiko@debian:~$ ls d1
f1 f2
achiko@debian:~$ ls d2
f1 f2
```

`ls` ბრძანების `-F`, `--classify` უზრუნველყოფს უკეთეს ზიღვადობას, სხვდაბვა ტიპის

ფაილების ერთმანეთისგან გამორჩევას. მაგალითად დირექტორიის ტიპის ფაილს ბოლოში მიუწერს „/“-ს, მაღალსახმობს „@“-ს და ა.შ. `xargs` ბრძანების `-n`, `--max-args=` ოფცია კი თითო ბრძანებათა ხაზზე არგუმენტის რაოდენობას აღნიშნავს.

როდესაც ბრძანებას სხვადასხვა მოხაცემს ვაწვდით, სინამდვილეში არ ჩანს, ეს ბრძანება მას სტანდარტულ შესასვლელზე მიიღებს თუ არგუმენტად. `xargs` ბრძანების გამოყენებით, ცალსახად ვსაზღვრავთ, რომ მონაცემებს არგუმენტად ვაწვდით ბრძანებას. მოვიყვანოთ მაგალითი:

```
achiko@debian:~$ ls *.txt | grep LICENSE
LICENSE.txt
achiko@debian:~$ ls *.txt | xargs grep LICENSE
file1.txt:PYTHON SOFTWARE FOUNDATION LICENSE VERSION 2
file1.txt:1. This LICENSE AGREEMENT is between the Python Software
file2.txt:PYTHON SOFTWARE FOUNDATION LICENSE VERSION 2
file2.txt:1. This LICENSE AGREEMENT is between the Python Software
LICENSE.txt:PYTHON SOFTWARE FOUNDATION LICENSE VERSION 2
LICENSE.txt:1. This LICENSE AGREEMENT is between the Python Software
...
...
```

პირველი ბრძანებით ვეძებთ ისეთ ტექსტურ ფაილებს, რომელთა დასახელებაშიც შედის „LICENSE“ გამოსახულება, ხოლო მეორე ბრძანებით თვითონ ტექსტური ფაილების შიგთავსში ვეძებთ იმ ხაზებს, სადაც „LICENSE“ გამოსახულება შედის.

12.6 expand, unexpand

ლინუქსში ფაილების შიგთავსზე მუშაობისას, მათი დამუშავებისას შეიძლება წშირად შეგვხვდეს სიტუაცია, როდესაც ტაბულაციის ნაცვლად ცარიელ სიმბოლოს ვისურვებდით გვქონდა და პირიქით. ტექსტების დამუშავების ბევრი ბრძანებისთვის მნიშვნელოვანია სვეტებს შორის გამყოფი ასო-ნიშნის ცოდნა. სწორედ ამიტომ, ლინუქსში არსებობს ბრძანება `expand`, რომელსაც ტექსტში გამოყენებული ტაბულაციების ცარიელ სიმბოლოდ გარდაქმნა შეუძლია.

მოდით, მაგალითები მოვიშველიოთ. შევქმნათ ფაილი, სადაც გამოვიყენებთ ტაბულაციებს. ხაზში სვეტებს შორის 1, 2 და 3 ცალი ტაბულაცია გავაქვს ჩასმული:

```
achiko@debian:~$ cat test1.txt
one      two          three           four
```

გადავაქციოთ ტაბულაციები გამოტოვების სიმბოლოდ:

```
achiko@debian:~$ expand test1.txt
one      two          three           four
```

ერთი შეხედვით, თითქოს შედეგი იგივეა, თუმცა ეს ასე არ არის. `expand` ბრძანება, ნაგულისხმევი მნიშვნელობით, ტაბულაციაში გულისხმობს 8 ცარიელ სიმბოლოს. ამიტომაც ვიღებთ ვიზუალურად მსგავს შედეგს ტაბულაციების ცარიელ სიმბოლოებად გარდაქმნისას. უკეთ რომ დავინახოთ ეს ყველაფერი, მოდით, 1 ტაბულაცია 1 (და არა 8) დაშორების სიმბოლოდ გადავაქციოთ. ამისთვის `-t` ოფცია უნდა გამოვიყენოთ, ასე:

```
achiko@debian:~$ expand -t1 test1.txt
one two three four
```

თვალსაჩინოებისთვის `cat` ბრძანებაც გამოგვადგება შესაბამისი ოფციებით (რომ გვანახოს ტაბულაციები, სწვა უზილავი სიმბოლოები და ზაბის დაბოლოება).

```
achiko@debian:~$ cat -vet test1.txt
one^Itwo^I^Ithree^I^I^four$
```

ასე, ტაბულაციები „^I“ სიმბოლოებად გადაკეთდა. `-vet` ოფციების ნაცვლად, მოკლედ შეგვიძლია `-A` ოფციაც გამოვიყენოთ.

```
achiko@debian:~$ expand test1.txt > test2.txt
achiko@debian:~$ cat -A test2.txt
one      two           three                  four$
```

მივიღეთ ლოგიკური შედეგი.

`unexpand` ბრძანება `expand`-ის შებრუნებულად იქცევა. ის ცვლის ცარიელ სიმბოლოებს ტაბულაციებად. `-a`, `--all` ოფციით ყველა ცარიელ სიმბოლოს გადააქცევს ტაბულაციად.

```
achiko@debian:~$ unexpand -a test2.txt > test3.txt
achiko@debian:~$ cat -A test{1,2,3}.txt
one^Itwo^I^Ithree^I^I^four$
one      two           three                  four$
one^Itwo^I^Ithree^I^I^four$
```

ასე, ყველაფერი ნათლად გამოჩნდა.

სწვადასწვა ბრძანების დემონსტრირებისას სწვადასწვა სატესტო ფაილს ვქმნიდთ ხოლმე. ყოველ ჯერზე ახალი ფაილი რომ არ შევქმნათ და ასე არ „დაგბინძუროთ“ ჩვენი დირექტორია, შეგვიძლია ძელი სატესტო ფაილები გამოვიყენოთ. უბრალოდ მასში ძელი შიგთავსი უნდა წავშალოთ და ახალი სასურველი შიგთავსი ჩავწეროთ. ფაილის შიგთავსის წაშლა მარტივია. შეგვიძლია სასურველ ტექსტურ რედაქტორში (მაგალითად `vi`-ში) გაგხსნათ ფაილი და ხელით წავშალოთ ის, თუმცა ძალიან დიდი ზომის ფაილის შემთხვევაში, ეს საქმე გაცილებით მეტ დროს წაიღებს, თუ მოკლე გზები არ იცით. მოდით, განვიხილოთ ისინი.

ლინუქსში, როგორც ვასტენეთ, `/dev` დირექტორიაში გვაქვს `null` დასახელების მქონე „მოწყობილობა“ სადაც, ძირითადად, არასასურველ შეტყობინებებს გადავამისამართებთ ხოლმე. ეს „მოწყობილობა“ სპეციალური ტიპის ფაილს წარმოადგენს და მასში რაც მოხვდება, ყველაფერი იშლება. მოკლედ რომ ვთქვათ, მასში არაფერი წერია. შესაბამისად, შეგვიძლია, მისი შიგთავსი გადავაწეროთ ფაილს, ასე:

```
achiko@debian:~$ cat /dev/null > test3.txt
achiko@debian:~$ ls -l test3.txt
-rw-r--r-- 1 achiko achiko 0 Aug 15 17:02 test3.txt
```

აგრეთვე, შეგვიძლია პირდაპირ `cp` ბრძანება გამოვიყენოთ.

```
achiko@debian:~$ cp /dev/null test3.txt
```

შეგვიძლია echo ბრძანებითაც ვიმოქმედოთ.

```
achiko@debian:~$ echo "" > test3.txt      # ან
achiko@debian:~$ echo > test3.txt
achiko@debian:~$ ls -l test3.txt
-rw-r--r-- 1 achiko achiko 1 Aug 15 17:03 test3.txt
```

ასე ფაილის შიგთავსი სრულიად არ განულდება, რადგან echo ბრძანების შესრულება დილაკზე დაჭერის ექვივალენტია, რომელიც ავტომატურად ახალ ზაზშე გადასვლას იწვევს. ამის თავიდან ასაცილებლად შეგვიძლია, -n ოფცია გამოვიყენოთ:

```
achiko@debian:~$ echo -n "" > test3.txt      # ან
achiko@debian:~$ printf "" > test3.txt
achiko@debian:~$ ls -l test3.txt      # ორივე შემთხვევაში ზომა განულდება
-rw-r--r-- 1 achiko achiko 0 Aug 15 17:04 test3.txt
```

vi რედაქტორში თუ გვაქვს გასსნილი ფაილი, მარტივად შეგვიძლია, ასე მოვიქცეთ:

```
achiko@debian:~$ vi test3.txt
~
~
~
:1,$d
```

ერთ-ერთი სხვა ზერხი ასეთია: შეგვიძლია, ნებისმიერი ისეთი ბრძანება გამოვიყენოთ, რომელიც წარმატებით სრულდება და ეკრანზე არაფერს ბეჭდავს. ჩვენ შეოღოდ ამ ბრძანების სტანდარტული გამოსასვლელის ფაილისკენ გადამისამართება დაგვჭირდება. ერთ-ერთი ასეთი ბრძანება „: “ ან ბრძანება true.

```
achiko@debian:~$ : > test3.txt
achiko@debian:~$ true > test3.txt
```

ფაილის შიგთავსის განულების ყველაზე მარტივი მეთოდი შემდეგია:

```
achiko@debian:~$ > test3.txt
```

ამ ზერხით „არაფერს“, null-ს, არარსებულ ობიექტს ვამისამართებთ ფაილისკენ.

გვაქვს ერთი საინტერესო ბრძანებაც, რომლითაც იმ ზომის ფაილს ვქმნით, რა ზომისაც გვსურს. ეს ბრძანებაა truncate. ის უფრო ზოგადი დანიშნულების არის, ვიდრე ჩვენ მიერ დასასული ამოცანა.

```
achiko@debian:~$ truncate -s 0 test3.txt
-rw-r--r-- 1 achiko achiko 0 Aug 15 17:05 test3.txt
achiko@debian:~$ truncate -s 5G test3.txt
-rw-r--r-- 1 achiko achiko 5368709120 Aug 15 17:05 test3.txt
```

თუ არ არსებობს არგუმენტად გადაცემული ფაილი, ის შეიქმნება. `-s` ოფციით კი ზომის მითითება ხდება. შესაბამისად, ამ ბრძანებით ნებისმიერ ზომის ფაილის შექმნა წამიერად შეგვიძლია. `truncate` ბრძანება ქმნის ე.წ. Sparse⁸ ფაილებს. სწორედ ამიტომ არის, რომ `truncate`-ით შექმნილი დიდი ზომის ფაილები დისკის დაკავებულობას არ ცვლის (შეგვიძლიათ `df` ბრძანებით გადაამოწმოთ).

12.7 fmt, nl

`fmt` ბრძანება ტექსტური ფაილების ფორმატირებასა და ოპტიმიზაციას უზრუნველყოფს. ეს ყველაფერი ხელითაც შეიძლება გაკეთდეს, თუმცა, როდესაც დიდ ტექსტს ეხება საქმე, იქ `fmt` ბრძანება დიდ მნიშვნელობას იძენს. იხილეთ მისი ზოგიერთი სასარგებლო ოფცია:

<code>-w, --width=</code>	მიუთითებს ხაზზე რამდენი ასო-ნიშანი შეიძლება დაეტიოს. ნაგულისხმევი მნიშვნელობით, ეს 75-ია (ქართული ტექსტისთვის 3-ჯერ ნაკლებია)
<code>-t, --tagged-paragraph</code>	უკეთესი კითხვადობისთვის გამოყოფს აბზაცს.
<code>-s, --split-only</code>	უკეთესი კითხვადობისთვის გამოყოფს გრძელ ხაზებს.
<code>-u, --uniform-spacing</code>	აერთგვაროვნებს ტექსტს. სიტყვებს შორის სვამს მაქსიმუმ ერთ გამოტოვებას, ხოლო წინადადებებს შორის კი 2-ს.

```
achiko@debian:~$ cat lorem2.txt
```

 Lorem ipsum dolor sit amet, consectetur adipiscing elit. Nulla hendrerit
 leo at dolor eleifend viverra. Proin arcu arcu, dictum sit amet interdum
 quis, elementum lobortis sem. Aenean at dignissim lectus, tristique
 egestas felis. Nulla eleifend massa nec ipsum varius facilisis. Interdum
 et malesuada fames ac ante ipsum primis in faucibus. Sed tincidunt eros
 ut egestas dignissim. Aliquam erat volutpat. Nam in ornare dui. Integer
 id nulla vehicula, pretium est sed, vulputate libero. Donec ultricies
 turpis id facilisis tincidunt. Proin nulla sem, faucibus id tempor eget,
 ultrices at lorem. Fusce sed eros in ligula lacinia commodo ut vitae
 quam. Mauris rutrum lorem dignissim condimentum tempus.

```
achiko@debian:~$ cat lorem2.txt | fmt -tu -w 50
```

 Lorem ipsum dolor sit amet, consectetur
 adipiscing elit. Nulla hendrerit leo at dolor
 eleifend viverra. Proin arcu arcu, dictum
 sit amet interdum quis, elementum lobortis

⁸Sparse file არის ისეთი ფაილი, რომლის შიგთავსის დიდი ნაწილიც ცარიელია. ასეთი ფაილების დისკზე ეფექტურად განსათავსებლად, მათი შიგთავსის ცარიელი ბაიტების შენახვის სანაცვლოდ, წარმოდგენილია მეტამონაცემი, რომელიც დისკზე დამატებით ბლოკებს არ იგავებს.

sem. Aenean at dignissim lectus, tristique
 egestas felis. Nulla eleifend massa nec
 ipsum varius facilisis. Interdum et malesuada
 fames ac ante ipsum primis in faucibus. Sed
 tincidunt eros ut egestas dignissim. Aliquam
 erat volutpat. Nam in ornare dui. Integer id
 nulla vehicula, pretium est sed, vulputate
 libero. Donec ultricies turpis id facilisis
 tincidunt. Proin nulla sem, faucibus id tempor
 eget, ultrices at lorem. Fusce sed eros in
 ligula lacinia commodo ut vitae quam. Mauris
 rutrum lorem dignissim condimentum tempus.

ბრძანება nl-ს უზრუნველყოფს სტანდარტული გამოსახვლელის ხაზების დანომრვას.

```
achiko@debian:~$ cat lorem.txt | nl
1 Lorem ipsum dolor sit amet, consectetur adipiscing elit.
2 Nam ultricies elit at cursus iaculis.
3 Nunc suscipit lacus egestas ullamcorper efficitur.
...
achiko@debian:~$ cat lorem.txt | nl -w1      # ნუმერაციის სვეტის პოზიციაა 1
1 Lorem ipsum dolor sit amet, consectetur adipiscing elit.
2 Nam ultricies elit at cursus iaculis.
3 Nunc suscipit lacus egestas ullamcorper efficitur.
...
achiko@debian:~$ cat lorem.txt | nl -w4      # ნუმერაციის სვეტის პოზიციაა 4
1 Lorem ipsum dolor sit amet, consectetur adipiscing elit.
2 Nam ultricies elit at cursus iaculis.
3 Nunc suscipit lacus egestas ullamcorper efficitur.
...
achiko@debian:~$ cat lorem.txt | nl -i5      # ნუმერაციის ინტერვალია 5
1 Lorem ipsum dolor sit amet, consectetur adipiscing elit.
6 Nam ultricies elit at cursus iaculis.
11 Nunc suscipit lacus egestas ullamcorper efficitur.
16 Maecenas hendrerit sapien suscipit tincidunt egestas.
...
```

nl ბრძანების დამატებითი შესაძლებლობები შეგიძლიათ მის სახელმძღვანელო გვერდზე ნაწოთ.

12.8 od

ბრძანება od ლინუქსში გამოიყენება ფაილის შიგთავსის სტვადასტვა ფორმატში გამოსატანად. ეს ბრძანება სასარგებლოა ლინუქსის სკრიფტების გამოსაკვლევად, რათა მასში არასასურველი სიმბოლო ან ცვლილება დავაფიქსიროთ. მისი სინტაქსი მარტივია. ნაგულისხმევი მნიშვნელობით, მას შიგთავსი რვაობით წარმოდგენაში (-o ოფციით) გამოაქვს. შესაძლებელია, აგრეთვე, გამოვიყენოთ ათობითი (-i ოფციით) სისტემა, თექვსმეტობითი (-x ოფციით) სისტემა, სიმბოლური წარმოდგენა (-c ოფციით) ან სხვა.

```

achiko@debian:~$ echo "lorem ipsum" | od
0000000 067554 062562 020155 070151 072563 005155
0000014
achiko@debian:~$ echo "lorem ipsum" | od -d
0000000 28524 25970 8301 28777 30067 2669
0000014
achiko@debian:~$ echo "lorem ipsum" | od -x
000000000 6f6c 6572 206d 7069 7573 0a6d
0000014
achiko@debian:~$ echo "lorem ipsum" | od -c
0000000 l o r e m i p s u m \n
0000014

```

პირველი სვეტი წარმოადგენს ბაიტების წანაცვლებას. მისი წარმოდგენაც შეგვიძლია სხვადასხვა ფორმატში (-Ax თექვსმეტობითი, -Ao რვაობითი, -Ad ათობითი, -An პირველი სვეტის გარეშე).

მოდით, ახლა შევიტანოთ ერთ-ერთი უხილავი სიმბოლო ფაილში და ვნახოთ, თუ როგორ გამოისახება ის ეკრანზე ლინუქსის ბრძანებებით. მაგალითისთვის ავიღოთ იმავე ხაზის დასაწყისზე გადასვლის სიმბოლო (carriage return, \r). ის უხილავი სიმბოლოა. თუ მისი ჩასმა vi რედაქტორით გზსურს უნდა დაგაჭიროთ **Ctrl^v** **Ctrl^m** კლავიშების კომბინაციას თანმიმდევრობით. შედეგად ^M სიმბოლოებს დავინახავთ ტექსტში.

```

achiko@debian:~$ vi invisible.txt
Gamarjoba Geor^Mgia
achiko@debian:~$ cat invisible.txt
giaarjoba Geor

```

ფაილის შიგთავსის გამოტანისას შედეგიც შესაბამისი მივიღეთ. carriage return კოდი შესრულდა და რეალური შიგთავსის ნაწილი დაიფარა. სწორედ ასეთ დროს უნდა გამოვიყენოთ ბრძანება, რომ დავინახოთ ფაილის რეალური შიგთავსი.

```

achiko@debian:~$ cat invisible.txt | od -Ad -c
0000000 G a m a r j o b a G e o r \r g
0000016 i a \n
0000019

```

აქ უკვე ჩანს, რომ მე-15 ბაიტში ნამდვილად carriage return კოდია ჩასმული. cat -vet invisible.txt ბრძანებითაც შეგვეძლო იმის ნახვა, რომ ფაილში უხილავი სიმბოლოა ჩასმული, თუმცა კონკრეტულად რომელი - ვერ გავიგებდით.

უხილავი სიმბოლოები შეგვიძლია tr ბრძანებით მარტივად წაგშალოთ, ასე:

```

achiko@debian:~$ cat invisible.txt | tr -dc '[[:print:]]' > visible.txt
achiko@debian:~$ cat visible.txt
Gamarjoba Georgia

```

ამ ბრძანების შერელედ გამოყენება სახითათოა. ამით სასარგებლო უხილავი

სიმბოლოებიც წაიშლება (მაგალითად ახალ ზაზშე გადასვლა).

სხვა მაგალითიც ვნახოთ:

```
achiko@debian:~$ printf "\014Ga\013mar\013jo\013ba \012Geor\013gia\n "
```

```
Ga
mar
jo
ba
Geor
gia
achiko@debian:~$
```

```
$ printf "\014Ga\013mar\013jo\013ba \012Geor\013gia\n " | od -c
00000000  \f   G   a   \v   m   a   r   \v   j   o   \v   b   a       \n   G
00000020  e   o   r   \v   g   i   a   \n
0000030
```

როგორც წესი, ტექსტურ რედაქტორებში ასო-ნიშნების ტექსტში შეყვანას შესაბამის ღილაკებზე დაგერით ვახორციელებთ, თუმცა, როგორც ვნახეთ, შესაძლებელია სიმბოლოების ჩაწერა მათი კოდური წარმოდგენის მითითებითაც. სწორედ ეს ხერხი გვაძლევს იმის საშუალებას, რომ უხილავი სიმბოლოები შევიტანოთ ტექსტში. vi რედაქტორში ეს მარტივად არის შესაძლებელი. ამისთვის საკმარისია, ვიცოდეთ სიმბოლოს კოდი რვაობით, თექვსმეტობით ან უნიკოდის წარმოდგენაში. მაგალითისთვის აგილოთ ვერტიკალური ტაბულაცია. მისი რვაობითი კოდია 013, თექვსმეტობითი 0B, ხოლო უნიკოდში კი წარმოდგენილია 000B კოდით. vi რედაქტორში **[Ctrl^V]** კლავიშების კომბინაციის შემდეგ უნდა ავტოიფოთ **[o]** + **[013Oct]** (რვაობითი წარმოდგენის კოდი) ან **[x]** + **[OBHex]** (თექვსმეტობითის კოდი) ან **[u]** + **[OOOB_U]** (უნიკოდის კოდი) კომბინაცია.

მოდით, ვცადოთ. აგილოთ გვლავ invisible.txt ფაილი და „Gamarjoba Georgia“ საზრი, „Ga“-ს შემდეგ ავკრიფოთ **[Ctrl^V]** + **[o]** + **[013Oct]**, „mar“-ს შემდეგ **[Ctrl^V]** + **[x]** + **[OBHex]** და „jo“-ს შემდეგ **[Ctrl^V]** + **[u]** + **[OOOB_U]**. ეკრანზე ასეთი სიმბოლოები გამოიისახება. cat ბრძანებით მისი შიგთავსის ნახვისას კი ეს კოდები შესრულდება:

```
achiko@debian:~$ vi invisible.txt
Ga^Kmar^Kjo^Kba Georgia
achiko@debian:~$ cat invisible.txt
Ga
mar
jo
ba Georgia
```

ეს მეთოდი უნივერსალურია და მისი გამოყებება ნებისმიერი (არა მარტო უხილავი) სიმბოლოების მოსაცემად შეიძლება. ეს მაშინ ზდება აქტუალური, როგორც უცხო ასო-ნიშნის ასაკრეფად შესაბამისი ენის კლავიატურის დრაივერი არ გვაქვს დაყენებული სისტემაში.

12.9 date, cal

ბრძანება **date**, როგორც თვითონ სიტყვა მიგვითითებს, თარიღს გვიჩვენებს.

```
achiko@debian:~$ date
```

ამ ბრძანებამ გამოიტანა კვირის დღე, თარიღი, დროის სარტყელი და წელი. მართალია, ამ ბრძანებას ტექსტების დამუშავებასთან დიდი არაფერი საერთო არ აქვს, მაგრამ ის ხშირად გამოიყენება ფაილის დასახელების განსაზღვრისას. ძალიან მოსახერხებელია, როდესაც ფაილის დასახელებაში მისი შექმნის დრო შედის. **date**-ის სხვადასხვა ფორმატით არგუმენტის გადაწოდებით დროის ცალკეული ელემენტების გამოტანა შეგვიძლია. მხოლოდ მიმდინარე წელი, თვე, საათი და ა.შ.

მოდით ვნახოთ რამდენიმე ელემენტი, რისი გამოტანაც შეუძლია ამ ბრანებას:

%H	მიმდინარე საათი.
%M	მიმდინარე წუთი.
%S	მიმდინარე წამი.
%a	კვირის დღე (შემოკლებული ფორმით).
%B	თვის სახელი (შემოკლებული ფორმით).
%d	თვის დღე (1..31 ფორმატით).
%m	თვე (1..12 ფორმატით).
%j	წლის დღე (1..365 ფორმატით).
%Y	მიმდინარე წელი.
%s	ეპოქიდან ⁹ გასული წამების რაოდენობა.

ამ ელემენტების გამოტანისას წინ აუცილებლად „+“ ნიშანი უნდა წარუმძღვაროთ. ასე:

```
achiko@debian:~$ date +%Y          # მხოლოდ მიმდიმარე წელი გამოგვაქვს  
2018  
achiko@debian:~$ ps aux > process_$(date +%Y%m%d%H%M%S).txt  
achiko@debian:~$ ls  
...  
process_20180727162943.txt
```

ამ ბრძანებით კონკრეტული დროის პროცესების მონაცემებს ვინახავთ ფაილში, რომლის დასახელებაში შესაბამისი დრო არის მოცემული: წელი, თვე, რიცხვი, საათი, წუთი და წამი.

date ბრძანებას **-d** (--date) ოფციით შეუძლია გვანახოს თარიღი გარკვეულ დრომდე ან შემდეგ. მაგალითად:

⁹Unix-ის მსგავს სისტემებში ოპოქა არის Unix ოპერაციული სისტემის შექმნის დროს დროის ათვლის საწყისი წერტილი. ათვლა იწყება 1970 წლის 1 იანვრიდან წამებით. ეპოქა ცნობილია სხვა ტერმინებითაც, როგორიცაა: POSIX დრო ან Unix-ის დრო.

```

achiko@debian:~$ date -d '5 days'          # თარიღი 5 დღეში
Wed Aug 1 16:45:38 +04 2018
achiko@debian:~$ date -d '5 days ago'       # თარიღი 5 დღის წინ
Sun Jul 22 16:57:01 +04 2018
achiko@debian:~$ date +%A -d '18 oct 2010'    # 18.10.2010-ის კვირის დღე
Monday

```

date ბრძანებას -u (---utc, --universal) ოფციით გამოაქვს UTC (Coordinated Universal Time) დრო. სადღესოდ UTC დროის სტანდარტად არის აღიარებული. მისი წინანდელი სტანდარტი იყო გრინვიჩის მერიდიანის დრო (GMT (Greenwich Mean Time)), ახლა GMT მხოლოდ დროის სარტყელს წარმოადგენს. UTC დრო სინქრონიზირდება საერთაშორისო ატომურ დროზე, რომელიც დაფუძნებულია 400 მაღალი სიზუსტის ატომურ საათზე და ასტრონომიულ დროზე, რომელიც, თავის მხრივ, დაფუძნებულია მზის სისტემაში დედამიწის ტრიალზე.

```

achiko@debian:~$ date -u
Fri Jul 27 13:13:04 UTC 2018
achiko@debian:~$ date
Fri Jul 27 17:13:05 +04 2018

```

date ბრძანებით შესაძლებელია დროის შეცვლა კომპიუტერზე. თუმცა, ამისთვის ადმინისტრატორის უფლებებია საჭირო. აზალი დასაყენებელი დრო არგუმენტად ასეთი ფორმატით უნდა გადავცეთ: MMDDhhmmYY[.ss] (თვე, დღე, საათი, წუთი, წელი, .წამი), წამების სიზუსტე ნებაყოფლობითია და შეგვიძლია არ მივუთითოთ. ამის გარდა, ბევრი სხვაგვარი ფორმატის მითითებაც შესაძლებელია.

```

achiko@debian:~# date 010214152015.34
Fri Jan 2 14:15:34 +04 2015

```

date ბრძანების გარდა, დროის დასაყენებლად სხვა ხერხებიც არსებობს. ზოგადად, კომპიუტერში დროის შესახებ დეტალურ განხილვას მოგვიანებით დავუბრუნდებით.

cal ბრძანებით მიმდინარე თვის კალენდარი გამოდის ეკრანზე. Debian 11 (Bullseye) დისტრიბუტივში **cal** ბრძანება ნაგულისხმევი მნიშვნელობით აღარაა წარმოდგენილი. ან **bsdmainutils** პაკეტი უნდა დააინსტალიროთ (**apt-get install bsdmainutils**), ან მის ნაცვლად **ncal** ბრძანება შეგვიძლიათ გამოიყენოთ.

მთლიანი წლის კალენდრის ნახვა -y ოფციით არის შესაძლებელი. თუ კონკრეტული წლის კალენდრის ნახვა გვსურს, მაშინ არგუმენტად შესაბამისი წელი უნდა მივუთითოთ.

```

achiko@debian:~$ cal
      July 2018
Su Mo Tu We Th Fr Sa
 1  2  3  4  5  6  7
 8  9 10 11 12 13 14
15 16 17 18 19 20 21
22 23 24 25 26 27 28
29 30 31

```

```
achiko@debian:~$ cal 1121
```

1121

January

Su	Mo	Tu	We	Th	Fr	Sa
						1
2	3	4	5	6	7	8
9	10	11	12	13	14	15
16	17	18	19	20	21	22
23	24	25	26	27	28	29
30	31					

February

Su	Mo	Tu	We	Th	Fr	Sa
						1
6	7	8	9	10	11	12
13	14	15	16	17	18	19
20	21	22	23	24	25	26
27	28					

March

Su	Mo	Tu	We	Th	Fr	Sa
						1
6	7	8	9	10	11	12
13	14	15	16	17	18	19
20	21	22	23	24	25	26
27	28	29	30	31		

April

Su	Mo	Tu	We	Th	Fr	Sa
						1
3	4	5	6	7	8	9
10	11	12	13	14	15	16
17	18	19	20	21	22	23
24	25	26	27	28	29	30

May

Su	Mo	Tu	We	Th	Fr	Sa
						1
8	9	10	11	12	13	14
15	16	17	18	19	20	21
22	23	24	25	26	27	28
29	30	31				

June

Su	Mo	Tu	We	Th	Fr	Sa
						1
5	6	7	8	9	10	11
12	13	14	15	16	17	18
19	20	21	22	23	24	25
26	27	28	29	30	31	

July

Su	Mo	Tu	We	Th	Fr	Sa
						1
3	4	5	6	7	8	9
10	11	12	13	14	15	16
17	18	19	20	21	22	23
24	25	26	27	28	29	30
31						

August

Su	Mo	Tu	We	Th	Fr	Sa
						1
7	8	9	10	11	12	13
14	15	16	17	18	19	20
21	22	23	24	25	26	27
28	29	30	31			

September

Su	Mo	Tu	We	Th	Fr	Sa
						1
4	5	6	7	8	9	10
11	12	13	14	15	16	17
18	19	20	21	22	23	24
25	26	27	28	29	30	

October

Su	Mo	Tu	We	Th	Fr	Sa
						1
2	3	4	5	6	7	8
9	10	11	12	13	14	15
16	17	18	19	20	21	22
23	24	25	26	27	28	29

November

Su	Mo	Tu	We	Th	Fr	Sa
						1
6	7	8	9	10	11	12
13	14	15	16	17	18	19
20	21	22	23	24	25	26
27	28	29	30			

December

Su	Mo	Tu	We	Th	Fr	Sa
						1
4	5	6	7	8	9	10
11	12	13	14	15	16	17
18	19	20	21	22	23	24
25	26	27	28	29	30	31

როგორც ჩანს, დიდგორის ბრძოლა (1121 წლის 12 აგვისტო) პარასკევ დღეს მოუგია
დავით აღმაშენებელს :)

030 13

რეგულარული გამოსახულება

ე თავში ჩვენ განვიხილავთ ტექსტებთან მანიპულირების ინსტრუმენტებს. როგორც უკვე აღვნიშნეთ, Unix-ის მსგავს სისტემებში ტექსტურ მონაცემებს დიდი დატვირთვა აქვს. სწორედ ასეთი ინსტრუმენტია რეგულარული გამოსახულება (regular expression, მოკლედ regexp ან regex). ის წარმოადგენს სტრუქტურულ ჩანაწერს, შაბლონს, რომელიც ტექსტებში გარკვეული ბლოკის გამოსაცნობად გამოიყენება. მისი შემადგენელი თითოეული ასო-ნიშანი ან მეტასიმბოლობა, რომელსაც სპეციალური მნიშვნელობა აქვს, ან ჩვეულებრივი სიმბოლო, რომელსაც პირდაპირი მნიშვნელობა აქვს.

რეგულარული გამოსახულებები წშირად გამოიყენება საძიებო სისტემებში, ტექსტურ რედაქტორებში, ლექსიკულ ანალიზში, და ზოგადად, დაპროგრამების ბევრ ენაში ტექსტებთან სამუშაოდ. ლინუქსში ბრძანებათა ხაზის ბევრ ბრძანებას აქვს რეგულარული გამოსახულების მხარდაჭერა. ჩვენ სწორედ ამ მიმართულებით განვიხილავთ მას. ერთი შეხედვით, ეს ყველაფერი ჰგავს ბრძანებათა ხაზში ჩვენთვის უკვე კარგად ნაცნობ მაგენერირებელ სიმბოლოებს, რომლებიც ფაილების სრული დასახელების შესავსებად გამოიყენება, თუმცა რეგულარული გამოსახულება გაცილებით დიდ მასშტაბს ეწება. ის ყველა ინსტრუმენტსა თუ დაპროგრამების ენაში შეიძლება ერთხაირი არ იყოს და შესაძლებელია, პატარა ნაირსხვაობით ხასიათდებოდეს. ჩვენ ამ თავში მზოლოდ POSIX სტანდარტით განსაზღვრული რეგულარული გამოსახულებით შემოვთარგლებით.

13.1 grep

ერთ-ერთი ყველაზე სასარგებლო და წშირად გამოყენებადი ბრძანება, რომელიც რეგულარულ გამოსახულებებს იყენებს, არის ბრძანება grep. მისი დასახელება მოდის „global regular expression print“-დან. grep-ით შეგვიძლია მოვნაზოთ მისი სტანდარტული შესასვლელიდან ის ხაზები, რომლების მოსაძებნ შაბლონს დაემთხვევა.

მაგალითისთვის ავიღოთ ერთ-ერთი ტექსტური ფაილი /usr/share/common-licences დირექტორიიდან.

```

achiko@debian:~$ cp /usr/share/common-licences/GPL-3 .
achiko@debian:~$ grep "GNU" GPL-3
      GNU GENERAL PUBLIC LICENSE
The GNU General Public License is a free, copyleft license for
the GNU General Public License is intended to guarantee your freedom to
GNU General Public License for most of our software; it applies also to
Developers that use the GNU GPL protect your rights with two steps:
"This License" refers to version 3 of the GNU General Public License.
...

```

ეს ბრძანება არგუმენტად გადაცემულ ფაილის შიგთავსში მოძებნის და გამოიტანს ყველა იმ ხაზს, რომლებიც შეიცავს გამოსახულება GNU-ს. ბრძანებაში GNU ბრჭყალებში გვაქვს მოცემული, თუმცა ბრჭყალების გარეშეც შეიძლება გავუშვათ ეს ბრძანება, რადგან GNU გამოსახულება სპეციალურ ასო-ნიშნებს არ შეიცავს.

უკეთესი ზილვადობისთვის შეგვიძლია მოსაძებნ გამოსახულებას ეკრანზე გამოტანისას გამოკვეთილი ფერი მივცეთ --color ოფციით. ასე უკეთ დავინახავთ და დაგრწმუნდებით, რომ ხაზი გამოსახულებას შეიცავს.

```

achiko@debian:~$ grep --color "GNU" GPL-3
      GNU GENERAL PUBLIC LICENSE
The GNU General Public License is a free, copyleft license for
the GNU General Public License is intended to guarantee your freedom to
GNU General Public License for most of our software; it applies also to
Developers that use the GNU GPL protect your rights with two steps:
"This License" refers to version 3 of the GNU General Public License.
...

```

წმირად, ის სიტყვა, გამოსახულება, რომლის მოძებნაც გვსურს, ტექსტში ზოგგან დიდი ასოებით არის მოცემული, ზოგგან პატარა ან შერეული ასოებით. თუ გვსურს, რომ გამოსახულება მოვძებნოთ ისე, რომ მის დიდ და პატარა ასოებს ყურადღება არ მიექცეს, მაშინ -i (--ignore-case) ოფცია უნდა გამოვიყენოთ.

```

achiko@debian:~$ grep --color -i "license" GPL-3
      GNU GENERAL PUBLIC LICENSE
of this license document, but changing it is not allowed.
The GNU General Public License is a free, copyleft license for
The licenses for most software and other practical works are designed
the GNU General Public License is intended to guarantee your freedom to
...

```

როგორც ვხედავთ, ამ ბრძანებამ გამოგვიტანა ის ხაზები, სადაც license ჩაწერილია დიდი ან პატარა ასოებით. შერეული ვარიანტიც რომ ყოფილიყო, მასაც გამოიტანდა.

დიდ ტექსტში გამოსახულების მოძებნისას წმირად სასარგებლოა, ვიცოდეთ იმ ხაზების ნომრები, რომლებიც გამოსახულებას შეიცავენ. -n (--line-number) ოფციით, მოძებნილ ხაზებთან ერთად, ეკრანზე მათი ნუმერაციაც გამოჩნდება.

```
achiko@debian:~$ grep -n GNU GPL-3
1:                               GNU GENERAL PUBLIC LICENSE
10:  The GNU General Public License is a free, copyleft license for
15:the GNU General Public License is intended to guarantee your freedom to
...
...
```

ეკრანზე გამოსახულების შემცელი ხაზი გამოდის, თუმცა კონტექსტის უკეთ გასაგებად, სასურველია მოძებნილი ხაზის წინა და შემდეგი ხაზების დანახვაც. ამ შესაძლებლობას grep ბრძანება უზრუნველყოფს -A, -B და -C ოფციებით.

```
achiko@debian:~$ grep -A3 GNU GPL-3
```

ეს ბრძანება გამოიტანს ხაზებს, რომლებიც GNU-ს შეიცავენ და დამატებით, ამ ხაზების შემდეგ 3 ხაზს.

```
achiko@debian:~$ grep -B3 GNU GPL-3
```

ეს კი ხაზებს, რომლებიც GNU-ს შეიცავენ და დამატებით, ამ ხაზების წინა 3 ხაზს.

```
achiko@debian:~$ grep -C3 GNU GPL-3
```

ხოლო ეს ბრძანება დამატებით წინა და შემდეგ 3 ხაზსაც.

-A, -B და -C ოფციებს გრძელი ფორმატის ექვივალენტური ჩანაწერები აქვს. ესენია: --after-context=N, --before-context=N და --context=N.

ზოგ შემთხვევაში, შეიძლება გამოსახულების გამორიცხვა დაგვჭირდეს ხაზებიდან. ანუ, იმ ხაზების მოძებნა, რომლებიც, პირიქით, არ შეიცავენ მოსაძებნ გამოსახულებებს. -v (--invert-match) ოფციით სწორედ შებრუნებული ხაზები გამოვა.

```
achiko@debian:~$ grep -v GNU GPL-3
```

როგორც ვთქვით, ეკრანზე გამოტანილი არცერთი ხაზი არ შეიცავს GNU გამოსახულებას.

რიგ შემთხვევებში, უფრო მეტად ხაზების რაოდნობა გვაინტერესებს და არა თვითონ ის ხაზები, რომლებიც ამ გამოსახულებას შეიცავენ. ასეთ სიტუაციაში, შეგვიძლია, ხაზები wc ბრძანებას დავათვლევინოთ, თუმცა grep-ის -c (--count) ოფცია უზრუნველყოფს ხაზების რაოდნობის დათვლას.

```
achiko@debian:~$ grep -c GNU GPL-3
```

19

grep-ით გამოსახულების მოძებნა შესაძლებელია არა მხოლოდ ერთი ფაილის შიგთავსში, არამედ იმდენში, რამდენ ფაილსაც გადაცემთ ბრძანებას არგუმენტად.

```
achiko@debian:~$ grep GNU LICENSE.txt GPL-3
...
LICENSE.txt:previously distributed under the GNU General Public License
GPL-3:The GNU General Public License does not permit incorporating
GPL-3:the library. If this is what you want to do, use the GNU Lesser
...
...
```

შეგვიძლია ფაილების ერთობლიობა *-თაც მივუთითოთ.

```
achiko@debian:~$ grep GNU TXT/*
```

ასე, GNU გამოსახულება TXT/ დირექტორიაში არსებულ ყველა ფაილში მოიძებნება. თუ გვსურს GNU გამოსახულება ქვედირექტორიებში არსებულ ფაილებშიც რეკურსურად მოიძებნოს, მაშინ -r ოფცია უნდა გამოვიყენოთ.

```
achiko@debian:~$ grep -r GNU .
...
GPL-3:GNU General Public License, you may choose any version
./TXT/foobar.txt:passing these types as a comma-separated list (GNU ext
...
...
```

რეკურსიული ძებნისთვის -R ოფციის გამოყენებაც შეგვიძლია. განსხვავებით -r-სგან, -R-ით მაღლა გამოიყენება.

ასეთი მიდგომით, grep ბრძანება ეკრანზე გამოიტანს ამ გამოსახულების შემცველ ხაზებს, შესაბამისი ფაილის დასახელებებთან ერთად. შედეგად, გამოსავალი გადატვირთული იქნება. ამიტომ შეგვიძლია, მხოლოდ ფაილების სიის გამოტანით შემოვიფარგლოთ. ამისთვის -l (--file-with-matches) ოფცია უნდა გამოვიყენოთ.

```
achiko@debian:~$ grep -Rl GNU .
...
./TXT/foobar.txt
./LICENSE.txt
./GPL-3
...
```

-w ოფციის გამოყენებით შეგვიძლია, მოვძებნოთ ის ხაზები, რომლებიც კონკრეტულ სიტყვას შეიცავს.

```
achiko@debian:~$ grep -w ipsum lorem.txt
Lorem ipsum dolor sit amet, consectetur adipiscing elit.
Praesent sollicitudin ipsum vel pharetra gravida.
```

ეს ბრძანება გამოიტანს იმ ხაზებს, რომლებიც შეიცავს სიტყვას ipsum-ს. ეს ხაზები ეკრანზე -w ოფციის გარეშეც გამოვიდოდა, თუმცა დამატებით ის ხაზებიც გამოვა, სადაც ასო-ნიშნების ასეთი წყობა ipsum სხვა სიტყვის შემადგენელი ნაწილიცაა.

უპე ვახსენეთ, რომ grep-ის შედეგით ზანდაბან ეკრანი საკმაოდ იტვირთება. -m იფციით ეკრანზე ჩვენთვის სასურველი პირველი შემხვედრი ზაზების რაოდენობა გამოვა. სასურველი რაოდენობა არგუმენტად უნდა გადავცეთ -m იფციას.

```
achiko@debian:~$ grep -m 2 GNU GPL-3
GNU GENERAL PUBLIC LICENSE
The GNU General Public License is a free, copyleft license for
```

-o იფციით შესაძლებელია ეკრანზე მხოლოდ მოძებნილი გამოსახულება გამოვიდეს და არა მისი შემცველი მთლიანი ზაზი.

```
achiko@debian:~$ grep -o GNU GPL-3
GNU
GNU
...
```

ერთი შეზედვით, ახალი არაფერი მივიღეთ, ეკრანზე გამოვიდა მხოლოდ მოსაძებნი გამოსახულება, რომელიც ჩვენ თვითონ მივუთითეთ ბრძანებას, თუმცა -o იფციის გამოყენებით შეგვიძლია დავითვალოთ რამდენჯერაა გამოყენებული გამოსახულება ფაილში. არ აგერიოთ -c იფციაში, რომელიც იმ ზაზების რაოდენობას ითვლის, რომელიც შეიცავს გამოსახულებას და არა თავად გამოსახულებების რაოდენობას (შესაძლებელია გამოსახულება ზაზში რამდენჯერმე იყოს გამოორებული). -o იფციის მნიშვნელობა კიდევ უკეთ გამოჩნდება რეგულარული გამოსახულების გამოყენების დროს, მაშინ, როდესაც მოსაძებნ გამოსახულებაში ჩვეულებრივი სიმბოლოების გარდა მეტასიმბოლოებსაც ჩავწერთ. მოდით, დეტალურად შევისწავლოთ ეს მატასიმბოლოები. დავიწყოთ!

grep ბრძანებაში შესაძლებელია გამოვიყენოთ როგორც ძირითადი რეგულარული გამოსახულების ჩანაწერი (BRE – basic regular expression), ასევე გაფართოებული რეგულარული გამოსახულების ჩანაწერი (ERE – extended regular expression).

ძირითად რეგულარულ გამოსახულებებში შემდეგი მეტასიმბოლოები არსებობს:

ძირითადი რეგულარული გამოსახულების (BRE) მეტასიმბოლოები

^ ეს მეტასიმბოლო მხოლოდ ზაზის დასაწყისში მოძებნის გამოსახულებას.

მაგ: ^Mishka იმ ზაზებს აღნიშნავს, რომდებიც Mishka-თი იწყება.

\$ ეს მეტასიმბოლო ზაზის ბოლოში ეძებს გამოსახულებას.

მაგ: Mishka\$ იმ ზაზებს აღნიშნავს, რომლებიც Mishka-ზე მთავრდბა.

. წერტილი აღნიშნავს ერთ ნებისმიერ ასო-ნიშანს.

მაგ: M.shka-ს შეიძლება შეესაბამებოდეს Mishka, Mashka და ა.შ.

* ეს მეტასიმბოლო შეიძლება მიეწეროს ნებისმიერ ასო-ნიშანს და ის ამ სიმბოლოს ნულჯერ ან ბევრჯერ გამეორებას ნიშნავს.

მაგ: ab*c გამოსახულებით მოიძებნება: abc, abbc, abbbc ... და ac-ც, რადგან b*, როგორც აღვნიშნეთ, b-ს ნულჯერ გამეორებასაც ნიშნავს.

\ ეს სიმბოლო, როგორც ზოგადად შელში, უკარგავს მნიშვნელობას მეტასიმბოლოგებს.

მაგ: `tree\.` მოძებნის `tree.-`ს და არა `trees`, რადგან წერტილმა დაკარგა თავისი მნიშვნელობა და როგორც ჩვეულებრივი სიმბოლო ისე აღიქმება.

[] კვადრატულ ფრჩხილებში წარმოდგენილ ასო-ნიშნებიდან ის აღნიშნავს ნებისმიერ მათგანს.

მაგ: `[abc]`-თი აღინიშნება ან `a` ან `b` ან `c` ან `a` და `b` ან `a` და `c` ან `a-ც`, `b-ც` და `c-ც`. კვადრატული ფრჩხილებით, როგორც უპგე შელიდან ვიცით, შეიძლება მოცეს ასო-ნიშანთა ერთობლიობა ინტერვალით ან კლასით. მაგ: ინტერვალი `[b-g]` აღნიშნავს `b`-დან `g`-ს ჩათვლით ერთ-ერთ სიმბოლოს. კვადრატული ფრჩხილების დასაწყისში ჩაწერილი სიმბოლო `^` კი დანარჩენი ასო-ნიშნების გარდა, სხვა ასო-ნიშნებს აღნიშნავს. მაგ: `[^abc]` `a-ს`, `b-სა` და `c-ს` გარდა, სხვა ასო-ნიშნებს გულისხმობს. ასე რომ, ყურადღება მიაქციეთ, რომ კვარდატულ ფრჩხილებსა და მის გარეთ ჩაწერილ `^` სიმბოლოს სხვადასხვა მნიშვნელობა აქვს.

ინტერვალის გარდა, როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ, `grep`-ს ესმის POSIX კლასები¹.

ასო-ნიშანთა POSIX კლასები

`[:lower:]` ლათინური ანბანის პატარა ასო-ნიშნები. იგივეა, რაც `a-z`.

`[:upper:]` ლათინური ანბანის დიდი ასო-ნიშნები. იგივეა, რაც `A-Z`.

`[:digit:]` ციფრები. იგივეა, რაც `0-9`.

`[:alpha:]` ლათინური ანბანის ასო-ნიშნები. იგივეა, რაც `A-Za-z` ან `[:upper:] [:lower:]`.

`[:alnum:]` ლათინური ანბანის დიდი და პატარა ასოები და ციფრები. იგივეა, რაც `0-9A-Za-z` ან `[:alpha:] [:digit:]`.

`[:word:]` სიტყვის ფორმირებისთვის გამოსაყენებელი ასო-ნიშნები. იგივეა, რაც `A-Za-z0-9_` ან `[:alnum:]`.

`[:blank:]` გამოტოვება და ტაბულაცია. იგივეა, რაც `\t`.

`[:space:]` გამოტოვება, ახალ ხაზზე გადასვლა, პორტონტალური და გერტიკალური ტაბულაცია, იმავე ხაზის დასაწყისზე გადასვლა, ახალ გვერდზე გადასვლა. იგივეა, რაც `\t\n\r\f\v`.

`[:punct:]` პუნქტუაციის ნიშნები. მასში შედის შემდეგი სიმბოლოები: `! "#$%&`()*,-.:/;<=>?@[\]^_{}~`

`[:graph:]` ზილული სიმბოლოები ანუ ის სიმბოლოები, რაც გრაფიკულად გამოისახება.

`[:print:]` ზილული სიმბოლოები და გამოტოვება. იგივეა, რაც `[:graph:]`.

`[:cntrl:]` კონტროლის სიმბოლოები. ისინი უხილავი სიმბოლოებია. იგივეა, რაც `\x00-\x1F\x7F`.

`[:xdigit:]` თექსტმეტობითი სისტემის ასო-ნიშნები. იგივეა, რაც `0-9A-Fa-f`.

¹POSIX კლასი არის წინასწარ განსაზღვრული ასო-ნიშანთა ნაკრები.

იმისთვის, რომ `grep` ბრძანებას კლასი მივუთითოთ მისი შემადგენელი ერთ-ერთი სიმბოლოს მოსაძებნად, ეს კლასი, თავის მხრივ, კიდევ უნდა ჩავსვათ კვადრატულ ფრჩხილებში. ასე: `[:lower:]`, `[:digit:]` და ა.შ.

დაიმაზნოვოთ!

უმჯობესია გამოიყენეთ POSIX კლასები, ვიდრე კვადრატულ ფრჩხილებში მოცემული ინტერვალი, რადგან ეს უკანასკნელი დამოკიდებულია სისტემაში გააქტიურებულ ლოკალიზაციის პარამეტრებზე (მოიცემა `locale` ბრძანებით). მაგ. ლათინური პატარა ასოების აღსანიშნავად გამოიყენეთ `[:lower:]` და არა `[a-z]`!

გაფართოებული რეგულარული გამოსახულების (ERE) მეტასიმბოლოები

- + ეს მეტასიმბოლო შეიძლება, მიეწეროს ნებისმიერ ასო-ნიშანს და ის ამ სიმბოლოს ერთხელ ან ბევრჯერ გამოირებას ნიშნავს.

მაგ: `ab+c`-თი მოიძებნება: `abc`, `abbc`, `abbcc`. აქ გამოირიცხება `ac`.

- ? ეს მეტასიმბოლო შეიძლება, მიეწეროს ნებისმიერ ასო-ნიშანს და ის ამ სიმბოლოს ერთხელ ან ნულჯერ გამოირებას ნიშნავს.

მაგ: `ab?c`-ით მოიძებნება: `abc` და `ac`.

- | ამ მეტასიმბოლოთი ალტერნატივის ჩაწერაა შესაძლებელი.

მაგ: `Mishka|Nini|Ioane` აღნიშნავს `Mishka`-ს ან `Nini`-ს ან `Ioane`-ს.

- () ფრჩხილებში მოთავსება დაჯგუფებას ნიშნავს.

მაგ: `(a|b)c` ნიშნავს ან `ac`-ს ან `bc`-ს. ფრჩხილების გარეშე კი `a|bc` გამოსახულებაში იგულისხმება ან `a` ან `bc`.

- { } ფიგურულ ფრჩხილებში რიცხვი იწერება და ასეთი ჩანაწერი მის წინ მდგომი ასო-ნიშნის ამ რიცხვჯერ გამოირებას ნიშნავს.

{n} ასო-ნიშნის ზუსტად თ-ჯერ გამეორებაა. მაგ: `a{5}` ნიშნავს `aaaaa`-ს.

{n,} ასო-ნიშნის თ-ჯერ ან მეტჯერ გამეორებაა. მაგ: `a{2,}` არის `aa`, `aaa`, `aaaa` ...

{,m} ასო-ნიშნის მაქსიმუმ თ-ჯერ გამეორებაა. მაგ: `ba{,3}b` არის `bb`, `bab`, `baab` ან `baaab`

{n,m} ასო-ნიშნის თ-დან მ-ჯერ გამეორებაა. მაგ: `a{2,4}` არის `aa`, `aaa` ან `aaaa`

ყურადღება მიაქციეთ, რომ ასეთი ფორმა ეძებს წინ მიწერილი ერთი ასო-ნიშნის გამეორებას. თუ გვსურს, რომ რამდენიმე ასო-ნიშნის, სიტყვის გამეორება გეძებოთ, მაშინ ასო-ნიშანთა ასეთი გაერთიანება უნდა დაგაჯგუფოთ.

მაგ: `Io{2,4}` ნიშნავს `Ioo`-ს, `Iooo`-ს ან `Ioooo`-ს, ხოლო `(Io){2,4}` ნიშნავს `IoIo`, `IoIoIo`-ს ან `IoIoIoIo`-ს.

\b, \B \b მეტასიმბოლოთი განვსაზღვრავთ სიტყვა რა გამოსახულებით დაიწყოს (ან დამთავრდეს) ანუ აღინიშნება სიტყვის კიდე. რეგულარულ გამოსახულებაში სიტყვად მოიაზრება მხოლოდ ანბანის ასოები ან ციფრები და ან ქვედა ტირე (...). \B მეტასიმბოლოთი კი პირიქით - განვსაზღვრავთ სიტყვა რა გამოსახულებით არ უნდა დაიწყოს (ან არ უნდა დამთავრდეს) ანუ სიტყვის შუა ნაწილი აღინიშნება და არა კიდე. მაგ:

\bMishka\b ჩანაწერით მოიძებება ის ხაზი, სადაც შედის სიტყვა Mishka.

\bMishka\B შეესაბამება სიტყვას, მაგალითად Mishkasia, რადგან ეს სიტყვა იწყება გამოსახულებით Mishka და არ მთავრდება იმავე გამოსახულებით Mishka.

\BMishka\b შეესაბამება სიტყვას, მაგალითად chveniMishka, რადგან ეს სიტყვა არ იწყება გამოსახულებით Mishka და მთავრდება Mishka-თი.

\BMishka\B შეესაბამება სიტყვას, მაგალითად esMishkasia, რადგან ეს სიტყვა არ იწყება Mishka-თი და არც მთავრდება Mishka-თი.

\<, \> GNU-ს დამკვიდრებული ბრძანებებში, სიტყვის დაწყება-დამთავრების აღსანიშნავად, აგრეთვე გამოიყენება საკუთარი სინტაქსური ჩანაწერი. სწორედ ეს მეტასიმბოლოები აღნიშნავენ GNU-ს სინტაქსში კიდეებს სიტყვის დასაწყისსა და ბოლოში.

მაგ: \<word\> ნიშნავს სიტყვა word-ს. ამ სიმბოლოების ცალ-ცალკე წმარებაც შეიძლება. \<word ნიშნავს სიტყვას, რომელიც იწყება word-ით და უნდა გაგრძელდეს სხვა სიმბოლოებით. word\> კი ნიშნავს სიტყვას, რომელიც მთავრდება word-ით და უნდა იწყებოდეს სხვა სიმბოლოებით.

თუ გვსურს ისეთი სიტყვის მოძებნა, რომელიც შედგება სხვა სიმბოლოებისგანაც, გარდა ანბანის ასოების, ციფრებისა და ქვედატირებან (...), მაშინ მხოლოდ -w ოფცია გამოგვადება ამაში.

მირითად რეგულარულ გამოსახულებაში გაფართოებული რეგულარული გამოსახულების ზოგიერთ მეტასიმბოლოს აღარ გააჩნია სპეციალური მნიშვნელობა. ესენია: ?, +, {, |, (და). ამ ფუნქციის გამოსაყენებლად ძირითად რეგულარულ გამოსახულებაში მათ წინ ბეჭედებში უნდა დაგუმატოთ: \?, \+, \{, \|, \(და \).

გაფართოებული რეგულარული გამოსახულების გამოყენებისას grep ბრძანებაში აუცილებლად უნდა გამოვიყენოთ -E (--extended-regexp) ოფცია. მის გარეშე ის მხოლოდ ძირითად რეგულარულ გამოსახულებას აღიქვაშს.

დაიმახსოვრეთ!

რეგულარული გამოსახულება, სადაც მეტასიმბოლოები შედის ყოველთვის სასურველია ჩაგსვათ ბრჭევალებში “ ” ან მოგათავსოთ აპოსტროფებს შორის ' '.

მოდით, ახლა მაგალითები მოვიყვანოთ. ავიღოთ ერთ-ერთი სატესტო ფაილი და გამოვიტანოთ ის ხაზები, რომლებიც შეიცავს გამოსახულებებს - linux ან Linux:

```
achiko@debian:~$ cat test.txt | grep "[L]inux"
```

მარტივია. მეორენაირად ასევე შეგვიძლია დაგწეროთ ბრძანება:

```
achiko@debian:~$ cat test.txt | grep -E "(l|L)inux"
```

იმისთვის, რომ არ გამოვიყენოთ გაფართოებული რეგულარული გამოსახულება და შევინარჩუნოთ მიღომა, ასეც შეგვიძლია ჩავწეროთ:

```
achiko@debian:~$ cat test.txt | grep "\\\(l\\|L\\)inux"
```

ამ ამოცანის ამოსახსნელად გაუმართლებელი იქნებოდა -i ოფციის გამოყენება.

```
achiko@debian:~$ cat test.txt | grep -i "linux"
```

რადგან ეს ბრძანება გამოიტანდა ისეთ ზაზებსაც, რომლებიც შეიცავს მაგალითად LiNux-ს ან LINUX-ს და ა.შ.

თუ პირობას ცოტა შევცვლით და მიზნად ისეთი ზაზების გამოტანას დავისახავთ, სადაც შედის სიტყვა და არა გამოსახულება linux ან Linux, მაშინ ბრძანება მიიღებს შემდეგ სახეს:

```
achiko@debian:~$ cat test.txt | grep -w "[lL]inux"
```

ან

```
achiko@debian:~$ cat test.txt | grep -Ew "(l|L)inux"
```

ან

```
achiko@debian:~$ cat test.txt | grep -E "\b(l|L)inux\b"
```

ან

```
achiko@debian:~$ cat test.txt | grep -E "\<(l|L)inux\>"
```

გთქვათ, გვსურს მოვძებნოთ სიტყვა „linux“. აქ უკეთ ხ, < და > მეტასიმბოლოები აღარ გამოგვადგება. ისინი, ხომ სიმბოლო „-“-ს სიტყვის შემადგენელ ასო-ნიშნად ვერ აღიქვამენ. ამიტომ, ამ შემთხვევაში მხოლოდ -w ოფცია დაგვჭირდება.

```
achiko@debian:~$ cat test.txt | grep -w "\linux"
```

ამის დემონსტრირება სხვა ელემენტარული მაგალითითაც ნათლად შეგვიძლია:

```
$ echo "Here /usr/bin is the word" | grep -w '/usr/bin'  
Here /usr/bin is the word
```

შედეგი ეკრანზე გამოვიდა.

```
$ echo "Here /usr/bin is not the word" | grep -E '\b/usr/bin\b'  
$
```

```
$ echo "Here /usr/bin is not the word" | grep -E '\</usr/bin\>'  
$
```

ეს ბრძანებები კი ვერ მოძებნიან /usr/bin-ს, რადგან სიტყვაში „/“ სიმბოლო შედის. აზლა, მოვძებნოთ ზაზები, რომლებიც იწყება linux ან Linux-ით ან და unix ან Unix-ით.

```
achiko@debian:~$ cat test.txt | grep -E '^((l|L)inux|(u|U)nix)'
```

დავითვალოთ ცარიელი ზაზები ფაილში:

```
achiko@debian:~$ cat test.txt | grep -c '^$'
```

აქ ვითვლით იმ ზაზებს, რომლებიც დაწყებისთანავე მთავრდება. სხვა მიღვომითაც შეგვიძლია ეს ამოცანა ამოვჭხნათ, ასე:

```
achiko@debian:~$ cat test.txt | grep -vc '..'
```

„..“ ხომ ნიშნავს ერთ ნებისმიერ ასო-ნისანს, -v ოფციით კი ის ზაზი გამოვა, სადაც ეს ასო-ნიშანი არ შედის ანუ ცარიელი ზაზი. -c-თი კი დავითვლით ასეთი ზაზების რაოდენობას.

გამოვიტანოთ ის ზაზები, რომლებიც მხოლოდ ციფრებს შეიცავს:

```
achiko@debian:~$ cat test.txt | grep -v '[^[:digit:]]'
```

-v ოფციის გარეშე გამოვიდოდა ის ზაზები, რომლებიც შეიცავს ციფრის გარდა სხვა სიმბოლოებს (ასეთ ზაზში შეიძლება მოხვდეს ციფრიც. ზაზი ხომ, მის გარდა, სხვა სიმბოლოსაც შეიცავს). -v კი ამ ზაზების ინვერსიას აკეთებს და, მათ ნაცვლად, დანარჩენ ზაზებს გამოიტანს ეკრანზე ანუ მხოლოდ ციფრების შემცველ ზაზებს.

ეს ბრძანება ცარიელ ზაზსაც გამოიტანს (თუ, რა თქმა უნდა, ასეთი ამ ფაილში არსებობს), ამიტომ ისინი დამატებით უნდა გავთიღტროთ.

```
achiko@debian:~$ cat test.txt | grep -v '[^[:digit:]]' | grep '..'
```

გამოვიტანოთ ზაზები, რომლებიც მხოლოდ 5 ასო-ნიშანს შეიცავს.

```
achiko@debian:~$ cat test.txt | grep -E '^.{5}$'
```

იგივე შედეგი მიიღწევა -x ოფციით. ასე მხოლოდ ის ხაზი მოიძებნება, რომელიც მთლიანად მოცემულ გამოსახულებას შეესაბამება. ამ დროს აღარაა საჭირო '^' და '\$' მეტასიმბოლოების გამოყენება.

```
achiko@debian:~$ cat test.txt | grep -Ex '.{5}'
```

აქლა გამოგიტანოთ ხაზები, რომლებიც მობილური ტელეფონების მხოლოდ საქართველოში რეგისტრირებულ ნომრებს შეიცავს, ასეთი ფორმატით - +995xxxxxxxx:

```
achiko@debian:~$ cat test.txt | grep -w '\+995[0-9]{8}'
```

ოდნავ გავართულოთ ამოცანები.

დავითვალოთ, სულ რამდენი დაფარული ფაილი გვაქვს ჩვენს პირად დირექტორიაში (ვგულისხმობთ მათ ქვე-დირექტორიებსაც):

```
$ ls -ARl $HOME | grep '^-' | tr -s ' ' | cut -f9 -d' ' | grep -c '^.'
```

განვმარტოთ!

ჯერ რეპურსიულად გამოგვაქვს პირადი დირექტორიიდან ყველა ფაილის სია გრძელი ფორმატით. შემდეგ, ვარჩევთ მხოლოდ ჩვეულებრივი ტიპის ფაილს (გრძელ ფორმატში მათი შესაბამის ხაზები „-“-თი იწყება), გამოგვაქვს ფაილის დასახელებები (მე-9 სვეტშია განთავსებული). მე-9 სვეტის ელემენტები სწორად რომ გამოგიტანოთ, შევავეცოთ სვეტებს შორის არსებული მრავალი გამოტოვების სიმბოლო ერთი გამოტოვებით (სვეტებს შორის დაშორება არაერთგვაროვანია და შეიძლება მრავალ გამოტოვებას შეიცვდეს). ბოლოს, ფაილის დასახელებებიდან გამოვიტანოთ მხოლოდ ისინი, რომლებიც წერტილით იწყება. რადგან grep-სთვის,,.“ მეტასიმბოლოს წარმოადგენს, „\“-ით უნდა დაგუკარგოთ მისი მნიშვნელობა.

გამოგიტანოთ ის ხაზები, რომლების სწორად ჩაწერილ IP მისამართებს შეიცავენ:

```
achiko@debian:~$ grep -E '\b(([0-9]| [0-9]{2})|1[0-9]{2}|2[0-4] [0-9]|25 [0-5])\.{3}([0-9]| [0-9]{2})|1[0-9]{2}|2[0-4] [0-9]|25 [0-5])\b' test.txt
```

გამოგიტანოთ ის ხაზები, რომლების მხოლოდ ნამდვილ რიცხვებს შეიცავენ. მისაღებია შემდეგი ფორმატი: +0.45, -4.2, .9 (0.9-ს ექვივალენტად), ზოლო „9.“ არა. წერტილის შემდეგ ერთი ციფრი მაინც უნდა მოდიოდეს.

```
achiko@debian:~$ cat test.txt | grep -E '^(\+|-)?[0-9]*[\.][0-9]+$'
```

grep ბრძანებას აქვს კიდევ ერთი სასარგებლო იფცია -e. ის საშუალებას გვაძლევს რამდენიმე მოსახებნი გამოსახულება გამოგიყენოთ ერთდროულად და მოვძებნოთ ხაზი, რომელშიც ერთ-ერთი გამოსახულება მაინც შედის. მოკლედ რომ ვთქვათ, „ლოგიკური ან“ გამოგიყენოთ.

```
achiko@debian:~$ grep -e pattern1 -e pattern2 -e pattern3 ...
```

ასეთ ამოცანას ვიცით კიდევ, როგორც უნდა მივუდგეთ. მაგალითად ასე:

```
achiko@debian:~$ cat test.txt | grep 'linux\|Unix\|Solaris'
```

თუმცა -e ოფციის პირდაპირი დანიშნულება სწორედ ისაა, რომ მარტივი მოსაძებნი კრიტერიუმები სათითაოდ გადავცეთ grep ბრძანებას. ასე, ზიღვადობასაც შევინარჩუნებთ.

```
achiko@debian:~$ cat test.txt | grep -e 'linux' -e 'Unix' -e 'Solaris'
```

რადგან „ლოგიკურ ან“ ვახსენეთ, ვთქვათ, როგორ ხდება „ლოგიკური და“ და „ლოგიკური არა“-ს ჩაწერა grep)-ში. „ლოგიკური არა“ უკვე ავხსენით და ის, როგორც უკვე მიხვდით, -v ოფციით ხორციელდება, ხოლო „ლოგიკური და“-თვის grep-ში სპეციალური ოფცია არ გვაქვს. ჩვენ მხოლოდ მისი სიმულირება შეგვიძლია. ვთქვათ, გვსურს იმ ხაზების გამოტანა, რომელიც შეიცავს ერთდროულად როგორც linux-ს, ასევე Unix-ს.

ამ დროს ასე უნდა მოვიქცეთ:

```
achiko@debian:~$ cat test.txt | grep 'Linux.*Unix'
```

ამ ბრძანებით ეკრანზე გამოვა ის ხაზები, რომლებშიც შედის Linux, შემდეგ ნებისმიერი რაოდენობით გამეორებული ნებისმიერი ასო-ნიშანი და შემდეგ Unix. რა თქმა უნდა, შესაძლებელია, ხაზში ჯერ Unix შედიოდეს და შემდეგ Linux. ზოგადი ჩანაწერი ასეთი იქნება:

```
achiko@debian:~$ cat test.txt | grep -E 'Linux.*Unix|Unix.*Linux'
```

„ლოგიკური და“ სხვა მიდგომითაც შეგვიძლია განვახორციელოთ, grep-ის რამდენჯერმე გამოყენებით. ჩვენს მაგალითზე ეს ასე იქნება:

```
achiko@debian:~$ cat test.txt | grep Linux | grep Unix
```

grep გადაცემულ გამოსახულებას ეძებს ფაილში/ფაილებში ან მის სტრანდარტულ შესასვლელზე გადაცემულ ტექსტში. შესაძლებელია, აგრეთვე, ძებნა ერთდროულად ორიგეგან მოხდეს, როგორც სტანდრატულ შესასვლელზე (ის „-“თი აღინიშნება), ასევე არგუმენტად გადაცემულ ფაილებში, ასე:

```
achiko@debian:~$ cat file1 | grep 'pattern' - file2
```

grep-ის გაფართოებული რეგულარული გამოსახულების ხშირად გამოყენებიდან გამომდინარე, არსებობს grep -E ჩანაწერის ექვივალენტი ბრძანება egrep. ასევე, რეგულარული ძებნისთვის არსებობს rgrep ბრძანება, რომელიც grep -r ჩანაწერის ექვივალენტურია. აგრეთვე, grep -F იგივეა, რაც fgrep.

`fgrep` ძალიან სასარგებლოვა მაშინ, როდესაც ისეთი გამოსახულების მოძებნა გვსურს, რომელიც შეიცავს რეგულარული გამოსახულების მეტასიმბოლოგებს. ეს ბრძანება უზრუნველყოფს სწორედ იმას, რომ ეს მეტასიმბოლოგები აღქმულ იქნას მხოლოდ ჩვეულებრივ სიმბოლოებით და სხვა მნიშვნელობა აღარ მიენიჭოს.

```
achiko@debian:~$ cat test.txt | fgrep '\(1\|L\)inux'
```

ასე მოგძებნით იმ ხაზს, რომელიც შეიცავს ასეთ სიმბოლოთა ერთიანობას - `\(1\|L\)inux` და არა `Linux`-ს ან `linux`-ს.

13.2 sed

`sed` ბრძანება, `grep` ბრძანების მსგავსად, სრულად იყენებს რეგულარული გამოსახულების შესაძლებლობებს. ეს პროგრამა ერთ-ერთი გამორჩეული და მძლავრი აპარატია ტექსტების დამუშავების პროცესში. `sed` არის Stream EDitor-ის აკრონიმი და, როგორც წესი, ის GNU/linux თითქმის ყველა სისტემაშია წარმოდგენილი. მისი სიტარე, ერთი შეხედვით, შეიძლება ცოტა ჩახლართულად გვეჩვენოს, თუმცა კარგად გააზრების შემთხვევაში, `sed`-ის ბრძანებების მარტივი გამოყენებით საკმაოდ რთული ამოცანების გადაჭრა შესაძლებელი. მისი შესაძლებლობები იმითაც იზრდება, რომ მას რეგულარული გამოსახულების გაგება შეუძლია.

`sed` ბრძანების სინტაქსი ასეთია:

```
$ sed 'commands' file1 file2 ...
```

ეს ბრძანება სტანდარტულ შესასვლელზე იღებს არგუმენტად გადაცემული ფაილ(ების შიგთავსს, დაამუშავებს მათ ხაზ-ხაზ მოცემული ბრძანებებით (ეს ბრძანებები საკუთარ ინსტრუქციებს წარმოადგენს და არა შელის ბრძანებებს) და შემდეგ მიღებულ შედეგს გამოიტანს სტანდარტულ გამოსასვლელზე, ეკრანზე.

უფრო დეტალურად რომ აღვწეროთ, ეს ყველაფერი ასე ხდება:

1. `sed` კითხულობს შესასვლელის პირველ ხაზს და განათავსებს მას გამოსახულების ბუფერში. გამოსახულების ბუფერი არის `sed`-სთვის მეზნიერებაში გამოყოფილი ადგილი.
2. `sed` დაამუშავებს მოცემული ბრძანებებით გამოსახულების ბუფერში შენახულ მონაცემს.
3. `sed` გამოიტანს დამუშავებულ მონაცემებს გამოსასვლელზე და გაასუფთავებს გამოსახულების ბუფერს.
4. შემდეგ `sed` მეორე ხაზზე გადავა და იგივე პროცედურებს გაიმეორებს. ეს ციკლი გაგრძელდება მანამდე, სანამ ბოლო ხაზიც არ დამუშავდება.

რადგან `sed` ბრძანება ოპერირებს ბუფერში კოპირებულ მონაცემებზე, ეკრანზე ბუფერში არსებული შიგთავსის შეცვლილი ვერსია გამოდის, ხოლო ფაილის შიგთავსი უცვლელი რჩება.

მოდით, ავიღოთ ჩვენი სატესტო ფაილი და ვცადოთ:

```
achiko@debian:~$ vi test.txt
```

```
Young Georgian Rugby Team wins European Championship by defeating France.
```

```
achiko@debian:~$ sed '' test.txt
Young Georgian Rugby Team wins European Championship by defeating France.
```

მოდით, გავაანალიზოთ რატომ მივიღეთ ასეთი შედეგი: **sed**-მა აიღო ხაზი, დააკოპირა ის გამოსახულების ბუფერში, რადგან ინსტრუქცია არ არის მითითებული, არ დაამუშავა ეს მონაცემები და პირდაპირ გამოიტანა ეკრანზე.

ახლა კი, განვიხილოთ **sed**-ის ბრძანებები, რათა უკეთ გავიგოთ, თუ რა შეუძლია მას. ავიღოთ ერთ-ერთი სატესტო ფაილი **countries.txt**

```
achiko@debian:~$ cat countries.txt
1 Georgia
2 France
3 USA
4 Germany
5 Great Britain
```

13.2.1 წაშლა

ბრძანება **d** (delete) შლის სტრიქონებს გამოსახულების ბუფერში.

```
achiko@debian:~$ cat countries.txt | sed 'd'
achiko@debian:~$
```

არაფერი გამოვიდა ეკრანზე. ეს შედეგი ნორმალურია. ჩვენ ზომ მივუთითეთ, რომ ყველა ხაზი წაეშალა.

sed, როგორც ვთქვით, ყველა ხაზს ჩამოუვლის და დაამუშავებს, თუმცა შესაძლებელია კონკრეტული ხაზების მისამართის მითითებაც. ხაზის მისამართი შეიძლება იყოს რიცხვი ან გამოსახულება. რიცხვის მითითებით, **sed** ამ რიცხვის შესაბამის ნომრიან ხაზს გამოიტანს. გამოსახულების მითითებით, (ის აუცილებლად „/-ებში უნდა მოვადაგსოთ) **sed** გამოიტანს ხაზს, რომელიც ამ გამოსახულებს შეიცავს. მისამართის მოცემის სხვადასხვა ფორმები არსებობს და ის ბრძანებებთან კომბინაციაში გამოიყენება. მაგალითად, ყველა ხაზის წაშლის მაგივრად, შეგვიძლია, მივუთითოთ თუ რომელი ხაზების წაშლა გისურს.

ეს ბრძანება შლის მე-3 ხაზს:

```
achiko@debian:~$ sed '3d' countries.txt
1 Georgia
2 France
4 Germany
5 Great Britain
```

ასე ვეუბნებით, რომ წაშალოს მე-2-დან მე-4-ს ჩათვლით ხაზები:

```
achiko@debian:~$ sed '2,4d' countries.txt
1 Georgia
5 Great Britain
```

გეუბნებით, რომ წაშალოს მე-2-დან მომდევნო 3 ხაზი:

```
achiko@debian:~$ sed '2,+3d' countries.txt
1 Georgia
```

წაშალოს პირველიდან დაწყებული ყოველი მე-2 ხაზი:

```
achiko@debian:~$ sed '1~2d' countries.txt
2 France
4 Germany
```

წაშალოს ხაზი, რომელიც `erm` გამოსახულებას შეიცავს:

```
achiko@debian:~$ sed '/erm/d' countries.txt
1 Georgia
2 France
3 USA
5 Great Britain
```

წაშალოს ყველა ხაზი, იმ ხაზიდან დაწყებული, რომელიც `ran` გამოსახულებას შეიცავს, იმ ხაზით დამთავრებული, რომელიც `erm` გამოსახულებას შეიცავს:

```
achiko@debian:~$ sed '/ran/,/erm/d' countries.txt
1 Georgia
5 Great Britain
```

წაშალოს ხაზი, რომელიც `erm` გამოსახულებას შეიცავს და კიდევ შემდეგი 2 ხაზი:

```
achiko@debian:~$ sed '/erm/,+2d' countries.txt
1 Georgia
2 France
3 USA
```

გამოსახულებები თავისუფლად შეგვიძლია, ჩვენთვის უკვე ნაცნობი რეგულარული გამოსახულება გამოვიყენოთ.

13.2.2 ჩანაცვლება

ბრძანება `s` (substitute) ერთ გამოსახულებას მეორეთი ჩაანაცვლებს. შესაცვლელი გამოსახულება შესაძლებელია, რეგულარული გამოსახულებით აღვწეროთ.

ეს ბრძანება ყოველ ხაზში პირველ შემსვედრ ა-ს ჩაანაცვლებს `XYZ`-ით:

```
achiko@debian:~$ sed 's/a/XYZ/' countries.txt
1 GeorgiXYZ
```

```
2 FrXYZnce
3 USA
4 GermXYZny
5 GreXYZt Britain
```

აქ, ზაზში მხოლოდ მე-2 შემხვედრი ა ჩანაცვლდება XYZ-ით:

```
achiko@debian:~$ sed 's/a/XYZ/2' countries.txt
1 Georgia
2 France
3 USA
4 Germany
5 Great BritXYZin
```

ასე, ზაზში ყველა შემხვედრი ა შეიცვლება XYZ-ით:

```
achiko@debian:~$ sed 's/a/XYZ/g' countries.txt
1 GeorgiXYZ
2 FrXYZnce
3 USA
4 GermXYZny
5 GreXYZt BritXYZin
```

ასე კი, ზაზში მე-3 შემხვედრი ა-დან დაწყებული ყველა ა შეიცვლება XYZ-ით. უბრალოდ, ჩვენს ფაილში ასეთი სამჯერ ან მეტჯერ გამოყენებული ა ასო-ნიშანი ერთ ზაზში არ გვაქვს.

```
achiko@debian:~$ sed 's/a/XYZ/3g' countries.txt
1 Georgia
2 France
3 USA
4 Germany
5 Great Britain
```

ამგვარად, ყველა ა (დიდი თუ პატარა ასო) შეიცვლება XYZ-ით. I, ისევე როგორც i, ამ შემთხვევაში, უზრუნველყოფს სწორედ დიდი და პატარა ასოების უგულებელყოფას.

```
achiko@debian:~$ sed 's/a/XYZ/Ig' countries.txt
1 GeorgiXYZ
2 FrXYZnce
3 USXYZ
4 GermXYZny
5 GreXYZt BritXYZin
```

ასე, ყოველი ზაზის ბოლოში XYZ-ს ვამატებთ:

```
achiko@debian:~$ sed 's/$/XYZ/' countries.txt
1 GeorgiaXYZ
2 FranceXYZ
3 USAXYZ
4 GermanyXYZ
5 Great BritainXYZ
```

ასე, ყოველი ხაზის პირველ 2 სიმბოლოს ვშლით. (ვცვლით არაფრით)

```
achiko@debian:~$ sed 's/^...//' countries.txt
XYZGeorgia
XYZFrance
XYZUSA
XYZGermany
XYZGreat Britain
```

გამოსახულების ჩანაცვლებისას, ამოცანიდან გამომდინარე, ხშირად სასარგებლობა მთლიანი ხაზი რეგულარული გამოსახულებით აღვწეროთ. ჩვენს შემთხვევაში ასეთი სურათი გვაქვს. პირველ სვეტში გვაქვს რიცხვი მეორეში კი ქვეყნის დასახელება. რეგულარული გამოსახულებით ასეთი ხაზი ასე აღიწერება: „[0-9] [0-9]* ...“ - ციფრს მინიმუმ ერთხელ მაინც ვიმეორებთ (* სიმბოლო ხომ 0-ჯერ გამეორებასაც ნიშნავს. ამიტომ დავწერეთ ორჯერ ციფრი). შემეგ გამოტოვების ერთი სიმბოლო მოდის (სვეტებს შორის გამოყოფი სიმბოლო). ბოლოს კი წებისმიერი სიმბოლოს გამეორება მინიმუმ ერთხელ.

შემდეგ საკმარისია, ამ გამოსახულების წებისმიერი მონაკვეთი „\(\)“ სტრუქტურაში მოვაქციოთ, რომ ეს მონაკვეთი sed-ის ცვლადში, „\1“-ში დამატსოვრდება. თუ სხვა მონაკვეთსაც ჩავსვამთ იგივე სტრუქტურაში, მაშინ მისი შიგთავსი „\2“-ში ჩაიწერება და ა.შ.

ამ ბრძანებით გამოვიტანთ მხოლოდ ქვეყნის დასახელებებს:

```
achiko@debian:~$ sed 's/[0-9][0-9]* \(..*\)\/\1/' countries.txt
Georgia
France
USA
Germany
Great Britain
```

ასე კი, ჯერ ქვეყნის დასახელებას (ის უკვე \2 ცვლადშია) გამოვიტანთ, ხოლო შემდგ ნუმერაციას (\1). შუაში ტაბულაცია გვაქვს ჩასმული (\t):

```
achiko@debian:~$ sed 's/([0-9][0-9]* ) \(..*\)\/\2\t\1/' countries.txt
Georgia 1
France 2
USA 3
Germany 4
Great Britain 5
```

წაშის აღწერისას „*“-ის ნაცვლად, გაფართოებულ რეგულარული გამოსახულების ერთ-ერთი მეტასიმბოლო „+“ (ერთხელ ან ბევრჯერ გამეორება) შეგვიძლია, გამოვიყენოთ. გაფართოებული რეგულარული გამოსახულების მეტასიმბოლოების დროს **sed** ბრძანებას აუცილებლად უნდა მივუთითოთ -r ოფცია. ამ დროს ქვესტრუქტურის განსაზღვრისას, „()“ უნდა გამოვიყენოთ „\(\)“-ს ნაცვლად.

წინა ბრძანება უკვე ასეთ სახეს მიიღებს უკვე:

```
achiko@debian:~$ sed -r 's/([0-9]+) (.+)/\2\t\1/' countries.txt
```

გამოსახულების შეცვლისას, **sed**-ის ცვლადების გარდა, შეგვიძლია, გამოვიყენოთ შემდეგი სპეციალური სიმბოლოებიც \l, \L, \u, \U და &.

\l გამოსახულების პირველ ასო-ნიშანს პატარა ასოდ გადააკეთებს.

\L გამოსახულების ყველა ასო-ნიშანს პატარა ასოდ გადააკეთებს.

\u გამოსახულების პირველ ასო-ნიშანს დიდ ასოდ გადააკეთებს.

\U გამოსახულების ყველა ასო-ნიშანს დიდ ასოდ გადააკეთებს.

& ეს სიმბოლო **sed**-ში თვითონ შესაცვლელი გამოსახულების მოკლე აღნიშვნაა.

ამ ბრძანებით ყველა წაშის პატარა ასოებს გადავაკეთებთ დიდ ასოებად:

```
achiko@debian:~$ sed 's/.*/\U&/' countries.txt
```

```
1 GEORGIA
2 FRANCE
3 USA
4 GERMANY
5 GREAT BRITAIN
```

ასე, ქვეყნების სახელების პირველი ასო გამოგა პატარა ასოებით:

```
achiko@debian:~$ sed 's/ \(.+)/ \1\1/' countries.txt
```

```
1 georgia
2 france
3 uSA
4 germany
5 great Britain
```

ასე, მე-2 და დამატებით შემდეგ 2 წაშჩე მთლიან გამოსახულებას ჩავსვამთ ფრჩხილებში. დანარჩენ წაშებს არ ვეხებით.

```
achiko@debian:~$ sed '2,+2s/.*/(&)/' countries.txt
```

```
1 Georgia
(2 France)
(3 USA)
(4 Germany)
```

ს ბრძანებით შეცვლისას `s/x/y/` ჩანაწერში, შეთანხმებისამებრ, „/“ სიმბოლოს იყენებენ ზოლმე, თუმცა მის ნაცვლად წებისმიერი სიმბოლოს გამოყენებაც შესაძლებელია. კველა ეს ჩანაწერი ერთმანეთის ექვივალენტურია:

```
achiko@debian:~$ echo "xyz" | sed 's/x/A/'  
Ayz  
achiko@debian:~$ echo "xyz" | sed 's|x|A|'  
Ayz  
achiko@debian:~$ echo "xyz" | sed 's!x!A!'  
Ayz  
achiko@debian:~$ echo "xyz" | sed 's:x:A:'  
Ayz  
achiko@debian:~$ echo "xyz" | sed 'sTxTAT'  
Ayz  
achiko@debian:~$ echo "xyz" | sed 'sbxbAb'  
Ayz
```

ასეთი ზერხი საშუალებას გვაძლევს, გამოსახულებაში არსებული სიმბოლოების გარდა, ჩანაცვლების ბრძანებაში სხვა სიმბოლო გამოვიყენოთ. შესაცვლელი გამოსახულება თუ ბევრ „/“-ს შეიცავს, უმჯობესია, მოვერიდოთ „/“-ის გამოყენებას და მის ნაცვლად, მაგალითად, „@“ სიმბოლო გამოვიყენოთ. ასე, მაგალითად:

```
achiko@debian:~$ echo $PATH | sed 's@/usr/local2/bin@/opt/local/bin@'
```

თუ მაინცდამაინც „/“-ის გამოყენება გვსურს, მაშინ მას წინ „\“ უნდა მივუწეროთ. ასე:

```
achiko@debian:~$ echo $PATH | sed 's/\/usr\/local2\/bin/\/opt\/local\/bin/'
```

13.2.3 დაბეჭდვა

`p (print)` ბრძანება დაბეჭდვას, ეკრანზე გამოტანას ნიშნავს. ვცადოთ:

```
achiko@debian:~$ echo "Georgia" | sed 'p'  
Georgia  
Georgia
```

ეკრანზე მეორეჯერაც გამოვიდა იგივე ზაზი.

ეს შედეგი ნორმალურია, რადგან `sed`-ს, ნაგულისხმევი მნიშვნელობით, ისედაც გამოაქვს გამოსახულების ბუფერში გადატანილი ზაზი. იმისათვის, რომ ზაზის ავტომატური გამოტანა გამოვრთოთ, `-n` (–quiet, –silent) ოფცია უნდა გამოვიყენოთ. ამ შემთხვევაში, `p` ბრძანება მხოლოდ იმას გამოიტანს, ჩვენ რასაც ვეტყვით.

ამ ბრძანებით 2-დან მე-4-ს ჩათვლით ზაზებს გამოიტანს მხოლოდ:

```
achiko@debian:~$ sed -n '2,4p' countries.txt
2 France
3 USA
4 Germany
```

ასე, მხოლოდ ის ზაზი გამოვა, რომელშიც შედის **Geo** გამოსახულება. ეს ბრძანება grep-ის ექვივალენტურია.

```
achiko@debian:~$ sed -n '/Geo/p' countries.txt
1 Georgia
```

„!“-ით შეგვიძლია „ლოგიკური არა“ გამოვიყენოთ. ამ ბრძანებით ის ზაზები გამოვა, რომელშიც არ შედის **Geo** გამოსახულება.

```
achiko@debian:~$ sed -n '/Geo/!p' countries.txt
2 France
3 USA
4 Germany
5 Great Britain
```

ასე კი, მე-2 და დამატებით შემდეგი 2 ზაზის გარდა, დანარჩენ ზაზებს ჩაგსვამთ ფრჩხილებში.

```
achiko@debian:~$ sed '2,+2!s/.*/(&)/' countries.txt
(1 Georgia)
2 France
3 USA
4 Germany
(5 Great Britain)
```

13.2.4 გამოსვლა

q (quit) ბრძანება გამოსვლას წიშნავს.

ამ ბრძანებით ეკრანზე პირველი 3 ზაზი გამოვა და დასრულდება პროცესი. ეს ბრძანება **head** ბრძანების ექვივალენტურია.

```
achiko@debian:~$ sed '3q' countries.txt
1 Georgia
2 France
3 USA
```

ასე კი, ეკრანზე გამოვა საწყისი სტრიქონები **Fra** გამოსახულების შემცველ პირველ ზაზიანად.

```
achiko@debian:~$ sed '/Fra/q' countries.txt
1 Georgia
2 France
```

13.2.5 გარდაქმნა

`y` (transform) ბრძანება, `tr` ბრძანების მსგავსად, თითოეული ასო-ნიშნის გარდაქმნას, გადაკეთებას ახორციელებს.

ამ ბრძანებით ა შეიცვლება `X`-ით, `e` `Y`-ით, `i` კი `Z`-ით.

```
achiko@debian:~$ sed 'y/aei/XYZ/' countries.txt
1 GYorgZX
2 FrXncY
3 USA
4 GYrmXny
5 GrYXt BrZtXZn
```

13.2.6 წაზის ნომერი

`=` = “ სიმბოლო ბრძანებას წარმოადგენს `sed`-ში და მას დასამუშავებელი წაზების ნომრები გამოაქვს.

```
achiko@debian:~$ sed '=' countries.txt
1
1 Georgia
2
2 France
3
...
```

ეს ბრძანება გამოიტანს წაზის ნომერს. შემდეგ კი, ნაგულისხმევები მნიშვნელობით, მთლიან წაზს. იმისათვის, რომ ეკრანზე მთლიანი წაზი არ გამოგიდეს, სასურველი იქნება -n ფლიპის გამოყენება, ასე:

```
achiko@debian:~$ sed -n '=' countries.txt
1
2
3
4
5
```

ეს ბრძანება გამოიტანს იმ წაზის ნომერს, რომელშიც შედის `Geo` გამოსახულება.

```
achiko@debian:~$ sed -n '/Geo/=+' countries.txt
1
```

ამ ბრძანებით, აგრეთვე, შეგვიძლია ფაილში ხაზების რაოდენობა დავთვალოთ. ამისთვის, საკმარისია, ბოლო ხაზის ნომერი გამოვიტანოთ, ასე:

```
achiko@debian:~$ sed -n '$=' countries.txt  
5
```

13.2.7 შეცვლა

c (change) ბრძანება ხაზებს ცვლის მოცემული ტექსტით:

```
achiko@debian:~$ sed '1,4c text' countries.txt  
text  
5 Great Britain
```

ამგვარად, პირველი, მეორე, მესამე და მეოთხე ხაზი, მთლიანად შეიცვალა მოცემული ტექსტით (text). თუ გვსურს, რომ ხაზები ისეთი ტექსტით შევცვალოთ, რომელიც, თავის მხრივ, შეიცავს ახალ ხაზებს გადასვლის სიმბოლო(ებ)ს (ანუ ტექსტი მრავალხაზიანია), მაშინ „\“ უნდა გამოვიყენოთ ხაზების ბოლოს (ბოლო ხაზის გარდა). ასე:

```
achiko@debian:~$ cat countries.txt | sed '1,4c text1\  
> test2\  
> text3  
> '  
text1  
test2  
text3  
5 Great Britain
```

13.2.8 ჩამატება

ბრძანებით a (append) და i (insert) ტექსტის ჩამატებას უზრუნველყოფს მოცემული ხაზის შემდეგ და წინ.

შემდეგი ბრძანებით პირველი ხაზის დასაწყისში ჩავსვამთ გამოსახულება START-ს.

```
achiko@debian:~$ sed '1i START' countries.txt  
START  
1 Georgia  
2 France  
3 USA  
4 Germany  
5 Great Britain
```

ასე კი, ბოლო ხაზის შემდეგ ჩავსვამთ END-ს

```
achiko@debian:~$ sed '$a END' countries.txt
1 Georgia
2 France
3 USA
4 Germany
5 Great Britain
END
```

-e ოფცია რამდენიმე ინსტრუქციის გადაცემის საშუალებას იძლევა ერთბაშად. მოდით, START და END ერთი ბრძანებით ჩაგამატოთ და თან „გავალამაზოთ“:

```
achiko@debian:~$ sed -e '1i\\nSTART\\n' -e '$a\\nEND\\n' countries.txt
START

1 Georgia
2 France
3 USA
4 Germany
5 Great Britain

END
```

13.2.9 ფაილის კითხვა და ფაილში ჩაწერა

r ბრძანებით შესაძლებელია მოცემულ მისამართზე (ზაზზე) სხვა ფაილის შიგთავსი ჩავსვათ.

```
achiko@debian:~$ sed '$r distros.txt' countries.txt
...
4 Germany
5 Great Britain
Debian 9.4 10/03/2018
Debian 8.10 09/12/2017
...
```

ეს ბრძანება countries.txt ფაილის ბოლოში distros.txt ფაილის შიგთავსს ჩასვამს. r ბრძანების წინ მისამართი (ჩვენს შემთხვევაში, ფაილი ბოლო \$) რომ არ მიგვეთითებინა, მაშინ ყოველი ზაზის შემდეგ ჩაჯდებოდა distros.txt-ს შიგთავი.

როგორც ვიცით, sed ბრძანება სინამდვილეში ფაილის შიგთავსს არ ეხება. ის უცვლელი რჩება. -i ოფციით კი შესაძლებელია ვუთხართ sed-ს, რომ ცვლილების დაფიქსირება ეკრანზე კი არა, პირდაპირ ფაილში გვსურს.

```
achiko@debian:~$ sed -i 's/USA/Italy/' countries.txt
```

ასე, ცვლილებას პირდაპირ **countries.txt** ფაილში შევიტანთ.

-i ოფციას შესაძლებელია, აგრეთვე, სუფიქსი მივუწეროთ. ეს საშუალებას მოგვცემს ორიგინალი ფაილის შიგთავსი შევინახოთ ფაილის ახალი დასახელებით, შემდეგნაირად:

```
achiko@debian:~$ sed -i.bak 's/USA/Italy/' countries.txt
```

ასე, ორიგინალი შიგთავსი შეინახება **countries.txt.bak** ფაილში, ხოლო ცვლილება კი დაფიქსირდება **countries.txt**-ში.

თუ გვსურს, რომ ეკრანზე გამოსული შეცვლილი შიგთავსი, ამავდროულად, სხვა დასახელების ფაილშიც შევინახოთ, ხოლო ორიგინალ ფაილს არ შევეხოთ, ამაში ა ბრძანება დაგვეხმარება. ასე:

```
achiko@debian:~$ sed -e 's/Great\Britain/Canada/' -e 'w newfile.txt' countries.txt
1 Georgia
2 France
3 USA
4 Germany
5 Canada
```

13.2.10 დაჯგუფება

რამდენიმე ინსტრუქციის გადაცემა -e ოფციის გარეშე, „;“ სიმბოლოთიც არის შესაძლებელი. ასე:

```
achiko@debian:~$ sed 's/Great\Britain/Canada/; w newfile.txt' countries.txt
1 Georgia
2 France
3 USA
4 Germany
5 Canada
```

წერტილ-მძიმით, ძირითადად, მარტივ ბრძანებებს აცალკევებენ ხოლმე. ასე, მაგალითად:

```
achiko@debian:~$ sed '1d;3d;5d' countries.txt
2 France
4 Germany
```

ასე, ერთდროულად წავშლით პირველ, მესამე და მეზუთე ზაზს.

ფიგურული ფრჩხილებით „{ }“ შეგვიძლია დაჯგუფება მოგახდინოთ. მაგალითად, თუ გვსურს, რომ წავშალოთ ბოლო ზაზი, თუ ის შეიცავს **Bri** გამოსახულებას, მაშინ დაჯგუფება დაგვაჭირდება.

```
achiko@debian:~$ sed '${/Bri/d}' countries.txt
1 Georgia
2 France
3 USA
4 Germany
```

ფიგურული ფრჩხილების გარეშე კი სინტაქსური შეცდომა იქნება:

```
achiko@debian:~$ sed '/Bri/d' countries.txt
sed: -e expression #1, char 2: unknown command: `/'
```

13.2.11 შელის ბრძანების შესრულება

ე ბრძანებით, მიღის საშუალებით, შესაძლებელია, შელს გამოსახულების ბუფერში ჩაწერილი ბრძანებები გადაეცეს. ამისათვის ე ბრძანებას არგუმენტი არ უნდა გადავცე. ხოლო, თუ ე-ს არგუმენტი უწერია, ისიც აუცილებლად შელის ბრძანება უნდა იყოს. მოდით, ავიღოთ ერთი ფაილი და მასში ხაზ-ხაზ შელის ბრძანებები ჩავწეროთ:

```
achiko@debian:~$ cat cmd.txt
echo "Hello Georgia"
date
whoami
```

```
achiko@debian:~$ sed 'e' cmd.txt
Hello Georgia
Tue Jul 10 15:56:32 +04 2018
achiko
```

ამ ბრძანებაში ე ბრძანებას არგუმენტი არ აქვს და შესაბამისად cmd.txt ფაილში ჩაწერილი ბრძანებები შესრულდება sed-ის მიერ.

```
achiko@debian:~$ sed 'e echo TEST' cmd.txt
TEST
echo "Hello Georgia"
TEST
date
TEST
whoami
```

ასე კი, ე ბრძანებას არგუმენტად შელის ბრძანებას გადავცემთ. შესაბამისად, cmd.txt ფაილში ხაზ-ხაზ მოცემული ბრძანებები, ამ შემთხვევაში, მხოლოდ და მხოლოდ, მონაცემებს წარდმოადგენს ე ბრძანებისთვის.

მხოლოდ პირველი ხაზის წინ რომ ჩავსვათ შელის რამე ბრძანებ(ებ)ის შედეგი, მაშინ მისამართი უნდა მიგუთითოთ.

```
achiko@debian:~$ sed "1e echo USER $USER read the file; date" cmd.txt
USER achiko read the file
Thu Jul 12 15:09:02 +04 2018
echo "Hello Georgia"
date
whoami
```

13.2.12 სარეზერვო ბუფერი

აქამდე რა მაგალითებიც მოვიყვანეთ, მათში მხოლოდ გამოსახულების ბუფერში არსებულ მონაცემებს ვიყენებდით დასამუშავებლად. გამოსახულების ბუფერის გარდა, **sed**-ს გააჩნია სარეზერვო ბუფერიც. შესაძლებელია, გამოსახულების ბუფერიდან მოხდეს მონაცემების გადატანა სარეზერვო ბუფერში მომავალში მისი დამუშავების მიზნით. ყოველი ციკლის შემდეგ გამოსახულების ბუფერი იშლება, თუმცა სარეზერვო ბუფერში მონაცემი რჩება. სარეზერვო ბუფერზე ბრძანებებით მოქმედება **sed**-ს პირდაპირ არ შეუძლია, მაგრამ შესაძლებელია მონაცემების მოძრაობა სარეზერვო ბუფერიდან გამოსახულების ბუფერში და პირიქით. თავდაპირველად ორივე ბუფერი ცარიელია.

მოდით, სარეზერვო ბუფერიც ჩავრთოთ საქმეში და ვნახოთ, რამდენად გაზრდის ის **sed**-ის შესაძლებლობებს.

x (exchange)	გამოსახულების ბუფერისა და სარეზერვო ბუფერის შიგთავსებს გადაანაცვლებს.
h (hold)	გამოსახულების ბუფერის შიგთავსს აკოპირებს სარეზერვო ბუფერში. ამ უკანასკნელში არსებული მონაცემი იშლება.
H (Hold)	ეს ბრძანება კი გამოსახულების ბუფერის შიგთავსს ბოლოში დაამატებს სარეზერვო ბუფერს. დამატებული შიგთავსი ახალი წაზიდან ჩაიწერება.
g (get)	აკოპირებს სარეზერვო ბუფერის შიგთავსს გამოსახულების ბუფერში. ასე ეს უკანასკნელი იშლება.
G (Get)	ეს ბრძანება კი სარეზერვო ბუფერის შიგთავსს ბოლოში დაუმატებს გამოსახულების ბუფერს, ახალი წაზიდან.

მათი გამოყენების მაგალითები:

```
achiko@debian:~$ cat countries.txt | sed 'G'
1 Georgia
2 France
3 USA
4 Germany
5 Great Britain
```

Г ბრძენებით გამოსახულების ბუფერს ბოლოში, აზალ წაზშე, დაემატა სარეზერვო ბუფერის შიგთავსი. აზლა წაზშე, როგორც გამოწინდა, არაფერი წაიწერა, რადგან სარეზერვო

ბუფერი ცარიელია. შესაბამისად, ეს ბრძანება თითოეული წაზის შემდეგ ერთ ცარიელ წაზს ჩასვამს.

თუ გვსურს დავუმატოთ ორი აზალი წაზი, მაშინ ორჯერ მივუთითებთ ამ ბრძანებას:

```
achiko@debian:~$ cat countries.txt | sed 'G;G'  
1 Georgia
```

```
2 France
```

```
...
```

თითოეულ წაზის წინ რომ ჩავსვათ ერთი აზალი წაზი, ასე უნდა მოვიქცეთ:

```
achiko@debian:~$ cat countries.txt | sed 'x;p;x'
```

```
1 Georgia
```

```
2 France
```

```
3 USA
```

```
4 Germany
```

```
5 Great Britain
```

ორი წაზის ჩასასმელად კი ასე:

```
achiko@debian:~$ cat countries.txt | sed 'x;p;p;x'
```

```
1 Georgia
```

```
2 France
```

```
...
```

მოდით, აზალი წაზი ჩავსვათ მხოლოდ იმ წაზამდე და მის შემდეგაც, რომელიც შეიცავს რაიმე გამოსახულებას. ჩვენს მაგალითში ავიღოთ გამოსახულება USA:

```
achiko@debian:~$ cat countries.txt | sed '/USA/x;p;x;G'  
1 Georgia  
2 France
```

3 USA

4 Germany

5 Great Britain

ამოგატრიალოთ ხაზების თანმიმდევრობა. sed-ით შევქმნათ იგივე tac ბრძანება.

```
achiko@debian:~$ cat countries.txt | sed -n '1!G;h;$p'  
5 Great Britain  
4 Germany  
3 USA  
2 France  
1 Georgia
```

ავტსნათ, რა გავაკეთეთ: პირველ ხაზზე მხოლოდ h ბრძანებით ვმოქმედებთ ანუ ხაზს ვაკოპირებთ სარეზერვო ბუფერში. G ბრძანება გამოვტოვეთ, რადგან 1!G მიუთითებს, რომ მხოლოდ პირველი ხაზზე არ შესრულდეს ეს ბრძანება. მეორე ხაზიდან კი G;h ბრძანებები სრულდება. ანუ, ჯერ ვუმატებთ მეორე ხაზს სარეზერვო ბუფერს ბოლოში ახალ ხაზიდან (იქ უკვე გვაქვს პირველი ხაზი დამატებულებული), შემდეგ კი ვაკოპირებთ მას უკან, გამოსახულების ბუფერში. ასე გრძელდება ბოლომდე. \$p უზრუნველყოფს მხოლოდ ბოლო ხაზის დამუშავების შედეგის გამოტანას ეკრანზე.

\$-ის გარეშე პროცესის სრულ ციკლს დავინახავთ. ასე:

```
achiko@debian:~$ cat countries.txt | sed -n '1!G;h;p'  
1 Georgia  
2 France  
1 Georgia  
3 USA  
2 France  
1 Georgia  
4 Germany  
3 USA  
2 France  
1 Georgia  
5 Great Britain  
4 Germany  
3 USA  
2 France  
1 Georgia
```

მოდით, რამდენიმე ბრძანება კიდევ განვიხილოთ.

ბრძანება n კითხულობს მიმდინარე ხაზს, გამოაქვს და ჩაანაცვლებს გამოსახულების ბუფერში არსებულ მონაცემს შემდეგი ხაზით. N ბრძანება კი გამოსახულების ბუფერს მიამატებს შემდეგი ხაზის მონაცემს ახალ ხაზზიდან დაწყებული.

D ბრძანება, d-სგან განსხვავებით, გამოსახულების ბუფერს არა მთლიანად, არამედ

პირველ შემსვედრ ახალ წაზამდე შლის ანუ მთლიანი წაზის პირველ პორციას.

ასეთივე განსხვავებაა პ-სა და პ ბრძანებებს შორის. პ-თი, გამოდის გამოსახულების ბუფერის პირველი პორცია (მხოლოდ პირველ შემსვედრ ახალ წაზმდე).

მოდით, კვლავ მაგალითებს მივმართოთ - მოვნახოთ წაზი, რომელიც შეიცავს, მაგალითად, USA-ს და წავშალოთ მისი მომდევნო წაზი:

```
achiko@debian:~$ sed '/USA/{N;s/\n.*//g}' countries.txt
1 Georgia
2 France
3 USA
5 Great Britain
```

მოდით, მისი შემდეგი ორი წაზი წავშალოთ:

```
achiko@debian:~$ sed '/USA/{N;N;s/\n.*//g}' countries.txt
1 Georgia
2 France
3 USA
```

`sed` ბრძანებაში ნაკადების მართვაც არის შესაძლებელი. ამისთვის ჭდე უნდა გამოვიყენოთ. ასეთი შესაძლებლობებით, ფაქტობრივად, `sed` მინი დაპროგრამების ენას წარმოადგენს. ჭდეს დასმა „:“ ბრძანებით ხდება, რომელსაც უნდა მოსდევდეს ჭდის სახელი. ამ ჭდებულება კი ხ ბრძანებით წორციელდება. მასაც ჭდის სახელი უნდა მივუთითოთ არგუმენტად.

მაგალითისთვის, ფაილში ყოველი ახალ წაზზე გადასვლის სიმბოლო შევცვალოთ უბრალო გამოტოვებით. ერთი შეხედვით, ამოხსნა ასეთი მარტივი ჩანაწერი უნდა იყოს.

```
achiko@debian:~$ cat countries.txt | sed 's/\n/ /'
1 Georgia
2 France
3 USA
4 Germany
5 Great Britain
```

თუმცა შედეგს, როგორც ვხედავთ, ვერ ვაღწევთ. მოდით, დაგთიქრდეთ რატომ? გავიწსენოთ, თუ როგორ მუშაობს `sed`. ის იღებს წაზს, განათავსებს მასში არსებულ გამოსახულების ბუფერში და დამუშავება სწორედ გამოსახულების ბუფერში არსებულ მონაცემზე სდება. იქ კი, ცხადია, ახალ წაზზე გადასვლის სიმბოლო არ გვექნება, თუ N ბრძანება (ან მსგავსი, მაგალითად, H) არ გამოვიყენეთ. ამიტომ, შეგვიძლია, ასე მოვიქცეთ - გამოსახულების ბუფერში არსებულ მონაცემს ახალ წაზზე დავუმატოთ შემდეგი წაზი N ბრძანებით. შედეგად, ახალ წაზზე გადასვლის სიმბოლო ბუფერში იარსებებს. ყოველი შემდეგი წაზის დასამატებლად გამოვიყენოთ ჭდე და ბოლოს, შეგვეძლება \n შევცვალოთ გამოტოვებით.

```
achiko@debian:~$ cat countries.txt | sed ': mishka; N; $!b mishka; s/\n/ /g'
1 Georgia 2 France 3 USA 4 Germany 5 Great Britain
```

ავტონათ დეტალურად:

- ა) ვქმნით ჭდეს სახელად **mishka**.
- ბ) მიმდინარე ზაზს გამოსახულების ბუფერში ვამატებთ შემდეგ ზაზს N-ით.
- გ) ვუბრუნდებით ჭდეს და ვმოქმედებთ N-ით მანამ, სანამ ბოლო ზაზს არ მივაღწევთ (\$!b **mishka** ნიშნავს, რომ ბოლო ზაზზე ჭდებული აღარ გადავიდეთ და, შესაბამისად, N აღარ გამოვიყენოთ).
- დ) ბოლოს, s ბრძანებით ვცვლით ახალ ზაზზე გადასვლის სიმბოლოს - \n-ს - გამოტოვებით.

თუ **sed** მიჯრით შეიცავს ბევრ ბრძანებას, მაშინ, უკეთესი კითხვადობისთვის, **sed**-ის ეს ინსტრუქციები შეგვიძლია ხაზ-ხაზ ახალ ფაილში განვათავსოთ და შემდეგ ეს ინსტრუქციები შესასრულებლად **sed** ბრძანებას -f ოფციის საშუალებით ასე გადავცეთ:

```
achiko@debian:~$ sed -f cmd.sed file.txt
```

მაგალითად, ჩვენი ბოლო ბრძანება ამ ზერხით ასე შესრულდება.

ჯერ შევიტანოთ ახალ ფაილში cmd.sed-ში ინსტრუქციები. ასეთ ფაილში #-ით დაწყებული ხაზი შხედველობაში არ მიიღება და ის კომენტარების ჩაწერის საშუალებას გვაძლევს დოკუმენტირებისთვის.

```
achiko@debian:~$ vi cmd.sed
# ვქმნით ჭდეს სახელად mishka
: mishka
# გამოსახულების ბუფერს ვუმატებთ შემდეგ ხაზს
N
# ვუბრუნდებით ჭდეს სანამ ბოლო ხაზს არ მივაღწევთ
$!b mishka
# ვცვლით ახალ ხაზზე გადასვლის სიმბოლოს გამოტოვებით
s/\n/ /g
achiko@debian:~$ sed -f cmd.sed countries.txt
1 Georgia 2 France 3 USA 4 Germany 5 Great Britain
```

sed-ს კიდევ ბევრი შესაძლებლობა აქვს. მათი სრული ჩამონათვალის სანახავად GNU sed-ის დოკუმენტაციას მიმართეთ: <https://www.gnu.org/software/sed/manual/sed.html>

ამ თავის ბოლოს, **sed** ბრძანების საშუალებით ვნახოთ ამოცანის გადაწყვეტის რამდენიმე „ეგზოტიკური“ ზერხი.

შემოვატრიალოთ ფრაზა - **sed**-ით განვახორციელოთ იგივე **rev** ბრძანება:

```
achiko@debian:~$ echo Mishka | rev
akhsim
achiko@debian:~$ echo Mishka | sed '/\n!/G;s/\(\.\)\(.*\n\)/&\2\1;//D;s/.//'
akhsim
```

მოგახდინოთ ტექსტის სწორება მარჯვენა კიდეზე:

```

achiko@debian:~$ x=$[$(tput cols)-1]
achiko@debian:~$ sed -e ':a' -e "s/^.\{1,$x\}$/ &/" -e 'ta' countries.txt
1 Georgia
2 France
3 USA
4 Germany
5 Great Britain

```

თ ბრძანება ხ ბრძანების მსგავსია ოლონდ, თუ ხ-თი უპირობოდ გადავდივართ ჭდებე, t-თი მსგავსი იმ შემთხვევაში გადავდივართ ჭდებე, თუ მის წინ მყოფი ჩანაცვლების s ბრძანება წარმატებით დასრულებდა. წარმატებით დასრულება ნიშნავს, რომ ერთი გამოსახულება შეიცვლა მეორეთი.

არქივი, შეკუმშვა

3 ომპიუტერზე მუშაობისას ერთ-ერთი მთავარი ამოცანაა სისტემაში არსებული მონაცემების მთლიანობის, ინტეგრალობის უზრუნველყოფა. ერთ-ერთი გზა, რომელსაც სისტემის ადმინისტრატორი მიმართავს ამ ამოცანის გადასაწყვეტად არის სისტემის ფაილების დროული სარეზერვო ასლების გაკეთება. მაშინაც კი, თუ თქვენ არ ხართ სისტემის ადმინისტრატორი, სასარგებლოა, თქვენი ფაილების დიდი კოლექციის ასლები გადაიღოთ ერთი ადგილიდან მეორეში ან ერთი მოწყობილობიდან მეორეშე გადაიტანოთ.

მეორეს მხრივ, ასლების გაკეთება მოითხოვს გქონდეთ საკმარისი თავისუფალი ადგილი შესანახ მოწყობილობაზე.

კომპიუტერის გამოჩენიდან დღემდე მუდამ დგას საკითხი, თუ როგორ შეიძლება, მაქსიმალურად დიდმა მონაცემმა მინიმალურად მცირე ადგილი დაიკავოს. ამისთვის მოიგონეს მონაცემთა შეკუმშვის, კომპრესიის ტექნიკა, რომელიც მონაცემის ორიგინალ ზომას გარკვეული აღგორითმების საშუალებით აპატარავებს. სწორედ ასეთი ტექნიკები იძლევა იმის საშუალებას, რომ გამოსახულება მაღალი გარჩევადობის ხარისხით მივიღოთ, მაგალითად, ტელევიზიით ან ინტერნეტით.

მარტივად რომ წარმოვიდგინოთ - მონაცემთა კომპრესია წარმოადგენს პროცესს, როდესაც ჭარბი ინფორმაციის ამოღება, ამოცდა ხდება და ამის ხარჯზე ზომაში ვიგებთ. წარმოვიდგინოთ ერთი ასეთი მაგალითი. დაუშვათ, გვაქვს სურათი, სრულიად შავი ფერის, რომლის ტექნიკური პარამეტრები ასეთია: მისი განზომილება, სიგრძე და სიგანე, 100x100 წერტილი/პიქსელია და თითოეული პიქსელის ფერი 24 ბიტიანი ზომის ინფორმაციით არის წარმოდგენილი. ფერის წარმოდგენის 24 ბიტიანი სისტემა გულისხმობს, რომ ასარჩევ ფერთა გამაში სულ გვაქვს 16777216 (2^{24}) ცალი ფერი და კონკრეტული პიქსელი, ერთ-ერთი ამ ფერთაგანია. ჩვენს შემთხვევაში, ყველა შავია - შავი ფერი კი 24 ცალი 0-იანით მოიცემა (00000000000000000000000000000000).

სურათის სრული ზომა $100 * 100 * 3 = 30\ 000$ ბაიტი გამოვა, რადგან თითოეული პიქსელი 24 ბიტის ანუ 3 ბაიტის ტოლია.

სურათის ამ ფორმატში წარმოდგენისას ჩვენ გვაქვს პიქსელი₁ ფერით 00000000000000000000000000000000, პიქსელი₂ ფერით 00000000000000000000000000000000, ... პიქსელი₁₀₀₀₀ ასევე 00000000000000000000000000000000 ფერით.

თუ უფრო ჭავიანურად წარმოვიდგენთ ამ მოცემულობას, სურათი შეგვიძლია სწვა კოდირებით ასე ჩაწეროთ: გვაქვს პიქსელი₁, პიქსელი₂ ... პიქსელი₁₀₀₀₀ და ბოლოში

მივუწეროთ, რომ ყველა მათგანის ფერი არის 00000000000000000000000000000000. შედეგად, მონაცემები შევკუმშეთ (დავაკომპრესირეთ) და ამოვილეთ ჰარბი ინფორმაცია. ასეთ კოდირებას run-length encoding ჰქვია. ის ერთ-ერთი მარტივი კომპრესიის ტექნიკაა. სადღეისოდ, უფრო განვითარებული და კომპლექსური ტექნიკები გამოიყენება, თუმცა მიზანი მაინც ერთი რჩება - მოვაშოროთ ჰარბი ინფორმაცია.

კომპრესიის ალგორითმები ორ ძირითად კატეგორიად იყოფა: დანაკარგის გარეშე და დანაკარგით. დანაკარგის გარეშე ტექნიკით შეკუმშული ფაილის აღდგენის შემდეგ, ის ორიგინალ ფაილს სრულიად დაემთხვევა. დანაკარგიანი ტექნიკის გამოყენებისას კი, აღდგენილი ვერსია მაქსიმალურად მიუახლოვდება ორიგინალს, თუმცა 100%-ით ვერა. დანაკარგიანი შეკუმშვის მაგალითებია JPEG (სურათებისთვის), MP3 (მუსიკისთვის). ამ თავში ჩვენ შევიღოთ დანაკარგის გარეშე შეკუმშვის ტექნიკას მიმოვიზილავთ.

14.1 gzip

ლინუქს სისტემებში ფაილების შესაკუმშად წმირად გამოიყენება gzip ბრძანება. შესრულების შემდეგ, ეს ბრძანება ორიგინალ ფაილს შეცვლის კომპრესიონის ფაილის დასახელებაში მისანიშნებლად .gz გაფართოებას დაუმატებს. შეკუმშული ფაილების აღდგენა (დეკომპრესია, განკუმშვა) gunzip ბრძანებით ხდება. მოვიყვანოთ მისი გამოყენების მარტივი მაგალითი. ჯერ შევქმნათ სატესტო ფაილი foobar.txt¹:

```
achiko@debian:~$ man {ls,find,man} > foobar.txt
achiko@debian:~$ ls -lh foobar.txt
-rw-r--r-- 1 achiko achiko 123K Jun 25 15:57 foobar.txt
achiko@debian:~$
achiko@debian:~$ gzip foobar.txt
achiko@debian:~$ ls -lh foobar.txt.gz
-rw-r--r-- 1 achiko achiko 38K Jun 25 15:57 foobar.txt.gz
achiko@debian:~$ achiko@debian:~$ gunzip foobar.txt.gz
achiko@debian:~$ ls -lh foobar.txt
-rw-r--r-- 1 achiko achiko 123K Jun 25 15:57 foobar.txt
```

ახლა gzip ბრძანების რამდენიმე საინტერესო ოფცია განვიხილოთ:

ვნახოთ, შეკუმშვის შედეგად (-v, --verbose ოფციის გამოყენებით) რამდენი პროცენტი მოვიგეთ ორიგინალი ფაილის ზომაში:

```
achiko@debian:~$ gzip -v foobar.txt
foobar.txt:      69.6% -- replaced with foobar.txt.gz
```

მოდით, ახლა რამდენიმე ფაილი შეკუმშოთ ერთდროულად.

```
achiko@debian:~$ gzip test.txt test2.txt
achiko@debian:~$ ls test.*
test2.txt.gz  test.txt.gz
```

¹ტერმინი foobar ან foo კომპიუტერში მუშაობისას გამოიყენება ობიექტის, ცვლადის, ფუნქციის ან ბრძანების დასახელებისას. foo წმირად bar-თან ერთად გამოიყენება. ეს ტერმინი II მსოფლიო ომის დროს სამხედროების მიერ გამოიყენებულ ჟარგონთან, FUBAR-თან, ასოცირდება.

შევამოწმოთ შეკუმშული ფაილების ინტეგრალობა (-t ოფციით). ხომ არ მოხდა ტექნიკური ზასიათის რამე შეფერხება შეკუმშვის პროცესში:

```
achiko@debian:~$ gzip -tv foobar.txt.gz
foobar.txt.gz:   OK
```

შეკუმშოთ ფაილი და, ამავდროულად, შევინახოთ მისი ორიგინალი ვერსია:

```
achiko@debian:~$ gzip -c foobar.txt > foobar.txt.gz
achiko@debian:~$ ls foobar.txt*
foobar.txt  foobar.txt.gz
```

ამ მაგალითში, სინამდვილეში, ფაილის შეკუმშული ვერსია სტანდარტულ გამოსასვლელზე გამოგვაქვს (-c ოფციია უზრუნველყოფს ამას), რომელსაც შემდეგ გადავამისამართებთ foobar.txt.gz ფაილში. გადამისამართების გარეშე ეკრანზე დავინაზავდით შეკუმშული ვერსიის შიგთავსს.

-k (--keep) ოფციით კი პირდაპირ ვაიძულებთ gzip-ს, რომ ორიგინალი ფაილი შეინახოს.

```
achiko@debian:~$ gzip -k foobar.txt
```

როგორ შევკუმშოთ დირექტორიაში არსებული ყველა ფაილი? ამისთვის დაგვჭირდება -r ოფცია.

```
achiko@debian:~$ mkdir TXT && cp *.txt TXT/
achiko@debian:~$ gzip -r TXT/
achiko@debian:~$ ls TXT/
cities.txt.gz      distros.txt.gz    lorem5.txt.gz    sizes.txt.gz
countries.txt.gz   foobar.txt.gz     lorem.txt.gz    versions.txt.gz
dates.txt.gz       LICENSE.txt.gz   names.txt.gz
```

შეკუმშული ფაილების სტატისტიკა შეგვიძლია -l ოფციით ვნახოთ (ორიგინალი და შეკუმშული ფაილის ზომები, ზომაში მოგება პროცენტულად, ფაილის ორიგინალი დასახელება).

```
achiko@debian:~$ gzip -rl TXT/
              compressed      uncompressed   ratio   uncompressed_name
...
        4072                  12767   68.3%  TXT//LICENSE.txt
         95                   132   49.2%  TXT//dates.txt
      38138                  125455  69.6%  TXT//foobar.txt
```

gzip ბრძანება ფაილის შესაკუმშად იყენებს Deflate ალგორითმს (Lempel-Ziv (LZ77) ალგორითმსა და Huffman-ის კოდირების კომბინაციას). ეს ბრძანება გაშვებისას შესაძლებელია ისე დაგაკონფიგურიროთ, რომ მაქსიმალურად მეტი ჭარბი ინფორმაცია

მოვიძიოთ და ამოღება, თუმცა ამ ოპერაციისთვის უფრო მეტი დროა საჭირო. შეკუმშვის ხარისხისა და ამ ოპერაციისთვის საჭირო დროის თანაფარდობა, gzip ბრძანების გაშვებისას, შეგვიძლია, შემდეგი ოფციებით დავარეგულიროთ: -1 (--fast)-დან -9 (--best)-მდე ანუ უსწრაფესი შეკუმშვიდან საუკეთესო შეკუმშვამდე. ოფციის მიუთითებლობის შემთხვევაში, ნაგულისხმევი მნიშვნელობა არის -6.

სწრაფი შეკუმშვა:

```
achiko@debian:~$ gzip -1 foobar.txt
achiko@debian:~$ ls -l foobar.txt.gz
-rw-r--r-- 1 achiko achiko 45404 Jun 25 15:57 foobar.txt.gz
```

საუკეთესო შეკუმშვა:

```
achiko@debian:~$ gzip -9 foobar.txt
achiko@debian:~$ ls -l foobar.txt.gz
-rw-r--r-- 1 achiko achiko 37919 Jun 25 15:57 foobar.txt.gz
```

როგორც წესი, ფაილების შეკუმშვას მიმართავენ მათი შენახვის, სხვასთან გაგზავნის (მაგალითად ელ. ფოსტით) ან გადატანის მიზნით. გადატანის შემდეგ კი აუცილებლად უნდა მოვახდინოთ მათი დეკომპრესია, რათა ამ ფაილებზე სხვადასხვა რპერაციის (მაგალითად, რედაქტირების) გაკეთება შეგვეძლოს, თუმცა shell-ში არსებობს ბრძანებები, რომლებიც პირდაპირ შეკუმშულ ფაილებზე რპერირებს. ასეთებია: zcat, zless, zmore, zgrep, zdiff და სხვა.

```
achiko@debian:~$ zcat foobar.txt.gz
```

ამ ბრძანებით პირდაპირ ვნახულობთ file.txt ფაილის შიგთავსს. zcat „gunzip -c“ ბრძანების იდენტურია. დანარჩენი ბრძანებების მნიშვნელობა, დარწმუნებული ვარ, ინტუიციურად გასაგები იქნება თქვენთვის.

აღსანიშნავია ისიც, რომ gzip ბრძანებას მხოლოდ ჩვეულებრივი ტიპის ფაილების შეკუმშვა შეუძლია. ის უგულებელყოფს მალსახმობს.

14.2 bzip2

ფაილების შესაკუმშად, gzip ბრძანების გარდა, linux სისტემებში არსებობს bzip2 ბრძანებაც. ის Burrows-Wheeler-ის ალგორითმსა და Huffman-ის კოდირებას იყენებს. ამ დროს შეკუმშვა, როგორც წესი, უკეთესი ხარისხისაა, თუმცა შეკუმშვისა და მით უფრო დეკომპრესიის დრო გაცილებით დიდია, ვიდრე gzip ბრძანების შემთხვევაში. bzip2 შეკუმშვის შემდეგ ფაილს დასახულებაში „.bz2“ გაფართოება დაემატება.

მოდით, ვნახოთ მისი გამოყენების რამდენიმე მაგალითი. bzip2-ს, უმეტესად, gzip-ის მსგავსი სინტაქსი აქვს.

შეკუმშოთ ფაილი:

```
achiko@debian:~$ bzip2 foobar.txt
```

შეკუმშოთ ფაილი და, ამავდროულად, შევინახოთ მისი ორიგინალი ვერსია:

```
achiko@debian:~$ bzip2 -c foobar.txt > foobar.txt.bz2
```

Ճ

```
achiko@debian:~$ bzip2 -k foobar.txt
```

Ցամոցութանոտ ֆյունկցիօն Մյուս օճառմագրութեան մասին:

```
achiko@debian:~$ bzip2 -v foobar.txt
```

Ֆյունկցիօն Խիշտագույն:

```
achiko@debian:~$ bzip2 -1 foobar.txt
```

bzip2 ծրմանեցնութեան և սամարտլութեան մասին ֆյունկցիօն է նաև -1 (լավագույն)-դան -9 (լավագույն ֆյունկցիօն)։

time ծրմանեցնութեան ժամանակը, զբանութեան ժամանակը և մուշտը ծրմանեցնութեան մասին պահանջանակը գանձեացնեալու ժամանակը և լավագույն ֆյունկցիօնը պահանջանակը գանձեացնեալու ժամանակը և լավագույն ֆյունկցիօնը։

```
achiko@debian:~$ time bzip2 -1 foobar2.txt
```

```
real    0m20.627s
user    0m14.304s
sys     0m6.168s
achiko@debian:~$ bunzip2 foobar2.txt.bz2
achiko@debian:~$ time bzip2 -9 foobar2.txt
```

```
real    0m45.857s
user    0m45.796s
sys     0m0.048s
```

Ինչպէս լավագույն դաստիարակութեան մասին առաջարկ է գանձեացնեալու ժամանակը և լավագույն ֆյունկցիօնը։

Անձնագիրը, մուտքագրութեան ժամանակը և լավագույն ֆյունկցիօնը պահանջանակը գանձեացնեալու ժամանակը և լավագույն ֆյունկցիօնը։

```
achiko@debian:~$ bzip2 -c names.txt > file.bz2
achiko@debian:~$ bzip2 -c versions.txt >> file.bz2
```

file.bz2 անձնագիրը պահանջանակը (names.txt և versions.txt) ֆյունկցիօն պահանջանակը և լավագույն ֆյունկցիօնը պահանջանակը գանձեացնեալու ժամանակը և լավագույն ֆյունկցիօնը։

cat file օմացք Մյուս գանձեացնեալու ժամանակը և լավագույն ֆյունկցիօնը պահանջանակը գանձեացնեալու ժամանակը և լավագույն ֆյունկցիօնը։

Անձնագրը պահանջանակը գանձեացնեալու ժամանակը և լավագույն ֆյունկցիօնը պահանջանակը գանձեացնեալու ժամանակը և լավագույն ֆյունկցիօնը։

```
achiko@debian:~$ bzcat file.bz2
```

ზოგადად, შეკუმშვის პროცესით ფაილის შიგთავსის სტრუქტურა იცვლება. მას თავსართი და ბოლოსართი ემატება, სადაც განსაზღვრულია ყველა ის წესი, თუ როგორ შეიკუმშება აღნიშნული ფაილი. სწორედ ამ თავსართისა და ბოლოსართის მეშვეობით ხდება სწორი დეკომპრესია. მაშ, რა მოხდება, თუ ზომით პატარა ან სულაც ცარიელი ფაილის შეკუმშვას შევეცდებით (თუმცა ეს ოპერაცია აზრს მოკლებულია)? რა თქმა უნდა, ამ შემთხვევაში ფაილის ზომა იზრდება.

```
achiko@debian:~$ echo "hello" > new_file
achiko@debian:~$ ls -l new_file
-rw-r--r-- 1 achiko achiko 6 Jun 25 17:57 new_file
achiko@debian:~$ gzip new_file
achiko@debian:~$ ls -l new_file.gz
-rw-r--r-- 1 achiko achiko 35 Jun 25 17:57 new_file.gz
```

როგორც ვთქვით, პატარა ზომის ფაილის შეკუმშვის დროს ზომა პირიქით გაიზარდა.

დაიმახსოვრეთ

აზრი არ აქვს უპე შეკუმშული ფაილის წელაწლა შეკუმშვას. მაგალითად, jpg გაფართოების ფაილი, თავის მხრივ, უპე კომპრესირებულია და მისი შეკუმშვა დიდ ვერაფერ შედგეს მოგვცემს.

14.3 tar

ერთ-ერთ წინა მაგალითში ვნახეთ, თუ როგორ შეიძლებოდა, მოგვეთავსებინა რამდენიმე ფაილის შიგთავსის შეკუმშული ვერსია ერთ ფაილში, თუმცა, როდესაც საქმე ფაილების დიდ რაოდენობას ეხება, რომლებიც დირექტორიებში და ქვედირექტორიებშია განაწილებული, ეს მიდგომა არ გამოგვადგება. მეორე მხრივ, ჩვენთვის ნაცნობი შეკუმშვის ბრძანებები ვერ უტრუნველყოფს თავად დირექტორიების შეკუმშვას. სწორედ ამ დროსაა სასარგებლო, გამოვიყენოთ არქივი. დაარქივებას, როგორც წესი, მნიშვნელოვანი, მხოლოდ უპე იშვიათად გამოსაყენებელი მონაცემების დიდი ვადით შესანახად მიმართავენ.

მონაცემთა დაარქივებისთვის linux სისტემებში გამოიყენება tar² ბრძანება. ამ ბრძანებით ფაილებისა და დირექტორიების დიდი კოლექცია გადაგვაქვს ერთ ფაილში - არქივში, რომელსაც, ჩვეულებისამებრ, tar გაფართოებას ვუთითებთ და მას tarball-ს უწოდებენ. არქივი ზომით გაცილებით დიდი ფაილი გამოვა, ვიდრე მაში განთავსებული ფაილების ზომების ჯამი. თუმცა შეკუმშვის ბრძანებასთან ერთად კომბინაციაში, საკმაოდ კარგ შედეგს იძლევა და, შესაბამისად, მიღებულ ფორმადაც ითვლება.

tar ბრძანების შესაძლებლობების სანახავად მოდით, კვლავ მაგალითებს მივმართოთ. შეგემნათ არქივი დასახელებით archive-2018.06.25.tar და მასში განვათავსოთ დირექტორიები და ფაილები.

```
achiko@debian:~$ tar -cvf archive-2018.06.25.tar test.txt test2.txt TXT/
```

²ტერმინი tar მოდის Tape ARchive-დან. Linux/Unix სისტემის ადმინისტრატორები ზშირად მიმართავენ მონაცემების მაგნიტურ ლენტებზე (tape) გადატანას.

-c (--create)	ქმნის ახალ არქივს.
-v (--verbose)	გვანახებს არქივის შექმნის პროცესს.
-f (--file) archive	გვეუბნება, რომ არქივი იყოს ფაილი სახელად archive ან მოწყობილობა archive, ამ დროს მონაცემები დაარქივდება მოწყობილობაზე (როგორც აღვნიშნეთ, დაარქივება შეიძლება მოხდეს მაგნიტურ ლენტიზე).

tar ბრძანება იმ იშვიათ ბრძანებათა რიგს მიეკუთვნება, რომელსაც ოფცია შეგვიძლია ტირქს (-) გარეშეც მივუთითოთ, ასე:

```
achiko@debian:~$ tar cvf archive-2018.06.25.tar test.txt test2.txt TXT/
```

ვამსენეთ, რომ არქივის ზომა ყოველთვის უფრო მეტია, ვიდრე მასში შემაგალი ფაილების ზომების ჯამი. შესაბამისად, უპრიანია, ის შეგვუმშოთ gzip-ით ან bzip2-ით:

```
achiko@debian:~$ gzip archive-2018.06.25.tar
```

ამ მაგალითში ჩვენ ჯერ არქივი შევქმნით და შემდეგ ის, ზომის მოგების მიზნით, შეგვუმშეთ. თუმცა tar ბრძანებით, z ოფციის გამოყენებით, ერთბაშად შეგვეძლო დაარქივებისა და შეკუმშვის ოპერაციის განხორციელება, ასე: (შეგვუმშვა, ამ შემთხვევაში, gzip ბრძანებით ზდება):

```
achiko@debian:~$ tar -cvzf archive-2018.06.25.tar.gz test.txt test2.txt TXT/
```

მიღებულია, რომ gzip-ით შეკუმშულ არქივისთვის ან .tar.gz გაფართოება გამოვიყენოთ ან მოკლედ .tgz.

```
achiko@debian:~$ tar -cvzf archive-2018.06.25.tgz test.txt test2.txt TXT/
```

შესაკუმშად, bzip2-ის გამოყენების სურვილის შემთხვევაში, z ოფციის ნაცვლად, tar ბრძანებაში j ოფცია უნდა გამოვიყენოთ. ამის მისანიშნებლად არქივის დასახელებაშიც ან .tar.bz2 გაფართოებას იყენებენ ან მოკლედ .tbz2-ს. ასე:

```
achiko@debian:~$ tar -cvjf archive-2018.06.25.tbz2 test.txt test2.txt TXT/
```

არქივიდან ფაილების ამოღება წდება -x (--extract, --get) ოფციით და ისინი განთავსდება მიმდინარე დირექტორიაში. თუ სხვა დირექტორიაში გვსურს არქივის ფაილების ამოღება, ეს -C ოფციითაა შესაძლებელი. მას არგუნებად სასურველი დირექტორია უნდა მივუთითოთ.

```
achiko@debian:~$ tar -xvf archive-2018.06.25.tbz2
```

```
achiko@debian:~$ tar -xvf archive-2018.06.25.tbz2 -C new_dir/
```

შესაძლებელია, აგრეთვე, არქივიდან კონკრეტული ფაილი ამოვიღოთ. .tgz აქრივიდან ეს ასე ხდება:

```
achiko@debian:~$ tar -xvzf archive-2018.06.25.tgz test.txt
```

ან

```
achiko@debian:~$ tar --extract --file=archive-2018.06.25.tgz test.txt
```

ხოლო .bz2 აქრივიდან ასე:

```
achiko@debian:~$ tar -xvjf archive-2018.06.25.tbz2 test.txt
```

ან

```
achiko@debian:~$ tar --extract --file=archive-2018.06.25.tbz2 test.txt
```

შესაძლებელია, აგრეთვე, მაგენერირებელი სიმბოლის გამოყენება. ყურადღება მიაქციეთ იმას, რომ ეს ოფცია მხოლოდ tar-ის GNU-ს ვერსიას აქვს:

```
achiko@debian:~$ tar -xvf archive-2018.06.25.tar --wildcards "*.txt"
achiko@debian:~$ tar -zxvf archive-2018.06.25.tgz --wildcards "*.txt"
achiko@debian:~$ tar -jxvf archive-2018.06.25.tbz2 --wildcards "*.txt"
```

ასე, არქივიდან ამოვიღებთ მხოლოდ txt გაფართოების ფაილებს. ახლა ვნახოთ, თუ როგორ შეიძლება დავუმატოთ არსებულ არქივს ფაილები ან/და დირექტორიები:

```
achiko@debian:~$ tar -rvf archive-2018.06.25.tar Tux.jpg
```

მოდით, ასეთი სცენარი წარმოვიდგინოთ. ვთქვათ, გვსურს არსებულ JPG_archives.tar არქივს დავუმატოთ Documents/ დირექტორიაში არსებული jpg გაფართოების ფაილებიც.

```
achiko@debian:~$ find Documents/ -name "*.jpg" -exec tar -rvf
JPG_archives.tar "{}" +
```

თუ გვსურს, ამ მოძებნილი ფაილების არქივი შევქმნათ და შემდეგ, თან შევუმშოთ, ასეთი ბრძანება უნდა გავუშვათ:

```
achiko@debian:~$ find Documents/ -name "*.jpg" | tar -cvf JPG_archives2.tar
-T - | gzip > JPG_archives2.tgz
```

`-T file` მიუთითებს ფაილების სიას არქივის შესაქმნელად. ჩვენს შემთხვევაში, `-T` ოფციის არგუმენტი `file-ის` ნაცვლად არის „`“tar` ბრძანებაში „`“ ნიშნავს სტანდარტულ შესასვლელზე მიღებულ ფაილებს.`

როგორ ამოვშალოთ კონკრეტული ფაილი ან/და დირექტორია არსებული არქივიდან?

```
achiko@debian:~$ tar -vf archives.tar --delete file1 file2
```

აღსანიშნავია, რომ ამოშლისას `file` ისეთი `path-ით` უნდა მივუთითოთ, როგორითაც არის ის არქივში წარმოდგენილი.

```
achiko@debian:~$ tar -tf archive-2018.06.25.tar
...
TXT/distros.txt
TXT/versions.txt
Tux.jpg
achiko@debian:~$ tar -vf archive-2018.06.25.tar --delete Tux.jpg
achiko@debian:~$ tar -tf archive-2018.06.25.tar
...
TXT/distros.txt
TXT/versions.txt
```

ერთ-ერთ წინა ბრძანებაში `JPG_archives.tar` არქივს დაგუმბატეთ სხვა ფაილები თუმცა, მოდით, ჯერ ვთქვათ, თუ როგორ შეიძლება შევქმნათ `find` ბრძანებით მოძებნილი ფაილების არქივი. მაგალითისთვის მოვძებნოთ `png` გაფართოების ფაილები (სისტემებში ისინი მრავლად შეგვხვდება `jpg`-სგან განსხვავებით) და დავაარქივოთ ისინი.

```
$ find /usr/share/doc -name "*.png" -exec tar -cvf png.tar "{}" +
tar: Removing leading '/' from member names
/usr/share/doc/groff-base/html/img/pic30.png
/usr/share/doc/groff-base/html/img/pic43.png
...
```

ამ ბრძანებით `png.tar` ფაილი ნამდვილად შეიქმნება, თუმცა არქივის შექმნისას გაფრთხილებაც გამოვა ეკრანზე. ეს შეტყოვინება გვეუბნება, რომ უსაფრთხოების მიზნით `tar` ბრძანებამ დასაარქივებელი ფაილების აბსოლუტურ გზას წინ ავტომატურად „`/`“ მოამორა. ეს იმიტომ ზდება, რომ არქივიდან ამოღების დროს მსგავსი დასახელების ფაილს ახალი შიგთავსი არ გადაწეროს და ძველი არ დაკარგოს. ამიტომ, უმჯობესია, არქივში ფაილები ფარდობითი გზით შევინახოთ. ზოლო არქივიდან ამოღების დროს, `-C` ოფციის გამოყენებით, თავად შეგვიძლია მივუთითოთ თუ რომელ დირექტორიაში გვსურს ამ ფაილების ამოღება.

მოძებნილი ფაილების `tar` ბრძანებისთვის ერთ ზაზად გადაცემა, მიღის და `xargs` ბრძანების დახმარებით, ასე შეგვიძლია:

```
$ find /usr/share/doc -name "*.png" -print0 | xargs -0 tar -cvf png.tar
```

14.4 cpio

cpio ბრძანებაც ფაილების დაარქივებისთვის არის შექმნილი. მისი დასახელება მოდის „copy in, copy out“-დან. cpio ბრძანებით შესაძლებელია ფაილების არქივში კოპირება, მათი არქივიდან ამოდება და ფაილების ერთი დირექტორიიდან მეორეში გადაცემა.

ვნახოთ მაგალითები. შევქმნათ არქივი:

```
$ ls *.txt | cpio -ov > txt.cpio
```

ასე შეიქმნება არქივი txt.cpio, სადაც მიმდინარე დირექტორიის ყველა .txt გაფართოების ფაილი შევა. -o, --create ოფცია არქივის ფაილის შექმნას ნიშნავს, -v, --verbose-ით კი ეკრანზეც დაგინახავთ იმ ფაილების დასახელებას, რომლებიც არქივში კოპირდება.

თუ გვსურს, რომ დირექტორიის მთლიანი წე დაგაარქივოთ (ქვე-დირექტორიების ჩათვლით), მაშინ ასეთი ბრძანება უნდა გავუშვათ:

```
$ find . -print -depth | cpio -ov > dir.cpio
```

-depth ოფციით find ბრძანება მოძებნილი დირექტორიის სახელების გამოტანამდე ჯერ მასში არსებულ სტრუქტურას გამოიტანს.

ამოარქივება ასეთი ბრძანებით ხდება:

```
$ cpio -idv < dir.cpio
```

-i, --extract წსნის არქივს, -d ოფციის მითითება აუცილებელია, რათა ამოდებულ დირექტორიებში ქვესტრუქტურა შენარჩუნდეს. სხვაგარად ეს დირექტორიები ცარიელი იქნება. არქივის გახსნისას -d ოფცია შეგვიძლია არ გამოვიყენოთ, თუ არქივში მხოლოდ ფაილებია შენახული.

არქივის შიგთავსის ნახვა ასეა შესაძლებელი:

```
$ cpio -it < dir.cpio
```

ხაზგასასმელია ის ფაქტი, რომ cpio თავსებადია tar-თან. მას შეუძლია შექმნას და გახსნას tar არქივი. ზოგადად, tar უფრო პოპულარულია და უფრო ხშირად გამოიყენება, ვიდრე cpio მეტი სიმარტივისა და იმის გამოც, რომ tar ბრძანებას, დამატებით, შეკუმშვის შესაძლებლობა აქვს.

cpio ბრძანების ერთ-ერთი ძლიერი მხარე ისაა, რომ ძალიან მარტივად გადააქვს დიდი წისტერი სტრუქტურა სხვა დირექტორიაში. ამისთვის ჯერ უნდა შევქმნათ გადასატანი ფაილების სია და შემდეგ მიღით გადავცეთ cpio ბრძანებას. -p, --pass-through ოფცია უზრუნველყოფს ფაილების გადაცემას სხვა დირექტორიაში. -0, --null ოფცია კი, find-ის -print0-თან ერთად, როგორც უკვე ვიცით, უზრუნველყოფს სპეციალური სიმბოლოების შემცველი ფაილების დასახელებებს კორექტულად დამუშავება/გადატანას. ეს ყველაფერი სინამდვილეში სხვა არაფერია, თუ არა კოპირების ოპერაცია. მხოლოდ, სარეზერვო ასლში ფაილების შიგთავსის გარდა, შენარჩუნებული უნდა იყოს ფაილების მახასიათებლებიც, როგორიცაა მისი დროითი მახასიათებლები, მფლობელობა და ა.შ. ეს ოპერაცია სხვა წერხებითაც არიც შესაძლებელი, მაგალითად cp ან rsync ბრძანებით. rsync-ს, დამატებით,

მონაცემების გადატანა ქსელშიც შეუძლია. მოდით, განვიხილოთ ყველა ეს ვარიანტი. ასეთი სცენარი წარმოვიდგინოთ: დაგუშვათ, გვსურს ჩვენი პირადი დირექტორიის სრული ასლი გადავიტანოთ /tmp/dir დირექტორიაში.

ვნახოთ, როგორ ხდება ეს ოპერაცია სხვადასხვა ბრძანებით. თან შედარებისთვის შევამოწმოთ, რა დრო მიაქვს თითოეულ ოპერაციას:

```
$ cd $HOME
$ time find . -depth -print0 | cpio -pvd0 /tmp/dir/

real    0m3.589s
user    0m0.036s
sys     0m1.220s
$ rm -rf /tmp/dir/{.[^.],.*,*}      # ვშლით ყველაფერს /tmp/dir-ში
$ cd $HOME; time tar -c . | tar -x -C /tmp/dir/

real    0m4.692s
user    0m0.060s
sys     0m0.984s
$ rm -rf /tmp/dir/{.[^.],.*,*}
$ time rsync -a . /tmp/dir

real    0m3.731s
user    0m1.092s
sys     0m0.848s
$ rm -rf /tmp/dir/{.[^.],.*,*}
$ time cp -a . /tmp/dir

real    0m4.561s
user    0m0.000s
sys     0m0.440s
```

time ბრძანებამ ეკრანზე გამოიტანა დეტალური ინფორმაცია: Real - არის დრო, რომელიც გავიდა პროცესის დაწყებიდან მის დამთავრებამდე. რეალურად, ამ დროში გათვალისწინებულია ის დრო, რაც ჩვენი პროცესის გარდა სხვა პროცესების შესრულებისთვის დაიხარჯა სისტემაში. User - არის პროცესორის ის დრო (ე.წ. CPU time), რომელიც ამ პროცესის შესრულებისთვის დაიხარჯა მომხმარებლის გარემოში, ხოლო Sys - არის პროცესორის ის დრო, რომელიც ამ პროცესის შესასრულებლად ბირთვმა გამოიყენა.

User+Sys არის კონკრეტულად ჩვენი პროცესისთვის დახარჯული დრო. გარკვეული წარმოდგენა შეიძლება შეგვექმნა იმაზე, თუ რომელი ბრძანება რამდენად უფრო წარმადია ერთი მეორესთან მიმართებაში, თუმცა ამ ერთი სურათით რომელიმე ბრძანების გამორჩევა არ შეიძლება, რადგან ძალიან ბევრ ფაქტორზეა დამოკიდებული, თუ რა დრო იხარჯება ამა თუ იმ ფაილის კოპირებისთვის. მაგალითად, როგორ არის სისტემა დატვირთული გადატანის პროცესში; რა საერთო ზომის მონაცემებია გადასატანი; რამხელა და რამდენი ფაილისგან შედგება ეს დირექტორია; ბევრ Sparse ფაილებთან გვაქვს თუ არა საქმე (ამ შემთხვევისთვის ჩვენ მიერ განხილულ ბრძანებებს სპეციალური ოფციები აქვთ) და ა.შ.

ფაილების შესაკუმშად ჩვენ განვიხილეთ ბრძანებები gzip და bzip2, თუმცა, მათ გარდა, არსებობს სხვა პროგრამებიც, რომლებიც მსგავსი დანიშნულებისთვის გამოიყენება. ესენია: rar, zip, 7z და სხვა. ისინი, შეკუმშვის გარდა, დაარქივების ფუნქციასაც ასრულებენ ამადროულად. მათი დეტალურად განვიხილვას აქ არ შევუდგებით. უბრალოდ, შევადაროთ ამ

ბრძანებების წარმადობა ერთმანეთს შეკუმშვის მხრივ. მივიღებთ შემდეგი სახის ცხრილს:

შეკუმშვის ბრძანებების შედარება	
დეპომპრესიის სიჩქარე (სწრაფიდან ნელისკენ)	<code>gzip, zip → 7z → rar → bzip2</code>
შეკუმშვის სიჩქარე (სწრაფიდან ნელისკენ)	<code>gzip, zip → bzip2 → 7z → rar</code>
შეკუმშვის ხარისხი (უკეთესიდან უარესისკენ)	<code>7z → rar, bzip2 → gzip → zip</code>
ნელმისაწვდომობა (Unix/Linux)	<code>gzip, bzip2 → zip → 7z → rar</code>
ნელმისაწვდომობა (Windows)	<code>zip → rar → 7z → gzip, bzip2</code>

03 03 15

ამოცანების გაშვების ავტომატიზაცია

3 ომპიუტერზე მუშაობისას წმინდა ისეთი სიტუაცია, როდესაც ამოცანის პერიოდულად გაშვებაა საჭირო. ასეთ დროს, ამ ამოცანების ხელით გაშვების ნაცვლად, Unix-ის მსგავს სისტემებში არსებობს ამოცანების ავტომატურად გაშვების მძლავრი სერვისი - cron.

15.1 cron

cron წარმოადგენს დემონს, რომელიც სისტემაში ფონურ რეჟიმად არის გაშვებული და ის ასრულებს გარკვეულ ბრძანებებს მოცემულ თარიღსა და დროში. cron წმინდა გამოიყენება სისტემის ადმინისტრირების დროს ამოცანების გაშვების ავრომატიზირებისთვის - როგორიცაა სარეზერვო ასლების გაკეთება, სისტემის განახლება, გარკვეული ამოცანების წარმატებულად ან, თუნდაც, წარუმატებლად გაშვების/დამთავრების შემთხვევაში, შეტყობინებების გაგზავნა და ა.შ.

ლინუქსის თითქმის ყველა დისტრიბუტივში, ნაგულისხმევი მნიშვნელობით, cron დემონი არის დაყენებული და ის ავტომატურადაა გაშვებული სისტემის ჩართვის შემდეგ. მომზარებელს შექმნია crontab-ს თავისი ამოცანა გადასცეს და ამისთვის ის იყენებს crontab ბრძანებას. crontab (cron table-ის შემოკლებული ფორმა), ამავდროულად, cron-ის კონფიგურაციის ფაილს წარმოადგენს. crontab ბრძანებით პირდაპირ შეგვიძლია ამ კონფიგურაციის ფაილის რედაქტირება. მასში თითოეულ ზაზე იწერება თუ რა ამოცანა უნდა გაეშვას და როდის.

მაღალი განვითარებული როგორ შეგვიძლია გავზსნათ და დავამატოთ ჩვენი ამოცანა ჩვენს crontab ფაილში. ამისთვის, როგორც უკვე ვთქვით, ვიყენებთ crontab ბრძანებას -e რეციტით. გავუშვათ.

```
achiko@debian:~$ crontab -e

Select an editor. To change later, run 'select-editor'.
 1. /bin/nano      <---- easiest
 2. /usr/bin/vim.basic
```

3. /usr/bin/vim.tiny

Choose 1-3 [1]:

ამ ბრძანების გაშვების შემდეგ, ეკრანზე გამოვა შეკითხვა - თუ რომელი ტექსტური რედაქტორის გამოყენება გსურთ. არჩევანის დაფიქსირების შემდეგ, თუ მისი შეცვლა დაგვჭირდა, მაშინ EDITOR ან VISUAL ცვლადი უნდა დავარედაქტიროთ, ასე:

```
achiko@debian:~$ export EDITOR=vi  
achiko@debian:~$ crontab -e
```

აქ ყოველი ხაზი, რომელიც #-ით იწყება, კომენტარს აღნიშნავს და მხედველობაში არ მიიღება. ამ კომენტარებით მოცემულია პატარა აღწერა, თუ როგორ უნდა ჩაიწეროს ხაზი სწორი სინტაქსით. ანუ ხაზი უნდა შედგებოდეს გამოტოვებით დაშორებული 6 ველისგან, სადაც თითოეული ნიშნავს შემდეგს:

```
achiko@debian:~$ crontab -e  
#      ,-----> წუთი  
#      | ,-----> საათი  
#      | | ,-----> თვეს დღე  
#      | | | ,-----> თვე (1=იანვარი, 2=თებერვალი, ...)  
#      | | | | ,----> კვირის დღე (1=ორშაბათი, 2=სამშაბათი, ...)  
#      | | | | | ,--> გასაშვები ბრძანება  
#      | | | | | |  
  
1 2 3 * * echo "Hello Georgia" > /tmp/crontest.txt
```

წუთი	ნებისმიერი ნატურალური რიცხვია 0-დან 59-ის ჩათვლით.
საათი	ნებისმიერი ნატურალური რიცხვია 0-დან 23-ის ჩათვლით.
თვის დღე	ნებისმიერი ნატურალური რიცხვია 1-დან 31-ის ჩათვლით (თვის დაკონკრეტების შემთხვევაში ნამდვილი რიცხვი უნდა იყოს. მაგ. თებერვლის შემთხვევაში 31 არ გამოგვადგება).
თვე	ნებისმიერი ნატურალური რიცხვია 1-დან 12-ის ჩათვლით.
კვირის დღე	ნებისმიერი ნატურალური რიცხვია 0-დან 7-ის ჩათვლით, სადაც 0 და 7 წარმოადგენს კვირა დღეს.
ბრძანება	აქ ნებისმიერი თქვენთვის სასურველი ბრძანება უნდა ჩაწეროთ.

ჩამოთვლილი მნიშვნელობების გარდა, შესაძლებელია გამოვიყენოთ შემდეგი ასო-ნიშნები: ფიფქი (*) ნებისმიერის აღსანიშნავად, ტირე (-) ინტერვალის აღსანიშნავად და მძიმე (.) ჩამონათვალის მისათითებლად. შესაძლებელია სლეშის (/) გამოყენება რიცხვითი მნიშვნელობის ბიჯის მოსაცემად. მაგალითად:

01 02 03 * * cmd	ყოველი თვის 3 რიცხვში კვირის ნებისმიერ დღეს 02 საათსა და 01 წუთზე შესრულდეს cmd ბრძანება.
0 03,15 15 * * cmd	ყოველი თვის 15 რიცხვში კვირის ნებისმიერ დღეს დღისა და ღამის 3 საათზე შესრულდეს cmd ბრძანება.
0 03-15/5 15 * * cmd	ყოველი თვის 15 რიცხვში კვირის ნებისმიერ დღეს ღამის 3 საათიდან დაწყებული ყოველ 5 საათში დღის 3 საათის ჩათვლით შესრულდეს cmd ბრძანება.
*/15 3,4,5 * 2-12/2 1-5 cmd	თებერვლიდან დაწყებული ყოველი მეორე თვის (ანუ თებერვალი, აპრილი, ივნისი ...) ყოველ დღე შაბათ-კვირის გარდა ყოველ 3, 4 და 5 საათსა და ყოველ 15 წუთში შესრულდეს cmd ბრძანება.

Crontab-ში დროის მარტივად მოსაცემად უკვე არსებობს შემდეგი მოკლე ჩანაწერები:

@reboot	გაეშვას ერთხელ, სისტემის ჩართვის დროს
@yearly	გაეშვას წელიწადში ერთხელ: 0 0 1 1 *
@annually	იგივეა, რაც @yearly
@monthly	გაეშვას თვეში ერთხელ: 0 0 1 * *
@weekly	კვირაში ერთხელ: 0 0 * * 0
@daily	დღეში ერთხელ: 0 0 * * *
@midnight	იგივეა რაც @daily
@hourly	გაეშვას საათში ერთხელ: 0 * * * *

მოდით, დავაკვირდეთ ჩვენს პირად დირექტორიას და გავარკვიოთ, ყოველდღიურად, 6 საათში ერთხელ, თუ რომელი 5 ფაილი ან დირექტორია იკავებს ყველაზე დიდ ადგილს დისკზე. საბოლოოდ, მათი სია ფაილში ჩაწეროთ, რომელსაც სახელად მიმდინარე თარიღს დავარქმევთ.

```
achiko@debian:~$ crontab -e
00 */6 * * * du -sh $HOME/*|sort -rh|head -5 >>/tmp/$(date +\%Y\%m\%d).txt
```

Crontab კონფიგურაციის ფაილში date ბრძანების გამოყენებისას % სიმბოლოს კორექტულად აღსაქმელად წინ \ უნდა მივუწეროთ. Crontab-დან გამოსვლის შემდეგ ეკრანზე ასეთი შეფყობინება დაიწერება:

```
crontab: installing new crontab
```

ეს იმას ნიშნავს, რომ კონფიგურაცია შეინახა ფაილში, რომელიც ძეგს შემდეგ დირექტორიაში /var/spool/cron/crontabs/ და მას ჩვენი მომხმარებლის სახელი ჰქვადა. ყურადღება მიაქციეთ, რომ ამ დირექტორიაზე წვდომის უფლებები აქვთ მხოლოდ root-ს.

```
achiko@debian:~$ ls /var/spool/cron/crontabs/
ls: cannot open directory '/var/spool/cron/crontabs/': Permission denied
```

მიუხედავად ამისა, მომხმარებელს მაინც აქვს იმის უფლება, რომ ნახოს ან წაშალოს თავის მიერ შექმნილი კონფიგურაციის ფაილი. ეს კი იმის წყალობით მიიღწევა, რომ ჩვეულებრივი მომხმარებელი **crontab** ბრძანებას მისი მფლობელი ჯგუფის უფლებებით უშვებს (ანუ მასზე SGID ბიტია გააქტიურებული).

```
achiko@debian:~$ ls -l /usr/bin/crontab
-rwxr-sr-x 1 root crontab 40264 May  3 2015 /usr/bin/crontab
```

```
achiko@debian:~$ crontab -l
```

ამ ბრძანებით შეგვიძლია ვნახოთ ჩვენი crontab-ის ფაილი.

```
achiko@debian:~$ crontab -r
```

ასე კი წაგშლით ჩვენსავე ფაილს. გადავამოწმოთ:

```
achiko@debian:~$ crontab -l
no crontab for achiko
```

ნაგულისხმევი მნიშვნელობით, cron-ის გამოყენება ყველა მომხმარებელს შეუძლია. ანუ, მათ შეუძლიათ საკუთარი crontab შექმნან, სადაც ბრძანებების გამვებას დაგეგმავენ სურვილისებრ. მიუხედავად ამისა, root მომხმარებელი, რომელიც სისტემის ადმინისტრატორია, ინარჩუნებს უფლებას აუკრძალოს კონკრეტულ მომხმარებლებს cron-ით სარგებლობა. ადმინისტრატორი ამ უფლებებს არეგულირებს /etc/cron.allow და /etc/cron.deny ფაილების საშუალებით.

თუ /etc/cron.allow ფაილი არსებობს, cron-ით სარგებლობა მხოლოდ ამ ფაილში ხაზ-ხაზ ჩამოთვლილ მომხმარებლებს შეუძლიათ. დანარჩენ მომხმარებლებს cron-ით სარგებლობა ავტომატურად ეკრძალებათ. ამ ფაილის არ არსებობის შემთხვევაში, /etc/cron.deny ფაილი მოიძებნება. მასში გაწერილ მომხმარებლებს ეკრძალებათ cron-ით სარგებლობა. დანარჩენებს კი ავტომატურად ეძლევათ მისი გამოყენების უფლება. იმ შემთხვევაში, თუ არცერთი ფაილი არ არსებობს, ან ყველა მომხმარებელს შეუძლია crontab-ის გამოყენება ან მხოლოდ root-ს. ეს დამოკიდებულია კონკრეტული დისტრიბუტულივის შემქმნელებზე (Debian-ში, ამ შემთხვევაში, ყველა მომხმარებელს აქვს ამის უფლება).

root მომხმარებელსაც შეუძლია შექმნას საკუთარი crontab ფაილი ზემოთ ხსენებული მეთოდებით, თუმცა ამის გარდა, მას შეუძლია, გამოიყენოს /etc/crontab ფაილი და /etc/cron.d დირექტორია. ამ ორ უკანასკნელ მეთოდს ის უპირატესობა აქვს, რომ მათში შესაძლებელია იმ მომხმარებლის სახელის დაფიქსირება, ვისი უფლებითაც root-ს მოცემული ბრძანებების გაშვება სურს. მომხმარებლის ეს სახელი გასაშვები ბრძანების წინ, დამატებით გელში მოიცემს.

```
achiko@debian:~$ cat /etc/crontab
# /etc/crontab: system-wide crontab
# Unlike any other crontab you don't have to run the `crontab` command to
# install the new version when you edit this file and files in /etc/cron.d.
# These files also have username fields, that none of the other crontabs do.
SHELL=/bin/sh
PATH=/usr/local/sbin:/usr/local/bin:/sbin:/bin:/usr/sbin:/usr/bin
# m h dom mon dow user  command
17 *      * * *    root    cd / && run-parts --report /etc/cron.hourly
...

```

ამას გარდა, /etc-ში, ნაგულისხმევი მნიშვნელობით, შექმნილია შემდეგი დირექტორიები: cron.hourly/, cron.daily/, cron.weekly/ და cron.monthly/ და მათში ჩაწერილი სკრიფტები თუ ბრძანებები გაეშვება, შესაბამისად, ყოველ საათში, ყოველდღიურად, ყოველკვირკულად და ყოველთვიურად.

როგორც წესი, cron-ში გაწერილი ამოცანების გაშვება ღამის საათებშია დაგეგმილი. წშირ შემთხვევებში ამ დროს კომპიუტერი გამორთულია. შესაბამისად, cron ვერ შეასრულებს მითითებულ ბრძანებებს. ასეთი შემთხვევების აღმოსაფხვრელად არსებობს დემონი anacron. ის, ფაქტობრივად, ავსებს cron-ს და როგორც კი კომპიუტერი ჩაირთვება, anacron ყველა დარჩენილ ამოცანას შეასრულებს.

ასეთი გამოტოვებული ბრძანებების სია შეიძლება დიდი იყოს. ეს კი, კომპიუტერს საგრძნობლად დატვირთავს ჩართვის შემდეგ, რომელიც მის მუშაობას შეანელებს. ამიტომ, /etc/anacrontab ფაილში გაწერილი ამოცანები nice ბრძანებით ეშვება, რათა კომპიუტერმა მათ შეასრულებაზე ნაკლები რესურსი დახარჯოს.

/etc/anacrontab-ის სინტაქსი განსხვავდება /etc/crontab ფაილის ჩანაწერისგან. მისი ხაზი შედგება 4 ველისგან: period delay job-identifier cmd, სადაც:

Period	არის ამოცანის შესრულების სიხშირე მოცემული დღეებში. მაგ: 1 - ნიშნავს ყოველდღე, 5 - ხუთ დღეში ერთხელ.
Delay	აქ მოიცემა რიცხვი და ის აღნიშნავს წუთების რაოდენობას, რომლის განმავლობაშიც სისტემა ყოვნდება ამოცანების გაშვებამდე.
Job-identifier	ამოცანის დასახელება, რომელი სახელწოდებითაც ის log ფაილებში ჩაიწერება.
Cmd	გასაშვები ბრძანება.

```
achiko@debian:~$ cat /etc/anacrontab
1      5      cron.daily      nice run-parts /etc/cron.daily
7      15     test.daily      /bin/sh /home/achiko/backup.sh
...

```

cron ძირითადად გამოიყენება სერვერული ტიპის კომპიუტერებზე, რომლებზეც სისტემა მუდამ მუშაობს, anacron კი - პერსონალურ კომპიუტერებზე ან ლეპტოპებზე, სადაც სისტემა ითიშება ყოველდღიურად ან კვირების განმავლობაში. cron ამოცანების გაშვებას გეგმავს წუთების დონეზე, anacron - დღეებზე ქვევით ვერ ჩადის. cron დემონს იყენებს ჩვეულებრივი მომხმარებელიც და root-იც, ხოლო anacron-ს მხოლოდ root (თუ სპეციალური

კონფიგურაცია არ არის შექმნილი ჩვეულებრივი მომხმარებლისთვის).

ყურადღება!

Debian დისტრიბუტივში `cron` ითვალისწინებს დროითი სარტყელის შეცვლის შედეგად გამოწვეულ დროის ცვლილებას. მაგალითად, თუ დროის შეცვლის შემდეგ საათმა წინ გადაიწია და გადაახტა ამოცანის გაშვების დაგეგმილ დროს, ის ერთხელ მაინც შესრულდება დროითი სარტყელის შეცვლის შემდეგ. მეორეს მხრივ, თუ საათმა, პირიქით, უკან გადაიწია, დაგეგმილი ბრძანება კი მანამდე უკვე შესრულებული იყო და საათის გადაწევის გამო კვლავ უწევს ამ ბრძანებას შესრულება, ის ხელმეორედ აღარ შესრულდება.

15.2 at

`at` ბრძანება უშვებს მომხმარებლის მიერ მითითებულ ბრძანებებს ერთხელ, მოცემულ დროს და არა პერიოდულად, როგორც ამას `cron` აკეთებს. ამგვარად, მომხმარებელს შეუძლია დაგეგმოს ამოცანების გაშვება კონკრეტულ დროს. ამისთვის, აუცილებელია სისტემაში გაშვებული იყოს `atd` დემონი. სინტაქსურად `at -s` დრო უნდა გადავცეთ არგუმენტად, გაგუშვათ და შემდეგ, ხაზ-ხაზ მივუთითოთ ბრძანებების სია. `Ctrl+d`-თი ვამთავრებთ `at` ბრძანებას.

```
achiko@debian:~$ at 22:00 19.07.2018
at> touch /tmp/$(date +\%Y\%M)
at> <EOT>
job 1 at Thu Jul 19 16:46:00 2018
```

`atq` ბრძანებით (იგივეა, რაც `at -l`) ვნახულობთ თუ რა ბრძანებებია დაგეგმილი და რა დროს. პირველ სვეტში კი ამოცანის ნომერია მოცემული.

```
achiko@debian:~$ atq
1 Thu Jul 19 22:00:00 2018 a achiko
```

უკვე დაგეგმილი ამოცანის გაუქმება შეგვიძლია `atrm` ბრძანებით (იგივეა `at -d`), თუ ის ჯერ არ არის გაშვებული. არგუმენტად მას ამოცანის ნომერი უნდა მივუთითოთ.

```
achiko@debian:~$ atrm 1
achiko@debian:~$ atq
```

აწლა, აღარაფერია დაგეგმილი. `at` ბრძანებას შესაძლებელია დრო ბევრი სწვადასწვა ფორმატით გადავცეთ. მისაღები ფორმატებია (დავუშვათ, მიმდინარე დრო არის 10:00 AM, October 18, 2018):

at ბრძანების დროის ფორმატი
noon 12:00 PM October 18 2018

midnight	12:00 AM October 19 2018
teatime	4:00 PM October 18 2018
tomorrow	10:00 AM October 19 2018
noon tomorrow	12:00 PM October 19 2018
next week	10:00 AM October 25 2018
next monday	10:00 AM October 22 2018
fri	10:00 AM October 19 2018
9:00 AM	9:00 AM October 19 2018
2:30 PM	2:30 PM October 18 2018
1430	2:30 PM October 18 2018
2:30 PM tomorrow	2:30 PM October 19 2018
2:30 PM next month	2:30 PM November 18 2018
2:30 PM Fri	2:30 PM October 19 2018
2:30 PM Oct 21	2:30 PM October 21 2018
2:30 PM 10/21/2018	2:30 PM October 21 2018
2:30 PM 21.10.18	2:30 PM October 21 2018
now + 30 minutes	10:30 AM October 18 2018
now + 1 hour	11:00 AM October 18 2018
now + 2 days	10:00 AM October 20 2018
4 PM + 2 days	4:00 PM October 20 2018
now + 3 weeks	10:00 AM November 8 2018
now + 4 months	12:00 PM October 18 2018
now + 5 years	10:00 AM October 18 2023

მისაღები დროის ფორმები მოცემულია /usr/share/doc/at/timespec ფაილში.

at-ის გამოყენების უფლებებიც, cron-ის მსგავსად, /etc/at.allow და /etc/at.deny ფაილებით რეგულირდება. თუ /etc/at.allow არსებობს, მხოლოდ მასში ჩაწერილ მომზარებლებს აქვთ მისი გამოყენების უფლება, დანარჩენებს - არა. თუ ის არ არსებობს, მაშინ მოიძებნება /etc/at.deny ფაილი, და მისი არსებობის შემთხვევაში მასში ჩაწერილ მომზარებლებს ეკრძალებათ at-ის გამოყენება, დანარჩენს კი - არა. თუ არცერთი ფაილი არ არსებობს, მხოლოდ root რჩება ეს პრივილეგია.

batch ბრძანება (იგივე at -b) შეასრულებს მითითებულ ბრძანებას მაშინ, როდესაც სისტემის დატვირთვა 1.5-ზე ნაკლებია. შესაბამისად, დროის მითითება არგუმენტად აღარ არის საჭირო.

```
achiko@debian:~$ batch
warning: commands will be executed using /bin/sh
at> touch /tmp/$(date +\%Y\%Y)
at> <EOT>
job 19 at Thu Jul 19 17:18:00 2018
```

გასაშვებად დაგეგმილი ბრძანებები განთავსდება /var/spool/cron/atjobs/
დირექტორიაში.

ნაწილი II

Shell-ის სკრიპტები

030 16

შელის სკრიპტები

III იგნის პირველ ნაწილში ჩვენ არაერთი ბრძანება განვიხილავთ (წინ უფრო მეტი გველის). დავრწმუნდით იმაშიც, რომ ბევრი ამოცანის გადაწყვეტა გაცილებით იოლია ბრძანებათა ხაზიდან, ვიდრე გრაფიკული გარემოდან. რაც უფრო მეტს ვსწავლობთ ბრძანებათა ხაზში, მით მეტ პოტენციალს ვხედავთ მასში. წარმოვიდგინოთ, რომ შეგვიძლია რამდენიმე ბრძანება გავაერთიანოთ შელში და ისე გავუშვათ. სწორედ ასე იქმნება შელის სკრიპტი. ის უბრალო ტექსტური ფაილია, რომელშიც ხაზ-ხაზ არის ჩაწერილი გასაშვები ბრძანებები. ყველაფერი, რისი გაშვებაც ბრძანებათა ხაზიდან შეგვიძლია, შესაძლებელია სკრიპტიდანაც გავუშვათ. ასეთი მიდგომით მინიმუმ დროს დავზოგავთ, რაც ძალიან მნიშვნელოვანია, თუმცა ქვემოთ ვნახავთ, რომ შელის სკრიპტები კიდევ უფრო მეტ შესაძლებლობასა და მოქნილობას გვთავაზობს.

16.1 ინტერპრეტატორები

როდესაც Shell-ს ვახსენებთ, როგორც წესი, ვგულისხმობთ ინტერპრეტატორს, პროგრამას, რომელიც ასრულებს ჩვენ მიერ აკრეფილ ბრძანებებს, თუმცა შელი, სინამდვილეში, უფრო მეტია, ვიდრე ბრძანებათა ხაზის ინტერპრეტატორი. ის, თავის მხრივ, დაპროგრამების ენაცა (სკრიპტების ენა) საკუთარი სტრუქტურით, ციკლებით, ცვლადებით, ფუნქციებით და ა.შ. ლინუქსის უმრავლეს დისტრიბუტივში, ისევე როგორც Apple's macOS-ში, ნაგულისხმევი მნიშვნელობის შელი bash-ით არის წარმოდგენილი.

Unix-ის ოჯახის სისტემებში პირველი shell კენ ტომპსონმა (Ken Thompson) შექმნა Bell Labs-ში და ის, ძირითადად, მე-7 ვერსიამდელ Unix-ებმი გამოიყენებოდა. ყველაზე გავრცელებული და პოპულარული shell კი საწყის პერიოდში Bourne shell და C shell იყო.

Bourne shell (sh) სტეფან ბურნმა (Stephen Bourne) შექმნა Bell Labs-ში (სინამდვილეში ის გადაწერილი ტომპსონის შელია, რომელიც დამატებითი ფუნქციებითაა აღიჭურვილი) და მე-7 ვერსიის Unix-ში გამოჩნდა. C shell (csh, მისი გაუმჯობესებული ვერსიაა tcsh) ბილ ჯოიბ კალიფორნიის უნივერსტიტეტში 1970 წელს შექმნა და ის ფართოდ გამოიყენებოდა BSD სისტემებში. სახელი დაპროგრამების C ენის სინტაქსთან მსგავსების გამო დაერქვა. ცნობილი შელებია ასევე: Korn shell (ksh), Z shell (zsh), Almquist shell (ash) და Friendly interactive shell (fish).

Bash ბრაიან ფოქსმა (Brian Fox) 1989 წელს GNU პროექტისთვის დაწერა. Bash დასახელება გამომდინარეობს „Bourne Again SHell“. ამ აკრონიმში ორი იდეაა ჩადებული: პირველი - Bash Bourne shell-ის თავისუფალი პროგრამული ჩანაცვლებაა და მეორე - მასში შეღლის თავიდან დაბადების კონცეფციაა ნაგულისხმევი. Bash სრულიად თავსებადია POSIX სისტემასთან. მისი ფუნქციონალი გამდიდრებულია sh, csh და ksh ინტერპრეტატორებიდან.

16.2 პირველი shell სკრიპტი

Unix-ის მსგავს სისტემებში დღემდე აგრძელებენ /bin/sh გამშვების გამოყენებას და, რადგან სხვადასხვა დასახელებით შეღლის ბევრი ვარიაცია არსებობს, /bin/sh წარმოადგენს ბმულს სასურველი შეღლისკენ. სწორედ ამიტომ, ხშირად bash-ზე დაწერილ სკრიპტებს shell სკრიპტებსაც უწოდებენ.

bash სკრიპტებისთვის .sh გაფართოების გამოყენებაა მიღებული. ფაილების სიის გამოტანისას ასე უფრო აღქმადი იქნება, რომ საქმე შეღლის სკრიპტს ეხება, თუმცა გაფართოება აუცილებელი ფაქტორი არ არის, მის გარეშეც შეგვიძლია სკრიპტი დავასათაუროთ. არ დავარღვიოთ „ტრადიცია“ და ჩვენი პირველი შეღლ სკრიპტით „Hello World!“ გამოვიტანოთ ეკრანზე. გაგხსნათ script1.sh ფაილი ერთ-ერთ ტექსტური რედაქტორში და ავკრიფოთ:

```
#!/bin/bash
# ჩემი პირველი სკრიპტი

echo "Hello World!"
```

როგორც წესი, სკრიპტის პირველ ზაზე იმ შეღლის გამშვები ფაილის სრულ გზას უთითებენ, რომლითაც გვსურს, რომ ქვემოთ აკრეფილი ბრძანებები შესრულდეს ანუ - ინტერპრეტატორს. მის წინ კი „#!“ ასო-ნიშნები აუცილებლად უნდა დავწეროთ. მას Shebang¹-ს უწოდებენ და სწორედ მას მოსდევს იმ პროგრამის სახელი, რომელიც ინტერპრეტაციას უკეთებს ჩვენს სკრიპტს. ჩვენს შემთხვევაში, ეს არის „/bin/bash“. შესაბამისად, ჩვენი სკრიპტი არის bash სკრიპტი. ამ მექანიზმს იყენებენ სკრიპტების სხვა ენებიც, როგორიცაა: perl, awk, Tcl, Tk და python. შემდეგი ზაზი არის კომენტარი. ყველაფერი, რაც „#“ სიმბოლოს შემდეგ არის ჩაწერილი (Shebang-ის გარდა), შესრულებისას უგულებელყოფილია შეღლის მიერ. როგორც წესი, პროგრამისტები კომენტარს კოდის აღსაწერად იყენებენ.

შემდეგი ეტაპი სკრიპტზე გაშვების უფლების მინიჭებაა, chmod ბრძანებით:

```
achiko@debian:~$ chmod u+x script1.sh
```

სკრიპტის გაშვება კი ასე ხდება:

```
achiko@debian:~$ ./script1.sh
Hello World!
```

¹ სახელი Shebang გამომდინარეობს ორი სიტყვის, Sharp და bang, არასწორად წარმოთქმულის ჩაწერით. Sharp როგორც დიეზი მუსიკაში და bang როგორც ძაბილი ნიშანი (1950-აან წლებში ასეც აღნიშნავდნენ ჩანაწერებში). მეორე კერძით sh მოდის სიტყვა shell-დან. Shebang-ს აგრეთვე უწოდებენ: sha-bang, hashbang, pound-bang ან hash-ppling.

ალბათ, დაგებადებათ კითხვა - რა საჭიროა „./“-ს მიწერა სკრიპტის წინ? ჩვენ ხომ მიჩვეულები ვართ, რომ, როდესაც რომელიმე ბრძანებას ვუშვებთ, მხოლოდ მის სახელს ვკრეფთ ბრძანებათა ზაზე. გავიხსენოთ PATH გარემოს ცვლადის დანიშნულება და ყველაფერი თავის ადგილზე დადგება. როგორც ვიცით, PATH ცვლადში დირექტორიების სიაა მოცემული. ბრძანების გაშვებისას ჩვენი შელი სწორედ ამ ცვლადში მოცემულ დირექტორიებში ექვება ამ ბრძანებას და მხოლოდ მისი პოვნის შემთხვევაში შეძლება მის გაშვებას. სხვა შემთხვევაში კი ბრძანების ან სკრიპტის გასაშვებად აუცილებელია მისი აბსოლუტური თუ ფარდობითი გზა ჩავწეროთ. ისიც გავიხსენოთ, რომ „.“ მიმდინარე დირექტორიას აღნიშნავს და ნათელი მოეფინება ამ ჩანაწერს. „./script1.sh“ ნიშნავს მიმდინარე დირექტორიაში არესტულ „script1.sh“ ფაილს. ანუ, სკრიპტს ვუშვებთ მისი ფარდობითი გზის მოცემით. აბსოლუტური გზის გამოყენებით, ასეც შეგვიძლია გავუშვათ ჩვენი სკრიპტი:

```
achiko@debian:~$ pwd
/home/achiko
achiko@debian:~$ /home/achiko/script1.sh
Hello World!
```

თუ გვსურს, რომ პირდაპირ, სახელის მითითებით შევძლოთ სკრიპტის გაშვება, მაშინ სჯობს ჩვენი სკრიპტები ერთ-ერთ დირექტორიაში მოვათავსოთ და ამ დირექტორის გზა PATH ცვლადს დავამატოთ. ამისთვის სტარტ პირად დირექტორიაში ქმნიან bin დასახელების დირექტორიას და მის სრულ გზას ამატებენ PATH ცვლადში.

რადგან სკრიპტის გაშვების სხვასახვა ზერხებზე ვსაუბრობთ, ისიც ვიკითხოთ - რამდენად არის აუცილებელი სკრიპტში Shebang-ით ინტერპრეტატორის მითითება?

თუ bash-ის სკრიპტი გვაქვს და ინტეპრეტორად ტერმინალში bash არის გაშვებული, მაშინ არ არის აუცილებელი სკრიპტში „პირველი ზაზის“ განსაზღვრა, თუმცა არ დაგვავიწყდეს, რომ სკრიპტი Linux/Unix სისტემებში არის პირტატული. ის შეგიძლიათ ერთი სისტემიდან მეორეში გადაიტანოთ და იქ გაუშვათ. ამისთვის კი აუცილებელია, სხვა სისტემაშიც იგივე შელი დაგზვდეთ. წინააღმდეგ შემთხვევაში, სკრიპტი არ გაეშვება. ამ ყველაფრის თავიდან ასაცილებლად, მიზანშეწონილია სკრიპტში გამშვები ინტერპრეტატორის მითითება!

16.3 გამოსახულების შეფასება

სკრიპტში ბრძანებების შესრულებამდე, ზოგჯერ საჭიროა გარკვეული გამოსახულების, პირობის შეფასება: არსებობს თუ არა ესა თუ ის ფაილი, A ცვლადის მნიშვნელობა მეტია თუ არა B ცვლადის მნიშვნელობაზე და ა.შ.

ბრძანება test სწორედ ამ მიზნებისთვის გამოიყენება. ის აფასებს პარამეტრად გადაცემულ გამოსახულებას და გამოაქვს დასკვნა, ჰეშმარიტია თუ მცდარი ეს გამოსახულება. ტექნიკურად ამის გაგება დასრულების კოდის საშუალებით არის შესაძლებელი. ჰეშმარიტი პასუხის შემთხვევაში, დასრულების კოდს მიენიჭება რიცხვი 0, ხოლო სხვა შემთხვევაში 0-სგან განსხვავებული მნიშვნელობა. თუ test ბრძანებას პარამეტრს არ გადავცემთ, ამ შემთხვევაშიც, დასრულების კოდი ნულისგან განსხვავებული იქნება. ზოგადად, test ბრძანების მსგავსად, ნებისმიერ ბრძანებას აქვს საკუთარი დასრულების კოდი. სწორედ ამ კოდის მნიშვნელობით ხვდება სისტემა რამდენად წარმატებით შესრულდა ბრძანება. მისი წარმატებით შესრულების შემდეგ, კოდი ყოველთვის 0-ია, ხოლო წარუმატებლობის შემთხვევაში კი 0-სგან განსხვავებული. დასრულების კოდის მნიშვნელობა ნატურალური რიცხვია და ის [0-255] ინტერვალში გარიყებს. სხვადასხვა არაულოვანი მნიშვნელობა

შეცდომის განსხვავებულ ტიპზე მიუთითებს. ბრძანების დასრულების ეს სტატუსი ყოველთვის ინახება ცვლადში დასახელებით „?“.

```
achiko@debian:~$ ls Tux.jpg
Tux.jpg
achiko@debian:~$ echo $?
0
achiko@debian:~$ ls Tux.jpgggg
ls: cannot access 'Tux.jpgggg': No such file or directory
achiko@debian:~$ echo $?
2
```

ამ მაგალითის პირველ შემთხვევაში ფაილი Tux.jpg ნამდვილად არსებობს და დასრულების კოდიც 0-ია, ხოლო მეორე შემთხვევაში Tux.jpgggg ფაილი არ არსებობს და მისი დასრულების კოდი 0-სგან განსხვავდება, კერძოდ, მისი მნიშვნელობაა 2. ჩვენთვის უკვე კარგად ნაცნობი პირობითი ოპერატორები სწორედ ბრძანებების დასრულების კოდებს იყენებენ იმის გასაგებად, ბრძანება წარმატებით დასრულდა თუ არა. თვალსაჩინოებისათვის შევადგინოთ შემდეგნაირი ბრძანება: თუ ეს ფაილი არსებობს, მაშინ ერთი ბრძანება შესრულდეს, ხოლო თუ არ არსებობს - მეორე ბრძანება.

```
achiko@debian:~$ ls Tux.jpg && echo "არსებობს" || echo "არ არსებობს"
Tux.jpg
არსებობს
achiko@debian:~$ ls Tux.jpgggg && echo "არსებობს" || echo "არ არსებობს"
ls: cannot access 'Tux.jpgggg': No such file or directory
არ არსებობს
```

შეგვიძლია დასრულების კოდის მნიშვნელობებიც გამოვიტანოთ და ისე დავრწმუნდეთ ზემოთ გაშვებული ბრძანებების მართებულობაში, ასე:

```
achiko@debian:~$ ls Tux.jpg && echo "დასრულების კოდი არის $? " || echo
"დასრულების კოდი არის $? "
Tux.jpg
დასრულების კოდი არის 0
achiko@debian:~$ ls Tux.jpgggg && echo "დასრულების კოდი არის $? " || echo
"დასრულების კოდი არის $? "
ls: cannot access 'Tux.jpgggg': No such file or directory
დასრულების კოდი არის 2
```

ბრძანების წარმატებით ან წარუმატებლად დასრულების სიმულაციისთვის შეღწი არსებობს წინასწარ შექმნილი ორი მარტივი ბრძანება: `true` და `false`. `true` ყოველთვის წარმატებით სრულდება, ხოლო `false` ყოველთვის წარუმატებლად.

```
achiko@debian:~$ true; echo $?
0
```

```
achiko@debian:~$ false; echo $?
1
```

ეს ბრძანებები ზშირად გამოსადევებია იმის შესამოწმებლად, თუ რამდენად სწორად მუშაობენ დიდი, შედგენილი ბრძანების ცალკეული ფრაგმენტები.

ასლა, მოდით, დავუბრუნდეთ `test` ბრძანებას. მისი სინტაქსი შემდეგნაირია:

test Expression

ის აფასებს **Expression** გამოსახულებას - ჭეშმარიტია ის, თუ მცდარი. მაგალითად, გავუშვათ შემდევი ბრძანება:

```
achiko@debian:~$ test -f Tux.jpg
achiko@debian:~$
```

ამ ბრძანებით ვამოწმებთ არსებობს თუ არა `Tux.jpg` და, იმავდროულად, არის თუ არა ის ჩვეულებრივი ტიპის ფაილი (და არა, მაგალითად, დირექტორია). ეს ბრძანება შეამოწმებს ამ პირობას, თუმცა, როგორც უკვე ვნახეთ, შედეგი ეკრანზე არ იბეჭდება. ეს ყველაფერი იმას ნიშნავს, რომ შელმა პასუხი იცის, თუმცა ჩვენ არ გვითხოვთ ჩვენთვისაც ეცნობებინა ის. თუ გვსურს გავიგოთ შედეგი, შეგვიძლია ან გამოსასვლელი კოდის მნიშვნელობა ვნახოთ, ან პირობითი ოპერატორი გამოვიყენოთ, ასე:

```
achiko@debian:~$ test -f Tux.jpg && echo "არსებობს" || echo "არ არსებობს"
არსებობს
```

`test` ბრძანება ხელმისაწვდომია [დასახელებითაც და მის სრულიად იდენტურ ვერსიას წარმოადგენს, რომლის სინტაქსიც ასეთია:

[Expression]

```
achiko@debian:~$ [ -f Tux.jpg ]
achiko@debian:~$ [ -f Tux.jpg ] && echo "არსებობს" || echo "არ არსებობს"
არსებობს
```

] - მარჯვენა კვადრატული ფრჩხილი [ბრძანების ბოლო არგუმენტია და მისი გამოყენება აუცილებელია. აქვე, არ უნდა დაგვაგიწყდეს, რომ, რადგან [ბრძანებაა, მის შემდეგ გამოტოვება აუცილებელია. გამოტოვება აუცილებელია, აგრეთვე,]-ის წინაც, რადგანაც] არგუმენტია. სხვა შემთხვევაში შეცდომა დაფიქსირდება.

```
achiko@debian:~$ [ -f Tux.jpg]
-bash: [: missing `]'
achiko@debian:~$ [-f Tux.jpg ]
```

```
-bash: [-f: command not found
```

[ბრძანება წარმოადგენს bash-ის შიდა ბრძანებას. შიდა ბრძანება (ე.წ. builtin), სწრაფქმედების მიზნით, პირდაპირ ჩაშენებულია bash-ში. გარე ბრძანებებისგან განსხვავებით, რომლებიც სხვადასხვა დირექტორიებშია განთავსებული (აქამდე, მირითადად, ჩვენ სწორედ გარე ბრძანებებთან გვერნდა საქმე), შიდა ბრძანებები პირდაპირ ოპერატორ მექსიერებაშია წარმოდგენილი, ინტერპრეტორის გაშვებისთანავე. შესაბამისად, ისინი არც PATH ცვლადის შიგთავსზე არიან დამოკიდებულნი და არც შვილი პროცესი იქმნება მათი გაშვებისას. ისტორიულად, [და test ბრძანებები იყო და ახლაც წარმოადგენებ გარე ბრძანებებს, თუმცა სწრაფქმედების მიზნით, ეს ბრძანებები, იმავდროულად, ინტერპრეტორების უმრავლესობაში ჩაშენებულია იმავე დასახელებით. ასეთი ბრძანების გაშვებისას პრიორიტეტი შიდა ბრძანებას ენიჭება. გარე ბრძანების გასაშვებად კი სრული გზა უნდა გამოვიყენოთ. იმის გაგებაში ბრძანება შიდაა თუ გარე type ბრძანება დაგვეხმარება.

```
achiko@debian:~$ type test
test is a shell builtin
achiko@debian:~$ type [
[ is a shell builtint
achiko@debian:~$ type -a test
test is a shell builtin
test is /usr/bin/test
achiko@debian:~$ type -a [
[ is a shell builtin
[ is /usr/bin/[

achiko@debian:~$ type cat
cat is /bin/cat
```

test ბრძანებას კიდევ ბევრი კრიტერიუმით შეუძლია გამოსახულების შემოწმება. მოდით, ვნახოთ მირითადი მათგანი.

შემოწმებები ფაილებზე

-e file	ჰეშმარიტია, თუ file არსებობს (მნიშვნელობა არ აქვს რომელი ტიპის).
-f file	ჰეშმარიტია, თუ file არსებობს და ის ჩვეულებრივი ტიპის ფაილია.
-d file	ჰეშმარიტია, თუ file არსებობს და ის დირექტორიაა.
-h file,	ჰეშმარიტია, თუ file არსებობს და ის მაღსახმობია.
-L file	
-r file	ჰეშმარიტია, თუ file არსებობს და მიმდინარე პროცესს მისი კითხვის უფლება აქვს.
-w file	ჰეშმარიტია, თუ file არსებობს და მიმდინარე პროცესს მასში ჩაწერის უფლება აქვს.
-x file	ჰეშმარიტია, თუ file არსებობს და მიმდინარე პროცესისთვის ამ ფაილს x ატრიბუტი გააქტიურებული აქვს.

-u file	ჰეშმარიტია, თუ file არსებობს და ამ ფაილზე გააქტიურებულია SUID ბიტი.
-g file	ჰეშმარიტია, თუ file არსებობს და ამ ფაილზე გააქტიურებულია SGID ბიტი.
-k file	ჰეშმარიტია, თუ file არსებობს და ამ ფაილზე გააქტიურებულია Sticky bit.
-O file	ჰეშმარიტია, თუ file არსებობს და თქვენ (როგორც ეფექტური მომხმარებელი) ხართ ამ ფაილის მფლობელი.
-G file	ჰეშმარიტია, თუ file არსებობს და თქვენ ხართ ამ ფაილის ეფექტური ჯგუფის წევრი.
-s file	ჰეშმარიტია, თუ file არსებობს და მისი ზომა 0-ზე მეტია.
file1 -nt file2	ჰეშმარიტია, თუ file1 ახალია file2-ზე (საუბარია ფაილების შიგთავსის ბოლო ცვლილების დროზე).
file1 -ot file2	ჰეშმარიტია, თუ file1 ძველია file2-ზე (საუბარია ფაილების შიგთავსის ბოლო ცვლილების დროზე).
file1 -ef file2	ჰეშმარიტია, თუ file1 და file2 ერთსა და იმავე კვანძის (inode) იზიარებენ, ამაზე მოგვინებით ვისაუბრებთ. ახლა კი, უფრო გასაგები ენით რომ ვთქვათ, ჰეშმარიტია, თუ ეს ორი ფაილი ერთმანეთის ბმულია ანუ ფაილს ორი სხვადასხვა დასახელება აქვს file1-სა და file2-ის სახით.

მაგალითები:

```
achiko@debian:~$ [ -d Documents ] && echo "არსებობს" || echo "არ არსებობს"
არსებობს
```

```
achiko@debian:~$ echo a > 1.txt
achiko@debian:~$ echo b > 2.txt      #ცხადია, 2.txt ფაილი 1.txt-ზე ახალია
achiko@debian:~$
achiko@debian:~$ [ 2.txt -nt 1.txt ] && echo "2.txt უფრო ახალია" || echo
"1.txt უფრო ახალია"
2.txt უფრო ახალია
```

```
achiko@debian:~$ [ -s 1.txt ]; echo $?
0
achiko@debian:~$ du -b 1.txt      #გადავამოწმოთ მისი ზომა
2      1.txt
```

შემოწმებები string-ებზე

-n String	შემდარიტია, თუ String-ის ზომა არ არის ნული. String-ის შემცველი ცვლადის ზომა მაშინ არის ნული, როდესაც ის არცერთ ასო-ნიშანს არ შეიცავს.
String	იგივეა რაც, -n String.
-z String	შემდარიტია, თუ String-ის ზომა ნულია.
"String1" = "String2"	შემდარიტია, თუ String1 და String2 იდენტურია.
"String1" != "String2"	შემდარიტია, თუ String1 და String2 იდენტური არ არის.

მაგალითები:

```
achiko@debian:~$ [ "abc" = "abc" ]; echo $?  
0
```

```
achiko@debian:~$ a="abc"  
achiko@debian:~$ [ -n $a ]; echo $?  
0  
achiko@debian:~$ [ $a ]; echo $?  
0  
achiko@debian:~$ [ -z $a ]; echo $?  
1
```

```
achiko@debian:~$ a="abc"  
achiko@debian:~$ b="xyz"  
achiko@debian:~$ [ $a = $b ]; echo $?  
1  
achiko@debian:~$ [ $a==$b ]; echo $?  
0  
achiko@debian:~$ [ $a != $b ]; echo $?  
0
```

დაიმახსოვრეთ!

String-ების შედარებისას ტოლობის ნიშნის წინ და შემდეგ გამოტოვება აუცილებელია! წინააღმდეგ შემთხვევაში შედარება სწორად არ მოხდება, რადგან გამოტოვებების გარეშე მიღებული გამოსახულება bash-ის მიერ არქმული იქნება როგორც სხვა, ერთი მთლიანი String.

არითმეტიკული შემოწმებები

\$a -gt \$b	ჰეშმარიტია, თუ a ცვლადში ჩაწერილი რიცხვითი მნიშვნელობა მეტია b ცვლადში ჩაწერილ რიცხვით მნიშვნელობაზე. a > b
\$a -lt \$b	ჰეშმარიტია, თუ a ცვლადში ჩაწერილი რიცხვითი მნიშვნელობა ნაკლებია b ცვლადში ჩაწერილ რიცხვით მნიშვნელობაზე. a < b.
\$a -ge \$b	ჰეშმარიტია, თუ a ცვლადში ჩაწერილი რიცხვითი მნიშვნელობა მეტია ან ტოლი b ცვლადში ჩაწერილ რიცხვით მნიშვნელობაზე. a ≥ b.
\$a -le \$b	ჰეშმარიტია, თუ a ცვლადში ჩაწერილი რიცხვითი მნიშვნელობა ნაკლებია ან ტოლი b ცვლადში ჩაწერილ რიცხვით მნიშვნელობაზე. a ≤ b.
\$a -eq \$b	ჰეშმარიტია, თუ a ცვლადში ჩაწერილი რიცხვითი მნიშვნელობა ტოლია b ცვლადში ჩაწერილ რიცხვით მნიშვნელობაზე. a = b.
\$a -ne \$b	ჰეშმარიტია, თუ a ცვლადში ჩაწერილი რიცხვითი მნიშვნელობა არ არის ტოლი b ცვლადში ჩაწერილ რიცხვით მნიშვნელობაზე. a ≠ b.

მაგალითები:

```
achiko@debian:~$ [ 8 -gt 5 ]; echo $?
0
```

```
achiko@debian:~$ [ 8 -eq 5 ]; echo $?
1
```

```
achiko@debian:~$ a=39;b=12
achiko@debian:~$ [ $a -ge $b ]; echo $?
0
```

test ბრძანებით შეგვიძლია, აგრეთვე, რამდენიმე გამოსახულება შევაფასოთ, ასე:

```
test Expression1 -a Expression2
```

ეს გამოსახულება ჰეშმარიტია თუ Expression1 და Expression2, ორივე, ჰეშმარიტია. ან ასე:

```
test Expression1 -o Expression2
```

ეს გამოსახულება კი ჰეშმარიტია მაშინ, როდესაც ერთ-ერთი გამოსახულება მაინც არის ჰეშმარიტი (ან Expression1 ან Expression2 ან ორივე ერთად).
მაგალითები:

```
achiko@debian:~$ [ 39 -ge 12 -a -f Tux.jpg ]; echo $?
0
```

```

achiko@debian:~$ [ 39 -ge 12 -a -f Tux.jpggg ]; echo $?
1
achiko@debian:~$ [ 39 -ge 12 -o -f Tux.jpggg ]; echo $?
0
achiko@debian:~$ [ 39 -ge 12 -a -f Tux.jpg -a 3 -lt 8 ]; echo $?
0
achiko@debian:~$ [ 39 -ge 12 -a -f Tux.jpggg -o 3 -lt 8 ]; echo $?
0

```

ამ მაგალითებში ვნახეთ, თუ ორგორ გამოიყენება რამდენიმე გამოსახულების შესაფასებლად `test` ბრძანება -a და -o ოფციებით, თუმცა ეს მეთოდი მიღებული აღარაა. მის ნაცვლად რეკომენდებულია && და || ოპერატორების გამოყენება. მათი საშუალებით, ორგორც უკვე ვიცით, შეგვიძლია პირობით გადავაბათ რამდენიმე ბრძანება. მოდით, ჩვენც `test` ბრძანებებზე ვიმოქმედოთ. შედეგიც იდენტური უნდა იყოს. ვნახოთ ამ ხერხით ჩაწერილი იგივე მაგალითები:

```

achiko@debian:~$ [ 39 -ge 12 ] && [ -f Tux.jpg ]; echo $?
0
achiko@debian:~$ [ 39 -ge 12 ] && [ -f Tux.jpggg ]; echo $?
1
achiko@debian:~$ [ 39 -ge 12 ] || [ -f Tux.jpggg ]; echo $?
0
achiko@debian:~$ [ 39 -ge 12 ] && [ -f Tux.jpg ] && [ 3 -lt 8 ]; echo $?
0
achiko@debian:~$ [ 39 -ge 12 ] && [ -f Tux.jpggg ] || [ 3 -lt 8 ]; echo $?
0

```

[...] კონსტრუქცია (გაფართოებული `test`) bash-ის 2.02 ვერსიიდან მოყოლებული ksh88 შელიდან გადმოიღეს და დანერგეს. იგი ძალიან ჰგავს [...] ბრძანებას, თუმცა მეტი შესაძლებლობების მატარებელია. [...] სიტყვა-გასაღებია და არა ბრძანება. სიტყვა-გასაღები არის დარეზერვებული სიტყვა ან ოპერატორი და ის, შიდა ბრძანებისგან განსხვავებით, არა მთლიანი ბრძანება, არამედ ბრძანების სტრუქტურის შემადგენელი ნაწილია. აღსანიშნავია ისიც, რომ სადღეისოდ, ეს კონსტრუქცია POSIX ყველა შეღის მიერ არ არის მხარდაჭერილი, არამედ მთლიან KornShell, Zsh-სა და Bash-ის მიერ. [...] სიტყვა-გასაღებს „ახალ“ `test`-საც უწოდებენ.

```

achiko@debian:~$ type [[
[[ is a shell keyword

```

[[და [-ს სინტაქსურ ჩანაწერებში ძალიან დიდი მსგავსებაა, თუმცა მაინც არის მათ შორის გარკვეული განსხვავებები. იხილეთ შედარებითი ცხრილი მაგალითებით:

შეფასება	[[]	მაგალითი
	>	\> ²	[[a > b]] echo "a არ მოდის b-ს შემდეგ"
string-ების შედარება	<	\< ²	[[az < za]] && echo "az არის za-ის ნინ"

	=, ==	[[a = a]] && echo "a იდენტურია a-სი"
	!= !=	[[a != b]] && echo "a არ არის b-ს იდენტური"
	-gt -gt	[[5 -gt 10]] echo "5 მეტია 10-ზე"
	-lt -lt	[[8 -lt 9]] && echo "8 ნაკლებია 9-ზე"
რიცხვების შედარება	-ge -ge	[[3 -ge 3]] && echo "3 მეტია ან ტოლი 3-ის"
	-le -le	[[3 -le 8]] && echo "3 ნაკლებია ან ტოლი 8-ს"
	-eq -eq	[[5 -eq 05]] && echo "5 ტოლია 05-ის"
	-ne -ne	[[6 -ne 20]] && echo "6 არ არის 20-ის ტოლი"
	&& -a ³	[[-n \$v && -f \$v]] && echo "\$v არის ფაილი"
შეფასება	-o ³	[[-b \$v -c \$v]] && echo "\$v არის მოწყობილობა"
	დაჯგუფება	(...) \(...\)^3 [[\$v = img* && (\$v = *.png \$v = *.jpg)]] && echo "\$v იწყება img-ით და მთავრდება ან .jpg ან .png-ით"
თანხვედრა	=, არ	[[\$name = a*]] echo "name არ იწყება 'a' ასო-
	== აქვს	ნიშნით: \$name"
რეგ. გამოსახულება	=~ არ აქვს	[[\$(date) =~ ^Fri\ ... \ 13]] && echo "დღეს პარასკევია, 13 რიცხვი!"

16.4 გადაწყვეტილების მიღება

ამ თავში ვისაუბრებთ იმაზე, თუ როგორ ხდება გადაწყვეტილების მიღება შელში. შეირად გვხვდება ისეთი სიტუაცია, როდესაც პირობის შემოწმების შემდეგ ან ერთი გზა უნდა ავირჩიოთ, ან მეორე. პირობის შესამოწმებლად და გადაწყვეტილების მისაღებად, წინა თავში აღნიშნული, მარტივი, პირობითი ოპერატორების გარდა, შელში ორი სრულფასოვანი ჩანაწერი არსებობს. ესენია:

```
if ... fi
```

და

```
case ... esac
```

ორიგე, **if**-ც და **case**-ც, სიტყვა-გასაღებს წარმოადგენს. განვიხილოთ თითოეული მათგანი დეტალურად.

16.4.1 სიტყვა-გასაღები if

if ... fi ჩანაწერის ვარიაციებია:

ა)

²ეს არის POSIX სტანდარტის გაფართოება. ზოგი შელი შეიცავს მას, ზოგიც არა.

³მისი გამოყენება აღარ არის რეკომენდებული! მის ნაცვლად მიზანშეწონილია რამდენიმე [ბრძანების გამოყენება.

```

if Command;
then
    cmd1;
    cmd2;
    ...
fi                                # if-ს ვხურავთ fi-თი

```

ბ)

```

if Command;
then
    cmd1;
    ...
else
    cmd2;
    ...
fi                                # if-ს ვხურავთ fi-თი

```

გ)

```

if Command1;
then
    cmd1; ...
elif Command2;
then
    cmd2; ...
.
.
.
else
    cmdN; ...
fi                                # if-ს ვხურავთ fi-თი

```

ამ სინტაქსური ჩანაწერიდან გარგად ჩანს, რომ **if** ბრძანება არ არის, არამედ სიტყვა-გასაღებია, რადგან მას **fi** სუფიქსი სჭირდება დასაბურად. **if-ის** შემდეგ შესამოწმებელი ბრძანება ნებისმიერი შეიძლება იყოს, მათ შორის ჩვენთვის უკვე კარგად ნაცნობი **test** ბრძანებაც. **if ... fi** სიტყვა-გასაღების კონსტრუქცია, როგორც ვხედავთ, მრავალ ხაზზე არის ჩაწერილი. ასეთი ფორმა კოდის უკეთ კითხვადობას უწყობს ხელს, განსაკუთრებით მაშინ, როდესაც კოდი საკმაოდ გრძელია, თუმცა მისი ჩაწერა ერთ ხაზზეც არის შესაძლებელი. სწორედ, ამ დროს არის აუცილებელი წერტილ-მძიმეს (**;**) ბოლოში მიწერა. მრავალ ხაზიან ჩანაწერში წერტილ-მძიმეს გამოყენება აუცილებელი აღარ არის!

მაგალითები:

```

achiko@debian:~$ vi script.sh
#!/bin/bash

file=/etc/passwd

```

```

if [[ -e $file ]]
then
    echo "პაროლების ფაილი არსებობს!"
fi
achiko@debian:~$ chmod u+x script.sh
achiko@debian:~$ ./script.sh
პაროლების ფაილი არსებობს!

```

ეს კოდი ერთ ზაზშე შემდეგნაირად ჩაიწერება:

```

achiko@debian:~$ file=/etc/passwd; if [[ -e $file ]]; then echo "პაროლების
ფაილი არსებობს!"; fi
პაროლების ფაილი არსებობს!

```

მოვიყვანოთ სხვა მაგალითები:

```

#!/bin/bash
x=8
y=17

if [ $x -eq $y ]
then
    echo "$x ტოლია $y-ის"
else
    echo "$x არ არის $y-ის ტოლი!"
fi
achiko@debian:~$ ./script_XYZ.sh
8 არ არის 17-ის ტოლი!

```

```

#!/bin/bash
x=18

if [ $x -eq 100 ]
then
    echo "x 100-ის ტოლია"
elif [ $x -gt 100 ]
then
    echo "x 100-ზე მეტია"
else
    echo "x 100-ზე ნაკლებია"
fi
achiko@debian:~$ ./script_XYZ.sh
x 100-ზე ნაკლებია

```

if ... fi კონსტუქციაში თავისი თავის გამოყენებაც არის შესაძლებლი:

```
#!/bin/bash
file=/bin
if [ -e $file ]
then
    if [ -h $file ]
    then
        echo "$file მალსახმობია."
    elif [ -d $file ]
    then
        echo "$file დირექტორიაა."
    elif [ -f $file ]
    then
        echo "$file ჩვეულებრივი ტიპის ფაილია."
    else
        echo "$file სხვა ტიპის ფაილია!"
    fi
else
    echo "$file არ არსებობს!"
fi
```

ეს სკრიპტი ერთ წაზში ასე ჩაიწერება:

```
achiko@debian:~$ file=/bin; if [ -e $file ]; then if [ -h $file ]; then echo "$file გალსახმობია."; elif [ -d $file ]; then echo "$file დირექტორია."; elif [ -f $file ]; then echo "$file ჩვეულებრივი ტიპის ფაილია."; else echo "$file სხვა ტიპის ფაილია!"; fi; else echo "$file არ არსებობს!"; fi /bin დირექტორია.
```

ცალსახაა, რომ სკრიპტის წასაკითხად და მასში ცვლილების შესტანად მისი მრავალ საზრენო ჩატარდა გაცილებით მოსახლეობისადმი!

16.4.2 სიტყვა-გასაღები case

if ... elif ... fi კონსტრუქცია შეგვიძლია, ბევრჯერ გამოვიყენოთ, როდესაც მრავალი პირობის შემოწმება გვირდება. თუმცა ეს მიღებომა არაა საუკეთესო, მითუმეტეს იმ შემთხვევაში, როდესაც ერთი ცვლადის მნიშვნელობაზეა დამოკიდებული ეს პირობები და ამ ცვლადთან შედარება მრავალჯერ გვიწევს. ასეთ სიტუაციებშია მართებული case ... esac კონსტრუქციის გამოყენება. მისი სინაზაქსური ჩანაწერი შემდეგნაირია:

```
case VARIABLE in
    pattern1)
        cmd1 ...
    ;;
    pattern2)
        # თუ VARIABLE-ის მნიშვნელობა ემთხვევა:
        # pattern1-ს, მაშინ
        # შესრულდეს პრინტის დასარული
        # pattern2-ს, მაშინ
```

```

cmd2 ...
# შესრულდეს ბრძანება cmd2
;;
#
#
#
#)
cmdN ...
# წინააღმდეგ შემთხვევაში
# შესრულდეს ბრძანება cmdN
;;
#
# ბოლო შედარების დასასრული
# case-ს ვტურავთ esac-თი
esac

```

pattern-ში უფრო მეტი მოქნილობისთვის შესაძლებელია, გამოვიყენოთ მაგენტრიებელი სიმბოლოები. ეს ის სიმბოლოებია, რომლებსაც ფაილის დასახელების ზოგადად ჩაწერაში ვიყენებთ ხოლმე. დაზურული ფრჩხილი „)“ pattern-ის დასასრულს ნიშნავს. pattern-ის სწორი ჩანაწერის მაგალითებია:

Pattern	აღნიშნავს შემდეგ ასოთა წყობას
[[:digit:]])	ერთ ციფრს.
f*[[[:upper:]]])	იწყება f-ით და მთავრდება დიდი ასოთი.
*.txt	იწყება ნებისმიერი ასოთა წყობით და მთავრდება .txt-ით.
???)	ნებისმიერი სამ ასო-ნიშნიანი წყობა.
*)	ნებისმიერ ასოთა წყობა. მისი ჩაწერა ბოლო Pattern-ად სასარგებლოა. თუ, ზედა არცერთი შემთხვევა არ გვთვალისწინება. იგი ყოველთვის შესრულდება. ფაქტობრივად, ეს Pattern-ის ნაგულისხმევ მნიშვნელობას წარმოადგენს.

ვნახოთ case სიტყვა-გასაღების გამოყენების ერთ-ერთი მაგალითი. შევიყვანოთ კლავიატურიდან ერთ ასო-ნიშანი და სკრიპტმა გამოიცნოს ის პატარა ასოა თუ დიდი, ციფრია თუ პუნქტუაციის ნიშანია და ა.შ.

მოდით, ჯერ ვნახოთ, როგორ ხდება კლავიატურიდან მონაცემის შეყვანა შელში. ამისთვის გამოიყენება read ბრძანება. ის იღებს კლავიატურიდან შეტანილ მონაცემს და ინახავს არგუმენტად გადაცემულ ცვლადში. კლავიატურიდან მონაცემების შეტანა მანამ გრძელდება, სანამ შეყვანის დილაკს არ დაგაჭერთ (**Enter**, ↵).

```

achiko@debian:~$ read x
Data
achiko@debian:~$ echo $x
Data

```

თუ read ბრძანებას არგუმენტი არ გადავეცით, კლავიატურიდან შეტანილ მონაცემს, ნაგულისხმევი მნიშვნელით, REPLY ცვლადში შეინახავს.

```

achiko@debian:~$ read
Data
achiko@debian:~$ echo $REPLY

```

Data

ახლა ვი, `case` სიტყვა-გასაღები განვიხილოთ სკრიპტში:

```
#!/bin/bash

echo; echo "შემოიტანეთ ერთი სიმბოლო:"
read Key

case "$Key" in
    [[:lower:]])
        echo "პატარა ასო"
        ;;
    [[:upper:]])
        echo "დიდი ასო"
        ;;
    [[:digit:]])
        echo "ციფრი"
        ;;
    [[:punct:]])
        echo "პუნქტუაციის ნიშანი"
        ;;
    [[:xdigit:]])
        echo "თექვსმეტობითი თვლის სისტემის ასო-ნიშანი"
        ;;
    *)
        echo "სხვა"
        ;;
esac
```

```
achiko@debian:~$ ./script_XYZ.sh
```

შემოიტანეთ ერთი სიმბოლო:

h

პატარა ასო

უფრო კომპაქტურად ეს კოდი ასეც ჩაიწერება:

```
#!/bin/bash

echo; echo "შემოიტანეთ ერთი სიმბოლო:"
read Key

case "$Key" in
    [[:lower:]] ) echo "პატარა ასო"; ;
```

```

[[:upper:]] ) echo "დიდი ასო" ; ;
[[:digit:]] ) echo "ციფრი" ; ;
[[:punct:]] ) echo "პუნქტუაციის ნიშანი" ; ;
[[:xdigit:]] ) echo "თექვსმეტობითი სისტემის ასო" ; ;
* ) echo "სხვა" ; ;
esac

```

ამ მაგალითებიდან ჩანს, რომ თუ ცვლადის მნიშვნელობა ერთ-ერთ შესამოწმებელ კრიტერიუმს დაემთხვევა, მხოლოდ მისი შესაბამისი ბრძანებები შესრულდება და სიტყვა-გასაღებში ჩამოთვლილი სხვა პირობები აღარ შეამოწმდება. მაგალითად, თუ გამოსაცნობად შევიტანთ „F“ ასო-ნიშანს, სკრიპტი გვეტყვის, რომ ის დიდი ასოა.

```
achiko@debian:~$ ./script_XYZ.sh
```

შემოიტანეთ ერთი სიმბოლო:
F
დიდი ასო

მართალია, „F“ დიდი ასოა, თუმცა ის, იმავდროულად, წარმოადგენს თექვსმეტობითი თვლის სისტემის ასო-ნიშანსაც. ინტერპრეტატორი ამის შემოწმებამდე აღარ მიდის, რადგან მის წინ მოცემული ერთი-ერთი კრიტერიუმი უკვე დაგმაყოფილდა. თუ გვსურს, რომ case ... esac კონსტრუქციაში მრავალი კრიტერიუმი შემოწმდეს ერთდროულად, მაშინ მასში „; ;“-ის ნაცვლად „; ;&“ ჩანაწერი უნდა გამოვიყენოთ, ასე:

```

#!/bin/bash

echo; echo "შემოიტანეთ ერთი სიმბოლო"
read Key

case "$Key" in
    [[:lower:]] ) echo "პატარა ასო" ; ;&
    [[:upper:]] ) echo "დიდი ასო" ; ;&
    [[:digit:]] ) echo "ციფრი" ; ;&
    [[:punct:]] ) echo "პუნქტუაციის ნიშანი" ; ;&
    [[:xdigit:]] ) echo "თექვსმეტობითი სისტემის ასო-ნიშანი" ; ;&
esac

```

```
achiko@debian:~$ ./script_XYZ.sh
```

შემოიტანეთ ერთი სიმბოლო:
F
დიდი ასო
თექვსმეტობითი თვლის სისტემის ასო-ნიშანი

ამჯერად, case ყველა ჩამოთვლილ კრიტერიუმს შეადარებს ცვლადს.
case სტრუქტურაში ცვლადის მნიშვნელობის ერთხელ შემოწმებისას შესაძლებელია,

აგრეთვე, pattern-ის ალტერნატივები გადავცეთ „|“ სიმბოლოს გამოყენებით, ასე:

```
#!/bin/bash
NOW=$(date +"%a")
case $NOW in
    Mon|Tue|Wed|Thu|Fri)
        echo "ორშაბათი-პარასკევი" ;;
    Sat|Sun)
        echo "შაბათი ან კვირა" ;;
    *)
        echo "რეგ. პარამეტრები ინგლისურ ენაზე არაა ან სხვა!" ;;
esac
```

სანამ სხვა საკითხებე გადავალთ, მოდით, `read` ბრძანებას დაგუბრუნდეთ და მისი გამოყენების სხვა მაგალითები ვნახოთ.

მას შეუძლია მონაცემები ერთზე მეტ ცვლადში გადაანაწილოს. მართლაც, თუ კლავიატურიდან შეტანილი მონაცემი გამოტოვებებს შეიცავს, მაშინ შესაძლებელია, `read` ბრძანებას რამდენიმე ცვლადი გადავცეთ არგუმენტებად.

```
achiko@debian:~$ read a b c
Data1 Data2 Data3
achiko@debian:~$ echo $a
Data1
achiko@debian:~$ echo $b
Data2
achiko@debian:~$ echo $c
Data3
```

```
achiko@debian:~$ read x y
Data11 Data22 Data33
achiko@debian:~$ echo $x
Data11
achiko@debian:~$ echo $y
Data22 Data33
```

-p ოფციით შესაძლებელია, გარკვეული ტექსტი წავუმდღვაროთ კლავიტაურიდან მონაცემის შეტანას, ასე:

```
achiko@debian:~$ read -p "შემოიტანე შენი სახელი: " x
შემოიტანე შენი სახელი: Achiko
achiko@debian:~$ echo $x
Achiko
```

-n ოფციით მხოლოდ მოცემული რაოდენობის სიმბოლო შეგვაგს. მართალია, შესაძლებელია, უფრო მეტი სიმბოლი ავკრიფოთ კლავიატურაზე, თუმცა `read` ავტომატურად შეწყვეტს ზღვარს მიღმა მითითებული სიმბოლოების მიღებას. დილაკზე დაჭირა საჭირო

არ არის.

```
achiko@debian:~$ read -n3 -p "შემოიტანე სამნიშნა რიცხვი: " x
შემოიტანე სამნიშნა რიცხვი: 123achiko@debian:~$ echo $x
123
```

გცადოთ და მეტი სიმბოლო შევიყვანოთ, მაგალითად 12345. ასე, დანარჩენი სიმბოლოები (ჩვენს შემთხვევაში - 45) შელის მოსაწვევზე ჩაიწერება და თუ დილაკსაც დაგაჟერთ, ის ბრძანებად აღიქმება:

```
achiko@debian:~$ read -n3 -p "შემოიტანე სამნიშნა რიცხვი: " x
შემოიტანე სამნიშნა რიცხვი: 123achiko@debian:~$ 45
-bash: 45: command not found
```

როგორც წინა მაგალითებში ვნახეთ, კლავიატურიდან ჩვენ მიერ შეტანილი მონაცემი, ვიზუალურად - ეკრანზე იძებლება. -s ოფციით კი, ეს მონაცემი უჩინარი წდება და ეკრანზე აღარეფერი ჩანს. ეს ოფცია, ძირითადად, გამოიყენება კლავიატურიდან პაროლის შეტანის დროს.

```
achiko@debian:~$ read -s -p "შემოიტანე პაროლი: " x
შემოიტანე პაროლი: achiko@debian:~$ echo $x
Password
```

ამ მაგალითში პაროლად სიტყვა Password ავიღეთ. მისი კლავიატურიდან შეტანისას, როგორც ვნახეთ, ეკრანზე აკრეფილი პაროლი არ გამოჩნდა.

16.5 ციკლი

შელში, როგორც, ზოგადად, დაპროგრამების ყველა ენაში, ციკლი გამოიყენება გარკვეული ბრძანებების დაჯგუფების გამეორებისთვის, იტერაციისთვის. ციკლის ჩასაწერად არსებობს რამდენიმე საშუალება: **for**, **while** და **until** სიტყვა-გასაღებები.

განვიხილოთ, დეტალურად თითოეული მათგანი.

16.5.1 ციკლი for

for-ის სინტაქსი ასეთია:

```
for Variable in list;
do
    cmd1;
    cmd2;
    ...
done
```

for ციკლი ელემენტებს სათითაოდ იღებს list-დან, ანიჭებს Variable ცვლადს და თითოეულისთვის თანმიმდევრობით ასრულებს do ... done სტრუქტურაში მოცემულ

ბრძანებებს. იტერაციების რაოდენობა დამოკიდებულია იმაზე, თუ რამდენ ელემენტს გადავცემთ `list`-ში. იგი შეიძლება იყოს გამოტოვებით ან ახალი წაშით გამოყოფილი ნებისმიერი მონაცემის ერთობლიობა, ბრძანების შედეგი ან ცვლადის მნიშვნელობა. `list`-ში, აგრეთვე, შესაძლებელია მაგენტრირებელი სიმბოლოების გამოყენება. სადემონსტრაციოდ, დავწეროთ სკრიპტი, რომელიც გამოიტანს `list`-ში ჩაწერილ `a`, `b` და `c` მონაცემს და ვნახოთ სინტაქსური ჩანაწერის სხვადასხვა ვარიაცია:

```
#!/bin/bash
for i in a b c
do
    echo $i
done
```

```
#!/bin/bash
x="a b c"
for i in $x
do
    echo $i
done
```

```
#!/bin/bash
x="a
b
c"
for i in $x
do
    echo $i
done
```

```
#!/bin/bash
for i in $(echo a b c)
do
    echo $i
done
```

```
#!/bin/bash
for i in {a..c}
do
    echo $i
done
```

შედეგი ყველა შემთხვევაში ერთი იქნება:

```
achiko@debian:~$ ./script_XYZ.sh
a
b
c
```

ეს მაგალითი ერთ ხაზში ასე ჩაიწერება:

```
achiko@debian:~$ for i in a b c; do echo $i; done
a
b
c
```

ერთ ხაზში ჩაწერისას წერტილ-მძიმეს გამოყენება აუცილებელია! როგორც ეს if-ის შემთხვევაში იყო.

როდესაც list-ში მაგენერირებელი სიმბოლო შედის, მის ქვეშ იგულისხმება ფაილების ერთობლიობა. ეს ის ფაილებია, რომლებიც განთავსებულია მიმდინარე დირექტორიაში, საიდანაც გუშვებთ სკრიპტს.

```
#!/bin/bash
for i in *
do
    echo $i
done
achiko@debian:~$ ./script_XYZ.sh
...
Desktop
distros.txt
Documents
Downloads
GPL-3
...
```

მოდით, ახლა ამ ფაილების შესახებ დეტალური ინფორმაცია გამოვიტანოთ:

```
#!/bin/bash
for i in *
do
    ls -ld $i
done
achiko@debian:~$ ./script_XYZ.sh
...
drwxr-xr-x 2 achiko achiko 4096 Oct  6  2017 Desktop
-rw-r--r-- 1 achiko achiko 263 Jun 11  2018 distros.txt
drwxr-xr-x 2 achiko achiko 4096 Oct  6  2017 Documents
drwxr-xr-x 2 achiko achiko 4096 Oct 10  2017 Downloads
-rw-r--r-- 1 achiko achiko 35147 Jun 26  2018 GPL-3
```

...

ეს მარტივი სკრიპტი, ერთი შეხედვით, სწორად მუშაობს. მოდით ახლა, ერთი ახალი ფაილი შევქმნათ, რომლის დასახელებაშიც გამოტოვება შედის და ვნახოთ, როგორ იმუშავებს ჩვენი სკრიპტი.

```
achiko@debian:~$ touch "erti ori"
achiko@debian:~$ ./script_XYZ.sh
...
drwxr-xr-x 2 achiko achiko 4096 Oct 10 2017 Downloads
ls: cannot access 'erti': No such file or directory
ls: cannot access 'ori': No such file or directory
-rw-r--r-- 1 achiko achiko 35147 Jun 26 2018 GPL-3
...
```

ეკრანზე შეცდომის შეტყობინება გამოვიდა, რომელიც გვეუბნება, რომ არ არსებობს არც ფაილი „erti“ და არც ფაილი „ori“. მოდით, დეტალურად მივყვეთ და გავიგოთ რა, როგორ ხდება. „*“-ს მითითებით **for**-ს გადავცით მიმდინარე დირექტორიაში არსებული ფაილების სია. მათი დასახელებები გამოტოვებითაა მოცემული. **for** პირველ იტერაციაზე **i** ცვლადს პირველი ფაილის სახელს მიანიჭებს და **ls -ld** ბრძანებას გადასცემს არგუმენტად, მეორე იტერაციაზე **i** ცვლადს მეორე ფაილის სახელი მიენიჭება და **a.ä.** იმ იტერაციაზე, როდესაც **i** ცვლადში **erti ori** ფაილის სახელი წერია, ის **ls -ld** ბრძანებას გადაეცემა. ეს ბრძანება მას ორ სხვადასხვა არგუმენტად აღიქვამს. ასეთი დასახელების ცალკე ფაილები კი არ გაგვაჩნია. შესაბამისად, შედეგიც ლოგიკურია. ამ ყველაფრის თავიდან ასაცილებლად, შეგვიძლია, ცვლადი ბრჭყალებში ჩავსვათ, მარტივად. ასე:

```
#!/bin/bash
for i in *
do
    ls -ld "$i"
done
achiko@debian:~$ ./script_XYZ.sh
...
drwxr-xr-x 2 achiko achiko 4096 Oct 10 2017 Downloads
-rw-r--r-- 1 achiko achiko 0 May 30 12:04 erti ori
-rw-r--r-- 1 achiko achiko 35147 Jun 26 2018 GPL-3
...
```

ასე უკვე, ყველაფერი თავის ადგილზე დადგა.

დაიმახსოვრეთ!

თუ ფაილების დასახელება ცვლადში გაქვთ შენახული, ამ ცვლადის გამოყენებისას, ის ყოველთვის ბრჭყალებში ჩასვით! ამგვარად, ფაილის დასახელების არაანბანური ასონიშანი მართებულად იქნება აღქმული ინტერპრეტორის მიერ.

for ციკლის ჩანაწერს მეორე ფორმაც აქვს. ისეთი, რომელსაც დაპროგრამების C

ენაში იყენებენ ხოლმე. მას სამი გამოსახულება გადაეცემა (დაწყება, პირობა და განახლება). ეს ფორმა სინტაქსურად ასე გამოიყერება:

```
for ((exp1; exp2; exp3));
do
    cmd1;
    cmd2;
    ...
done
```

მაგალითებით მარტივად მივხვდებით ამ გამოსახულებების არსს:

```
#!/bin/bash
for ((i=1; i<=20; i=i+2)) # i-ვანიჭებთ 1-ს. სანამდე i<=20, ამ ცვლადს
do                         # 2-ით ვზრდით ყოველი იტერაციის დროს
    echo -n "$i "
done                        # როგორც კი i>20 for ციკლი დასრულდება და
echo                         # შესრულდება done-ის შემდეგ ჩაწერილი ბრძანება
achiko@debian:~$ ./script_XYZ.sh
1 3 5 7 9 11 13 15 17 19
```

```
#!/bin/bash
read -p "შემოიტანე რიცხვი 1-დან 10-მდე: " a
for (( i=1; i<=$a; i++ ))
do
    for (( j=1; j<=$i; j++ ))
    do
        echo -n $j
    done
    echo
done
achiko@debian:~$ ./script_XYZ.sh
შემოიტანე რიცხვი 1-დან 10-მდე: 5
1
22
333
4444
55555
```

16.5.2 break

ციკლის წერისას, ხშირად, სასარგებლოა **break** ბრძანების გამოყენება. ის იხმარება ციკლის შიგნით და ციკლიდან გამოდის **break**-მდე ჩაწერილი ინსტრუქციების შესრულების შემდეგ. გნახოთ მისი გამოყენების მარტივი მაგალითი:

```

#!/bin/bash

for outerloop in 1 2 3 4 5
do
    echo -n "გარე ციკლი $outerloop => შიდა: "
    for innerloop in 1 2 3 4 5
    do
        echo -n "$innerloop "
        if [ "$innerloop" -eq 3 ]
        then
            break
        fi
    done
    echo
done
exit 0
achiko@debian:~$ ./script_XYZ.sh
გარე ციკლი 1 => შიდა: 1 2 3
გარე ციკლი 2 => შიდა: 1 2 3
გარე ციკლი 3 => შიდა: 1 2 3
გარე ციკლი 4 => შიდა: 1 2 3
გარე ციკლი 5 => შიდა: 1 2 3

```

მისი ზოგადი სინტაქსი ასეთია: `break N`, სადაც `N` დადგებითი რიცხვია. როდესაც ციკლში სხვა ციკლი რამდენჯერმე გვაქვს ჩაშენებული, სასარგებლოა რიცხვის არგუმენტად გადაცემა და ის მიუთითებს, თუ რამდენი ციკლიდან უნდა მოხდეს გამოსვლა. ვნახოთ მაგალითი:

```

#!/bin/bash

for outerloop in 1 2 3 4 5
do
    echo -n "გარე ციკლი $outerloop => შიდა: "
    for innerloop in 1 2 3 4 5
    do
        echo -n "$innerloop "
        if [ "$innerloop" -eq 3 ]
        then
            break 2
        fi
    done
    echo
done
exit 0
achiko@debian:~$ ./script_XYZ.sh
გარე ციკლი 1 => შიდა: 1 2 3

```

იმისთვის, რომ ვნახოთ ყოველ იტერაციაზე რა ცვლადს რა მნიშვნელობა ენიჭება და

სკრიპტი რა დროს რა ბრძანებას ასრულებს, შეგვიძლია, გამოვიყენოთ პროგრამის გამმართველი (ე.წ. debugger). გამმართველს ხშირად კოდში შეცდომების აღმოსაჩენად და მათ აღმოსაფხვრელად იყენებენ. ამ ფორმით bash-ის სკრიპტების გამვება სტანდარტული ბრძანებით წორციელდება. მოდით, ჩვენი მაგალითი გავუშვათ გამმართველით.

```
#!/bin/bash

for outerloop in 1 2 3 4 5
do
    echo -n "გარე ციკლი $outerloop => შედა: "
    for innerloop in 1 2 3 4 5
    do
        echo -n "$innerloop "
        if [ "$innerloop" -eq 3 ]
        then
            break
        fi
    done
    echo
done
exit 0

achiko@debian:~$ bash -x script_XYZ.sh
+ for outerloop in 1 2 3 4 5
+ echo -n 'გარე ციკლი 1 => შედა: '
გარე ციკლი 1 => შედა: + for innerloop in 1 2 3 4 5
+ echo -n '1 '
1 + '[' 1 -eq 3 ']'
+ for innerloop in 1 2 3 4 5
+ echo -n '2 '
2 + '[' 2 -eq 3 ']'
+ for innerloop in 1 2 3 4 5
+ echo -n '3 '
3 + '[' 3 -eq 3 ']'
+ break 2
+ echo

+ exit 0
```

დეტალურად გამოჩნდა თუ რომელ ბრძანებას, როდის უშვებს ინტერპრეტატორი და რა შედეგი გამოდის ეკრანზე ყოველ ნაბიჯზე.

დაიმახსოვრეთ!

break 1 იგივე შედეგს გვაძლებს, რასაც **break** ბრძანება.

16.5.3 continue

ციკლის წერისას **break** ბრძანების გარდა, ხშირად გამოყენებული **continue** ბრძანებასაც. თუ **break** მთლიანი ციკლიდან გამოდის, **continue** მხოლოდ ციკლის მიმდინარე

იტერაციას გამოტოვებს. ამ ბრძანებას მიმართავენ ისეთ სიტუაციაში, როდესაც სკრიპტის გაშვებისას შეცდობა ხდება და გესურს, რომ ინტერპრეტატორი ამ შეცდომას „გადააწტეს“ და სკრიპტის გაშვება შემდეგ იტერაციაზე გაგრძელდეს. დავბეჭდოთ 1-დან 10-მდე რიცხვები 3-სა და 6-ის გამოტოვებით:

```
#!/bin/bash

i=0
while [ $i -lt 10 ]
do
    i=`expr $i + 1`
    if [ $i -eq 3 ] || [ $i -eq 6 ]
    then
        continue
    fi
    echo -n "$i "
done
echo
exit 0
achiko@debian:~$ ./script_XYZ.sh
1 2 4 5 7 8 9
```

Н არგუმენტი continue-საც შეგვიძლია გადავცეთ. continue Н ბრძანება გამოტოვებს მიმდინარე ციკლის ყველა დარჩენილ იტერაციას და გადავა Н დონით წინა ციკლის შემდეგ იტერაციაზე. მაგალითი:

```
#!/bin/bash

for outerloop in 1 2 3 4 5
do
    echo; echo -n "გარე ციკლი $outerloop => პიდა: "
    for innerloop in {1..10}
    do
        if [[ "$innerloop" -eq 7 && "$outerloop" = "3" ]]
        then
            continue 2
        fi
        echo -n "$innerloop "
    done
done
echo
exit 0
achiko@debian:~$ ./script_XYZ.sh
გარე ციკლი 1 => პიდა: 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10
გარე ციკლი 2 => პიდა: 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10
გარე ციკლი 3 => პიდა: 1 2 3 4 5 6
გარე ციკლი 4 => პიდა: 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10
```

გარე ციკლი 5 => შიდა: 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10

ამ სკრიპტში `continue 2`-ის ნაცვლად, `continue 1` (ან მისი ექვივალენტი - `continue`) რომ გამოგვეყნებინა, ასეთ შედეგს მივიღებდით:

```
#!/bin/bash

for outerloop in 1 2 3 4 5
do
    echo; echo -n "გარე ციკლი $outerloop => შიდა: "
    for innerloop in {1..10}
    do
        if [[ "$innerloop" -eq 7 && "$outerloop" = "3" ]]
        then
            continue 1
        fi
        echo -n "$innerloop "
    done
done
echo
exit 0

achiko@debian:~$ ./script_XYZ.sh
გარე ციკლი 1 => შიდა: 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10
გარე ციკლი 2 => შიდა: 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10
გარე ციკლი 3 => შიდა: 1 2 3 4 5 7 8 9 10
გარე ციკლი 4 => შიდა: 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10
გარე ციკლი 5 => შიდა: 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10
```

დაიმახსოვრეთ!

`continue 1` იგივე შედეგს გვაძლევს, რასაც `continue` ბრძანება.

16.5.4 ციკლი while

`while`-ის სინტაქსი ასეთია:

```
while Command;
do
    cmd1;                      # შესრულდეს ბრძანება cmd1
    cmd2;                      # შესრულდეს ბრძანება cmd2
    ...
done                         # do-ს ვեურავთ done-თი
```

გნახოთ მისი გამოყენების მაგალითები:

```

#!/bin/bash
x=1
while [ $x -le 5 ]
do
    echo $x
    x=$((x+1))
done
achiko@debian:~$ ./script_XYZ.sh
1
2
3
4
5

```

ამ მაგალითში მოდით, დეტალურად გაგშიფროთ $x = $((x+1))$ ჩანაწერი. x ცვლადში დამახსოვრებული გვაქვს რიცხვი - 1. შესაბამისად, $x+1$ არითმეტიკულ გამოსახულებას წარმოადგენს, რომელსაც გამოთვლა სჭირდება. ამისთვის, ეს გამოსახულება $$((...))$ ან $$[...]$ სტრუქტურაში უნდა მოვაქციოთ. საბოლოოდ, x ცვლადში ვწერთ მის წინა მნიშვნელობაზე 1-ით მეტ მნიშვნელობას. ანუ, ვაკეთებთ ცვლადის ინკრიმენტს 1-ით.

`while` ხშირად გამოიყენება სკრიპტიდან ფაილის შიგთავსის ხაზ-ხაზ ამოღებისას. ასე:

```

#!/bin/bash
File=$HOME/countries.txt
while read line
do
    echo $line
done<"$File"
achiko@debian:~$ ./script_XYZ.sh
Georgia 1
France 2
USA 3
Germany 4
Great Britain 5

```

ცხადია, ეს სკრიპტი ერთ ხაზშიც შეიძლება ჩაგწეროთ:

```

achiko@debian:~$ while read line; do echo $line; done<countries.txt
Georgia 1
France 2
USA 3
Germany 4
Great Britain 5

```

16.5.5 ციკლი until

until-ის სინტაქსი while-ის იდენტურია:

```

until Command;          # სანამდე Command მცდარია, მანამდე
do
    cmd1;              # შესრულდეს ბრძანება cmd1
    cmd2;              # შესრულდეს ბრძანება cmd2
    ...
done                 # do-ს ვხურავთ done-თი

```

მათ შორის განსხვავება შემდეგია: while-ის შემთხვევაში do ... done ბლოკში ჩაწერილი ბრძანებები სრულდება მანამდე, სანამდეც შესამოწმებელი Command ჰეშმარიტია ანუ წარმატებით სრულდება. როგორც კი, მისი გამოსასვლელი მცდარი გახდება, ციკლი დასრულდება. until-ის შემთხვევაში კი პირიქითაა. ციკლი გრძელდება მანამდე, სანამდეც შესამოწმებელი Command მცდარია. როგორც კი, ის ჰეშმარიტი გახდება, ციკლი დასრულდება.

მაგალითი:

```

#!/bin/bash
x=1
until [ $x -gt 5 ]
do
    echo $x
    x=$(( $x+1 ))
done
achiko@debian:~$ ./script_XYZ.sh
1
2
3
4
5

```

რა თქმა უნდა, პირობა ისე შეიძლება შევარჩიოთ, რომ ციკლი უსასრულოდ გაგრძელდეს. while-ის შემთხვევაში, ნებისმიერი მუდმივად ჰეშმარიტი ბრძანება უნდა გამოვიყენოთ, until-ის შემთხვევაში კი - მუდმივად მცდარი ბრძანება. მუდმივი ციკლიდან გამოსვლა **Ctrl^C** კლავიშების კომბინაციით შეიძლება.

მოვიყვანოთ მუდმივი ციკლის მაგალითები:

```

#!/bin/bash
while true           # true ბრძანება ყოველთვის ჰეშმარიტია
do
    echo TEST; sleep 1
done
achiko@debian:~$ ./script_XYZ.sh
...
TEST
TEST
...

```

```
#!/bin/bash
while [ 1 ]          # უბრალოდ გამოსახულება "1" ყოველთვის ჭეშმარიტია
do                   # ისევე როგორც, ნებისმიერ ასო-ნიშანთა ერთობლიობა
    echo TEST; sleep 1
done
```

```
#!/bin/bash
while [ მიშკა ]      # მიშკა ყოველთვის ჭეშმარიტია
do
    echo TEST; sleep 1
done
```

```
#!/bin/bash
while sleep 1
do
    echo TEST
done
```

```
#!/bin/bash
while : ":" ყველაზე მარტივი ფორმაა მუდმივი ციკლის ჩასაწერად
do
    echo TEST; sleep 1
done
```

```
#!/bin/bash
for ((;))          # ცარიელი პირობებით for ყოველთვის ჭეშმარიტია
do
    echo TEST; sleep 1
done
```

```
#!/bin/bash
until false
do
    echo TEST; sleep 1
done
```

უამრავი მსგავსი ვარიანტის მოფიქრება შეგვიძლია. ერთ-ერთ ვარიანტში გამოვიყენეთ ჩანაწერი „:“. აგხსნათ, თუ რას წარმოადგენს ის. : ბაშის შიდა ბრძანებაა და ცარიელ ბრძანებას ნიშნავს (null command ან NOP, no op, do-nothing ოპერაცია). ანუ, ეს ბრძანება არაფერს აკეთებს და მისი გამოსასვლელი კოდი არის 0. ის შეიძლება true ბრძანების სინონიმადაც მივიწნიოთ.

შელის სკრიპტებში ხშირად იყენებენ **exit** ბრძანებას. ეს ბრძანება პირდაპირ შელში რომ გავუშვათ, დავინახავთ, რომ შელი დაიხურება. ის შელიდან გამოსვლას ნიშნავს. სკრიპტში მისი გამოყენება კი ამ სკრიპტის დაზურვას გამოიწვევს. მას შეგვიძლია პარამეტრად გადაცემი რიცხვი - **exit N**. ეს იმას ნიშნავს, რომ შელის დაზურვის გამოსასვლელი კოდი სწორედ **N** რიცხვი იქნება. თუ ეს პარამეტრი არ გადავეცით ბრძანებას, ის ბოლო შესრულებული ბრძანების გამოსასვლელ კოდს დაგვიბრუნებს. გამოსასვლელი კოდების განსაზღვრა კი მნიშვნელოვანია, რამეთუ ისინი შეიძლება გამოყენებულ იქნეს სხვა ბრძანებებისა თუ სკრიპტების მიერ.

```
achiko@debian:~$ exit
```

დავინახავთ, რომ ტერმინალი დაიზურა და ეს იმიტომ, რომ შელიდან გამოვედით. შესაბამისად, გამოსასვლელი კოდის ნახვა გაგვიჭირდება, რადგან ბრძანებათა ხაზი აღარ არსებობს, რომ შესატყვისი ბრძანება გავუშვათ. ამიტომ, ჯერ გაშვებულ **bash**-ში თავად **bash** გავუშვათ შვილ პროცესად:

```
achiko@debian:~$ bash
achiko@debian:~$ ps -jH
 PID   PGID   SID TTY          TIME CMD
 11168  11168  11168 pts/0    00:00:00 bash
 11880  11880  11168 pts/0    00:00:00   bash
 11885  11885  11168 pts/0    00:00:00     ps
achiko@debian:~$ exit
achiko@debian:~$ echo $?
0
achiko@debian:~$ bash
achiko@debian:~$ exit 15
achiko@debian:~$ echo $?
15
```

16.5.6 ციკლი **select**

select ბაშში სიტყვა-გასაღებს წარმოადგენს და ის ძალიან სასარგებლოა მენიუების შესაქმნელად. მისი სინტაქსი შემდეგნაირია:

```
select Variable in list;
do
    cmd1;
    cmd2;
    ...
done
```

ის სრულად ემთხვევა **for**-ის სინტაქსურ ჩანაწერს, მაგრამ **for**-ისგან განსხვავებით, **select** სიის ყველა ელემენტზე თანმიმდევრულად არ იმოქმედებს **do ... done** მოცემული ბრძანებებით, არამედ შემოგვთავაზებს მენიუს სიის ელემენტებით და გვთხოვს ჩვენ შევიყვანოთ, თუ რომელი ელემენტის არჩევა გვსურს.

მოგიყვანოთ მარტივი მაგალითი:

```

#!/bin/bash

echo "Select a country where do you want to spend this summer ?"

select country in France Germany Georgia Spain USA
do
    echo "You choose: $country"
done
achiko@debian:~$ ./script_XYZ.sh      # ასარჩევად მიუთითეთ შესაბამისი ნომერი
Select a country where do you want to spend this summer ?
1) France
2) Germany
3) Georgia
4) Spain
5) USA
#? 3
You choose: Georgia
#? 1
You choose: France
#? 4
You choose: Spain
...
#? ^C

```

მენიუდან არჩევანის გაკეთების შემდეგ **select** კვალავ შემოგვთავაზებს სიას და ეს პროცესი მუდმივად გაგრძელდება. ამიტომ **Ctrl^c** კლავიშების კომბინაცია დაგჭირდებათ გამოსასვლელად. თუ მხოლოდ ერთი არჩევანის გაკეთება გვსურს, შეგვიძლია, ციკლიდან გამოსასვლელად **break** ბრძანება გამოვიყენოთ. ასევე შესაძლებელია **PS3** ცვლადის გამოყენება, რომლითაც შევცვლით მენიუს მოსაწვევის ტექსტს (#?-ის ნაცვლად), ასე:

```

#!/bin/bash

PS3="Input number: "
echo "Select a country where do you want to spend this summer ?"

select country in France Germany Georgia Spain USA
do
    echo "Your choice is $country"
    break
done
achiko@debian:~$ ./script_XYZ.sh
Select a country where do you want to spend this summer ?
1) France
2) Germany
3) Georgia
4) Spain
5) USA
Input number: 3

```

```
Your choice is Georgia
```

```
achiko@debian:~$
```

select ბალიან ხშირად გამოიყენება case-თან კომბინაციაში. ბუნებრივიცაა, რადგან მენიუდან ცვლადის არჩევისას კოდში შემდეგი განვითარება უნდა მოხდეს. მოვიყვანოთ შემდეგი მაგალითი, თან select-ში თავად select გამოვიყენოთ.

```
#!/bin/bash

PS3="Select country: "
echo "Select a country where do you want to spend this summer ?"

select country in France Georgia Spain
do
    PS3="Select City/Region/Province: "
    echo "What region do you prefer to visit in $country ?"
    case $country in
        France)
            select region in Paris Bretagne Normandie ...
            do
                break
            done
            ;;
        Georgia)
            select region in Tbilisi Kakheti Imereti ...
            do
                break
            done
            ;;
        Spain)
            select region in Madrid Barcelona Valencia ...
            do
                break
            done
            ;;
    esac
    break
done

echo
echo "Perfect choice: $country => $region. Have a nice trip!"
echo
achiko@debian:~$ ./script_XYZ.sh
Select a country where do you want to spend this summer ?
1) France
2) Georgia
3) Spain
Select country number: 2
```

What City/region/provice do you prefer to visit in Georgia ?

- 1) Tbilisi
- 2) Kakheti
- 3) Kartli
- 4) Imereti
- 5) ...

Select City/Region/Province: 2

Perfect choice: Georgia => Kakheti. Have a nice trip!

16.6 არითმეტიკული გამოთვლები

სკრიპტების წერისას მარტივი არითმეტიკული გამოთვლები მთელ რიცხვებზე, როგორც ვნახეთ, ზშირად გვჭირდება. მართალია, ისინი მე-10 თავში ჩვენ უკვე მიმოვიზილეთ, თუმცა დაგუბრუნდეთ მათ უფრო დეტალურად განსაზილველად. გამოთვლებისთვის ძირითადად ვიყენებდით შემდეგ ჩანაწერებს: \$((expression)) ან \$[expression], სადაც expression ნამდვილი არითმეტიკული გამოსახულებაა.

Bash-ში ორმაგი ფრჩხილი აგრეთვე წარმოადგენს მთელი რიცხვების მანიპულირების C-ის სტილის მექანიზმს. მაგალითად, ასეთი ჩანაწერი ((var++)) სავსებით სამართლიანია. ორმაგი ფრჩხილის კონსტრუქცია შემმარიტია, თუ მასში ჩაწერილი არითმეტიკული გამოსახულების მნიშვნელობა 0-სგან განსხვავებულია. შესაბამისად, მისი გამოსასვლელი კოდი 0 იქნება. წინააღმდეგ შემთხვევაში, თუ ორმაგ ფრჩხილში 0 ან 0-ის ტოლი გამოსახულება წერია, გამოსასვლელი კოდი 0-სგან განსხვავბული იქნება. დავრწმუნდეთ:

```
achiko@debian:~$ ((8))
achiko@debian:~$ echo $?
0
achiko@debian:~$ ((-1)); echo $?
0
achiko@debian:~$ ((0)); echo $?      # 0-ზე გამოსახულება მცდარია!
1                      # შესაბამისად, გამოსასვლელი კოდი 0-სგან განსხვავდება.
```

ორმაგ ფრჩხილებში შესაძლებელია, ჩვენთვის ცნობილი ნებისმიერი ოპერაცია გამოვიყენოთ: + მიმატება, - გამოკლება, * გამრავლება, / გაყოფა, ** ხარისხში აყვანა, % ნაშთიანი გაყოფა, = მინიჭება.

```
achiko@debian:~$ ((a=2**10))
achiko@debian:~$ echo $a
1024
```

ორმაგი ფრჩხილი, bash-სა და zsh-ში, ksh-დან გადმოღებული ფუნქციონალია. ჯერჯერობით, ეს კონსტრუქცია არ წარმოადგენს POSIX სტანდარტის ფორმას. ის არ არის bash-ის საკუთარი ბრძანება და მასში დასაშვებია გამოტოვებების გამოყენება სურვილისამებრ, ასე:

```
achiko@debian:~$ (( a=5+ 3 )); echo $a
8
achiko@debian:~$ (( a = 7 % 5 )); echo $a
2
achiko@debian:~$ (( a=8 - 5)); echo $a
3
```

ორმაგ ფრჩხილში სამართლიანია მინიჭების ოპერატორების ჩაწერის გამარტივებული შემდეგი ფორმები:

ჩანაწერი	მნიშვნელობა
<code>var = value</code>	უბრალო მინიჭება. <code>var</code> ცვლადს ვანიჭებთ <code>value</code> მნიშვნელობას.
<code>var += value</code>	მიმატება. <code>var</code> ცვლადს ვანიჭებთ მის ძველ მნიშვნელობას დამატებული <code>value</code> მნიშვნელობა. ექვივალენტია <code>შემდეგი ჩანაწერის: var=var+value</code>
<code>var -= value</code>	გამოკლება. ექვივალენტია <code>შემდეგი ჩანაწერის: var=var-value</code>
<code>var *= value</code>	გამრავლება. ექვივალენტია <code>შემდეგი ჩანაწერის: var=var*value</code>
<code>var /= value</code>	გაყოფა. ექვივალენტია <code>შემდეგი ჩანაწერის: var=var/value</code>
<code>var++</code>	ინკრიმენტი ⁴ . <code>var</code> ცვლადის პოსტ-ინკრიმენტი ⁵ . ექვივალენტია <code>შემდეგი ჩანაწერის: var=var+1</code>
<code>var--</code>	დეკრიმენტი ⁶ . <code>var</code> ცვლადის პოსტ-დეკრიმენტი ⁷ . ექვივალენტია <code>შემდეგი ჩანაწერის: var=var-1</code>
<code>++var</code>	<code>var</code> ცვლადის პრე-ინკრიმენტი ⁸ . ექვივალენტია <code>შემდეგი ჩანაწერის: var=var+1</code>
<code>--var</code>	<code>var</code> ცვლადის პრე-დეკრიმენტი ⁹ . ექვივალენტია <code>შემდეგი ჩანაწერის: var=var-1</code>

მოვიყვანოთ მაგალითი პოსტ/პრე-ინკრიმენტ/დეკრიმენტს შორის განსხვავების დასაფიქსირებლად.

```
#!/bin/bash
i=1
while :
do
    echo $((i++))
    sleep 1
done
achiko@debian:~$ ./script_XYZ.sh
```

⁴ინკრიმენტი ნიშნავს ცვლადის მნიშვნელობის 1-ით გაზრდას.

⁵პოსტ-ინკრიმენტი ნიშნავს ცვლადის მნიშვნელობის 1-ით გაზრდას მისი პირველად გამოყენების შემდეგ.

⁶დეკრიმენტი ნიშნავს ცვლადის მნიშვნელობის 1-ით შემცირებას.

⁷პოსტ-დეკრიმენტი ნიშნავს ცვლადის მნიშვნელობის 1-ით შემცირებას მისი პირველად გამოყენების შემდეგ.

⁸პრე-ინკრიმენტი ნიშნავს ცვლადის მნიშვნელობის 1-ით გაზრდას მის გამოყენებამდე.

⁹პრე-დეკრიმენტი ნიშნავს ცვლადის მნიშვნელობის 1-ით შემცირებას მის გამოყენებამდე.

```
1  
2  
3  
^C
```

```
#!/bin/bash  
i=1  
while :  
do  
    echo $((++i))  
    sleep 1  
done  
achiko@debian:~$ ./script_XYZ.sh  
2  
3  
4  
^C
```

პირველ სკრიპტში ჯერ გბეჭდავთ ი ცვლადში არსებულ მნიშვნელობას - 1-ს, ხოლო შემდეგ ვახდენთ მის ინკრიმენტს. მეორე სკრიპტში კი ჯერ ვახდენთ ი ცვლადის ინკრიმენტს და შემდეგ გბეჭდავთ ეკრანზე მის მნიშვნელობას.

ორმაგი ფრჩხილით რიცხვების შედარებაც უფრო მარტივად და კომპაქტურად ჩაიწერება, ასე:

```
#!/bin/bash  
a=37  
if ((a>100))  
then  
    x=10  
else  
    x=20  
fi  
echo $x  
exit 0  
achiko@debian:~$ ./script_XYZ.sh  
20
```

ცვლადი \$-ის გარეშეც, ავტომატურად ცვლადად აღიქმება, რადგან ორმაგ ფრჩხილში მხოლოდ არითმეტიკული გამოსახულება იწერება. შესაბამისად, ეს სკრიპტი ასეც დაიწერება:

```
#!/bin/bash  
a=37  
if ((a>100))  
then  
    x=10
```

```

else
    x=20
fi
echo $x
exit 0
achiko@debian:~$ ./script_XYZ.sh
20

```

ეს მაგალითი გაცილებით მარტივად ჩაიწერება სამკომპონენტიანი (ტერნარული - ternary) ოპერატორით. ამ ოპერატორს ზოგჯერ შედარების ოპერატორსაც უწოდებენ. მისი სინტაქსური ჩანაწერი ასეთია:

```
expr1?expr2:expr3
```

თუ `expr1` არითმეტიკული გამოსახულება ჭეშმარიტია ანუ არ არის ნული, მაშინ შესრულდება `expr2` გამოსახულება. წინააღმდეგ შემთხვევაში - `expr3` გამოსახულება.

ჩვენი სკრიპტის ჩანაწერი ამ ოპერატორით შემდეგნაირად გამარტივდება:

```

achiko@debian:~$ a=37; ((x = a>100?10:20))
achiko@debian:~$ echo $x
20

```

ორმაგ ფრჩხილში შეიძლება შემდეგი ლოგიკური ოპერატორები გამოვიყენოთ:

ოპერ.	მნიშვნელობა	ნიმუში	შედეგი
>	მეტია	a=37; ((x = a>12?10:20)); echo \$x	10
>=	მეტია ან ტოლი	a=37; ((x = a=>12?10:20)); echo \$x	10
<	ნაკლებია	a=37; ((x = a<12?10:20)); echo \$x	20
<=	ნაკლებია ან ტოლი	a=37; ((x = a<=12?10:20)); echo \$x	20
==	უდრის	a=37; ((x = a==37?10:20)); echo \$x	10
!=	არ უდრის	a=37; ((x = a!=37?10:20)); echo \$x	20
&&	ლოგიკური და	a=37; ((x = a>20&&a<30?10:20)); echo \$x	20
	ლოგიკური ან	a=37; ((x = a>20 a<30?10:20)); echo \$x	10

ზემოაღნიშნული სამკომპონენტიანი ოპერატორი მხოლოდ ორმაგ ფრჩხილში გამოიყენება. დავრწმუნდეთ! შევეცადოთ, პირდაპირ გავუშვათ ის როგორც ბრძანება:

```

achiko@debian:~$ x = a>100?10:20
-bash: x: command not found

```

ეკრანზე შეცდომა მივიღეთ. ავსნათ: შელის მიერ **x** ბრძანებად აღიქმება, რადგან მის შემდეგ გამოტოვების ნიშანია. ხოლო ბრძანება **x** დასახელებით არ არსებობს და შედეგიც გასაგებია. ახლა გამოტოვებები წავშალოთ და ისე გავუშვათ:

```
achiko@debian:~$ x=a>100?10:20
achiko@debian:~$
```

ამჯერად შეცდომა ეკრანზე აღარ გამოვიდა. ბრძანება წარმატებით გაეშვა. რა ბრძანებაზეა საუბარი? დავაკვირდეთ ყურადღებით! ბრძანების ჩანაწერში გადამისამართების ნიშანი (>) გვაქვს გამოყენებული. ეს ნიშანის, რომ მის წინ მდგომი ჩანაწერი წარმოადგენს ბრძანებას და ამ ბრძანების სტანდარტულ გამოსასვლელზე მიღებული შედეგი გადაგვაქვს ფაილში სახელად „100?10:20“. თავად ბრძანება მეტი არაფერია, თუ არა **x** ცვლადის შექმნა, სადაც **a** მნიშვნელობას ვინახავთ. შესაბამისად, მის სტანდარტულ გამოსასვლელზე არაფერი გამოვა და ფაილიც ცარიელი იქნება. გადავამოწმოთ:

```
achiko@debian:~$ ls -l
-rw-r--r-- 1 achiko achiko          0 Jun  5 13:12 100?10:20
...
```

აღნიშნული ფაილი მართლაც შეიქმნა (ან არსებობდა და მის შიგთავსს ახალი ბრძანების შედეგი გადავაწერეთ) და მისი ზომა არის ნული ბაიტი.

სამკომპონენტიანი ოპერატორის ჩაწერისას უნდა გავითვალისწინოთ, რომ მის გამოსახულებებში მინიჭების ოპერაციის (=) პირდაპირ გამოყენება არ შეიძლება. ის შეცდომით დასრულდება bash-ში. ამის თავიდან ასაცილებლად, გამოსახულება ფრჩხილებში უნდა მოვათავსოთ. მოდით, მაგალითი მოვიყვანოთ:

```
achiko@debian:~$ i=0
achiko@debian:~$ ((i<1?++i:--i)); echo $i
1
achiko@debian:~$ ((i<1?++i:--i)); echo $i
0
achiko@debian:~$ ((i<1?++i:--i)); echo $i
1
achiko@debian:~$ ((i<1?++i:--i)); echo $i
0
```

ეს ბრძანება, ყოველ გაშვებაზე, **i** ცვლადის მნიშვნელობის 0-დან 1-ზე გადართვას ახორციელებს და პირიქით. მოდით, ახლა აქ გამოყენებული ინკრიმენტისა და დეკრიმენტის ოპერაცია, მინიჭების ოპერაციის დაზმარებით, სხვაგვარად ჩავწეროთ, ასე:

```
achiko@debian:~$ ((i<1?i+=1:i-=i))
-bash: (: i<1?i+=1:i-=1: attempted assignment to non-variable (error
token is "-=1")
```

ბართალია, **++i** და **--i**, **i+=1** და **i-=1** ჩანაწერების სრული ექვივალენტია, მაგრამ, თუ სამკომპონენტიანი ოპერატორში მეორე ვერსიის ჩანაწერი ფრჩხილებში არ მოვაქციეთ, ისე არ

იმუშავებს:

```
achiko@debian:~$ ((i<1?(i+=1):(i-=i))); echo $i
1
achiko@debian:~$ ((i<1?(i+=1):(i-=i))); echo $i
0
```

ასე, კი ყველაფერი რიგშეა.

ორმაგი ფრჩხილები აგრეთვე გამოიყენება თვლის სხვადასხვა სისტემაში ჩაწერილი რიცხვების ათობით სისტემაში წარმოსადგენად. მისი სტრუქტურა მარტივია.

base#number

თვლის რვაობითი და თექვსმეტობითი სისტემების რიცხვებისათვის სპეციალური ჩანაწერები არსებობს, რადგან ისინი შეღში მეტ-ნაკლებად ზრდით გამოიყენება, თუმცა შეღში ზოგადი ჩანაწერის გავეთებაც შეიძლება. ვნახოთ ისინი:

<u>base</u>	მნიშვნელობა
<u>number</u>	არითმეტიკულ გამოსახულებაში რიცხვი, რომელსაც წინ ნული აქვს მიწერილი, აღიქმება როგორც რვაობითი თვლის სისტემის რიცხვი.
<u>0xnumber</u>	ასეთი ჩანაწერი კი თექვსმეტობითი თვლის სისტემის რიცხვია.
<u>number</u>	ჩვეულებრივად ჩაწერილი რიცხვი, ნაგულისხმევი მნიშვნელობით, ათობითი სისტემის რიცხვია.
base#number	ეს ზოგადი აღნიშვნაა. ასე მოიცემა base თვლის სისტემის number რიცხვი.

ავიღოთ თვლის სხვადასხვა სისტემაში ერთი რიცხვი, მაგალითად 21 და ვნახოთ, რა იქნება მისი შესაბამისი რიცხვი თვლის ათობით სისტემაში.

```
achiko@debian:~$ echo $((21))      # 2110 ⇐ 2110
21
achiko@debian:~$ echo $((021))      # 218 ⇐ 1710
17
achiko@debian:~$ echo $((0x21))     # 2116 ⇐ 3310
33
achiko@debian:~$ echo $((11#21))    # 2111 ⇐ 2310
23
achiko@debian:~$ echo $((16#21))    # 2116 ⇐ 3310
33
achiko@debian:~$ echo $((2#21))     # 212 ⇐ შეცდომა
-bash: 2#21: value too great for base (error token is "2#21")
```

ბოლო ბრძანება სწორად არ არის ჩაწერილი, რადგან თვლის ორობით სისტემაში მხოლოდ ორი ცალი ციფრი გვაქვს: 0 და 1. ჩვენს მაგალითში კი შედის სხვა ციფრიც - 2 (რიცხვში 21).

თვლის ორობითი სისტემისთვის შემდეგი მაგალითი გამოდგება:

```
achiko@debian:~$ echo $((2#111110000))      # 1111100002 ⇐ 49610
496
```

111110000 ორობითი რიცხვისგან მივიღეთ 496 ათობითი (რიგით მესამე სრულყოფილი ¹⁰⁾) რიცხვი.

ადამიანი ყველაზე მარტივად აღიქვამს და იაზრებს თვლის ათობით სისტემას. ზემოთ მოყვანილ მაგალითებში ვნახეთ, რომ თვლის ნებისმიერ სისტემაში ჩაწერილი რიცხვი გამოსასვლელზე, ნაცულისხმევი მნიშვნელობით, ათობით სისტემის რიცხვი, ათობითის გარდა სხვა სისტემაში ვნახოთ. ამ დროს შეგვიძლია, გამოვიყენოთ ჩვენთვის უკვე პარგად ნაცნობი ხს ბრძანება. ამ ბრძანებაში სპეციალური ცვლადებით შეგვიძლია განვსაზღვროთ დასამუშავებელი რიცხვი რა სისტემაში იგულისხმოს (*ibase* ცვლადით) და უკვე დამუშავებული რიცხვი თვლის რა სისტემაში გამოიტანოს (*obase* ცვლადით) შელმა. ნაცულისხმევი მნიშვნელობით, ეს ცვლადები ათობით სისტემას წარმოადგენს. მაგალითი:

```
achiko@debian:~$ echo "obase=2; 496" | bc      # 49610 ⇐ 1111100002
111110000
achiko@debian:~$ echo "ibase=16;obase=2; 496" | bc      # 49616 ⇐ 100100101102
10010010110
```

16.6.1 ბიტური ოპერაციები

კომპიუტერები ინფორმაციას იმავე ზერხით ვერ აღიქვამენ, როგორითაც ადამიანები. მაგალითად, მათ არ ესმით სიტყვები, ხმა. თუ ამ ინფორმაციას ისეთ სისტემაში გადავიყვანთ, რომელიც კომპიუტერისთვის გასაგები იქნება, ცხადია ისინიც გაიგებენ ამ ყველაფერს. როგორც უკვე ვიცით, ასეთი სისტემა ორობითი სისტემაა. თანამედროვე გამომთვლელ სისტემებში ნებისმიერი ინფორმაცია წარმოდგენილია ლენექტრული სიგნალით, რომელსაც ორი მდგომარეობა შეიძლება ჰქონდეს: ჩართული ან გამორთული. ეს კი კარგად შეესაბამება თვლის ორობით სისტემას, რომელშიც მხოლოდ ორი ციფრი გვაქვს 1 და 0.

თვლის ორობით სისტემაზე ოპერაციების ჩატარების ცოდნა მნიშვნელოვანია, რადგან კომპიუტერში ინფორმაცია სწორედ ორობით სისტემაშია წარმოდგენილი. ასეთი ოპერაციები გამოიყენება ჩაშენებულ სისტემებში, დაბალი დონის დაპროგრამების ენებში, ვიდეო დეკოდერების პროგრამებში, შეკუმშვის პროგრამებში და სხვა. რიცხვებზე ასეთი მანიპულაციების ჩატარება ჩვენთვის უჩვეულო ზერხია, მაგრამ კომპიუტერებისთვის ეს ბუნებრივი მეთოდია. ოპერაციები ბიტებზე ხორციელდება. შესაბამისად, მათ ბიტურ ოპერაციებს ეძახიან. ცხადია, შელმი შესაძლებელია ორობით რიცხვებზე ოპერაციების ჩატარება. მოდით, ვნახოთ ისინი დეტალურად:

ოპერატორი მნიშვნელობა

- & ბიტური და (AND). ამ ოპერაციის დროს ოპერანდად ორი რიცხვი აიღება და მათ თითოეულ ბიტზე ზორციელდება და ოპერაცია.
- | ბიტური ან (OR). ამ ოპერაციის დროს ოპერანდად ორი რიცხვი აიღება და მათ თითოეულ ბიტზე ზორციელდება ან ოპერაცია.

¹⁰სრულყოფილია რიცხვი, თუ ის ყველა საგუთარი გამყოფის ჯამის ტოლია.

^	ბიტური გამორიცხვა (XOR). ამ ოპერაციის დროს ოპერანდად ორი რიცხვი აიღება და მათ თითოეულ ბიტზე წორციელდება ეს ოპერაცია.
~	ბიტური უარყოფა (NOT). ამ ოპერაციის დროს ოპერანდად ერთი რიცხვი აიღება და მისი თითოეული ბიტის ორობითი მნიშვნელობის შეტრიალება ხდება. თუ არის 0 გახდება 1, თუ არის 1 გახდება 0.
>>	მარჯვნივ დაძვრა. ამ ოპერაციის დროს ოპერანდად ორი რიცხვი აიღება და პირველი რიცხვის ორობით ვერსიაზე ხდება ბიტების მარჯვნივ დაძვრა იმდენი ბიტით, რამდენიც მეორე იპერანდად არის მითითებული. უკიდურესი მარჯვენა ბიტები დაძვრის შედეგად იკარგება, წოლო ცარიელი ბიტები 0-ით ივსება.
<<	მარცხნივ დაძვრა. ამ ოპერაციის დროს ოპერანდად ორი რიცხვი აიღება და პირველი რიცხვის ორობით ვერსიაზე ხდება ბიტების მარცხნივ დაძვრა იმდენი ბიტით, რამდენიც მეორე იპერანდად არის მითითებული. უკიდურესი მარცხენა ბიტები არ იკარგება, მხოლოდ დაიძვრება მარცხნივ და ცარიელი ბიტები 0-ებით შეივსება. მოკლედ რომ ვთქვათ, ამ რიცხვის ორობით ჩანაწერს ბოლოში, მარცხნივ, იმდენივე 0 მიეწერება, რამდენიც მეორე იპერანდად არის მოცემული.

ბიტური ოპერაციები ორობით რიცხვებზე წორციელდება. მართალია, შელში შეტანისას ოპერანდებად აღებული რიცხვები ათობით რიცხვებს წარმოადგენს, თუმცა ისინი ოპერაციის დროს თვლის ორობით სისტემაში კონვერტირდება და ოპერაციაც მათზე ხდება. მიღებული შედეგი კი კვლავ ათობით სისტემაში წარმოდგინდება და ისე მოგვეწოდება ჩვენ ეკრანზე.

მოდით, გავიწსენოთ ბიტური ოპერაციები:

AND	0	1	OR	0	1	XOR	0	1
	0	0		0	0		0	0
	1	0		1	1		1	0

მაგალითები:

```
achiko@debian:~$ echo $(( 11 & 12 ))
```

8

მოდით, დავრწმუნდეთ. გადავიყვანოთ ათობითი სისტემის რიცხვები 11 და 12 ორობითში. მივიღებთ 1011-სა და 1100-ს.

```
achiko@debian:~$ echo "obase=2; 11" | bc      # 1110 ⇐ 10112
1011
achiko@debian:~$ echo "obase=2; 12" | bc      # 1210 ⇐ 11002
1100
```

ახლა კი და ოპერაცია შევასრულოთ მიღებულ ორობით რიცხვებზე. მივიღებთ 1000-ს. ეს ორობითი რიცხვი კი ათობითში 8-ის ტოლია.

```
achiko@debian:~$ echo $((2#1000))      # 10002 ⇐ 810
8
```

ახლა უკვე გასაგებია შედეგი. ასეთივე ზერჩით შეგიძლიათ შემდეგი ბრძანებების სისწორეში დარწმუნდეთ.

```
achiko@debian:~$ echo $(( 11 | 12 ))
15
```

```
achiko@debian:~$ echo $(( 11 ^ 12 ))
7
```

```
achiko@debian:~$ echo $(( ~126 ))
-127
```

ავტომატურად დაგალითში უარყოფითი რიცხვი -127. როგორც უკვე ვაჩსენეთ, ნებისმიერი მონაცემი, მათ შორის რიცხვი, კომპიუტრში ორობითი ჩანაწერით მოიცემა ანუ რიცხვი წარმოადგენს ბიტების (0 და 1) თანმიმდევრობას. ავიღოთ უარყოფითი რიცხვი. მათემატიკაში უარყოფით რიცხვს წინ „-“ ნიშანი უწერია. კომპიუტერებში კი ბიტების თანმიმდევრობას წინ ნიშანი არ აქვს. ასეთ დროს ნიშანის განსაზღვრა დამატებითი ბიტის შემოტანით ზდება. არსებობს რამდენიმე მეთოდი ორობით სისტემაში უარყოფითი რიცხვების წარმოსადგენად. ერთ-ერთი მათგანია „ორის დამატება“ (two's complement). სწორედ ამ მეთოდს იყენებს bash ნიშნიანი რიცხვების წარმოსადგენად. ვნახოთ 8 ბიტიანი რიცხვის წარმოდგენა:

ორობითი მნიშვნელობა	ორის დამატებით წარმოდგენა	უნიშნო წარმოდგენა
00000000	0	0
00000001	1	1
:	:	:
01111110	126	126
01111111	127	127
10000000	-128	128
10000001	-127	129
10000010	-126	130
:	:	:
11111110	-2	254
11111111	-1	255

ამ ცხრილით უკვე ნათლად ჩანს, თუ რატომ მივიღეთ ეს შედეგი. ცხრილიდან ისიც ჩანს, რომ არითმებივულ გამოთვლებისთვის აღქმადი რიცხვი გარკვეულ დიაპაზონში ($[-x, x]$) ვარირებს. Bash-ში არითმებივისთვის გამოიყენება `intmax_t` ცვლადი. ჩვენს სისტემებში ის 64 ბიტის სიგრძისაა და Bash-ში გასაგები რიცხვების დიაპაზონი არის $[-2^{63}, 2^{63}]$.

დაგრწმუნდეთ:

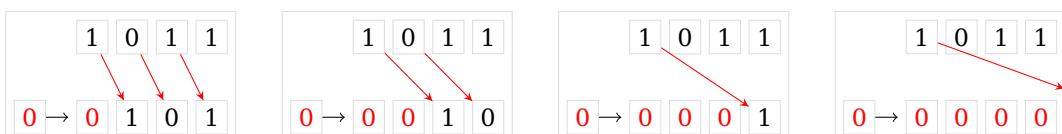
```
achiko@debian:~$ echo $(( 2**63 - 1 ))
9223372036854775807
achiko@debian:~$ echo $(( 2**63 ))
-9223372036854775808
```

ჩვენს მაგალითში 2^{63} -ს 1 იმიტომ გამოვაკელით, რომ რაოდენობის ათვლა 0-დან იწყება და მაქსიმალური რიცხვი პირველი უარყოფით რიცხვზე გადადის (დიაპაზონის უმცირესი რიცხვი). 1-ის გამოკლებით დიაპაზონის უდიდეს რიცხვს მივიღებთ.

ახლა, ბიტების მარჯვნივ და მარცხნივ დაძვრის მაგალითები ვნახოთ:

```
achiko@debian:~$ echo $(( 11>>1 ))
5
achiko@debian:~$ echo $(( 11>>2 ))
2
achiko@debian:~$ echo $(( 11>>3 ))
1
achiko@debian:~$ echo $(( 11>>4 ))
0
achiko@debian:~$ echo $(( 11>>5 ))
0
```

ავტნათ, თუ რატომ მივიღეთ ასეთი შედეგი. მივყვეთ დეტალურად: 11-ის ორობითი მნიშვნელობაა 1011. მარჯვნივ 1 ბიტის წანაცვლებით მივიღებთ 0101-ს. მისი ათობითი მნიშვნელობა არის 5. მარჯვნივ 2 ბიტის წანაცვლებით მივიღებთ 0010-ს. მისი ათობითი მნიშვნელობა არის 2. 3 ბიტის წანაცვლებით მივიღებთ 0001-ს, ათობითში - 1. 4 ბიტის წანაცვლებით (და შემდეგ) მივიღებთ ყოველთვის 0000-ს, ათობითში 0-ს. გამოდის, მარჯვნივ დაძვრით რიცხვის მნიშვნელობა ნელ-ნელა კლებულობს და ბოლოს 0-ზე დადის. ამ ოპერაციების უკეთ გასაგებად [16.11](#) ცხრილი დაგვეხმარება:

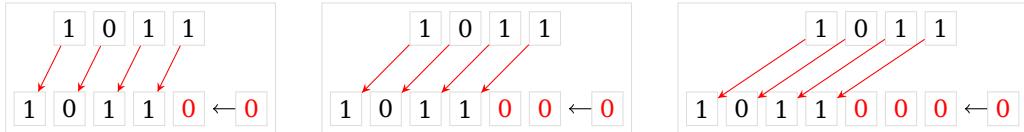

ცხრილი 16.11: დაძვრა მარჯვნით 1 ბიტით, 2 ბიტით, 3 ბიტით და 4 ბიტით

ახლა, მარცხნივ დაძვრის მაგალითი ვნახოთ:

```
achiko@debian:~$ echo $(( 11<<1 ))
22
achiko@debian:~$ echo $(( 11<<2 ))
44
achiko@debian:~$ echo $(( 11<<3 ))
88
```

ავტომატურად, რა მოხდა: 11-ის ორობითი მნიშვნელობაა 1011. მარცხნივ 1 ბიტის წანაცვლებით მივიღებთ 10110-ს. მისი ათობითი მნიშვნელობა არის 22. მარცხნივ 2 ბიტის წანაცვლებით მივიღებთ 101100-ს. მისი ათობითი მნიშვნელობა არის 44. 3 ბიტის წანაცვლებით მივიღებთ 1011000-ს, ათობითში - 88. გამოდის, მარცხნივ დაძვრით რიცხვის ორიბით მნიშვნელობას 0-ებს ვუმატებთ ბოლოში და მნიშვნელობა ამით ორჯერ იზრდება. ამ ოპერაციების უკეთ გასაგებად [16.12](#) ცხრილი დაგვეხმარება:

ცხრილი 16.12: დაძვრა მარცხნით 1 ბიტით, 2 ბიტით და 3 ბიტით

რადგანაც მარცხნივ დაძვრა წინა რიცხვის ორმაგ მნიშვნელობას გვაძლებს, ამ ოპერაციითაც შეგვიძლია, ვიპოვოთ Bash-ის არითმეტიკულ გამოთვლებში უდიდესი რიცხვი, ასე:

```
achiko@debian:~$ echo $(( (1<<63) -1 ))
9223372036854775807
```

ომის გამო, რომ Bash-ში გასაგები რიცხვების დიაპაზონი 64 ბიტით არის განსაზღვრული, 64-ის ჯერადი ნებისმიერი რიცხვი გამოგვადგება უდიდესის საპოვნელად, ასე:

```
achiko@debian:~$ echo $(( (1<<127) -1 ))
9223372036854775807
achiko@debian:~$ echo $(( (1<<1023) -1 ))
9223372036854775807
```

შეგვიძლია უდიდესი რიცხვის საძიებელ პროცესს დინამიკურად დავაკვირდეთ შემდეგი სკრიპტის საშუალებით:

```
#!/bin/bash
a=1
while ((a>0))
do
    echo $((a<<=1))
    sleep 0.2
```

```

done
exit 0
achiko@debian:~$ ./script_XYZ.sh
2
4
8
16
32
64
128
256
512
1024
...
8388608
16777216
...
8796093022208
17592186044416
...
4611686018427387904
-9223372036854775808

```

მხოლოდ უდიდესი რიცხვის გამოსატანად საკმარისია, სკრიპტით მიღებული ბოლო რიცხვის 1 გამოვაკლოთ:

```

achiko@debian:~$ echo $((($a=1;while((a>0));do((a<=1));done;echo $a)-1))
9223372036854775807

```

როგორც არაერთ მაგალითში ვნახეთ, `((expression))` კონსტრუქცია მოსახერხებელ მეთოდს წარმოადგენს რიცხვებთან ურთიერთობისას. bash-ში გვაქვს ამ ჩანაწერის ზუსტი ექვივალენტური სხვა სტრუქტურაც. მისი სინტაქსი ასეთია: `let expression`. უკეთესი კითხვადობისთვის გამოსახულებას ბრჭყალებში სვამენ ხოლმე, ასე: `let "expression"`, თუმცა ეს აუცილებელი არ არის. `let` ბაშის შიდა ბრძანებას წარმოადგენს. ვნახოთ მისი გამოყენების რამდენიმე მაგალითი:

```

achiko@debian:~$ let a=11           # იგივეა, რაც a=11
achiko@debian:~$ let a=a+5
achiko@debian:~$ echo "11 + 5 = $a"
11 + 5 = 16
achiko@debian:~$ let "a<<=3"        # იგივეა, რაც let "a = a << 3"
achiko@debian:~$ echo $a
128
achiko@debian:~$ let "a /= 4"         # იგივეა, რაც let "a = a /4"
achiko@debian:~$ echo $a
32

```

```

achiko@debian:~$ let a++
achiko@debian:~$ echo $a
33
achiko@debian:~$ let "x = a>9?11:22"
achiko@debian:~$ echo $x
11

```

ერთ-ერთ წინა მაგალითში, უდიდესი რიცხვის პოვნის პროცესმა გარკვეული დრო წაიღო. ვნახოთ რამდენს ხმს გაგრძელდა ის და ზოგადად, როგორ შეგვიძლია გაშვებული სკრიპტის მუშაობის ხანგრძლივობის ნახვა. ამისთვის შეგვიძლია `SECONDS` ცვლადი გამოვიყენოთ. მასში მოცემულია პროცესის ხანგრძლივობა წამებში. მისი გამოძახებისას ვნახულობთ თუ რამდენი წამია გასული გამოძახების მომენტამდე. `SECONDS`-ში გაგრძელდება დროის ათვლა და მისი მნიშვნელობის ნახვა ნებისმიერ სხვა მომენტშიც შეგვიძლია.

```

#!/bin/bash
a=1
while ((a>0))
do
    $((a<=1))
    sleep 0.03
done
echo "უდიდესი რიცხვია: $((a-1))"
echo "სკრიფტი გაგრძელდა $SECONDS წამი"
exit 0
achiko@debian:~$ ./script_XYZ.sh
უდიდესი რიცხვია: 9223372036854775807
სკრიპტი გაგრძელდა 2 წამი

```

ამ სკრიპტი ხელოვნურად გვაქვს დაყოვნება მოცემული, თორემ თანამედროვე პროცესორები ამ ამოცანას წამიერად ითვლის.

თუ დიდხანს გრძელდება პროცესი, მისი ხანგრძლივობის მოცემა წამებში კარგად აღქმადი აღარ იქნება. ამიტომ, შეგვიძლია ეს დრო საათებში, წუთებსა და წამებში თავად გადავიყვანოთ. მაგალითისთვის, შევამოწმოთ, რა დრო გავიდა შელის გაშვებიდან, სადაც მუშაობას ვაგრძელებთ.

```

achiko@debian:~$ echo $SECONDS
26829
achiko@debian:~$ t=$SECONDS
achiko@debian:~$ echo "$(($t/3600)) სთ $((($t%3600/60))) ნთ $((($t%60))) ნმ"
7 სთ 27 ნთ 34 ნმ

```

ასე, დრო უფრო გასაგებად გამოიყერება. თუ დარწმუნებული ხართ, რომ `SECONDS` ერთ დღესაც კი არ ითვლის (86400 წამს), მაშინ `date` ბრძანებასაც შეუძლია მისაღები ფორმატით დროის მოცემა, ასე:

```
achiko@debian:~$ date -ud "@$SECONDS" "+გასული დრო: %H:%M:%S"
გასული დრო: 07:29:39
```

ბრძანების/სკრიპტის ხანრგძლივობის სანახავად, `SECONDS` ცვლადის გარდა, შელში, როგორც წიგნის პირველ ნაწილში განვიხილეთ, არსებობს ბრძანება `time`. ის უფრო ზუსტ და ტექნიკური ხასიათის ინფორმაციას გვაძლევს. ვნახოთ, თუ რა რესურსები დაიხარჯა, მაგალითად `vi`-ში მუშაობის დროს:

```
achiko@debian:~$ time vi test.txt
real    0m3.496s
user    0m0.096s
sys     0m0.124s
```

`vi`-დან გამოსვლის შემდეგ ვიგებთ, რომ 3.496 წამი გასულა, რაც ამ რედაქტორში ვმუშაობთ. ამასთან, დეტალური ინფორმაციაც გვაქვს იმის შესახებ, თუ რა დრო (CPU time) დახარჯა პროცესორმა ამ პროცესის შესრულებისთვის მომხმარებლის გარემოში და რა დრო დახარჯა ბირთვის გარემოში (ანუ ბირთვმა რა დრო გამოიყენა ამ პროცესისთვის). `time`-ის გამოსასვლელის ფორმატი შეგვიძლია დავაკონფიგურიროთ, სურვილისამებრ, `TIMEFORMAT` ცვლადის საშუალებით, ასე:

```
achiko@debian:~$ export TIMEFORMAT=$'\\nreal %3lR \\tuser %3lU\\tsys %3lS'
achiko@debian:~$ time vi test.txt
real 0m2.067s   user 0m0.052s   sys 0m0.108s
```

`time` ბრძანება, სინამდვილეში, `bash`-ში არის ინტეგრირებული და მის სიტყვა-გასაღებს წარმოადგენს. მის გარდა, არსებობს GNU-ს ვერსიის ბრძანებაც იმავე დასახელებით (განთავსებულია `/usr/bin/` დირექტორიაში). `/usr/bin/time` ბრძანებით უფრო მეტი ინფორმაციის მიღება შეიძლება გამოსასვლელზე. იმავდროულად, მისი კონფიგურირებაც შეგვიძლია `-f` ან `--format` ოფციით, თან გაცილებით მრავალფეროვნად, ვიდრე სიტყვა-გასაღების. აღსანიშნავია, რომ GNU-ს ვერსიის `time` ბრძანება, ნაბულისშევი მნიშვნელობით, სისტემაში არ არის დაყენებული. ის ხელით უნდა დავაინტერესოთ.

```
achiko@debian:~$ type -a time
time is a shell keyword
time is /usr/bin/time
achiko@debian:~$ /usr/bin/time vi test.txt
0.10user 0.03system 0:03.17elapsed 4%CPU (0avgtext+0avgdata 7528maxresident)k
0inputs+64outputs (0major+798minor)pagefaults 0swaps
achiko@debian:~$ /usr/bin/time -f"რეალური დრო: %E" vi test.txt
რეალური დრო: 0:04.58
```

დეტალური ინფორმაციის სანახავად მიმართეთ სახელმძღვანელო გვერდს, `man time`.

16.6.2 რიცხვების მწკრივები

რიცხვების სწრაფად დასაგენერირებლად ზშირად გამოიყენება `seq` ბრძანება. მას არგუმენტად რიცხვ(ები) გადაეცემა. ერთი არგუმენტის შემთხვევაში, ის 1-დან ამ რიცხვის ჩათვლით ყველა რიცხვს ჩამოწერს (ნაგულისხმევი მნიშვნელობით, 1-ის ბიჯით). ორი არგუმენტის შემთხვევაში, პირველი რიცხვიდან მეორეს ჩათვლით, ხოლო თუ სამი არგუმენტი გადავეცით, ის გამოიტანს პირველი რიცხვიდან მესამე რიცხვის ჩათვლით, მეორე რიცხვის ბიჯით. ვნახოთ, მისი გამოყენების მაგალითები:

```
achiko@debian:~$ seq 5
1
2
3
4
5
achiko@debian:~$ seq 5 10
5
6
7
8
9
10
achiko@debian:~$ seq -w 5 10
05
06
07
08
09
10
achiko@debian:~$ seq -w -s "  " 5 10
05 06 07 08 09 10
achiko@debian:~$ seq -50 15 50
-50
-35
-20
-5
10
25
40
achiko@debian:~$ seq 0 0.02 1
0.00
0.02
0.04
...
0.98
1.00
```

`seq` ზშირად გამოიყენება ციკლების არგუმენტების დასაგენერირებლად. მას ასევე შეუძლია `-f` ოფციით ათწილადების `printf` ბრძანების ფორმატით გამოტანა.

```
achiko@debian:~$ seq -f "%3g" 1 0.1 5
...
3.7
3.8
3.9
4
4.1
4.2
4.3
4.4
4.5
4.6
4.7
4.8
4.9
5
```

რიცხვებთან ურთიერთობისას საინტერესოა **factor** ბრძანებაც. ის მოცემული რიცხვს მარტივ მამრავლებად ყოფს და ეკრანზე გამოაქვს.

```
achiko@debian:~$ factor 120
120: 2 2 2 3 5
achiko@debian:~$ factor 135798642
135798642: 2 3 3 7 41 97 271
```

16.6.3 შემთხვევითი რიცხვები

შეღწი მუშაობისას აუცილებლად გექნებათ შემთხვევა, როდესაც შემთხვევითი მონაცემის დაგენერირება დაგჭირდებათ - ეს იქნება შემთხვევითი რიცხვი, შემთხვევითი სიმბოლოების ერთობლიობა, შემთხვევითი ფაილის სახელი თუ შემთხვევითი პაროლი. რადგან ამ ნაწილში რიცხვებზე ვმუშაობთ, ვაჩსენოთ, თუ როგორ შეგვიძლია შემთხვევითი რიცხვების შექმნა.

ერთ-ერთი უმარტივესი გზა **RANDOM** ცვლადის გამოყენებაა. ის ყოველ ჯერზე, 0-დან 32767-ის ჩათვლით, სხვადასხვა რიცხვს მოგვცემს.

```
achiko@debian:~$ echo $RANDOM
9240
achiko@debian:~$ echo $RANDOM
30960
achiko@debian:~$ echo $RANDOM
10671
```

ამ ცვლადის გარდა, შეღწი არსებობს **shuf** ბრძანებაც, რომელიც მოცემული რიცხვების ინტერვალში შემთხვევით გადანაცვლებებს აკეთებს და ეკრანზე გამოაქვს ისინი. ეს ინტერვალი -i ოფციით მოცემა. შესაძლებელია, აგრეთვე, ამ ინტერვალიდან საწყისი რამდენიმე რიცხვის ამორჩევა -n ოფციით.

```

achiko@debian:~$ shuf -i 100-300
196
259
177
273
236
236
281
283
246
259
...
achiko@debian:~$ shuf -i 100-300 -n3
188
122
290
achiko@debian:~$ shuf -i 100-300 -n3
250
271
246
achiko@debian:~$ shuf -i 100-300 -n1      # მხოლოდ ერთი შემთხვევითი რიცხვი
154
achiko@debian:~$ shuf -i 100-300 -n1
234
achiko@debian:~$ shuf -i 100-300 -n1
249

```

შემთხვევითობის ხარისხის გასაზრდელად შეგვიძლია /dev/urandom ან, უკეთესი შედეგისთვის, /dev/random ფაილის აღება და მისი შიგთავსის od ბრძანებით დამუშავება. ასე:

```

achiko@debian:~$ od -An -N1 -i /dev/random
49
achiko@debian:~$ od -An -N1 -i /dev/random
158

```

-N1 ოფციით /dev/random ფაილიდან მხოლოდ 1 ბაიტის ტოლ მონაცემს ვიღებთ . შედეგად, მისი ათობით ფორმატში მოცემისას, შეგვეძლება მივიღოთ რიცხვი [0-256] ინტერვალში. უფრო დიდი რიცხვის მისაღებად, შეგვიძლია 2 ან 3 ბაიტი ამოვილოთ დასამუშავებლად და მივიღებთ [0-65536] ან [0-16777216] ინტერვალიდან ერთ-ერთ რიცხვს.

```

achiko@debian:~$ od -An -N2 -i /dev/random
4198
achiko@debian:~$ od -An -N1 -i /dev/random
19241
achiko@debian:~$ od -An -N3 -i /dev/random
1719087
achiko@debian:~$ od -An -N3 -i /dev/random
10228736

```

16.7 სპეციალური ცვლადები

ცვალდების შემოტანა სკრიპტში და მონაცემების მათში შენახვა, გაცილებით გვიმარტივებს ამ მონაცემების დამუშავებას კოდის წერის დროს. ამასთან, ნებისმიერ დროს შეგვიძლია შევცვალოთ მათი მნიშვნელობა. შელის სკრიპტში ცვლადში მონაცემის შემოსატანად რამდენიმე გზა არსებობს. ერთი, პირდაპირ განვსაზღვროთ ეს ცვლადი და მივანიშოთ სასურველი მნიშვნელობა. მეორე, `read` ბრძანება გამოიყენოთ. არსებობს მესამე, უფრო მოსახერხებელი ხერხიც. ჩვენ შეგვიძლია სკრიპტს მონაცემები პირდაპირ არგუმენტებად, პარამეტრად¹¹ გადაცვეთ. ამ შემთხვევაში ჩვენი სკრიპტი მათ სპეციალურ ცვლადებში ავტომატურად დაიმახსოვრებს. ეს სპეციალური ცვლადებია \$1 პირველი არგუმენტისთვის, \$2 მეორე არგუმენტისთვის, \$3 მესამესთვის და ა.შ. მე-10 არგუმენტიდან ცვლადების სახელები ფიგურულ ფრჩხილებში უნდა მოვაქციოთ, ასე: \${10}, \${11}, \${12} ...

სწორედ, ამ ცვლადებს ვუწოდებათ პოზიციურ პარამეტრებს. მოვიყვანოთ მარტივი მაგალითი:

```
#!/bin/bash
echo "პირველი არგუმენტია: $1"
echo "მეორე არგუმენტია: $2"
echo "მესამე არგუმენტია: $3"
achiko@debian:~$ ./script_XYZ.sh მიშკა ნინო იო
პირველი არგუმენტია: მიშკა
მეორე არგუმენტია: ნინო
მესამე არგუმენტია: იო
```

შემდეგ გაშვებისას სკრიპტს თუ სხვა მონაცემებს გადაცვემთ, ცვლადის მნიშვნელობები შეიცვლება. თუ გადაცემული არგუმენტი საკმარისი არაა, მაშინ „ზედმეტი“ ცვლადები ცარიელი იქნება.

```
achiko@debian:~$ ./script_XYZ.sh ფიზიკა ქიმია
პირველი არგუმენტია: ფიზიკა
მეორე არგუმენტია: ქიმია
მესამე არგუმენტია:
achiko@debian:~$ ./script_XYZ.sh ფიზიკა ქიმია მათემატიკა ბიოლოგია
პირველი არგუმენტია: ფიზიკა
მეორე არგუმენტია: ქიმია
მესამე არგუმენტია: მათემატიკა
```

პოზიციური პარამეტრების გარდა, შელში სხვა სპეციალური ცვლადებიც არსებობს.

სპეც. ცვლადი	მნიშვნელობა
\$0	გაშვებული სკრიპტის დასახელება, გზა - იმ ფორმით (აბსოლუტური ან ფართდობითი), რა ფორმითაც იქნა გაშვებული.
\$1, \$2, ... \$N	პოზიციური პარამეტრები.

¹¹ ტერმინები - „არგუმენტი“ და „პარამეტრი“ სკრიპტის წერისას ერთი და იმავე მნიშვნელობით იხმარება.

\$#	გადაცემული არგუმენტების რაოდენობა.
\$*	ყველა არგუმენტი. თუ მას ბრჭყალებში მოაქცევთ - "\$*", მაშინ ყველა პოზიციური პარამეტრი ერთობლივად აღიქმება როგორც ერთი სიტყვა.
\$@	იგივეა რაც, \$*. თითოეული პარამეტრი არგუმენტთა სიაში აღიქმება როგორც ცალკეული სიტყვა. ბრჭყალებში ჩასმის დროსაც - "\$@" თითოეული პარამეტრი ცალკეულ სიტყვად აღიქმება (თუ ზელოვნურად არ გვაქვს გაერთიანებული რამდენიმე პარამეტრი). მათ შორის დეტალური განსხვავების დასანახად იხილეთ მაგალითი 16.1 .
\$?	სკრიპტის გამოსასველი კოდი.
\$\$	სკრიპტის შესაბამისი პროცესის იდენტიფიკატორი (PID). სკრიპტში, ქვეშელის შიგნით გამოყენებული \$\$ მაინც სკრიპტის PID-ს ნიშნავს, და არა ქვეშელის. იხილეთ მაგალითი 16.2
\$!	სკრიპტში ფონურ რეჟიმში გაშვებული ბოლო პროგრამის PID. იხილეთ მაგალითი 16.3 .
\$_	წინა გაშვებული ბრძანების ბოლო არგუმენტი. იხილეთ მაგალითი 16.4

მაგალითი 16.1: სკრიპტის არგუმენტების სია: \$@ და \$\$

```
#!/bin/bash

E_BADARGS=85

if [ ! -n "$1" ]
then
    echo "გამოყენის წესი: `basename $0` არგ1 არგ2 და ა.შ."
    exit $E_BADARGS
fi
echo

index=1          # ათვლის დაწყება

echo "არგუმენტების გამოტანა \"\$*\\" -ს საშუალებით:"
for arg in "$*"   # არ იმუშავებს კარაგად ბრჭყალების გარეშე
do
    echo -e "\tArg #$index = $arg"
    let "index+=1"
done             # "$*" ყველა არგუმენტი ერთ სიტყვად ხედავს

echo -e "\taრგუმენტთა სრული სია აღიქმება როგორც ერთი სიტყვა. "

echo

index=1          # ათვლის თავიდან დაწყება.
# რა მოხხდება თუ ამის გაკეთება დაგავიწყდათ?
```

```

echo "არგუმენტების გამოტანა \"\$@\"-ს საშუალებით:"
for arg in "$@"
do
    echo -e "\tArg #$index = $arg"
    let "index+=1"
done # $@ თითოეულ არგუმენტს ცალკეულ სიტყვებად ხედავს.

echo -e "\taრგუმენტები აღიქმება როგორც ცალკეული სიტყვები ."

echo

index=1 # ათვლის თავიდან დაწყება.

echo "არგუმენტების გამოტანა \$*-ს საშუალებით (პრჭალების გარეშე):"
for arg in $*
do
    echo -e "\tArg #$index = $arg"
    let "index+=1"
done # $* თითოეულ არგუმენტს ცალკეულ სიტყვებად ხედავს.

echo -e "\taრგუმენტები აღიქმება როგორც ცალკეული სიტყვები ."

echo

index=1 # ათვლის თავიდან დაწყება.

echo "არგუმენტების გამოტანა \$@-ს საშუალებით (პრჭალების გარეშე):"
for arg in $@
do
    echo -e "\tArg #$index = $arg"
    let "index+=1"
done # $@ თითოეულ არგუმენტს ცალკეულ სიტყვებად ხედავს.

echo -e "\taრგუმენტები აღიქმება როგორც ცალკეული სიტყვები ."

exit 0
achiko@debian:~$ ./script_XYZ.sh
გამოყენის წესი: script\_XYZ.sh არგ1 არგ2 და ა.შ.
achiko@debian:~$ echo $?
85
achiko@debian:~$ ./script_XYZ.sh მიშკა ნინო იო

```

არგუმენტების გამოტანა "\$@"-ს საშუალებით:

Arg #1 = მიშკა ნინო იო
არგუმენტთა სრული სია აღიქმება როგორც ერთი სიტყვა.

არგუმენტების გამოტანა "\$@"-ს საშუალებით:

Arg #1 = მიშკა
 Arg #2 = ნინო
 Arg #3 = იო
 არგუმენტები აღიქმება როგორც ცალკეული სიტყვები.

არგუმენტების გამოტანა \$*-ს საშუალებით (ბრჭალების გარეშე):
 Arg #1 = მიშკა
 Arg #2 = ნინო
 Arg #3 = იო
 არგუმენტები აღიქმება როგორც ცალკეული სიტყვები.

არგუმენტების გამოტანა \$@-ს საშუალებით (ბრჭალების გარეშე):
 Arg #1 = მიშკა
 Arg #2 = ნინო
 Arg #3 = იო
 არგუმენტები აღიქმება როგორც ცალკეული სიტყვები.
 achiko@debian:~\$./script.XYZ.sh მიშკა "ნინო იო"

არგუმენტების გამოტანა "\$*" -ს საშუალებით:
 Arg #1 = მიშკა ნინო იო
 არგუმენტთა სრული სია აღიქმება როგორც ერთი სიტყვა.
 არგუმენტების გამოტანა "\$@" -ს საშუალებით:
 Arg #1 = მიშკა
 Arg #2 = ნინო იო
 არგუმენტები აღიქმება როგორც ცალკეული სიტყვები.

არგუმენტების გამოტანა \$*-ს საშუალებით (ბრჭყალების გარეშე):
 Arg #1 = მიშკა
 Arg #2 = ნინო
 Arg #3 = იო
 არგუმენტები აღიქმება როგორც ცალკეული სიტყვები.

არგუმენტების გამოტანა \$@-ს საშუალებით (ბრჭყალების გარეშე):
 Arg #1 = მიშკა
 Arg #2 = ნინო
 Arg #3 = იო
 არგუმენტები აღიქმება როგორც ცალკეული სიტყვები.

შეგვიძლია ვთქვათ, რომ \$@ და \$* ჩანაწერები იდენტურია, ხოლო "\$@" და "\$*" კი განსხვავდება, ამასთან "\$@"-ის ქცევა დამოგიდებულია, იმაზეც, თუ როგორი ფორმით გადავცემთ არგუმენტებს.

სკრიპტშე პოზიციური პარამეტრების გადაცემისას ხშირად გამოიყენებან shift ბრძანებას. ეს ბრძანება, როგორც თვითონ სიტყვის მნიშვნელობიდან ჩანს, დაძრავს არგუმენტებს ისე, რომ მე-2 პარამეტრის მნიშვნელობა პირველ პარამეტრში ჩაიწეროს, მე-3 მე-2-ში, მე-4 მე-3-ში და ბოლო - ბოლოს წინაში. პირველი პარამეტრის მნიშვნელობა კი, ამ შემთხვევაში, იკარგება. მოდით, მარტივი მაგალითი მოვიყვანოთ:

```

#!/bin/bash

# გამოვიძახოთ სკრიფტი შემდეგნაირად ./script_XYZ 1 2 3 4 5
echo "$1"           # "$@" = 1 2 3 4 5
shift
echo "$1"           # "$@" = 2 3 4 5
shift
echo "$1"           # "$@" = 3 4 5
# ყველი shift-ის გამოძახებით იკარგება $1-ის ნინა მნიშვნელობა.
achiko@debian:~$ ./script_XYZ.sh 1 2 3 4 5
1
2
3

```

სხვა მაგალითიც მოვიყვანოთ:

```

#!/bin/bash

while (( $# ))
do
    echo -n "არგუმენტების რაოდენობა: $# - "
    echo "$@"
    shift
done
achiko@debian:~$ ./script_XYZ.sh 1 2 3 4 5
არგუმენტების რაოდენობა: 5 -
არგუმენტების რაოდენობა: 4 -
არგუმენტების რაოდენობა: 3 -
არგუმენტების რაოდენობა: 2 -
არგუმენტების რაოდენობა: 1 -

```

შესაძლებელია, **shift** ბრძანებას არგუმენტად რიცხვი გადავცეთ, ასე: **shift N** და, ამ შემთხვევაში, ის 1-ის ნაცვლად **N** ბიჯით დაძრავს არგუმენტებს.

მაგალითი 16.2: სკრიპტის PID, \$\$

```

#!/bin/bash

echo " ეს ხაზი გამოჩენდება"
kill $$

echo " ეს ხაზი აღარ გამოჩენდება"
exit 0      # ნორმალურ გამოსვლამე აღარ მივა სკრიფტი

achiko@debian:~$ ./script_XYZ.sh
ეს ხაზი გამოჩენდება
Terminated
achiko@debian:~$
```

მაგალითი 16.3: სკრიპტში ფონურ რეჟიმში ბოლო ბრძანების PID, \$!

```
#!/bin/bash

xlogo &
gedit &
xclock &      # ეს არის ფონურ რეჟიმში ბოლო გაშვებული პროგრამა

echo "$!"

achiko@debian:~$ ./script_XYZ.sh
14551
achiko@debian:~$ ps      # შევამოწმოთ PID-ები
   PID TTY          TIME CMD
14305 pts/1    00:00:00 bash
14549 pts/1    00:00:00 xlogo
14550 pts/1    00:00:00 gedit
14551 pts/1    00:00:00 xclock
14558 pts/1    00:00:00 ps
```

მაგალითი 16.4: წინა ბრძანების ბოლო არგუმენტი, \$-

```
#!/bin/bash

echo $_          # ./script_XYZ.sh, გააჩნია რა ფორმით უშვებთ სკრიფტს
du >/dev/null    # ბრძანების სტ. გამოსასვლელს ეკრანზე არ ვუშვებთ
echo $_          # du

ls -al >/dev/null # ბრძანების სტ. გამოსასვლელს ეკრანზე არ ვუშვებთ
echo $_          # -al (ბოლო არგუმენტი)

mkdir -p dira/dirb/dirc
echo $_          # dira/dirb/dirc (ბოლო არგუმენტი)

:
echo $_          # :

achiko@debian:~$ ./script_XYZ.sh
./script_XYZ.sh
du
-al
dira/dirb/dirc
:
```

16.8 ფუნქციები

როგორც დაპროგრამების ყველა „ნამდვილ“ ენაშია, bash-შიც არსებობს ფუნქციები. ფუნქცია - ეს არის გარკვეული ინსტრუქციების ერთობლიობა, დაჯგუფება და ის ძალიან სასარგებლო შეიძლება აღმოჩნდეს მაშინ, როდესაც ამოცანების განმეორებითი გაშვებაა

საჭირო. გარდა ამისა, ფუნქცია კოდს უფრო ადვილად წაკითხვადს ხდის და საშუალებას იძლევა, რომ პროგრამის გარკვეული ნაწილები ცალ-ცალკე გაგუშვათ და ასე ვატესტიროთ. ფუნქცია შეიძლება ორი ზერჩით განისაზღვროს:

```
function name {
    command1;
    command2;
    ...
}
```

ან

```
name () {
    command1;
    command2;
    ...
}
```

ის შეიძლება კომპაქტურად ერთ ზაზტეც ჩაიწეროს. მარტივი მაგალითი მოგიყვანოთ:

```
achiko@debian:~$ func () { echo "ეს არის ფუნქცია"; echo; }
```

მისი გამოძახება კი უბრალოდ სახელის ჩაწერით ხდება:

```
achiko@debian:~$ func
ეს არის ფუნქცია
```

შესაძლებელია, ერთი ფუნქციიდან მეორე ფუნქცია გამოიძახოთ. ასევე, შესაძლებელია რეკურსიული¹² ფუნქციის (ფუნქციის თავის თავში გამოძახება) შექმნა.

დაიმანაბლოვეთ!

- 1) ფუნქციის განსაზღვრა მის გამოძახებამდე უნდა მოხდეს, ერთმნიშვნელოვნად!
- 2) ფუნქცია არ შეიძლება იყოს ცარიელი!

```
achiko@debian:~$ test ()
> {
> }
```

¹²რეკურსია არის ამოცანის გადაწყვეტის მეთოდი, როდესაც ამონახსენი დამოკიდებულია იმავე ამოცანის წინა წევრებისთვის მიღებულ შედეგზე. კომპიუტერულ მეცნიერებებში რეკურსია ერთ-ერთ მთავარ პარადიგმას წარმოადგენს.

```
-bash: syntax error near unexpected token `}'

achiko@debian:~$ test () { }
-bash: syntax error near unexpected token `}'
```

თუ აზალ ფუნქციას შევქმნით იგივე დასახელებით, ძველი მნიშვნელობა დაიკარგება:

```
achiko@debian:~$ func ()
> {
> echo "პირველი ვერსია"
> }
achiko@debian:~$ func
პირველი ვერსია
achiko@debian:~$ func () { echo "მეორე ვერსია"; echo; }
achiko@debian:~$ func
მეორე ვერსია
```

ფუნქციის მთლიანად წაშლა კი ასე შეგეძლებათ:

```
achiko@debian:~$ unset -f func
achiko@debian:~$ func
-bash: func: command not found
```

ფუნქციის გაშვებისას შესაძლებელია, მას არგუმენტები გადავცეთ. ამ შემთხვევაში, ფუნქცია მათ აღიქვამს როგორც, ჩვეთნთვის უკვე კარგად ცნობილ, პოზიციურ პარამეტრებს და ისინი ფუნქციაში იმავენაირად წარმოდგინდება, როგორც სკრიპტში - \$1, \$2 და ა.შ. ცვლადებით.

```
achiko@debian:~$ func ()
> {
> echo "პირველი არგუმენტი: $1"
> echo "მეორე არგუმენტი: $2"
> echo "მესამე არგუმენტი: $3"
> }
achiko@debian:~$ func მიშკა ნინო იო
პირველი არგუმენტი: მიშკა
მეორე არგუმენტი: ნინო
მესამე არგუმენტი: იო
```

თუ ფუნქცია სკრიპტში გაქვთ განსაზღვრული, მაშინ მასში გამოყენებული \$1, \$2 ... ცვლადები ფუნქციის პოზიციური პატარემტრებია, ზოლო ფუნქციის გარეთ გამოყენებული \$1, \$2 ... ცვლადები სკრიპტში გადაცემულ არგუმენტებად იქნება აღქმული. ვნახოთ მაგალითი:

```

#!/bin/bash

func () {
    echo "ფუნქციის პირველი არგუმენტი: $1"
    echo "ფუნქციის მეორე არგუმენტი: $2"
    echo "ფუნქციის მესამე არგუმენტი: $3"
}

func ერთი ორი სამი

echo
echo "სკრიფტის პირველი არგუმენტი: $1"
echo "სკრიფტის მეორე არგუმენტი: $2"
echo "სკრიფტის მესამე არგუმენტი: $3"
achiko@debian:~$ ./script_XYZ.sh one two three
ფუნქციის პირველი არგუმენტი: ერთი
ფუნქციის მეორე არგუმენტი: ორი
ფუნქციის მესამე არგუმენტი: სამი

სკრიპტის პირველი არგუმენტი: one
სკრიპტის მეორე არგუმენტი: two
სკრიპტის მესამე არგუმენტი: three

```

როგორ განვსაზღვროთ ფუნქციის გამოსასვლელი კოდი? აქ ჩვენთვის ნაცნობი `exit` ბრძანება ადარ გამოგვადება, რადგან ის, არა მხოლოდ ფუნქციიდან, არამედ მთლიანად სკრიპტიდან გამოგვიყვანს. მხოლოდ ფუნქციის დასრულება `return N` ბრძანებით ხორციელდება. გნახოთ:

```

#!/bin/bash

func () {
    echo "ფუნქციის პირველი არგუმენტი: $1"
    echo "ფუნქციის მეორე არგუმენტი: $2"
    echo "ფუნქციის მესამე არგუმენტი: $3"
    exit 12
}

func ერთი ორი სამი
echo $?

echo
echo "სკრიფტის პირველი არგუმენტი: $1"
echo "სკრიფტის მეორე არგუმენტი: $2"
echo "სკრიფტის მესამე არგუმენტი: $3"
achiko@debian:~$ ./script_XYZ.sh one two three
ფუნქციის პირველი არგუმენტი: ერთი
ფუნქციის მეორე არგუმენტი: ორი

```

ფუნქციის მესამე არგუმენტი: სამი

achiko@debian:~\$ echo \$?

12

ახლა exit-ის ნაცვლად return გამოვიყენოთ და დავოწმუნდეთ ნათქვამში:

```
#!/bin/bash

func () {
    echo "ფუნქციის პირველი არგუმენტი: $1"
    echo "ფუნქციის მეორე არგუმენტი: $2"
    echo "ფუნქციის მესამე არგუმენტი: $3"
    return 12
}

func ერთი ორი სამი
echo $?

echo
echo "სკრიფტის პირველი არგუმენტი: $1"
echo "სკრიფტის მეორე არგუმენტი: $2"
echo "სკრიფტის მესამე არგუმენტი: $3"

achiko@debian:~$ ./script.XYZ.sh one two three
ფუნქციის პირველი არგუმენტი: ერთი
ფუნქციის მეორე არგუმენტი: ორი
ფუნქციის მესამე არგუმენტი: სამი
12

სკრიპტის პირველი არგუმენტი: one
სკრიპტის მეორე არგუმენტი: two
სკრიპტის მესამე არგუმენტი: three
achiko@debian:~$ echo $?
0
```

რეპურსიული ფუნქციის მაგალითი მოვიყვანოთ. სკრიპტს არგუმენტად რიცხვი გადავცეთ და ეკრანზე ამდენივე ფიბონაჩის¹³ რიცხვი გამოვიტანოთ (ფიბონაჩის მიმდევრობაში წევრის მნიშვნელობა მისი წინა 2 წევრის მნიშვნელობების ჯამის ტოლია):

```
#!/bin/bash

if [ ! -n "$1" ]
then
```

¹³ფიბონაჩის რიცხვები მჭიდრო კავშირშია ბუნებასთან. ამ რიცხვებს ვწვდებით ზეების დატოტვისას, ტოტებზე ფოთლების მოწყობის დროს, მზესუშირაში მარცვლების განლაგებისას, ნიურაზე სპირალის აგებულებისას და ა.შ. საოცარია, მაგრამ ფიბონაჩის ერთი წევრის მის წინაზე გაყოფით (ზღვარში) ვიღებთ ოქროს კვეთის მნიშვნელობების ჯამის ტოლია. ოქროს შეალები კი არის ჰარმონიული გაყოფა მთელისა ისეთ ორ არატოლ ნაწილად, როდესაც მცირე ნაწილი ისე შეეფარდება დიდს, როგორც დიდი მთელს (≈ 1,61803...).

```

echo "გამოყენის წესი: `basename $0` N (N ცალი ფიბონაჩის რიცხვის
გამოტანა)"
exit 85
fi

fibonacci () {
    index=$1
    if (( $index == 0 ))
    then
        echo -n "0 "
    elif (( $index == 1 ))
    then
        echo -n "1 "
    else
        ((--index)); x=$(fibonacci $index)
        ((--index)); y=$(fibonacci $index)
        echo -n "$((x+y)) "
    fi
}

for i in `seq 0 $((($1-1))`
do
    fibonacci $i
done; echo
achiko@debian:~$ ./script_XYZ.sh 17
0 1 1 2 3 5 8 13 21 34 55 89 144 233 377 610 987

```

თუ კარგად დააკვირდებით, შენიშნავთ, რომ სკრიპტის შესრულებამ გარკვეული დრო წაიღო. რეკურსია მეტ-ნაკლებად ანელებს სკრიპტის პროცესს. ის ხომ თავის თავს იძახებს შესრულების პროცესში. შეგვიძლია სკრიპტის გაშვების პარალელურად, სხვა ტერმინალიდან პროცესების სიას დავაკვირდეთ და დაგრწმუნდეთ, რომ ის რამდენჯერმე იქნება გამოძახებული დროის კონკრეტულ მოქმენტში. ამაშიo watch ბრძანება დაგვექმარება, რომელიც მოცემული ბრძანების გამოსასვლელს გარკვეული პერიოდულობით განაახლებს კვრანზე:

```

achiko@debian:~$ watch -n 0.3 pstree -A
Every 0.3s: pstree -A                                     mypc: Fri Jul 12 11:57:40 2019

...
|-login---bash---script_XYZ.sh---script_XYZ.sh---script_XYZ.sh ...
...
```

შეგვიძლია, აგრეთვე, top ბრძანება გამოვიყენოთ (ჩამოვიდეთ მიმართულების ისრის გამოყენებით ჩვენი პროცესის სანახავად და მასში გავააქტიუროთ ხისებრი სტრუქტურის რეჟიმი V ინსტრუქციით) და, სკრიპტის მუშაობის პარალელურად, დინამიკურად დავაკვირდეთ მას.

```
achiko@debian:~$ top
...
... 0:00.00      `-- script_XYZ.sh
... 0:00.00          '-- script_XYZ.sh
... 0:00.00              '-- script_XYZ.sh
... 0:00.00                  '-- script_XYZ.sh
... 0:00.00                      '-- script_XYZ.sh
... 0:00.00                          '-- script_XYZ.sh
... 0:00.00                              '-- script_XYZ.sh
... 0:00.00                                  '-- script_XYZ.sh
...
...
```

ფიბონაჩის მიმდევრობის სკრიპტი კომპაქტურად შეგვიძლია ასეც ჩავწეროთ:

```
#!/bin/bash

([ ! -n "$1" ] && echo "გამოყენის ნესი: `basename $0` N (N ცალი
ფობონაჩის რიცხვის გამოტანა)"; exit 85)

f(){(( $1<2 ))&&echo $1||echo ${[$f ${$1-1}]}+${[$f ${$1-2}]}; }

for i in `seq 0 $1`; do f $i; done
achiko@debian:~$ ./script_XYZ.sh 9
0
1
1
2
3
5
8
13
21
34
```

შენიშვნეთ, ალბათ, რომ პირველი წაზი ფრჩხილებშია მოქცეული. ახლა მოაშორეთ ისინი და თავიდან სცადეთ. რა შედეგს მიიღებთ? ამ საკითხს მოგვიანებით დავუბრუნდებით.

ამჯერად, რეკურსიის გარეშე დავწეროთ ეს პროგრამა. ამგვარად, სკრიპტი გაცილებით სწრაფქმედი გახდება. ვცადოთ:

```
#!/bin/bash

n=$1
a=0; b=1; i=2
echo $a; echo $b
while ((i<n))
do
    i=$((i+1)); c=$((a+b))
```

```

echo $c
a=$b; b=$c
done
achiko@debian:~$ ./script_XYZ.sh 90
0
1
1
2
3
5
8
...
987
1597
2584
...
6557470319842
10610209857723
17167680177565
...
420196140727489673
679891637638612258
1100087778366101931
1779979416004714189

```

წინა სკრიპტებში რეგურსიულობა ფუნქციაში ფუნქციის გამოძახებით შევქმნით, თუმცა შეგვიძლია ფუნქციას თავი ავარიდოთ და, მის ნაცვლად, თავად სკრიპტი გამოვიძახოთ სკრიპტში. მაგალითის სანახავად წარმოვიდგინოთ შემდეგი სცენარი: ჩამოვიაროთ ყველა ფაილი (ქვედირექტორიების ჩათვლით) და ეკრანზე მხოლოდ ჩვეულებრივი ტიპის ფაილი გამოვიტანოთ. ამ ამოცანის გადასაჭრელად ასე შეგვიძლია მოვიქცეთ - მიმდინარე დირექტორიიდან სკრიპტს მხოლოდ ჩვეულებრივი ტიპის ფაილი გამოვატანინოთ, ხოლო თუ დირექტორია შეგვხვდებათ, მაშინ საგმარისია, მასში გადავიდეთ და ჩვენი სკრიპტი იქ გავუშვათ. შემდეგ იქიდან გამოვიდეთ, რათა სხვა დირექტორიებში ჩამოვლა არ გამოგვრჩეს. მოღით, განვახორციელოთ ეს იდეა.

```

#!/bin/bash

for i in *
do
    [ -f "$i" ] && echo "$i"
    if [ -d "$i" ]
    then
        cd "$i"
        /home/achiko/script_XYZ.sh
        cd ..
    fi
done

```

```
achiko@debian:~$ ./script_XYZ.sh
cities.txt
countries.txt
GPL-3
script_XYZ.sh
Tux.jpg
...
```

სკრიპტი ამავე სკრიპტის გამოძახებისას მისი სრული გზა უნდა მივუთითოთ.

16.9 სკრიპტის ოფციები

შელში ბრძანების გაშვებისას ვიცით, რომ შესაძლებელია მისთვის ოფციის გადაცემა. ნუთუ იგივეს გავთქვა შეგვიძლია სკრიპტები? რა თქმა უნდა, დიახ. სრულიად შესაძლებელია, რომ გავაანალიზოთ სკრიპტები გადაცემული არგუმენტები და თუ რომელიმე მათგანი ტირეთი იწყება, შეგვიძლია, ის ჩვენთვის წინასწარ განსაზღვრულ ოფციად მივიჩნიოთ და შესაბამისი ქმედებები მოვაყოლოთ. ამ კოდის დაწერა რთული არ არის, თუმცა შელში უკვე არსებობს ასეთი საშუალება. ამიტომ, სჯობს თავი ავარიდოთ „ველოსიძედის ხელახლა გამოგონებას“. ბრძანება getoptts-ს შეუძლია გაანალიზოს სკრიპტის მთლიანი ხაზი და გადაარჩიოს გადაცემული ოფციები და მისი არგუმენტები. ის იყენებს ორ ცვლადს: OPTARG-ს (OPTION ARGument), რომელშიც ინახება ოფციაზე გადაცემული არგუმენტი თუ ასეთი არსებობს და OPTIND-ს (OPTION INDex), რომელიც არგუმენტის მიმთთებელს წარმოადგენს. ის წარმოადგენს რიცხვს - შემდეგი დასამუშავებელი არგუმენტის ინდექსს (ინდექსის ნომერი იწყება 1-ით). getoptts ბრძანებას, როგორც წესი, while ციკლში წერენ ასე:

```
#!/bin/bash

while getoptts "ab:cde:" Option
do
    case $Option in
        a|c) echo "გადაცემულია $Option ოფცია";;
        b) echo "გადაცემულია $Option ოფცია. მისი არგუმენტია $OPTARG";;
        d) echo "გადაცემულია $Option ოფცია";;
        e) echo "გადაცემულია $Option ოფცია. მისი არგუმენტია $OPTARG";;
    esac
done

achiko@debian:~$ ./script_XYZ.sh -a
გადაცემულია a ოფცია
achiko@debian:~$ ./script_XYZ.sh -a -c
გადაცემულია a ოფცია
გადაცემულია c ოფცია
achiko@debian:~$ ./script_XYZ.sh -ac
გადაცემულია a ოფცია
```

```

გადაცემულია c ოფცია
achiko@debian:~$ ./script_XYZ.sh -acbTEST1
გადაცემულია a ოფცია
გადაცემულია c ოფცია
გადაცემულია b ოფცია. მისი არგუმენტია TEST1
achiko@debian:~$ ./script_XYZ.sh -ac -b TEST1
გადაცემულია a ოფცია
გადაცემულია c ოფცია
გადაცემულია b ოფცია. მისი არგუმენტია TEST1
achiko@debian:~$ ./script_XYZ.sh -acb
გადაცემულია a ოფცია
გადაცემულია c ოფცია
./script_XYZ.sh: option requires an argument -- b
achiko@debian:~$ ./script_XYZ.sh -acdbTEST1 -eTEST2
გადაცემულია a ოფცია
გადაცემულია c ოფცია
გადაცემულია d ოფცია
გადაცემულია b ოფცია. მისი არგუმენტია TEST1
გადაცემულია e ოფცია. მისი არგუმენტია TEST2

```

იმ შემთხვევაში თუ b და e ოფციებს არგუმენტს არ გადავცემთ, ეპრანზე შეტყობინება გამოვგა, რომელიც მიგვითითებს, რომ მას არგუმენტი სჭირდება. ამის თავიდან ასარიდებლად საკმარისია getopt-ს ოფციების სია ორწერტილით დავიწყოთ. ამ ქმედებით ჩავრთავთ ე.წ. შეცდომების წუმი გამოტანის რეჟიმს (silent error reporting). ამ დროს არასწორად გადაცემული ოფცია უგულებელყოფილი იქნება.

```

#!/bin/bash

while getopts ":ab:cd:e" Option
do
  case $Option in
    a|c|e) echo "გადაცემულია $Option ოფცია";;
    b|d) echo "გადაცემულია $Option ოფცია არგუმენტით $OPTARG";;
  esac
done
achiko@debian:~$ ./script_XYZ.sh -acb
გადაცემულია a ოფცია
გადაცემულია c ოფცია
achiko@debian:~$ ./script_XYZ.sh -acbTEST1
გადაცემულია a ოფცია
გადაცემულია c ოფცია
გადაცემულია b ოფცია არგუმენტით TEST1

```

ვნახოთ, რას ნიშნავს OPTIND ცვლადი. ის არის არა მიმდინარე, არამედ მომდევნო დასამუშავებელი არგუმენტის ინდექსის ნომერი. მოვიყვანოთ მაგალითები:

```

#!/bin/bash

while getopts "abc:" Option
do
    echo "$Option" $OPTARG
done

achiko@debian:~$ ./script_XYZ.sh -a -b -c TEST
a 2
b 3
c 5 TEST

```

ავტომატურად გვიღეთ ეს შედეგი. ამ სკრიპტს გადავეცით 4 არგუმენტი: არგუმენტი 1 - a, არგუმენტი 2 - b, არგუმენტი 3 - c, არგუმენტი 4 - TEST. რადგან ოფციისთვის OPTIND არის შემდეგი არგუმენტის ინდექსი, ა-სთვის ის იქნება 2, ბ ოფციისთვის 3, ხოლო c-სთვის 5. თუ სკრიპტს ასეთი ფორმით გავუშვებთ - ./script_XYZ.sh -a -b -cTEST, მაშინ სულ 3 არგუმენტი გვექნება და c ოფციისთვის OPTIND ცვლადში 5-ის ნაცვლად 4 ჩაიწერება. დაგრძელდეთ:

```

achiko@debian:~$ ./script_XYZ.sh -a -b -cTEST
a 2
b 3
c 4 TEST

```

```

achiko@debian:~$ ./script_XYZ.sh -ab -c TEST
a 1
b 2
c 4 TEST

```

ბოლო მაგალითში პირველი არგუმენტია ab, მეორე c, მესამე კი TEST. ა ოფციის შემდეგ გამოძახებული ოფციის (ანუ ბ ოფციის) არგუმენტი კვლავ 1 არის. ამიტომ გამოვიდა ა-სთვის 1. ბ ოფციის შემდეგ გამოძახებული ოფციის არგუმენტი უკვე არის 2, ხოლო c-სთვის კი იქნება 4, იმიტომ, რომ TEST c ოფციის შემადგენელი ნაწილია და ეს ორი პარამეტრი მთლიანობაში აღიქმება. რადგან TEST მესამე არგუმენტია, მისი მომდევნო ნომერი 4 გამოდის.

ვნახოთ სხვადასხვა ვარიაციაც:

```

achiko@debian:~$ ./script_XYZ.sh -abc TEST
a 1
b 1
c 3 TEST
achiko@debian:~$ ./script_XYZ.sh -abcTEST
a 1
b 1
c 2 TEST

```

როგორც უკვე ვნახეთ, OPTIND-ის საწყისი მნიშვნელობა სკრიპტის ყოგელი გაშვებისას 1-ით განისაზღვრება, თუმცა, თუ რამდენჯერმე მოხდა getopts-ის გამოყენება

ერთ პროცესში, შელი ამ ცვლადს საწყის მნიშვნელობაზე ავტომატურად არ დააყენებს. ამ დროს ის ხელით უნდა გადავიყვანოთ პირველად მნიშვნელობაზე. ამაში, შემდეგი ბრძანება დაგვეხმარება: `shift "$((OPTIND-1))"`. არ უნდა დაგვავიწყდეს ის, რომ, თუ ეს ეტაპი სკრიპტში გამოგვრჩა და ოფციების გარდა, სკრიპტშე გადაცემული გვაქვს არგუმენტები, მათი იდენტიფიცირდება გაგვიჰირდება. დავრწმუნდეთ ამაში:

```
#!/bin/bash

NO_ARGS=0
E_OPTERROR=85

if [ $# -eq "$NO_ARGS" ]
then
    echo "გამოყენება: `basename $0` ოფციები [-abcde]"
    exit $E_OPTERROR
fi

while getopts ":ab:cd:e" Option
do
    case $Option in
        a|c|e) echo "გადაცემულია $Option ოფცია";;
        b|d) echo "გადაცემულია $Option ოფცია არგუმენტით $OPTARG";;
    esac
done

shift $((OPTIND - 1))

echo; echo "ოფციების გარდა სკრიფტშე გადაცემული $# არგუმენტი. ესენია:"
for i in $@
do
    echo "$i"
done
exit $?

achiko@debian:~$ ./script_XYZ.sh -a -c -d TEXT arg1 arg2 arg3
გადაცემულია a ოფცია
გადაცემულია c ოფცია
გადაცემულია d ოფცია არგუმენტით TEXT

ოფციების გარდა სკრიპტშე გადაცემული 3 არგუმენტი. ესენია:
arg1
arg2
arg3
```

ახლა `shift "$((OPTIND-1))"` ბრძანების გარეშე ვცადოთ:

```
#!/bin/bash
```

```

NO_ARGS=0
E_OPTERROR=85

if [ $# -eq "$NO_ARGS" ]
then
    echo "გამოყენება: `basename $0` ოფციები [-abcde]"
    exit $E_OPTERROR
fi

while getopts ":ab:cd:e" Option
do
    case $Option in
        a|c|e) echo "გადაცემულია $Option ოფცია";;
        b|d) echo "გადაცემულია $Option ოფცია არგუმენტით $OPTARG";;
    esac
done

#shift $((OPTIND - 1))

echo; echo "ოფციების გარდა სკრიპტზე გადაცემული $# არგუმენტი. ესენია:"
for i in $@
do
    echo "$i"
done
exit $?

achiko@debian:~$ ./script_XYZ.sh -a -c -d TEXT arg1 arg2 arg3
გადაცემულია a ოფცია
გადაცემულია c ოფცია
გადაცემულია d ოფცია არგუმენტით TEXT

ოფციების გარდა სკრიპტზე გადაცემული 7 არგუმენტი. ესენია:
-a
-c
-d
TEXT
arg1
arg2
arg3

```

ახლა უკვე ნათელია, რომ სკრიპტის არგუმენტების წანაცველბა აუცილებელია `getopts` ბრძანების მიერ ოფციებისთვის აღქმული არგუმენტების რაოდენობით.

ტერმინალები

8 ერმინალზე მუშაობისას გაშვებული ბრძანებების შედეგი ეკრანზე შავ-თეთრი ფერებით გამოდის. არის კი შესაძლებელი ტექსტი შეღწი სხვა ფერებით გამოვიტანოთ? ალბათ, გაგასსენდებათ ბევრი შემთხვევა, როდესაც შელის მოსაწვევში ან სკრიფტების წერის დროს ტერმინალზე მონაცემები სხვადასხვა ფერში გამოისახება. მაგალითად, `vi`-სა თუ `emacs` ტექსტურ რედაქტორში კოდის გარკვეული ფრანგენტები. გამოდის, რომ ტერმინალს ფერების აღქმა შეუძლია. მაშ, როგორ შეგვიძლია, სხვადასხვა ფერით თავად დაგბეჭდოთ ტექსტი ტერმინალში? სანამ ამ საკითხს დეტალურად განვიხილავთ, გავისხენოთ თუ რა არის ტერმინალი.

17.1 ტერმინალის საკონტროლო კოდები

ისტორიულად, ტერმინალი წარმოადგენდა ფიზიკურ მოწყობილობას, რომელიც გადასცემდა და იღებდა მონაცემებს და მათ გამოსახავდა ეკრანზე. უმრავლეს შემთხვევაში ტერმინალი დაკავშირებული იყო მთავარ კომპიუტერთან და მისი საშუალებით ახდენდა მოშემარებელი კომპიუტერთან ინტერაქციას. მონაცემების გაცვლა ზდებოდა მიმდევრობითი (serial) პორტის საშუალებით, სადაც ისინი ბაიტ-ბაიტ გადაიცემოდა. ინტერპრეტატორში, მაგალითად, შელში მუშაობისას, კლავიატურიდან აკრეფილი ყოველი ასო-ნიშანი ასეთი ფორმით, ბაიტ-ბაიტ მიედინება კომპიუტერთან და შემდეგ ეკრანზე გამოისახება თუმცა ყოველი ბაიტის გამოტანისას ყოველთვის ასო-ნიშანი რომ გამოისახებოდეს, მაშინ ასო-ნიშნების გამოსახვის გარდა, არაფერი მოხდებოდა დისპლეიზე. ამიტომ, საჭირო გახდა ტერმინალისთვის „ესწავლებინათ“ რომ, თუ ზოგიერთი ბაიტი, კლავიატურიდან აკრეფილი სიმბოლო, ან კონკრეტული სიმბოლოთა ერთობლიობა თანმიმდევრობით გადაიცა, მაშინ ეკრანზე გამოსახვის ნაცვლად შესრულდეს გარკვეული ქმედება. ეს ქმედება შეიძლება იყოს კურსორის გადატანა ეკრანის ერთი პოზიციიდან მეორეზე და სხვა მსგავსი მოქმედებები. მათ ტერმინალის საკონტროლო სიმბოლოებს, მართვის კოდებს უწოდებენ. ეს კოდები ზიდული სიმბოლოების გარდა, უხილავ სიმბოლოებსაც (რაც ეკრანზე არ გამოისახება) შეიცავენ.

კომპიუტერული მოწყობილობების გაჩენის შემდეგ, შეიქმნა სხვადასხვა სახის

ტერმინალები, როგორიცაა Dumb terminals¹, Graphic GUI Capabilities of Text Terminals², Text terminals. სწორედ ტექსტურ ტერმინალში გადაიცემა მონაცემი ბაიტ-ბაიტ. ისინი შემდეგი სახელწოდებებითაც გვხვდება: General purpose terminal, General display terminal, Serial monitor, Serial console, Serial terminal, Character-cell terminal, Character terminal, ASCII/ANSI terminal, Asynchronous terminal, Data terminal, Video terminal, Video display terminal (VDT), Green terminal (მას შემდეგ, რაც მწვანე დისპლეის გამოყენება დაიწყეს). არსებობენ ისეთი Text terminal-ებიც, რომლებიც მონაცემებს არ ბაიტ-ბაიტ, არამედ ბლოკურად გადასცემენ. აქ შეყვანილი ასო-ნიშნების გარკვეული რაოდენობა დროებით ინახება ტერმინალის მეზსიერებაში და შემდეგ ერთბაშად, ბლოკურად, გადაცემა კომპიუტერს. ასეთ რეჟიმში მომუშავე ტერმინალები არ არიან მხარდაჭერილნი ლინუქსში.

თავდაპირველად, ტერმინალების მწარმოებელი თითქმის ყველა კომპანია საკუთარ ტერმინალზე მორგებულ საკონტროლო სიმბოლოებს ქმნიდა. დროთა განმავლობაში მათი რიცხვი გაიზარდა. DEC კომპანიამ შექმნა შემდეგი ცნობილი ვიდეო ტერმინალები - VT100, VT101 და ა.შ. IBM-მა - IBM 2250, IBM 2260 და სხვა. მრავალ ტერმინალებს შორის თავსებადობის შესანარჩუნებლად ზოგიერთი ტერმინალი თუ ტერმინალის ემულატორები ფართოდ გავრცელებულ, უკვე შემქნილ კოდებს იყენებდნენ. საყველთაოდ გავრცელებული ერთ-ერთი ასეთი სპეციალური სიმბოლოების ნაკრებია ANSI³ Control sequences. მიუხედავად იმისა, რომ Unix-ის მსგავსი სისტემებისთვის შექმნეს ბიბლიოთეკების ნაკრები termcap, შემდეგ terminfo (termcap-ის გაუმჯობესებული ვარიანტი), რომლებიც შეიცავენ სხვადასხვა ტერმინალის შესაძლებლობების მონაცემთა ბაზას, ამ სისტემებში მაინც ყოველთვის იყო ინტეგრირებული ANSI Control sequences-ის მხარდაჭერა. სწორედ, ამან გამოიწვია ANSI სპეციალური სიმბოლოების ფართოდ გამოყენება. ბევრი პროგრამა, მათ შორის vi და GNU emacs, იყენებს terminfo ან curses ბიბლიოთეკებს (curses თავის მხრივ იყენებს terminfo-ს). შესაბამისად, თეორიულად, ამ პროგრამებს შეუძლიათ ANSI-ის გარდა სხვა ტერმინალებში მუშაობაც, თუმცა დღეს, ეს ძალიან იშვიათად ხდება, რადგანაც ANSI კოდები თითქმის ყველა ტერმინალებისა და ემულატორების მიერ არის მხარდაჭერილნი.

სადღეისოდ, ნამდვილი ტერმინალების ნაცვლად ტერმინალის ემულატორებსა და ვირტუალურ ტერმინალებს გყიყნებთ. ისინი ბევრ ოპერაციულ სისტემაში არსებობენ. Unix-ის მსგავს სისტემებში ცნობილია მრავალი ტერმინალის ემულატორი. ზოგი მათგანი გრაფიკულ გარემოშია (X Window System და Wayland) ინტეგრირებული, ზოგიც პირდაპირ ტექსტური გარემოდან ეშვება.

ჩამოვთვალოთ ზოგიერთი ცნობილი ტერმინალის ემულეტორი:

GNOME terminal	ნაგულისხმევი მნიშვნელობის ტერმინალის ემულატორი GNOME გრაფიკულ გარემოში.
Konsole	ნაგულისხმევი მნიშვნელობის ტერმინალის ემულატორი KDE გრაფიკულ გარემოში.
Guake	python-ზე დაფუძნებული ჩამოსაშლელი ტერმინალის ემულატორი GNOME-ში.

¹ის ერთ-ერთი ყველაზე პრიმიტიული, ნელი ტერმინალი იყო. dumb terminal-ს მხოლოდ პროცესორისგან მიღებული მონაცემებს გამოტანა შეეძლო ერანშე

²გრაფიკულ ტერმინალს ტექსტის გარდა შეუძლია სურათის გამოტანაც. არსებობს როგორც გექტორული, ასევე რასტრულ რეჟიმში მომუშავე ტერმინალები.

³American National Standards Institute (ANSI) ამერიკის ეროვნული სტანდარტების ინსტიტუტი არის არამომგებანი მრგანიშაცია, რომელიც ხელს უწყობს შესაბამისობის სტანდარტების განვითარებას შეერთებულ შტატებში. ANSI აგრეთვე წარმოადგენს შეერთებულ შტატებს საერთაშორისო სტანდარტების ორგანიზაციებში და ეხმარება მათ შექმნას საყველთაოდ მისაღები პრინციპები მრავალ ინდუსტრიაში

Xfce4-terminal	სტანდარტული ტერმინალის ემულატორი Xfce გრაფიკულ გარემოში.
XTerm	სტანდარტული ტერმინალის ემულატორი X11 გრაფიკულ გარემოში.
Terminator	მძლავრი და სრულად მორგებადი ტერმინალის ემულატორი X11 გრაფიკულ გარემოში.
Eterm	ძალიან მსუბუქი ტერმინალის ემულატორი. შექმნეს XTerm-ის შემცვლელად.
Rxvt	XTerm-ის შემცვლელი ემულატორი. დასახელება მოდის გაფართოებული ვირტუალური ტერმინალიდან (extended virtual terminal).
Rxvt-unicode	მსუბუქი ტერმინალის ემულატორი, რომელსაც უნიკოდის წყალობით სხვადასხვა ენების მხარდაჭერა აქვს.
Tilda	თანამედროვე, ჩამოსამლელი ტერმინალის ემულატორი, რომელიც დაფუძნებულია GTK+ ბიბლიოთეკებზე. ერთ კლავიშზე დაჭერით შეგიძლიათ ახალი ფანჯრის გახსნა ან არსებულის დამალვა.
GNU screen	ტექსტური გარემოს ტერმინალის მულტიპლექსერი ⁴ VT100/ANSI ტერმინალის ემულაციით.
tmux	ტექსტური გარემოს გაუმჯობესებული ტერმინალის მულტიპლექსერი.

Apple macOS სისტემებში ცნობილია Terminal, iTerm2 და სხვა. Microsoft Windows სისტემებში PUTTY, mintty (Cygwin ტერმინალი) და ა.შ.

თითოეული ტერმინალის ემულატორი კონკრეტული საკონტროლო სიმბოლოების ნაკრებს აღიქვამს. ლინუქსში TERM გარემოს ცვლადი შეიცავს იდენტიფიკატორს - სახელს ტერმინალის ტექსტური ფანჯრის შესაძლებლობების შესახებ.

ვნახოთ, რა მნიშვნელობაა მოცემული ჩვენი gnome-terminal-ის TERM ცვლადში?

```
achiko@debian:~$ echo $TERM
xterm-256color
```

TERM გარემოს ცვლადის დანიშნულებაა უთხრას ტერმინალში გაშვებულ პროგრამებს, თუ როგორ უნდა იურთიერთონ მათ ტერმინალთან. ეს პროგრამები კითხულობენ ცვლადში ჩაწერილი ტერმინალის ტიპს და გამოითხოვენ terminfo-ს ბაზიდან ამ ტიპის ტერმინალის შესაძლებლობებს, სპეციალურ სიმბოლოთა კომბინაციებს (ისინი შეიძლება შეიცავონ უზილავ ასო-ნიშნებსაც). მაგალითად, მათი შესრულების შედეგად ეკრანზე შეიძლება დავინახოთ, რომ კურსორი გადაადგილდა ერთი პოზიციიდან მეორეზე ან გასუფთავდა ეკრანის ნაწილი, ჩვენ მიერ შეყვანილი ტექსტი მწვანე ფერით გამოვიდა ან სხვა.

ტერმინალის ემულატორის ტექსტური ფანჯარა, როგორც წესი, მინიმუმ 8 ფერს არჩევს, თუმცა, ზმინიად, გარჩევადი ფერების რაოდენობა იდენტიფიკატორშივეა მოცემული, როგორც ეს ჩვენს შემთხვევაშია ნაჩენები (xterm-256color - 256 სხვადასხვა ფერი). ამაში მარტივად დასარჩმუნებლად შეგვიძლია msgcat --color=test ბრძანება გაფუშვათ (ეს ბრძანება შედის gettext საინსტალაციო პაკეტში. შესაბამისად, ის დაყენებული უნდა იყოს!).

⁴ მულტიპლექსერი არის მოწყობილობა, სადაც ხდება არხების შემცირება/გაერთიანება. მისი საშუალებით შესაძლებელია ერთი და იმავე არხით ერთდროულად რამდენიმე სიგნალის გაგზავნა. ტერმინალის მულტიპლექსერი წარმოადგენს პროგრამას, რომელიც ტერმინალში მსგავსი მოწყობილობის ემულაციას აკეთებს.

ეს ბრძანება უყურებს TERM გარემოს ცვლადის მნიშვნელობას და იყენებს მასში ჩაწერილი ტერმინალის ტიპის შესაძლებლობებს.

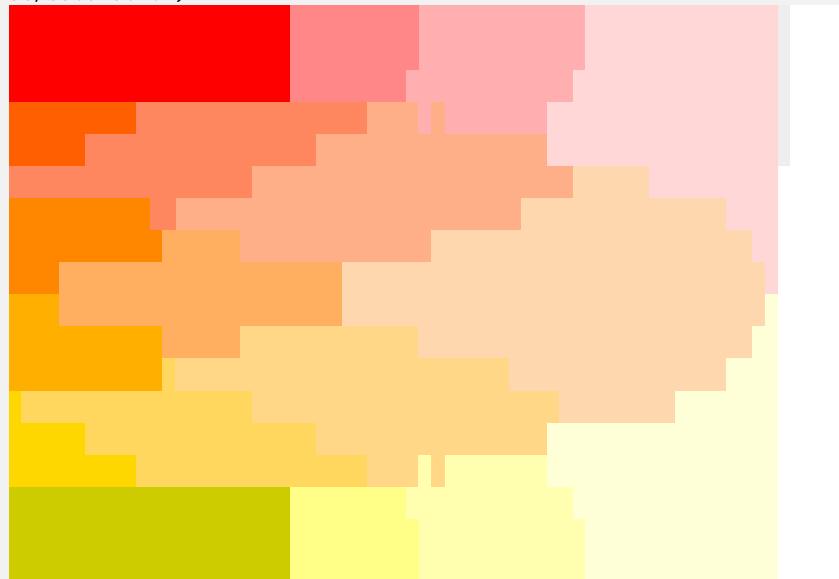
```
achiko@debian:~$ msgcat --color=test
```

Colors (foreground/background):

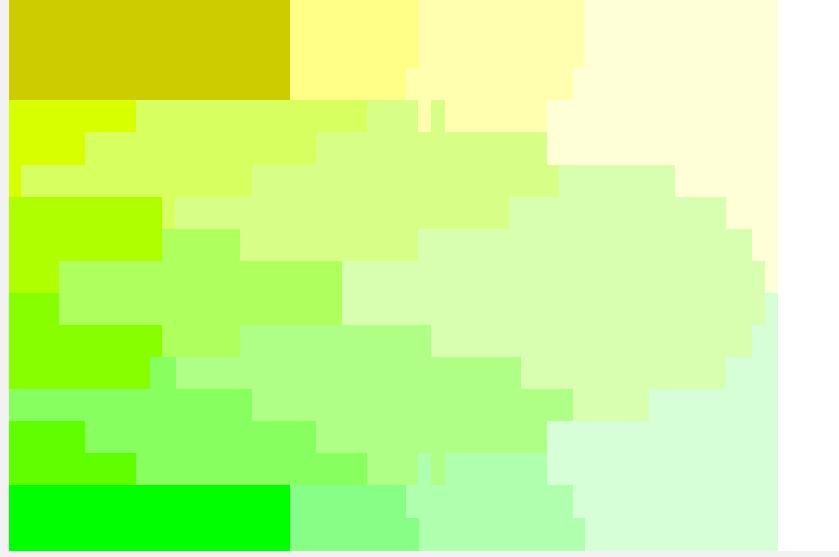
	black	blue	green	cyan	red	magenta	yellow	white	default
black	Words	Words	Words	Words	Words	Words	Words	Words	Words
blue	Words	Words	Words	Words	Words	Words	Words	Words	Words
green	Words	Words	Words	Words	Words	Words	Words	Words	Words
cyan	Words	Words	Words	Words	Words	Words	Words	Words	Words
red	Words	Words	Words	Words	Words	Words	Words	Words	Words
magenta	Words	Words	Words	Words	Words	Words	Words	Words	Words
yellow	Words	Words	Words	Words	Words	Words	Words	Words	Words
white	Words	Words	Words	Words	Words	Words	Words		Words
default	Words	Words	Words	Words	Words	Words	Words	Words	Words

Colors (hue/saturation):

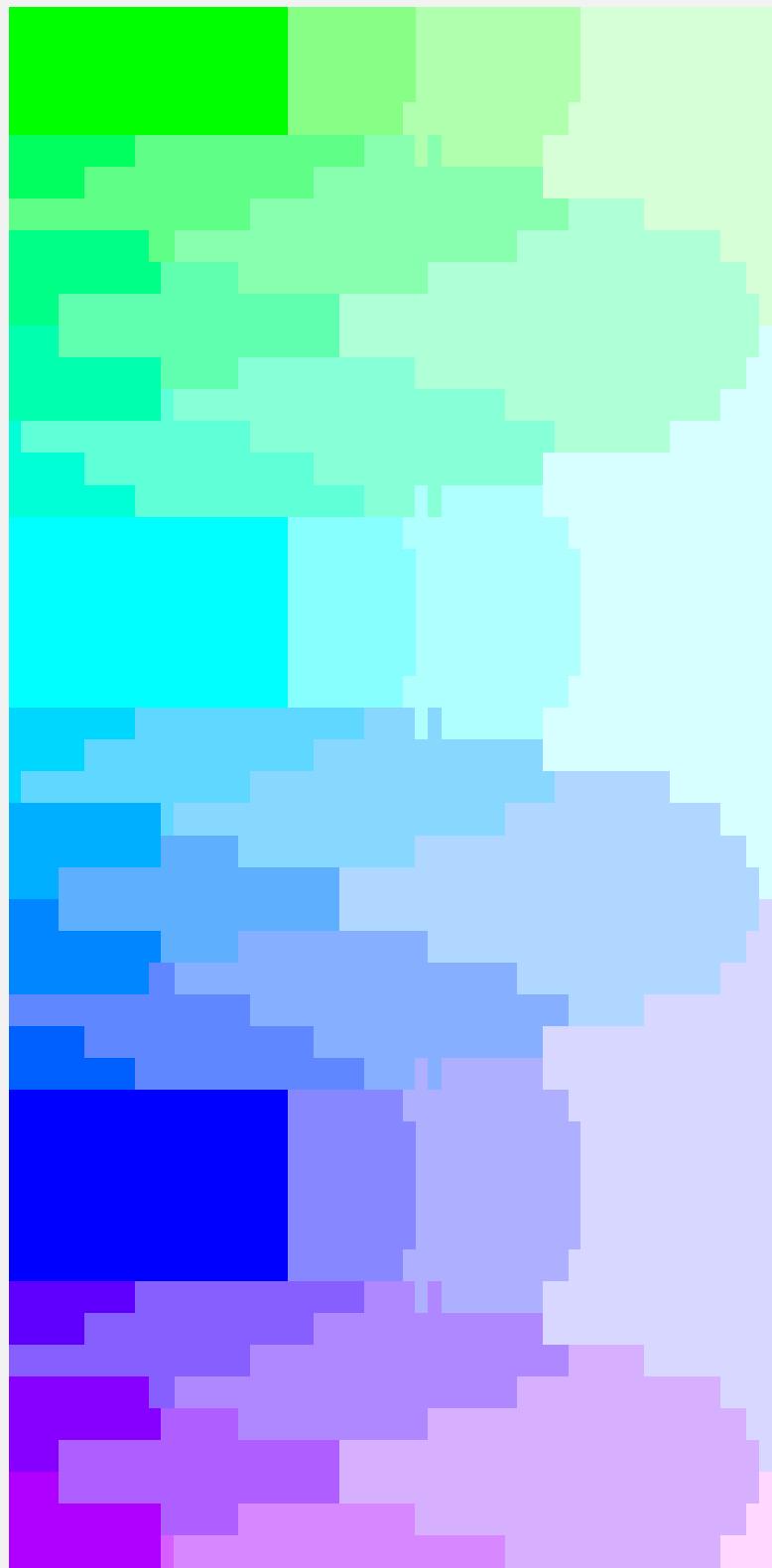
red:

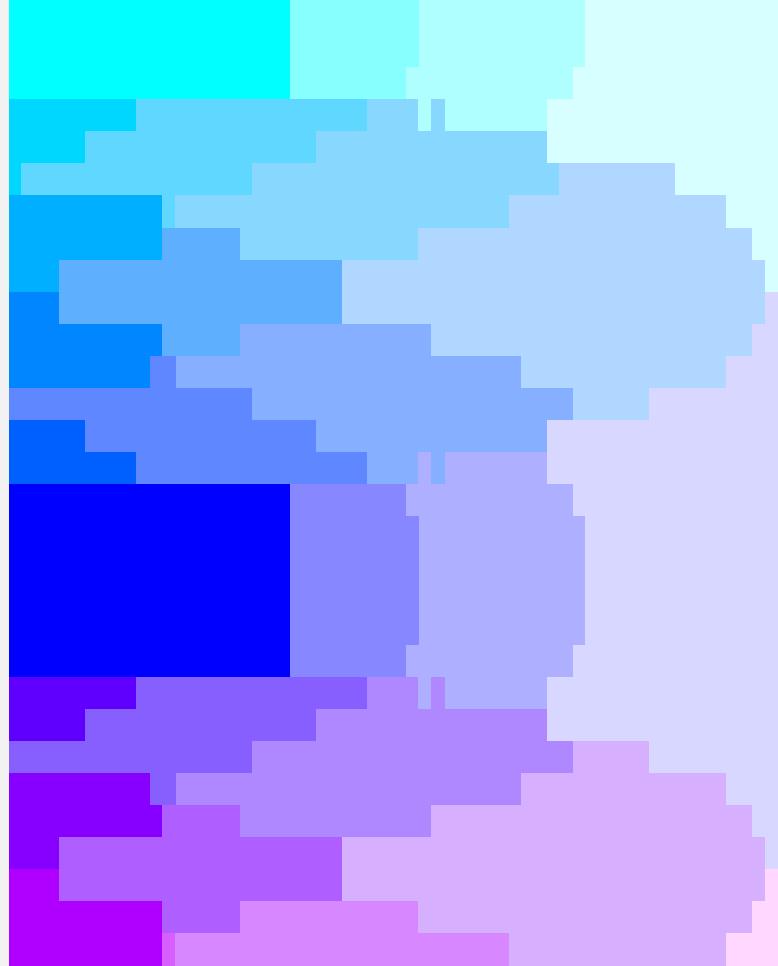
yellow:

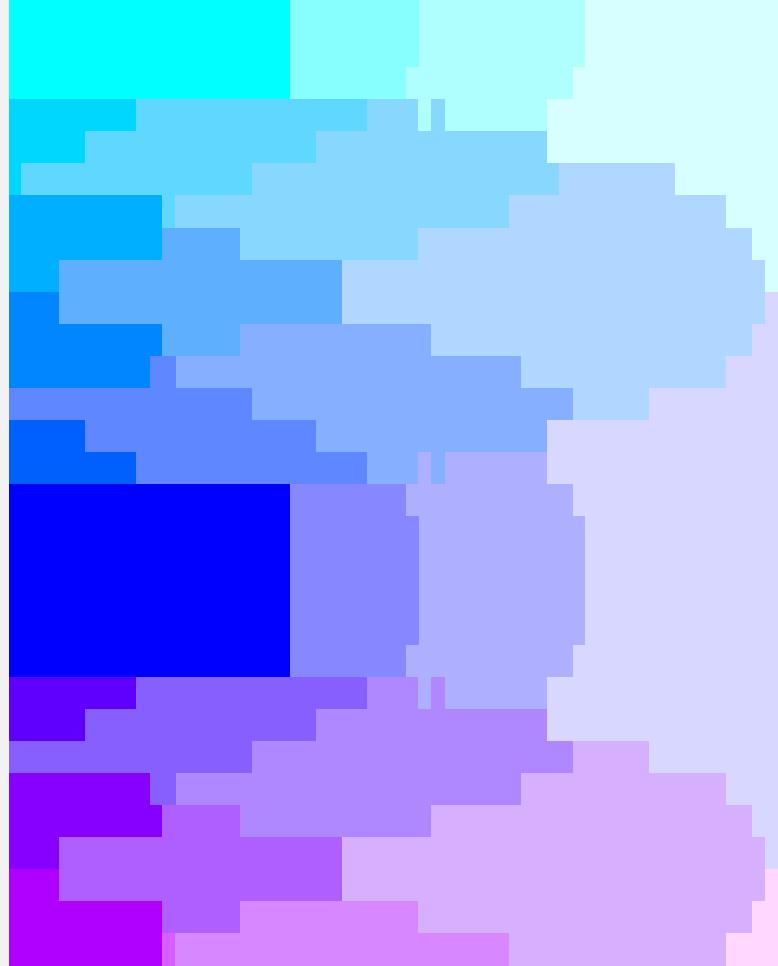
green:

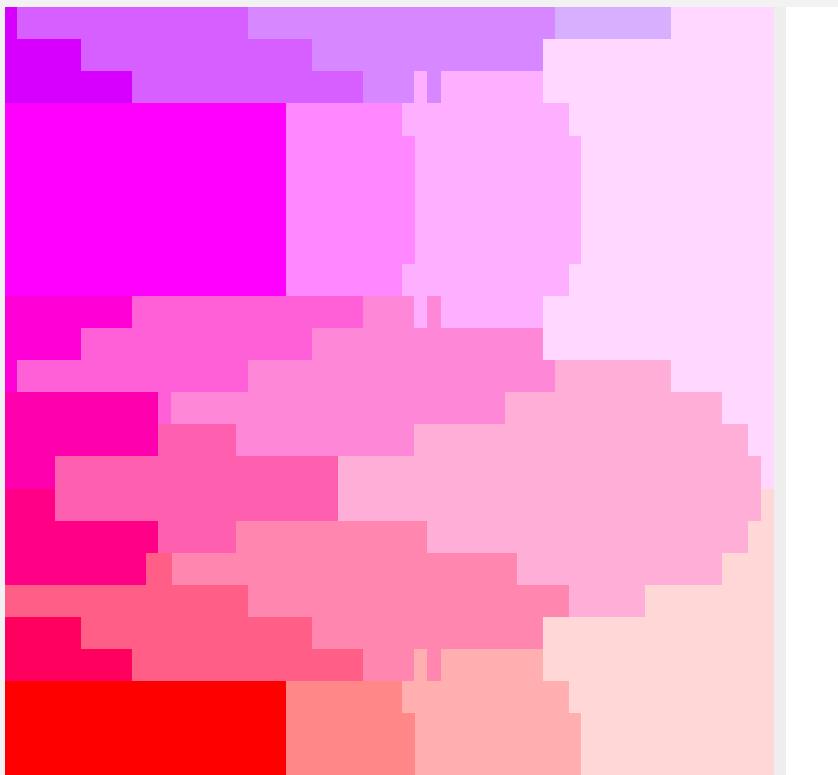

cyan:

blue:

magenta:

red:

Weights:

normal, bold, default

Postures:

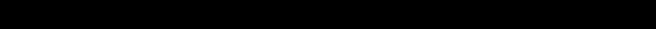
normal, italic, default

Text decorations:

normal, underlined, default

Colors (foreground) mixed with attributes:

black	normal bold normal italic normal underlined normal
	normal bold+italic normal bold+underl normal italic+underl normal
blue	normal bold normal italic normal underlined normal
	normal bold+italic normal bold+underl normal italic+underl normal
green	normal bold normal italic normal underlined normal
	normal bold+italic normal bold+underl normal italic+underl normal
cyan	normal bold normal italic normal underlined normal
	normal bold+italic normal bold+underl normal italic+underl normal
red	normal bold normal italic normal underlined normal
	normal bold+italic normal bold+underl normal italic+underl normal
magenta	normal bold normal italic normal underlined normal
	normal bold+italic normal bold+underl normal italic+underl normal
yellow	normal bold normal italic normal underlined normal
	normal bold+italic normal bold+underl normal italic+underl normal
white	normal bold normal italic normal underlined normal

	normal <i>bold+italic</i> normal <u>bold+underl</u> normal <i>italic+underl</i> normal
default	normal bold normal <i>italic</i> normal <u>underlined</u> normal
	normal <i>bold+italic</i> normal <u>bold+underl</u> normal <i>italic+underl</i> normal
Colors (background) mixed with attributes:	
black	
blue	normal bold normal <i>italic</i> normal <u>underlined</u> normal normal <i>bold+italic</i> normal <u>bold+underl</u> normal <i>italic+underl</i> normal
green	normal bold normal <i>italic</i> normal <u>underlined</u> normal normal <i>bold+italic</i> normal <u>bold+underl</u> normal <i>italic+underl</i> normal
cyan	normal bold normal <i>italic</i> normal <u>underlined</u> normal normal <i>bold+italic</i> normal <u>bold+underl</u> normal <i>italic+underl</i> normal
red	normal bold normal <i>italic</i> normal <u>underlined</u> normal normal <i>bold+italic</i> normal <u>bold+underl</u> normal <i>italic+underl</i> normal
magenta	normal bold normal <i>italic</i> normal <u>underlined</u> normal normal <i>bold+italic</i> normal <u>bold+underl</u> normal <i>italic+underl</i> normal
yellow	normal bold normal <i>italic</i> normal <u>underlined</u> normal normal <i>bold+italic</i> normal <u>bold+underl</u> normal <i>italic+underl</i> normal
white	normal bold normal <i>italic</i> normal <u>underlined</u> normal normal <i>bold+italic</i> normal <u>bold+underl</u> normal <i>italic+underl</i> normal
default	normal bold normal <i>italic</i> normal <u>underlined</u> normal normal <i>bold+italic</i> normal <u>bold+underl</u> normal <i>italic+underl</i> normal

`xterm-256color` ტიპის ტერმინალში კარგად ჩანს ფერების სიუზე (256 ფერი). შევცვალოთ TERM გარემოს ცვლადის მნიშვნელობა და ვნახოთ რა შედეგს მივიღებთ:

yellow:

green:

cyan:

blue:

magenta:

red:

Weights:
normal, bold, default

```

Postures:
normal, italic, default

Text decorations:
normal, underlined, default

Colors (foreground) mixed with attributes:
black |normal|bold|normal|italic|normal|underlined|normal|
      |normal|bold+italic|normal|bold+underl|normal|italic+underl|normal|
blue  |normal|bold|normal|italic|normal|underlined|normal|
      |normal|bold+italic|normal|bold+underl|normal|italic+underl|normal|
green |normal|bold|normal|italic|normal|underlined|normal|
      |normal|bold+italic|normal|bold+underl|normal|italic+underl|normal|
cyan  |normal|bold|normal|italic|normal|underlined|normal|
      |normal|bold+italic|normal|bold+underl|normal|italic+underl|normal|
red   |normal|bold|normal|italic|normal|underlined|normal|
      |normal|bold+italic|normal|bold+underl|normal|italic+underl|normal|
magenta|normal|bold|normal|italic|normal|underlined|normal|
      |normal|bold+italic|normal|bold+underl|normal|italic+underl|normal|
yellow |normal|bold|normal|italic|normal|underlined|normal|
      |normal|bold+italic|normal|bold+underl|normal|italic+underl|normal|
white  |normal|bold|normal|italic|normal|underlined|normal|
      |normal|bold+italic|normal|bold+underl|normal|italic+underl|normal|
default|normal|bold|normal|italic|normal|underlined|normal|
      |normal|bold+italic|normal|bold+underl|normal|italic+underl|normal|


Colors (background) mixed with attributes:
black |normal|bold|normal|italic|normal|underlined|normal|
      |normal|bold+italic|normal|bold+underl|normal|italic+underl|normal|
blue  |normal|bold|normal|italic|normal|underlined|normal|
      |normal|bold+italic|normal|bold+underl|normal|italic+underl|normal|
green |normal|bold|normal|italic|normal|underlined|normal|
      |normal|bold+italic|normal|bold+underl|normal|italic+underl|normal|
cyan  |normal|bold|normal|italic|normal|underlined|normal|
      |normal|bold+italic|normal|bold+underl|normal|italic+underl|normal|
red   |normal|bold|normal|italic|normal|underlined|normal|
      |normal|bold+italic|normal|bold+underl|normal|italic+underl|normal|
magenta|normal|bold|normal|italic|normal|underlined|normal|
      |normal|bold+italic|normal|bold+underl|normal|italic+underl|normal|
yellow |normal|bold|normal|italic|normal|underlined|normal|
      |normal|bold+italic|normal|bold+underl|normal|italic+underl|normal|
white  |normal|bold|normal|italic|normal|underlined|normal|
      |normal|bold+italic|normal|bold+underl|normal|italic+underl|normal|
default|normal|bold|normal|italic|normal|underlined|normal|
      |normal|bold+italic|normal|bold+underl|normal|italic+underl|normal|

```

Dumb ტერმინალებზე არათუ ფერის, ტექსტის ფორმატირების ნახვაც შეუძლებელია.

```

achiko@debian:~$ export TERM=xterm
achiko@debian:~$ msgcat --color=test

```

Colors (foreground/background) :

	black	blue	green	cyan	red	magenta	yellow	white	default
black	Words	Words	Words	Words	Words	Words	Words	Words	Words
blue	Words	Words	Words	Words	Words	Words	Words	Words	Words
green	Words	Words	Words	Words	Words	Words	Words	Words	Words
cyan	Words	Words	Words	Words	Words	Words	Words	Words	Words
red	Words	Words	Words	Words	Words	Words	Words	Words	Words
magenta	Words	Words	Words	Words	Words	Words	Words	Words	Words
yellow	Words	Words	Words	Words	Words	Words	Words	Words	Words
white	Words	Words	Words	Words	Words	Words	Words	Words	Words
default	Words	Words	Words	Words	Words	Words	Words	Words	Words

Colors (hue/saturation) :

red:

yellow:

green:

cyan:

blue:

magenta:

red:

Weights:

normal, bold, default

Postures:

normal, italic, default

Text decorations:

normal, underlined, default

Colors (foreground) mixed with attributes:

black	normal bold normal italic normal <u>underlined</u> normal
	normal bold+italic normal bold+underl normal italic+underl normal
blue	normal bold normal italic normal <u>underlined</u> normal
	normal bold+italic normal bold+underl normal italic+underl normal
green	normal bold normal italic normal <u>underlined</u> normal
	normal bold+italic normal bold+underl normal italic+underl normal
cyan	normal bold normal italic normal <u>underlined</u> normal
	normal bold+italic normal bold+underl normal italic+underl normal
red	normal bold normal italic normal <u>underlined</u> normal
	normal bold+italic normal bold+underl normal italic+underl normal
magenta	normal bold normal italic normal <u>underlined</u> normal
	normal bold+italic normal bold+underl normal italic+underl normal
yellow	normal bold normal italic normal <u>underlined</u> normal
	normal bold+italic normal bold+underl normal italic+underl normal
white	normal bold normal italic normal <u>underlined</u> normal

```

|normal|bold+italic|normal|bold+underl|normal|italic+underl|normal|
default|normal|bold|normal|italic|normal|underlined|normal|
|normal|bold+italic|normal|bold+underl|normal|italic+underl|normal|


Colors (background) mixed with attributes:
black [REDACTED]

blue |normal|bold|normal|italic|normal|underlined|normal|
|normal|bold+italic|normal|bold+underl|normal|italic+underl|normal|
green |normal|bold|normal|italic|normal|underlined|normal|
|normal|bold+italic|normal|bold+underl|normal|italic+underl|normal|
cyan |normal|bold|normal|italic|normal|underlined|normal|
|normal|bold+italic|normal|bold+underl|normal|italic+underl|normal|
red |normal|bold|normal|italic|normal|underlined|normal|
|normal|bold+italic|normal|bold+underl|normal|italic+underl|normal|
magenta |normal|bold|normal|italic|normal|underlined|normal|
|normal|bold+italic|normal|bold+underl|normal|italic+underl|normal|
yellow |normal|bold|normal|italic|normal|underlined|normal|
|normal|bold+italic|normal|bold+underl|normal|italic+underl|normal|
white |normal|bold|normal|italic|normal|underlined|normal|
|normal|bold+italic|normal|bold+underl|normal|italic+underl|normal|
default|normal|bold|normal|italic|normal|underlined|normal|
|normal|bold+italic|normal|bold+underl|normal|italic+underl|normal|

```

როგორც ჩანს, xterm ტიპის ტერმინალში სულ 8 ფერია 256-ის ნაცვლად. ტერმინალის ფერების სანახავად შესაძლებელია colortest პაკეტის გამოყენებაც (apt install colortest). მისი დაინტელირების შემდეგ შეგვიძლია გავუშვათ შემდეგი ბრძანებები:

```
achiko@debian:~$ colortest-8
```

normal	black	red	green	yellow	blue	magenta	cyan	white
normal	red		green	yellow	blue	magenta	cyan	white
normal	green	red		yellow	blue	magenta	cyan	white
normal	yellow	red	green		blue	magenta	cyan	white
normal	blue	red	green	yellow		magenta	cyan	white
normal	magenta	red	green	yellow	blue		cyan	white
normal	cyan	red	green	yellow	blue	magenta		white
normal	white	red	green	yellow	blue	magenta	cyan	
bold	black	red	green	yellow	blue	magenta	cyan	white
bold	red	red	green	yellow	blue	magenta	cyan	white
bold	green	red	green	yellow	blue	magenta	cyan	white
bold	yellow	red	green	yellow	blue	magenta	cyan	white
bold	blue	red	green	yellow	blue	magenta	cyan	white
bold	magenta	red	green	yellow	blue	magenta	cyan	white
bold	cyan	red	green	yellow	blue	magenta	cyan	white
bold	white	red	green	yellow	blue	magenta	cyan	white
<u>under</u>	black	red	green	yellow	blue	magenta	cyan	white
<u>under</u>	red		green	yellow	blue	magenta	cyan	white
<u>under</u>	green	red		yellow	blue	magenta	cyan	white
<u>under</u>	yellow	red	green		blue	magenta	cyan	white
<u>under</u>	blue	red	green	yellow		magenta	cyan	white
<u>under</u>	magenta	red	green	yellow	blue		cyan	white
<u>under</u>	cyan	red	green	yellow	blue	magenta		white
<u>under</u>	white	red	green	yellow	blue	magenta	cyan	
reverse		red	green	yellow	blue	magenta	cyan	white
reverse	red		green	yellow	blue	magenta	cyan	white
reverse	green	red		yellow	blue	magenta	cyan	white
reverse	yellow	red	green		blue	magenta	cyan	white
reverse	blue	red	green	yellow		magenta	cyan	white
reverse	magenta	red	green	yellow	blue		cyan	white
reverse	cyan	red	green	yellow	blue	magenta		white
reverse	white	red	green	yellow	blue	magenta	cyan	

```
achiko@debian:~$ colortest-16
```


RV	RED	+RED	GRN	+GRN	YEL	+YEL	BLU	+BLU	MAG	+MAG	CYN	+CYN	WHT	+WHT	
RV	+BLK	RED	+RED	GRN	+GRN	YEL	+YEL	BLU	+BLU	MAG	+MAG	CYN	+CYN	WHT	+WHT
RV	RED	+RED	GRN	+GRN	YEL	+YEL	BLU	+BLU	MAG	+MAG	CYN	+CYN	WHT	+WHT	
RV	+RED	RED	+RED	GRN	+GRN	YEL	+YEL	BLU	+BLU	MAG	+MAG	CYN	+CYN	WHT	+WHT
RV	GRN	RED	+RED	+GRN	YEL	+YEL	BLU	+BLU	MAG	+MAG	CYN	+CYN	WHT	+WHT	
RV	+GRN	RED	+RED	GRN	+GRN	YEL	+YEL	BLU	+BLU	MAG	+MAG	CYN	+CYN	WHT	+WHT
RV	YEL	RED	+RED	GRN	+GRN	+YEL	BLU	+BLU	MAG	+MAG	CYN	+CYN	WHT	+WHT	
RV	+YEL	RED	+RED	GRN	+GRN	YEL	BLU	+BLU	MAG	+MAG	CYN	+CYN	WHT	+WHT	
RV	BLU	RED	+RED	GRN	+GRN	YEL	+YEL		+BLU	MAG	+MAG	CYN	+CYN	WHT	+WHT
RV	+BLU	RED	+RED	GRN	+GRN	YEL	+YEL	BLU		MAG	+MAG	CYN	+CYN	WHT	+WHT
RV	MAG	RED	+RED	GRN	+GRN	YEL	+YEL	BLU	+BLU		+MAG	CYN	+CYN	WHT	+WHT
RV	+MAG	RED	+RED	GRN	+GRN	YEL	+YEL	BLU	+BLU	MAG		CYN	+CYN	WHT	+WHT
RV	CYN	RED	+RED	GRN	+GRN	YEL	+YEL	BLU	+BLU	MAG	+MAG		+CYN	WHT	+WHT
RV	+CYN	RED	+RED	GRN	+GRN	YEL	+YEL	BLU	+BLU	MAG	+MAG	CYN		WHT	+WHT
RV	WHT	RED	+RED	GRN	+GRN	YEL	+YEL	BLU	+BLU	MAG	+MAG	CYN	+CYN		+WHT
RV	+WHT	RED	+RED	GRN	+GRN	YEL	+YEL	BLU	+BLU	MAG	+MAG	CYN	+CYN	WHT	

```
achiko@debian:~$ colortest-16b
```

Table for 16-color terminal escape sequences.

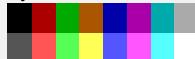
Replace ESC with \033 in bash.

Background | Foreground colors

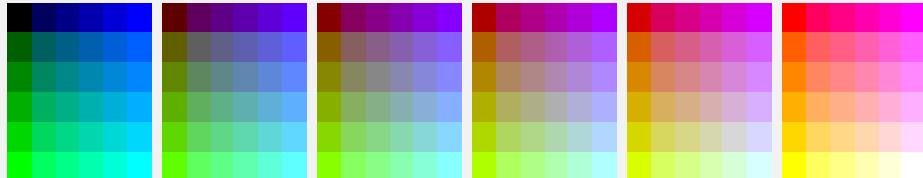
ESC [40m	[31m	[32m	[33m	[34m	[35m	[36m	[37m
ESC [40m	[1;30m	[1;31m	[1;32m	[1;33m	[1;34m	[1;35m	[1;36m
ESC [41m	[30m	[32m	[33m	[34m	[35m	[36m	[37m
ESC [41m	[1;30m	[1;31m	[1;32m	[1;33m	[1;34m	[1;35m	[1;36m
ESC [42m	[30m	[31m	[33m	[34m	[35m	[36m	[37m
ESC [42m	[1;30m	[1;31m	[1;32m	[1;33m	[1;34m	[1;35m	[1;36m
ESC [43m	[30m	[31m	[32m	[34m	[35m	[36m	[37m
ESC [43m	[1;30m	[1;31m	[1;32m	[1;33m	[1;34m	[1;35m	[1;36m
ESC [44m	[30m	[31m	[32m	[33m	[35m	[36m	[37m
ESC [44m	[1;30m	[1;31m	[1;32m	[1;33m	[1;34m	[1;35m	[1;36m
ESC [45m	[30m	[31m	[32m	[33m	[34m	[36m	[37m
ESC [45m	[1;30m	[1;31m	[1;32m	[1;33m	[1;34m	[1;35m	[1;36m
ESC [46m	[30m	[31m	[32m	[33m	[34m	[35m	[37m
ESC [46m	[1;30m	[1;31m	[1;32m	[1;33m	[1;34m	[1;35m	[1;36m
ESC [47m	[30m	[31m	[32m	[33m	[34m	[35m	[36m
ESC [47m	[1;30m	[1;31m	[1;32m	[1;33m	[1;34m	[1;35m	[1;36m

```
achiko@debian:~$ colortest-256
```

System colors:

Color cube, 6x6x6:

Grayscale ramp:

ცხადია, ტერმინალის იმ ტიპების გარდა, რაც ზემოთ ვახსენეთ, ბევრი სხვაც

არსებობს. სისტემაში მხარდაჭერიდი ტერმინალის ტიპები შეგიძლიათ /etc/terminfo დირექტორიაში, /lib/terminfo-ში ან /usr/share/terminfo-ში ნახოთ. თუ მომზარებელის საკუთარ დირექტორიაში არსებობს \$HOME/.terminfo ფაილი, მასში ჩაწერილი ტერმინალის ტიპები იქნება უპირველეს ყოვლისა შედგელობაში მიღებული.

17.2 ANSI კოდები

ANSI სიმბოლოების კომბინაციების ერთობლიობა (ANSI escape sequences) დე-ფაქტო სტანდარტს წარმოადგენს ტექსტური ტერმინალებისა და ტერმინალის ემულატორებზე in-band signaling რეჟიმში მართვის სიგნალების გადაცემისას. ამ დროს საკონტროლო სიმბოლოები იგივე არხში გადაიცემა, რომელშიც თავად მონაცემები. ამით განსხვავდება ეს რეჟიმი out-of-band signaling-სგან, რომელშიც მართვის სიგნალების გადაცემა, არათუ სხვა არხით, რიგ შემთხვევებში, სხვა ქსელის გამოყენებითაც ხდება. ANSI სიმბოლოების გამოყენებით ტერმინალზე შესაძლებელია განისაზღვროს კურსორის ადგილმდებარეობა, ფერი და მისი სხვა პარამეტრი. მართალია, ტექსტური ტერმინალების მოწყობილობები დღეს იმვიათ მოვლენას წარმოადგენს, ტექსტური ემულატორების უმრავლესობისთვის ANSI სტანდარტი (ძირითადად, ფერების თვალსაზრისით) კვლავ აქტუალური რჩება. იმ ტერმინალებს შორის, რომლებიც დაფუძნებულია ANSI ფერების სტანდარტზე, გამორჩეულია VT100 ტიპის ტერმინალი. DEC (Digital Equipment Corporation) კორპორაციამ ის 1978 წელს შეიქმნა და ერთ-ერთი პირველი იყო ვიდეო ტერმინალთაგან, რომლებმიც სრულად მხარდაჭერილი იყო ANSI კოდები (მათ გარდა, საკუთარი კოდებიც ჰქონდა). VT სერიის ტერმინალები ძალიან პოპულარული გახდა, რასაც, თავის მხრივ, ANSI კოდების ფართო გამოყენება მოჰყვა. შედეგად, ANSI კოდები სტანდარტად ჩამოყალიბდა ტერმინალის ემულატორებში. ამის გამო, ANSI კოდებს ხშირად ANSI/VT100 ტერმინალს მართვის კოდებად მოიხსენიებენ.

ამ კოდების სრული დასახელებაა ANSI escape sequences და როგორც დასახელებიდან ჩანს, ისინი <Esc> სიმბოლოს შეცავენ. ეს კოდები გენერირდება **Esc** დილაკის საშუალებით. შელში კი მისი გამოძახება echo ბრძანებით არის შესაძლებელი. ამისთვის echo-ს მისთვის გასაგები Backslash-escaped characters-სიმბოლოებიდან ერთ-ერთი, \e უნდა გადავცეთ. სწორედ, ასე ხდება შელში Escape სიმბოლოს გაგება. Bash-ში მის მისაღებად \e-ს ნაცვლად შეგვიძლია გამოვიყენოთ \033 ან \x1B ჩანაწერიც. სამივე **Esc** დილაკის კოდს წარმოადგენს სხვადასხვა წარმოდგენაში - პირველი სიმბოლურში, მეორე რვაობითში, ხოლო მესამე თექვსმეტობითში.

მოდით, პრაქტიკულ ღონისძიებებზე გადავიდეთ და ვცადოთ ტექსტის ფერში გამოტანა. ფერის მისაღებად შემდეგი ფორმატის ჩანაწერია საჭირო:

```
achiko@debian:~$ echo -e "\e[ფერის ტექსტი\0m"
```

აქ „\e[“ კოდი ფერის შემოტანის დასაწყისს აღნიშნავს, „ფერის“ ჩანაწერში ფერი და ფორმატი მოიცემა შესაბამისი ნომრებით (ს სიმბოლო დაფორმატირებული ჩანაწერის ნაწილია. არ გამოგრჩეთ მისი მითითება!), ხოლო „\e[0m“ კოდი ფორმატირების ყველა ატრიბუტის დასასრულს ნიშნავს. ცხადია, შესაძლებელია Escape-ის კოდის სხვა ფორმატით მოცემაც.

```
achiko@debian:~$ echo -e "\033[ფერის ტექსტი\033[0m"
achiko@debian:~$ echo -e "\x1B[ფერის ტექსტი\x1B[0m"
```

მოვიყვანოთ მაგალითი:

```
achiko@debian:~$ echo -e "\e[31mნითელი ტექსტი\e[0m"
ნითელი ტექსტი
achiko@debian:~$ echo -e "\e[42mმწვანე ფონი\e[0m"
მწვანე ფონი
achiko@debian:~$ echo -e "\e[4mხაზგასმული\e[0m"
ხაზგასმული
```

შეგვიძლია ტექსტის, ფონის ფერისა და ფორმატის ერთდროულად გამოყენებაც:

```
$ echo -e "\e[4;31;42mნითელი ხაზგასმული ტექსტი მწვანე ფონზე\e[0m"
ნითელი ხაზგასმული ტექსტი მწვანე ფონზე
$ echo -e "\e[33;40;1m გამარჯობა \e[30;43;1m საქართველო \e[0m"
გამარჯობა საქართველო
```

სხვადასხვა ტერმინალის ემულატორები სხვადასხვა რაოდენობის ფერებს არჩევენ. მათი უმრავლესობა მინიმუმ 8 ფერს მაინც აღიქვამს. ვნახოთ, რა კოდი რა ფერს შეესაბამება, აგრეთვე, ფონისა და ფორმატის კოდები.

17.2.1 ძირითადი 8 ფერი

ტექსტის ფერი:

კოდი	ფერი	ნიმუში	შედეგი
39	ნაგულის- ხმევი ფერი	echo -e "Default \e[39mDefault\e[0m"	Default Default
30	შავი	echo -e "Default \e[30mBlack\e[0m"	Default Default
31	წითელი	echo -e "Default \e[31mRed\e[0m"	Default Red
32	მწვანე	echo -e "Default \e[32mGreen\e[0m"	Default Green
33	ყვითელი	echo -e "Default \e[33mYellow\e[0m"	Default Yellow
34	ლურჯი	echo -e "Default \e[34mBlue\e[0m"	Default Blue
35	მერაბლი	echo -e "Default \e[35mMagenta\e[0m"	Default Magenta
36	ცისფერი	echo -e "Default \e[36mCyan\e[0m"	Default Cyan
37	ღია რუხი	echo -e "Default \e[37mLight gray\e[0m"	Default Light gray

ტექსტის ფონის ფერი:

კოდი	ფერი	ნიმუში	შედეგი
------	------	--------	--------

49	ნაგულის- ხმევი ფერი	echo -e "Default \e[49mDefault\e[0m"	Default Default
40	შავი	echo -e "Default \e[40mBlack\e[0m"	Default Black
41	წითელი	echo -e "Default \e[41mRed\e[0m"	Default Red
42	მწვანე	echo -e "Default \e[42mGreen\e[0m"	Default Green
43	ყვითელი	echo -e "Default \e[43mYellow\e[0m"	Default Yellow
44	ღურჯი	echo -e "Default \e[44mBlue\e[0m"	Default Blue
45	მეწამული	echo -e "Default \e[45mMagenta\e[0m"	Default Magenta
46	ცისფერი	echo -e "Default \e[46mCyan\e[0m"	Default Cyan
47	ღია რუხი	echo -e "Default \e[47mLight gray\e[0m"	Default Light gray

თუ ტერმინალს 16 ფერის აღქმა შეუძლია, მაშინ დამატებითი კოდების ნომრები იქნება [90,97] ინტერვალში. ამ შემთხვევაში, ზემოთ ჩამოთვლილი ფერები უფრო ღია ტონალობაში გამოისახება. ფონის შესაცვლელად კი [100,107] ინტერვალში არსებული კოდები უნდა გამოვიყენოთ.

```
achiko@debian:~$ for i in `seq 90 97`  
> do  
> echo -e "\e[$i;m ტექსტი \e[0m"  
> done; echo  
ტექსტი ტექსტი ტექსტი ტექსტი ტექსტი ტექსტი ტექსტი ტექსტი  
achiko@debian:~$ for i in `seq 100 107`  
> do  
> echo -e "\e[$i;m ტექსტი \e[0m"  
> done; echo  
ტექსტი ტექსტი ტექსტი ტექსტი ტექსტი ტექსტი ტექსტი ტექსტი
```

ტექსტის ფორმატი:

კოდი	აღწერა	ნიმუში	შედეგი
1	ადაპტირე- ბული (Bold)	echo -e "Normal \e[1mBold\e[0m"	Normal Bold
2	ბავი (Dim)	echo -e "Normal \e[2mDim\e[0m"	Normal Dim
3	კურსივი (Italic)	echo -e "Normal \e[3mItalic\e[0m"	Normal Italic
4	საზგანმული (Underline)	echo -e "Normal \e[4mUnderline\e[0m"	Normal Underline
5	ციმციმა (Blink)	echo -e "Normal \e[5mBlink\e[0m"	Normal Blinking

7	შებრუნებული (Inverted)	<code>echo -e "Normal \e[7mInverted\e[0m"</code>	Normal Inverted
8	დაფარული (Hidden)	<code>echo -e "Normal \e[8mHidden\e[0m"</code>	Normal
0	ფორმატირე- ბის მოხსნა	<code>echo -e "Normal \e[0mNormal\e[0m"</code>	Normal Normal

შებრუნებული ფორმატი წიმნავს, რომ ტექსტისა და ფონის ფერები გადანაცვლდება. დაფარული ფორმატი გამოიყენება პაროლების შეტანის დროს.

მუქ (bold) ფორმატთან კომბინაციაში ტექსტის ფერი უფრო ღია ელფერს იდებს. დავწეროთ მარტივი სკრიფტი და ვნახოთ განსხვავება:

```
#!/bin/bash
for i in 0 1
do
    for j in {30..37}
    do
        echo -en "\e[$i;$j;m ტექსტი \e[0m"
    done
    echo
done
achiko@debian:~$ ./script_XYZ.sh
ტექსტი ტექსტი ტექსტი ტექსტი ტექსტი ტექსტი ტექსტი ტექსტი
ტექსტი ტექსტი ტექსტი ტექსტი ტექსტი ტექსტი ტექსტი ტექსტი
```

17.2.2 256 ფერი

როგორც უკვე ვნახეთ, ჩვენი ტერმინალი (gnome-terminal) 256 სხვადასხვა ფერს არჩევს. ვნახოთ, ANSI-ის რომელი კოდები უზრუნველყოფენ ამ ფერებით ტექსტის ფორმატირებას. თავად, ტექსტისთვის ფერის მისაცემად შემდეგი სპეციალური სინტაქსი უნდა გამოვიყენოთ:

```
achiko@debian:~$ echo -e "\e[38;5;Xm ტექსტი \e[0m"
```

ამ სინტაქსურ ჩანაწერში X-ის ადგილზე მხოლოდ ფერის კოდია მისათითებელი. ფერი კი [0-256] ინტერვალში ვარირებს.

მაგალითი:

```
achiko@debian:~$ echo -e "\e[38;5;200m ტექსტი \e[0m"
ტექსტი
```

ყველა ფერზე წარმოდგენა რომ შეგვექმნას, სათითაოდ ვნახოთ 256-ვე ფერი და შესაბამისი კოდები:

```

achiko@debian:~$ for i in `seq 0 256`  

> do  

> echo -e "\e[38;5;${i}m ${i}\t\e[0m"  

> done; echo
    0      1      2      3      4      5      6      7      8      9
   10     11     12     13     14     15     16     17     18     19
   20     21     22     23     24     25     26     27     28     29
   30     31     32     33     34     35     36     37     38     39
   40     41     42     43     44     45     46     47     48     49
   50     51     52     53     54     55     56     57     58     59
   60     61     62     63     64     65     66     67     68     69
   70     71     72     73     74     75     76     77     78     79
   80     81     82     83     84     85     86     87     88     89
   90     91     92     93     94     95     96     97     98     99
  100    101    102    103    104    105    106    107    108    109
  110    111    112    113    114    115    116    117    118    119
  120    121    122    123    124    125    126    127    128    129
  130    131    132    133    134    135    136    137    138    139
  140    141    142    143    144    145    146    147    148    149
  150    151    152    153    154    155    156    157    158    159
  160    161    162    163    164    165    166    167    168    169
  170    171    172    173    174    175    176    177    178    179
  180    181    182    183    184    185    186    187    188    189
  190    191    192    193    194    195    196    197    198    199
  200    201    202    203    204    205    206    207    208    209
  210    211    212    213    214    215    216    217    218    219
  220    221    222    223    224    225    226    227    228    229
  230    231    232    233    234    235    236    237    238    239
  240    241    242    243    244    245    246    247    248    249
  250    251    252    253    254

```

ტექსტის ფონის ფერის დასაყენებლად (256 ვარიანტიდან) შემდეგი ბრძანება უნდა გავუშვათ:

```

achiko@debian:~$ echo -e "\e[48;5;Xm ტექსტი \e[0m"

```

აქაც X [0-256] ინტერვალში მდებარეობს:

```

achiko@debian:~$ for i in `seq 0 256`  

> do  

> echo -e "\e[48;5;${i}m ${i} \t \e[0m"  

> done; echo

```

0	1	2	3	4	5	6	7	8	9
10	11	12	13	14	15	16	17	18	19
20	21	22	23	24	25	26	27	28	29
30	31	32	33	34	35	36	37	38	39
40	41	42	43	44	45	46	47	48	49
50	51	52	53	54	55	56	57	58	59
60	61	62	63	64	65	66	67	68	69
70	71	72	73	74	75	76	77	78	79
80	81	82	83	84	85	86	87	88	89
90	91	92	93	94	95	96	97	98	99
100	101	102	103	104	105	106	107	108	109
110	111	112	113	114	115	116	117	118	119
120	121	122	123	124	125	126	127	128	129
130	131	132	133	134	135	136	137	138	139
140	141	142	143	144	145	146	147	148	149
150	151	152	153	154	155	156	157	158	159
160	161	162	163	164	165	166	167	168	169
170	171	172	173	174	175	176	177	178	179
180	181	182	183	184	185	186	187	188	189
190	191	192	193	194	195	196	197	198	199
200	201	202	203	204	205	206	207	208	209
210	211	212	213	214	215	216	217	218	219
220	221	222	223	224	225	226	227	228	229
230	231	232	233	234	235	236	237	238	239
240	241	242	243	244	245	246	247	248	249
250	251	252	253	254	255	256			

Նշում՝ այս տեքտը պահպանվում է մասնակի կողմանից և չի առնալ այլ բարձրագույն պահպանության մեջ:

```
achiko@debian:~$ for i in {16..21} {21..16}
> do
> echo -en "\e[48;5;${i}m \e[0m"
> done; echo
```

Այս մասնակի կողմանից պահպանվում է այս տեքտը և այլ բարձրագույն պահպանության մեջ:

Տեսական դեպքում այս տեքտը պահպանվում է մասնակի կողմանից և այլ բարձրագույն պահպանության մեջ:

```
achiko@debian:~$ echo -e "\` ասո-նոშանօ"
\ ասո-նոშանօ
achiko@debian:~$ echo -e "\`\\ ասո-նոшանօ"
\ ասո-նոშանօ
achiko@debian:~$ echo -e "\\\` ասո-նոшանօ"
\ ասո-նոშանօ
achiko@debian:~$ echo -e "\\\\"` ասո-նոшանօ"
\ ասո-նոшանօ
achiko@debian:~$ echo -e "մՐՈ \\\\"` ասո-նոшանօ"
մՐՈ \\` ասո-նոшանօ
```

ერთი შეხედვით დამაბნეველი, თუმცა ლოგიკური შედეგი მივიღეთ. მოდით, გავარკვიოთ, თუ რატომ გამოვიდა ასე. გავიხსენოთ, რომ \ და " სიმბოლოები უკარგავენ სხვა ასო-ნიშნებს თავიანთ ფუნქციას (\-ის შემთხვევაში გამონაკლისია აზალ წაზშე გადასვლა - <newline>, ხოლო ბრჭყალის შეთხვევაში \$, ` და \ სიმბოლოები). ბრჭყალებში მოცემული \ სიმბოლო ინარჩუნებს ფუნქციას, როდესაც მას მოსდევს ერთ-ერთი ამ სიმბოლოთაგანი: \$, `, \ ან <newline>. აქედან გამომდინარეობს, რომ \ სიმბოლოს ყოველთვის სპეციალური დანიშნულება არ აქვს. ამის გარდა, echo ბრძანება e ოფციით \ სომბოლოთი დაწყებულ ასო-ნიშნების გარკვეულ თანმიმდევრობას თავისებურად აღიქვაშს. (\n აზალ წაზშე გადასავლაა, \\ კი თავად \). დაგავირდეთ ზემოთმოყვანილ მაგალითებს და უკვე აღარ უნდა გაგვიშირდეს მიღებული შედეგის აქსნა:

1. echo -e "\ ასო-ნიშანი" - არაფერი განსაკუთრებული. რჩება ერთი \.
2. echo -e "\\ ასო-ნიშანი" - პირველი \ ბაშს ეუბნება აღიქვას მეორე \, როგორც სიმბოლო \. echo-საც გამოაქვს ერთი \.
3. echo -e "\\" ასო-ნიშანი" - პირველი \ ბაშს ეუბნება აღიქვას მეორე \, როგორც სიმბოლო \. echo იღებს \\\-ს და -e ოფციის გამო \\\ აღიქმება, როგორც ერთი \.
4. echo -e "\\\\" ასო-ნიშანი" - პირველი \ ბაშს ეუბნება აღიქვას მეორე \, როგორც სიმბოლო \. მესამე \ იგივეს ეუბნება მეოთხე \\\-ზე. echo იღებს \\\-ს და -e ოფციის გამო \\\ აღიქმება, როგორც ერთი \. ბოლო \ კი რჩება წელუხლებელი.
5. echo -e "ორი \\\\\\" ასო-ნიშანი" - პირველი \ ბაშს ეუბნება აღიქვას მეორე \, როგორც სიმბოლო \. მესამე \ იგივეს ეუბნება მეოთხე \\\-ზე. ბოლო \\\-ს სპეციალური დატვირთვა არ აქვს. echo იღებს \\\-ს და -e ოფციის გამო საწყისი \\\ აღიქმება, როგორც ერთი \. ბოლო \ კი რჩება წელუხლებელი.

ასე რომ, არ გაგიკირდეთ თუ ზოგიერთ დოკუმენტაციაში, Escape sequences ჩანაწერებში ერთი \\\-ის ნაცვლად ორი \\ იქნება გამოყენებული.

როგორც ამ თავის დასაწყისშიც აღვნიშნეთ და ისედაც ნათლად ჩანს, ჩვენი ტერმინალის მოსაწვევი ფერებითაა მოცემული. ვნახოთ, თუ როგორ გამოიყენება PS1 ცვლადის მნიშვნელობა:

```
achiko@debian:~$ echo $PS1
\[\\e]0;\u@\\h: \\w\\a\\]\${debian_chroot:+($debian_chroot)}\[\\033[01;32m\]
\u@\\h\[\\033[00m\]:\[\\033[01;34m\]\\w\[\\033[00m\]\$
```

აშკარაა, რომ მასში ANSI escape sequences არის გამოყენებული. გამოსასვლელზე მიღებული შედეგი გრძელი ჩანაწერია და მის გასარჩევად უმჯობესია, ის ნაწილ-ნაწილ დავყოთ. მოდით, შემდეგი სამი ფრაგმენტი ავიღოთ:

1. \\[\e]0;\u@\\h: \\w\\a\\]
2. \${debian_chroot:+(\$debian_chroot)}
3. \\[\033[01;32m\]\u@\\h\[\\033[00m\]:\[\\033[01;34m\]\\w\[\\033[00m\]\\$

პირველ ფრაგმენტში გამოყენებულია <ESC>] კოდი (მელში,,\e“). მისი მოგლე დასახელებაა OSC (Operating System Command) და ის გარკვეული სტრინგის გადაცემას იწყებს ოპერაციული სისტემისთვის. მისი დასრულება წდება <ESC> \ კოდით (მელში „\e“). მოკლე დასახელება ST (String Terminator). xterm-ში OSC-ს დასრულება BELL კოდითაც

ხდება (შეღში „\a“). ფანჯარაში გაშვებულ xterm-ში, ამ ფანჯრის დასახელების განსაზღვრა შეგვიძლია შემდეგი კოდების გამვებით: OSC 0; სათაურის ტექსტი BEL (შეღში მისი ექვივალენტია „\e]0;ახალი სათაური\a“).

სანამ, ამ ფანჯრის სათაურს შეგცვლით, სადაც ჩვენი ტერმინალია გახსნილი, ჯერ პირველად ვარიანტს შევხედოთ, რათა დავრწმუნდეთ ჩვენი ბრძანების მართებულობაში.

achiko@debian:~

achiko@debian:~\$

ახალი სათაური

```
achiko@debian:~$ PS1=\[\e]0;ახალი სათაური\a\$${debian_chroot:+($debian_chroot)}\[\033[01;32m\]\u@\h\[\033[00m\]:\[\033[01;34m\]\w\[\033[00m\]\$\nachiko@debian:~$
```

ფანჯრის სათაურის ვეღში უკვე ჩვენი შეტანილი დასახელება დაფიქსირდა.

ახლა, PS1-ის მეორე ფრაგმენტი გავარჩიოთ. ის მარტივი გასაგებია, რადგან წიგნის პირველ ნაწილში (ცვლადის დამუშავების სექციაში) მგსავსი ჩანაწერი (\${Variable:+word}) ახსნილი გვაქვს. თუ Variable არ არსებობს ან NULL-ია, მაშინ სტანდარტულ გამოსასვლელზე არაფერი გამოვა. წინააღმდეგ შემთხვევაში, მივიღებთ word-ს. ახლა ჩვენი შემთხვევა განვიხილოთ - \${debian_chroot:+(\$debian_chroot)}. ჯერ ვნახოთ, არსებობს თუ არა ცვლადი debian_chroot.

ახალი სათაური

achiko@debian:~\$ echo \$debian_chroot

როგორც ჩანს, debian_chroot ცვლადი არ არის განსაზღვრული. შესაბამისად, ეს ფრაგმენტი არაფრით შეიცვლება. ამ ცვლადს რაიმე მნიშვნელობა რომ ჰქონოდა მინიჭებული, \${debian_chroot:+(\$debian_chroot)} ჩანაწერი debian_chroot-ის მნიშვნელობით შეიცვლებოდა. ამ ცვლადის არსის უკვეთ გასაგებად, ჯერ ვთქვათ, რა არის chroot ოპერაცია. Unix-ის მსგავს სისტემებში chroot ბრძანება გამოიყენება პროცესის ძირეული დირექტორიის (root დირექტორიის) შესაცვლელად. ასეთ შეცვლილ გარემოში გაშვებული პროცესი/პროგრმა ვეღარ შეძლებს ახალი root დირექტორიის გარეთ არსებულ ფაილებთან წვდომას. თუ chroot ოპერაცია განხორციელდა, debian_chroot ცვლადს ახალი ძირეული დირექტორიის სახელი მიენიჭება. შესაბამისაც, PS1-ის ამ ფრაგმენტის არსებობა უზრუნველყოფს იმას, რომ ადვილად მივწვდეთ შეზღუდულ გარემოში ვიმყოფებით თუ არა ფაილების წვდომის თვალსაზრისით.

მესამე ფრაგმენტი ჩვენთვის უკვე კარგად ნაცნობი ფერების კოდებს შეიცავს.

პეტრი შემოაღნიშვნული ფერების საშუალებით შეგვიძლია სურვილისამებრ განვსაზღვროთ შელის მოსაწვევი, რათა უფრო მეტი კომფორტი შევიტანოთ შელში მუშაობის პროცესში. მოვიყვანოთ მარტივი მაგალითები:

```
achiko@debian:~$ PS1="თქვენ უშვებთ ბრძანებას ნომრით \e[1;31m !\e[0m \$ "
თქვენ უშვებთ ბრძანებას ნომრით 2010 $ echo $RANDOM > /dev/null
თქვენ უშვებთ ბრძანებას ნომრით 2011 $ ls > /dev/null
თქვენ უშვებთ ბრძანებას ნომრით 2012 $
```

გასათვალისწინებელია ის, რომ bash-ში PS1 ცვლადში escape sequences გამოყენებისას ეს კოდები `\[\]` სტრუქტურაში უნდა მოვათავსოთ. წინააღმდეგ შემთხვევაში, ის შელი მოსაწვევის სიგრძეს სწორად ვერ აღიქვამს.

ვცადოთ, გავუშვათ ისეთი ბრძანება, რომლის სიგრძეც ტერმინალის სირგეს გადააჭირებს:

როგორც გამოჩნდა, გაშვების ღილაკის დაჭერამდე ბრძანების აკრეფისას, ახალი ხაზის ნაცვლად, იგივე ზაზურების დაჭერამდე ბრძანების ტექსტის შეყვანა. სწორედ, ამიტომ უნდა მოვაქციოთ ეს უხილავი კოდები [] სტრუქტურაში. ვცადოთ ახლებურად:

ასლა კველაფერი წესრიგშია. თუ გრძელი ბრძანება ზამზე არ დაეტევა, მისი აკრეფა ახალ ზამზე გაგრძელდება.

კიდევ ერთი დეტალი აღნიშნოთ. ზემოთ ვახსენეთ, რომ ფერის კოდის შემოტანის შემდეგ, მისი დასრულების კოდიც „`\e[0m`“ უნდა მივუთითოთ ბოლოს. ეს ფორმატირების კველა ატრიბუტის დასასრულს ნიშნავს. ამ კოდის გარეშე ფორმატი შენარჩუნდება და შემდეგ, ეკრანზე შევყანილი თუ გამოტანილი მონაცემიც ამ ფორმატს მიიღებს. PS1-ის მაგალითზე პარგად გამოჩნდება ეს განსხვავება:

```
თქვენ უშებთ ბრძანებას ნომრით 2016 $ PS1="\[\e[31m\] PS1 \[\e[0m\]"  
PS1 whoami  
achiko  
PS1 PS1="\[\e[31m\] PS1 "      # დასრულების კოდის გარეშე  
PS1 whoami  
achiko
```

ფორმატის დასრულების კოდის გარეშე აკრეფილი ბრძანებისა და მისი შედეგისთვისაც შეალმა „ჩატვარნილი“ ორგანაზი შეინარჩუნა და ისწინ ეკრანზე წითელ ღრუში გამოსხება.

შეღის მოსაწვევში გაკეთერული ცვლილება მხოლოდ მიმდინარე სესიაზე ვრცელდება. ახალი ტერმინიალი რომ გავტნიათ, კვლავ ძველი მოსაწვევი დაგგზვდება. ცვლილების შედმივად შესაბამის PS1 ჩვლადი ახალი მინიმუმობით \$HOME/.bashrc-ზე დამტკიცებული იქნა.

```
$ echo 'PS1="\[\e[31m\] New PS1 \$ \[\e[0m\]"' >> .${HOME}/.bashrc
```

ამის შემდეგ, ყოველ ახლად გახსნილ ტერმინალში შელის ახალი მოსაწვევი დაგვთვდება. \${HOME}/.bashrc ფაილს დეტალურად მოგვიანებით დაგუბრუნდებით.

17.3 კურსორის მართვა

ANSI კოდები, ფერების გარდა, შეიცავენ ისეთ კოდებს, რომლებიც ეხება ტერმინალის/დისპლეის პარამეტრებს, კურსორის მართვას, ტექსტის შრიფტს და სხვა. მოდით, ვნახოთ ტერმინალის დისპლეიზე კურსორის მართვის სიგნალები. სადემონსტრაციოდ, გადავიყვანოთ კურსორი არსებული პოზიციიდან 5 სტრიქონით ქვევით. ამისთვის ტერმინალს <ESC>[NB სიგნალი უნდა გადავცეთ, სადაც N გადასახტომი სტრიქონების რაოდენობაა.

```
achiko@debian:~$  
achiko@debian:~$  
achiko@debian:~$  
achiko@debian:~$  
achiko@debian:~$  
achiko@debian:~$  
achiko@debian:~$  
achiko@debian:~$ echo -e "\e[5B"
```

```
achiko@debian:~$ █
```

<ESC>[H სიგნალით კი კურსორი საწყის პოზიციაზე (HOME-ში) დაბრუნდება. ვცადოთ:

```
achiko@debian:~$  
achiko@debian:~$ █  
achiko@debian:~$  
achiko@debian:~$  
achiko@debian:~$  
achiko@debian:~$  
achiko@debian:~$  
achiko@debian:~$ echo -e "\e[5B"
```

```
achiko@debian:~$ echo -e "\e[H"
```

ნიმუშად მოყვანილი ტერმინალის კოდების გარდა, ბევრი სხვა კოდი არსებობს. უფრო მეტიც, არსებობს არაერთი ტიპის ტერმინალები. თუმცადა, ამ უამრავი ტერმინალის კონტროლის ენების ცოდნა და მათი კოდების დამახსოვრება არ გვპირდება, რადგან სისტემაში არსებობს შუალედური კომუნიკაციის ფენა

იმის ნაცვლად, რომ ამ უამრავი ტერმინალის კონტროლის სხვადასხვა ენა ვიცოდეთ და მათი კოდები დავიმახსოვროთ, როგორც `წესი`, სისტემას აქვს შუალედური კომუნიკაციის ფენა. რეალური კოდები იძებნება მიმდინარე ტერმინალის ტიპის მონაცემთა ბაზაში (terminfo). ჩვენ კი შეგვიძლია უკვე სტანდარტიზირებული მოთხოვნები გავუგზავნოთ შეღის ბრძანებით. ერთ-ერთი ასეთი ბრძანებაა `tput`. მას ესმის სიტყვათშეთანხმებები, რომლებსაც capability names (cap-names) ეწოდებათ. მათი მითითების შემთხვევაში `tput` ბრძანება გამოითხოვს შესაბამის Escape sequences-ებს მიმდინარე ტერმინალის ტიპის (terminfo) მონაცემთა ბაზიდან. ამიტომ, ANSI კოდების პირდაპირი გამოყენების ნაცვლად, უმჯობესია, `tput` ბრძანების გამოყენება.

ვნახოთ `tput` ბრძანებისთვის პარამეტრად გადასაცემი termininfo-ს ზოგიერთი ცნობილი შესაძლებლობა (cupnames) და მათი აღწერა:

კურსორის მართვა

<code>cup X Y</code>	კურსორის გადაადგილება დისპლეის X Y კოორდინატზე. X წარმოადგენს დისპლეის სტრიქონის ნომერს, ხოლო Y სვეტის ნომერს. (0,0) მარცხენა ზედა კუთხეს შეესაბამება.
<code>home</code>	კურსორის გადაადგილება (0,0) კოორდინატზე.
<code>civis</code>	კურსორის გადართვა უზიღავ რეჟიმში.
<code>cvvis</code>	კურსორის გადართვა ზიღულ რეჟიმში.
<code>cub1</code>	კურსორის გადაადგილება ერთი პოზიციით მარცხნივ (backspace).
<code>sc</code>	კურსორის მიმდინარე პოზიციის შენახვა.
<code>rc</code>	კურსორის შენახული პოზიციის აღდგენა.
<code>clear</code>	ეკრანის გასუფთავება და კურსორის თავში დაყენება.
<code>lines</code>	სტრიქონების რაოდენობა ტერმინალის ეკრანზე. ტერმინალის ემულატორის ფანჯრის გადიდება/დაპატარავების შემთხვევაში, სტრიქონების რაოდენობა, ცხადია, შეიცვლება.
<code>cols</code>	სვეტების რაოდენობა ტერმინალის ეკრანზე.

ტექსტის სხვადასხვა ატრიბუტი

<code>bold</code>	"bold" (მუქი) ატრიბუტის დაყენება.
<code>dim</code>	"dim" (ბაცი) ატრიბუტის დაყენება.

smul	"underline" (ხაზგასმული) ატრიბუტის დაყენება. მისი გამორთვა ხდება rmul ატრიბუტით.
rev	"reverse" (შებრუნებული) ატრიბუტის დაყენება. ამ დროს ტექსტის ფერი და მისი ფონის ფერი გადანაცვლდება.
invis	"hidden" (დაფარული) ატრიბუტის დაყენება.
sgr0	ყველა ატრიბუტის საწყის მნიშვნელობაზე დაყენება.

ტექსტის ფერები

setaf 0	ტექსტის მოცემა #0 ფერში (მავი - black). მისი ექვივალენტი ANSI კოდი არის [30m].
setaf 1	ტექსტის მოცემა #1 ფერში (წითელი - red). მისი ექვივალენტი ANSI კოდი არის [31m].
setaf 2	ტექსტის მოცემა #2 ფერში (მწვანე - green). მისი ექვივალენტი ANSI კოდი არის [32m].
setaf 3	ტექსტის მოცემა #3 ფერში (ყვითელი - yellow). მისი ექვივალენტი ANSI კოდი არის [33m].
setaf 4	ტექსტის მოცემა #4 ფერში (ლურჯი - blue). მისი ექვივალენტი ANSI კოდი არის [34m].
setaf 5	ტექსტის მოცემა #5 ფერში (მერამული - magenta). მისი ექვივალენტი ANSI კოდი არის [35m].
setaf 6	ტექსტის მოცემა #6 ფერში (ცისფერი - cyan). მისი ექვივალენტი ANSI კოდი არის [36m].
setaf 7	ტექსტის მოცემა #7 ფერში (თეთრი - white). მისი ექვივალენტი ANSI კოდი არის [37m].
setaf 9	ტექსტის მოცემა ნაგულისხმევ ფერში. მისი ექვივალენტი ANSI კოდი არის [39m].

ტექსტის ფონის ფერები

setab 0	ტექსტის ფონის მოცემა #0 ფერში (შავი - black). მისი ექვივალენტი ANSI კოდი არის [30m].
setab 1	ტექსტის ფონის მოცემა #1 ფერში (წითელი - red). მისი ექვივალენტი ANSI კოდი არის [31m].
setab 2	ტექსტის ფონის მოცემა #2 ფერში (მწვანე - green). მისი ექვივალენტი ANSI კოდი არის [32m].

-
- setab 3** ტექსტის ფონის მოცემა #3 ფერში (ყვითელი - yellow). მისი ექვივალენტი ANSI კოდი არის [33m].
-
- setab 4** ტექსტის ფონის მოცემა #4 ფერში (ლურჯი - blue). მისი ექვივალენტი ANSI კოდი არის [34m].
-
- setab 5** ტექსტის ფონის მოცემა #5 ფერში (მერამული - magenta). მისი ექვივალენტი ANSI კოდი არის [35m].
-
- setab 6** ტექსტის ფონის მოცემა #6 ფერში (ცისფერი - cyan). მისი ექვივალენტი ANSI კოდი არის [36m].
-
- setab 7** ტექსტის ფონის მოცემა #7 ფერში (თეთრი - white). მისი ექვივალენტი ANSI კოდი არის [37m].
-
- setab 9** ტექსტის ფონის მოცემა ნაგულისხმევ ფერში. მისი ექვივალენტი ANSI კოდი არის [39m].
-

ტექსტისა და ფონის ფერისთვის ANSI კოდების მხარდამჭერ ტერმინალებში სწორედ ზემოთ ჩამოთვლილი cupname-ები - **setaf** და **setab** უნდა გამოვიყენოთ. მათი ფუნქცია დასახელებიდანაც კარგად ჩანს - **setaf** (set ANSI foreground), **setab** (set ANSI background). სხვა ტერმინალების შემთხვევაში **setf** და **setb** დასახელების cupname-ების გამოყენებაა საჭირო. მათმი ლურჯისა და წითელი ფერის კოდები გადანაცვლებულია. შეგიძლიათ შეამოწმოთ **xterm** ტიპის ტერმინალზე. მას ორივე სახის cupname ესმის.

მოგიყვანოთ რამდენიმე მაგალითი. ვნახოთ, რამდენი სტრიქონი და სვეტი ეტევა ჩვენს ტერმინალში:

```
achiko@debian:~$ tput lines
30
achiko@debian:~$ tput cols
86
```

ახლა, კურსორი გადავაადგილოთ ტერმინალის ცენტრში და დავწეროთ სასურველი ტექსტი. ცენტრში გადასაადგილებლად ჯერ მისი კოორდინატები უნდა განვსაზღვროთ. X იქნება **tput cols** შედეგის 2-ზე განაყოფი, ხოლო Y კი **tput lines** შედეგის 2-ზე განაყოფი. ვცადოთ:

```
achiko@debian:~$ tput lines
30
achiko@debian:~$ tput cols
86
achiko@debian:~$ tput cup 15 43; echo Mishka
```

Mishka

achiko@debian:~\$

ჰმმ... ბოლომდე ის არ გამოვიდა, რასაც ველოდით. გავაანალიზოთ და გავაუმჯობესოთ შედეგი. უპირველეს ყოვლისა, ეკრანი უნდა გავასუფთავოთ, რათა აქ აკრეფილი ბრძანებები არ ჩანდეს. ამას გარდა, კურსორი ცენტრში კი გადავაადგილეთ, მაგრამ თუ ტერმინალის ფანჯრის ზომას დავაპატარავებთ ან გავზრდით ახალი ეკრანის ცენტრი აღარ დაემთხვევა ჩვენს კოორდინატებს. ამიტომ, უმჯობესია, ცენტრის კოორდინატები ფარდობითი მნიშვნელობით ავიღოთ და ეკრანის მიმდინარე ზომებს მივაბათ. ამის მიუხედავად, კურსორის ცენტრში გადაყვანის შემთხვევაშიც კი, ჩვენი სასურველი სიტყვის გამოტანა, ზუსტად ცენტრში არ განთავსდა. მართალია, Mishka-ს დაწერა ცენტრიდან დაიწყო, მაგრამ Mishka-ს სიგრძე შედველობაში არ მიგვიღია. გარდა ამისა, Mishka-ს დაბეჭდვის შემდეგ შელის მოსაწვევი სჯობს ბოლო ხაზზე ჩაგიტანოთ. მოდით, გავითვალისწინოთ ეს შენიშვნები, გაგუშვათ შემდეგი ბრძანება და ვნახოთ რა გამოვა:

```
$ X=$(tput lines); Y=$(tput cols)
$ A=MISHKA
$ tput clear; tput cup $((($X/2)) $((($Y/2-$#A)/2)); echo $A; tput cup $X 0
```

MISHKA

achiko@debian:~\$

ახლა ყველაფერი რიგზეა. შეგვიძლია დასაბეჭდი მონაცემის სიგრძე გაგზარდოთ და ფანჯრის ზომაც შევცვალოთ. ამ ბრძანებით ტექსტი მაინც ცენტრში დაიბეჭდება.

```
$ A="Mishka, NINO, IO ..."
$ tput clear; tput cup $((($X/2)) $((($Y/2-$#A)/2)); echo $A; tput cup $X 0
```

MISHKA, NINO, IO ...

achiko@debian:~\$

შეგვიძლია, აგრეთვე, ტექსტის ფორმატი და ფერები გამოვიყენოთ.

```
$ A="Mishka, NINO, IO ..."
$ tput clear; tput cup $($((X/2)) $($((Y/2-$#A)/2)); tput bold; tput setab
6; echo $A; tput cup $X 0; tput sgr0
```

MISHKA, NINO, IO ...

achiko@debian:~\$

```
achiko@debian:~$ echo "$($tput setaf 1)ANSI$(tput sgr0) კოდების ნაცვლად,
უმჯობესია, მომხმარებლისთვის მარტივი - $($tput setaf 2)tput$(tput sgr0)
ბრძანება გამოიყენოთ!"
```

ANSI კოდების ნაცვლად, უმჯობესია, მომხმარებლისთვის მარტივი - **tput** ბრძანება გამოიყენოთ!

tput ბრძანებით შესაძლებელია პატარა წმოგანი სიგნალის გამოტანაც. ასე:

achiko@debian:~\$ tput bel

შეღის მოსაწვევის განსაზღვრისას `tput` ბრძანებაც შეგვიძლია გამოვიყენოთ ფერების მოსაცემად. ფერის კოდი [0,256] ინტერვალიდან შეგვიძლია ავიღოთ, თუ, რა თქმა უნდა, ტერმინალს ამდენი ფერის მხარდაჭერა აქვს.

```
achiko@debian:~$ PS1="\[$(tput setaf 200)\]\u@\h:\w \$ \[$(tput sgr0)\]"  
achiko@debian:~$
```

PS1 ცვლადში შეგიძლიათ, აგრეთვე, შეღის ნებისმიერი ბრძანება (სკრიფტია ან სხვა) ჩასვათ. სასურველია, ის ბევრ მონაცემს არ შეიცავდეს გამოსასვლელზე და, იმავდროულად, დარწმუნებული იყოთ, რომ საქმე სწრაფად შესრულებად ბრძანებას ეხება, რადგან ის მოსაწვევის ყოველი გამოჩენისას გაეშვება. ასე მაგალითად, ისეთი მოსაწვევი შევქმნათ, რომელიც მიმდინარე პროცესების რაოდენობას გამოიტანს:

```
$ PS1="ამჟამად გაშვებულია \[$(tput setab 1)\]\$(ps aux | wc -l)\[$(tput sgr0)\] პროცესი "  
გაშვებულია 159 პროცესი  
გაშვებულია 157 პროცესი
```

ალბათ, ყურადღებას მიაქცევდით, რომ ამ ჩანაწერში ბრძანების საკუთარი შედეგით შეცვლისას \$ ნიშნის წინ „ზედმეტი“ \ სიმბოლო მივუწერეთ.

დაიმახსოვრეთ!

PS1 ცვლადის რედაქტირებისას ბრძანების საკუთარი შედეგით შეცვლის კონსტრუქციაში აუცილებელია \$ ნიშნის წინ ეწეროს \ (ბეჭედები), ასე: \\$(...). წინააღმდეგ შემთხვევაში ეს ბრძანება, მხოლოდ ერთხელ შესრულდება და PS1-ის შიგთავსი აღარ იქნება დინამიკურად ცვალებადი.

მიმდინარე ტერმინალის ტიპის შესაძლებლობების სანახავად `infocmp` ბრძანება შეგიძლია გამოვიყენოთ. ის დეტალურად გვანაზებს ამ ტერმინალის `capname`-ების ჩამონათვალს.

```
achiko@debian:~$ echo $TERM  
xterm-256color  
achiko@debian:~$ infocmp  
# Reconstructed via infocmp from file: /lib/terminfo/x/xterm-256color  
xterm-256color|xterm with 256 colors,  
am, bce, ccc, km, mc5i, mir, msgr, npc, xenl,  
colors#256, cols#80, it#8, lines#24, pairs#32767,  
acsc=``aaffggiijjkkllmmmnnooppqqrrssttuuvvwwxxyyzz{{||}}~~,  
bel=^G, blink=\E[5m, bold=\E[1m, cbt=\E[Z, civis=\E[?251,  
clear=\E[H\E[2J, cnorm=\E[?121\E[?25h, cr=^M,  
csr=\E[%i%p1%d;%p2%dr, cub=\E[%p1%dD, cub1=^H,  
cud=\E[%p1%dB, cud1=^J, cuf=\E[%p1%dC, cuf1=\E[C,  
cup=\E[%i%p1%d;%p2%dH, cuu=\E[%p1%dA, cuu1=\E[A,  
cvvis=\E[?12;25h, dch=\E[%p1%dP, dch1=\E[P, dim=\E[2m,
```

```

dl=\E[%p1%dM, dl1=\E[M, ech=\E[%p1%dX, ed=\E[J, el=\E[K,
el1=\E[1K, flash=\E[?5h$<100/>\E[?5l, home=\E[H,
hpa=\E[%i%p1%dG, ht=~I, hts=\EH, ich=\E[%p1%d@,
il=\E[%p1%dL, il1=\E[L, ind=^J, indn=\E[%p1%dS,
...

```

`tput` ბრძანებას, `terminfo`-ს მდიდარი მონაცემთა ბაზის წყალობით, ძალიან ბევრი შესაძლებლობა (cupname) აქვს. მათი სრული სის სანახავად, მიმართეთ `terminfo`-ს სახელმძღვანელო გვერდს - `man terminfo`.

17.4 ტერმინალის მულტიპლექსერები

ტერმინალის მულტიპლექსერი არ არის ფიზიკური მოწყობილობა, არამედ წარმოადგენს პროგრამას, რომელიც ტერმინალში ემვება. ამ პროგრამით შესაძლებელია ტერმინალის ერთი დისპლეი ან ტერმინალის ემულატორის ერთი ფანჯარა რამდენიმე, ერთმანეთისგან განცალკევებულ ფსევდო-ტერმინალის ფანჯრებად დავყოთ. ეს ბრძანება კომუნიკაციას მომხმარებლისათვის, როდესაც მას სხვადასხვა ბრძანების სხვადასხვა გარემოში ერთდროულად გაშვება სურს, ხოლო წვდომა მხოლოდ ერთ ტერმინალთან აქვს (მაგალითად ტერმინალზე დისტანციურად დაკავშირებისას).

ტერმინალის მულტიპლექსერით, აგრეთვე, შესაძლებელია ტერმინალიდან სამუშაო სესიის მოცილება და შემდეგ მიერთება. ასეთი შესაძლებელობით მომხმარებელს შეუძლია დაუკავშირდეს კომპიუტერის ტერმინალს ლოკალურად ან დისტანციურად, სესიაში გაუშვას სასურველი პროგრამა და შემდეგ გამოვიდეს ამ კომპიუტერიდან. მიუხედვებად გამოსვლისა, გაშვებული პროგრამა გააგრძელებს მუშაობას და მომხმარებელი, როდესაც ხელახლა დაუკავშირდება ამ კომპიუტერს, შეძლებს დაუბრუნდეს თავის გაშვებულ წინა სესიას, საკუთარ სამუშაო გარემოს ანუ ტერმინალის მულტიპლექსერი უზრუნველყოფს მუდმივი სესიების (ე.წ. Persistant session) არსებობას.

17.4.1 Gnu screen

ერთ-ერთი ყველაზე ცნობილი ტერმინალის მულტიპლექსერია `Gnu screen`. ნაგულისხმევი მნიშვნელობით, ის არ არის დაყენებული Debian სისტემებში. გამოდის, პროგრამა ხელით უნდა დააინსტალიროთ (`apt-get install screen`). პროგრამების ინსტალაციას დეტალურად მოგვიანებით დაგუბრუნდებით.

მას შემდეგ რაც მას დაგაინსტალირებთ, გავსხნათ ტერმინლი და გავუშვათ `screen` ბრძანება.

```
achiko@debian:~$ screen
```

```
GNU Screen version 4.05.00 (GNU) 10-Dec-16
```

```
Copyright (c) 2010 Juergen Weigert, Sadrul Habib Chowdhury
```

```
Copyright (c) 2008, 2009 Juergen Weigert, Michael Schroeder, Micah Cowan,  
Sadrul Habib Chowdhury
```

```
Copyright (c) 1993-2002, 2003, 2005, 2006, 2007 Juergen Weigert, Michael  
Schroeder
```

```
Copyright (c) 1987 Oliver Laumann
```

This program is free software; you can redistribute it and/or modify it under the terms of the GNU General Public License as published by the Free Software Foundation; either version 3, or (at your option) any later version.

This program is distributed in the hope that it will be useful, but WITHOUT ANY WARRANTY; without even the implied warranty of MERCHANTABILITY or FITNESS FOR A PARTICULAR PURPOSE. See the GNU General Public License for more details.

You should have received a copy of the GNU General Public License along

[Press Space for next page; Return to end.]

დააჭირეთ შეყვანის ღილაკს და ჩვეულებრივი გარემო დაგწვდებათ. გარეგნულად ძნელია მიზვდეთ, რომ **screen** გაშვებულია, თუმცადა გაშვებული პროცესების სიაში რომ ჩაიხედოთ, ნათლად დაინახავთ მის არსებობას:

```
achiko@debian:~$ ps -ejH
...
 1086  1086  1086 ?        00:00:01      gnome-terminal-
 1092  1092  1092 pts/0    00:00:00      bash
 1098  1098  1092 pts/0    00:00:00      screen
 1099  1099  1099 ?        00:00:00      screen
 1100  1100  1100 pts/1    00:00:00      bash
 1155  1155  1100 pts/1    00:00:00      ps
...
```

შეგვეძლო პირდაპირ **TERM** ცვლადის მნიშვნელობა გადაგვემოწმებინა. თუ **screen** გაშვებულია, ის ასეთნაირად შეიცვლება:

```
achiko@debian:~$ echo $TERM
screen.xterm-256color
```

მულტიპლექსერებთან მიმართებაში გამართული ტერმინოლოგიით რომ ვისაუბროთ, **screen** ბრძანების შესრულებით გაეშვა **screen**-ის ერთი სესია, სადაც შეიქმნა ახალი, პირველი ფანჯარა. სწორედ, ამ ფანჯარაში გაშვებულ შეღწიდლია გავუშვათ სასურველი ბრძანებები. ასევე, შეგვიძლია ეს ფანჯარა დროებით დავტოვოთ და, მოგვიანებით, კვლავ დავუბრუნდეთ მას. მაგალითისთვის, გავუშვათ რომელიმე ისეთი ბრძანება, რომელიც დიდხანს გრძელდება:

```
achiko@debian:~$ while :; do echo "ფანჯარა 1 - $RANDOM"; sleep 1; done
ფანჯარა 1 - 19790
ფანჯარა 1 - 28242
ფანჯარა 1 - 28638
```

```
ფანჯარა 1 - 5494
ფანჯარა 1 - 7251
ფანჯარა 1 - 13115
ფანჯარა 1 - 8859
ფანჯარა 1 - 14996
ფანჯარა 1 - 6684
ფანჯარა 1 - 21119
ფანჯარა 1 - 27570
ფანჯარა 1 - 11992
ფანჯარა 1 - 1832
ფანჯარა 1 - 7085
...

```

სესიიდან გამოსასვლელად screen-ს უნდა გადავცეთ **Ctrl^a** + **d** კლავიშების კომბინაცია. შედეგად, ეკრანზე შემდეგი ინფორმაცია გამოვა:

```
achiko@debian:~$ screen
[detached from 1099.pts-0.mypc]
achiko@debian:~$
```

ეს იმის მიმანიშნებელია, რომ მიმდინარე სესია დავტოვეთ, შესაბამისად, მასში შექმნილი ფანჯრებიდანაც გამოვედით. ჩანაწერი 1099.pts-0.mypc სესიის სახელია (დასახელებაში, ჩვეულებისამებრ, შედის screen-ის PID, ტერმინალის ინფორმაცია, საიდანაც ის გაეშვა და კომპიუტერის სახელი).

სესიაში წელახლა დასაბრუნებლად შემდეგი ბრძანება უნდა გავუშვათ:

```
achiko@debian:~$ screen -r 1099.pts-0.mypc
...
ფანჯარა 1 - 10238
ფანჯარა 1 - 14134
ფანჯარა 1 - 18583
ფანჯარა 1 - 23894
ფანჯარა 1 - 28460
ფანჯარა 1 - 13740
ფანჯარა 1 - 12737
ფანჯარა 1 - 6717
ფანჯარა 1 - 23422
ფანჯარა 1 - 18642
ფანჯარა 1 - 4294
ფანჯარა 1 - 24691
ფანჯარა 1 - 45179
ფანჯარა 1 - 36598
...
```

ნათელია, რომ სესიის ფანჯარაში ჩვენ მიერ გაშვებული ბრძანება არ შეწყვეტილა და გრძელდება. სესიაშე დაბრუნება მოკლედ ასეც შეგვეძლო:

```
achiko@debian:~$ screen -r 1099
```

თუ **screen**-ით ერთადერთი სესიაა გახსნილი, მაშინ არგუმენტის მიწერაც აღარ არის აუცილებელი:

```
achiko@debian:~$ screen -r
```

სახელის არგუმენტად მითითება მხოლოდ მაშინაა აუცილებელი, თუ რამდენიმე სესია გვაქვს გახსნილი. გახსნილი სესიების ჩამონათვალი **-list** ან **-ls** ოფციის გამოყენებით შეგვიძლია ვნახოთ:

```
achiko@debian:~$ screen -list          # ან screen -ls
There are screens on:
  6171.pts-0.mypc (08/21/2019 01:32:03 PM)      (Detached)
  1099.pts-0.mypc (08/21/2019 12:19:10 PM)      (Detached)
2 Sockets in /run/screen/S-achiko.
```

ასეთნაირად შეგვიძლია იმ სესიას დაგუბრუნდეთ, რომელსაც გვსურს. მრავალი სესიის შემთხვევაში, ერთმანეთის უკეთ გასარჩევად, უმჯობესია, გაშვების დროს შათ სასურველი დასახელება მივანიჭოთ.

სესიისთვის სახელის მინიჭება მისი გაშვებისას ასე ხდება:

```
achiko@debian:~$ screen -S სახელი
```

გამოსვლის შემდეგ მასთან დასაბრუნებლად ამ სახელის მითითებითაც კმარა:

```
achiko@debian:~$ screen -r სახელი
```

screen მულტიპლექსერის სესიაში აზალი ფანჯრის გაშვება **[Ctrl^a]** + **[c]** კლავიშების კომბინაციით არის შესაძლებელი. ეს ფანჯარა ვიზუალურად გადაფარავს წინა აქტიურ ფანჯარას. შეგვიძლია, ბევრი ფანჯარა შეგქმნათ ერთი მეორის მიყოლებით და მათში სხვადასხვა ამოცანა გავუშვათ. შემდეგ/წინა ფანჯარაზე გადასასვლელად **[Ctrl^a]** + **[n]** / **[Ctrl^a]** + **[p]** კომბინაციები უნდა გამოვიყენოთ. გაშვებული ფანჯრების სია კი **[Ctrl^a]** + **[w]** -თი შეგვიძლია ვნახოთ. ყველა ეს ფანჯარა **screen**-ის ერთ სესიაშია გაშვებული. **screen**-ის აზალი სესია მაშინ გაეშვება, როდესაც სხვა ტერმინალში **screen** ბრძანებას წელაბდა გავუშვებთ. მიმდინარე ფანჯრის დაზურვა **[Ctrl^a]** + **[k]** კლავიშების კომბინაციაზე დაჭირის შედეგად ხდება.

როგორც დასაწყისშივე ვთქვით, შესაძლებელია ტერმინალის მულტიპლექსერის ეკრანის მრავალ ნაწილად დაყოფა და თითოეულ მათგანში ფანჯრის გაშვება. მაგალითისთვის, დავყოთ ჩვენი ფანჯარა ორ ვერტიკალურ ნაწილად. ამისთვის ჯერ **screen** გავუშვათ (თუ ტერმინალში ის გაშვებული არ არის), შემდეგ კი **[Ctrl^a]** + **[l]** კლავიშების კომბინაციას დაგაჭიროთ. დაგინახავთ, რომ ფანჯარა ორად გაიყო ვერტიკალურად:

```
ფანჯარა 1 - 13614  
ფანჯარა 1 - 13614  
ფანჯარა 1 - 11110  
ფანჯარა 1 - 5500  
ფანჯარა 1 - 20498  
ფანჯარა 1 - 20357  
ფანჯარა 1 - 11270  
ფანჯარა 1 - 1018  
ფანჯარა 1 - 29255  
ფანჯარა 1 - 11032  
ფანჯარა 1 - 18808  
ფანჯარა 1 - 29026  
ფანჯარა 1 - 587  
ფანჯარა 1 - 15063  
ფანჯარა 1 - 1567  
ფანჯარა 1 - 3759  
^C
```

```
achiko@debian:~$
```

```
0 bash --
```

თითოეულ დანაყოფში შესაძლებელია სხვადასხვა, დამოუკიდებელი ბრძანების გაშვება. ერთი დანაყოფიდან მეორეზე გადასვლა **Ctrl+^a** + **tab** კლავიშების კომბინაციით ხდება. გადავიდეთ და გავუშვათ რაიმე ბრძანება. წვენი აკრეფილი ეკრანზე არ გამოჩნდა. შელის მოსაწვევიც არსად ჩანს. ბუნებრივია, ამ ახალ დანაყოფში ბრძანების გაშვება არ შეგვიძლია. მასში ჯერ ახალი ფანჯრის შექმნაა საჭირო, სადაც bash იქნება გაშვებული. მისი უზრუნველყოფა **Ctrl+^a** + **c** კლავიშების კომბინაციაზე დაჭრით არის შესაძლებელი. ამის შემდეგ უკვე შეგვიძლია ბრძანების გაშვება. ვცადოთ:

```
ფანჯარა 1 - 13614  
ფანჯარა 1 - 13614  
ფანჯარა 1 - 11110  
ფანჯარა 1 - 5500  
ფანჯარა 1 - 20498  
ფანჯარა 1 - 20357  
ფანჯარა 1 - 11270  
ფანჯარა 1 - 1018  
ფანჯარა 1 - 29255  
ფანჯარა 1 - 11032  
ფანჯარა 1 - 18808  
ფანჯარა 1 - 29026  
ფანჯარა 1 - 587  
ფანჯარა 1 - 15063  
ფანჯარა 1 - 1567  
ფანჯარა 1 - 3759  
^C
```

```
achiko@debian:~$
```

```
0 bash
```

```
achiko@debian:~$ echo "რეგიონი 2"  
რეგიონი 2  
achiko@debian:~$
```

```
1 bash
```

მიმდინარე რეგიონის (დანაყოფის) დაუკრება **$Ctrl^a$** + **X** -ით ხდება. დამატებითი ინსტრუქციების სანახავად შეგიძლიათ **$Ctrl^a$** + **?** კლავიშების კომბინაციით დახმარებას მიმართოთ.

Screen key bindings, page 1 of 2.

Command key: ^A Literal ^A: a

break	^B b	license	,	removebuf	=
clear	C	lockscreen	^X x	reset	Z
colon	:	log	H	screen	^C c
copy	^[[login	L	select	'
detach	^D d	meta	a	silence	-
digraph	^V	monitor	M	split	S
displays	*	next	^@ ^N sp n	suspend	^Z z
dumptermcap	.	number	N	time	^T t
fit	F	only	Q	title	A
flow	^F f	other	^A	vbell	^G
focus	^I	pow_break	B	version	v
hardcopy	h	pow_detach	D	width	W
help	?	prev	^H ^P p ^?	windows	^W w
history	{ }	quit	\	wrap	^R r
info	i	readbuf	<	writebuf	>
kill	K k	redisplay	^L l	xoff	^S s
lastmsg	^M m	remove	X	xon	^Q q

[Press Space for next page; Return to end.]

უფრო დეტალური ინფორმაციის მისაღებად მიმართეთ ბრძანების სახელმძღვანელო გვერდს - [man screen](https://www.gnu.org/software/screen/manual/screen.html) ან/და ეწვიეთ შემდეგ ვებ-გვერდს: <https://www.gnu.org/software/screen/manual/screen.html>

17.4.2 Tmux

tmux මුදලම්පදෙස්සේරිo GNU screen-තාන ජේදාරුවයිත අඛණ්ඩ පරොගරාමාං. මාස මේටිo ජේසාඡලෝඩලෝඩ ඇඟ්ස, තුම්පා ග්‍රැස් ඖපිරාආංජ්සොඩා මනිෂ්වන්ඩෝගාං ඉජ්ජ්ස්පියෝඩ් අර ග්‍රේඩා. අරිගෝ පරොගරාමා ගාරුගාද අරතම්පෑස තාව්ස මාත්ංජ දාවිස්රුඩ්ංල අමුණ්ඩාංඩ්. ජේසාඡඩාමිසාං, ශේර්ජ්ජ්වරොඩිත, ගුරතිස් මුජරිස්ගාං ඖපිරාආංජ්සොඩ ගාමුණර්හිජා සුඩිඥ්ංඩුරිං ගාමුණුජ්ජ්ඩ්ස තාව්ල්සාංඩිසිත. මෙම්ත්මාරුග්ඩෙල්ස මි පරොගරාමා ඖර්හුශනීං, රුමුණ්සාං උජ්ඩාඩ් දා ගුලුඩ්.

მოდით, მოკლედ მიმოვისილოთ `tmux` მულტიპლექსერი. ნაგულისხმევი მნიშვნელობით, არც ისაა დაყენებული Debian სისტემებში. `tmux`-ის გამოსაყენებლად, GNU screen-ის მსგავსად, მისი ზელით დაყენება მოგიწევთ (`apt-get install tmux`).

გავიშვით **tmix** ბრძანება და ვნახოთ, თუ როგორ გამოიყურება ეს მულტიპლექსერი.

```
achiko@debian:~$
```

```
[0] 0: bash*
```

```
"mync" 16:19 21-Aug-19
```

ფანჯრის ქვედა, მწვანე ფერის ნაწილში განთავსებული სტატუსის ხაზი მიგვანიშნებს, რომ tmux გამოვიდებულია. მოდით, ჩამოვთვალოთ tmux მულტიპლექსერის გასაშვები ბრძანებების ძირითადი ოფციები ბრძანებათა ზაზისთვის. შედარებისთვის, ასევე screen პროგრამაში:

ოპერაცია	tmux	screen
სესიის შექმნა და მასზე მიერთება	tmux	screen
სესიის შექმნა foo სახელით და მასზე მიერთება	tmux new -s foo	screen -S foo
სესიის შექმნა მიერთების გარეშე	tmux new -d	screen -dm
სესიების ჩამონათვალი	tmux ls	screen -list
სესიაზე მიერთება	tmux attach	screen -r
foo სესიაზე მიერთება	tmux attach -t foo	screen -r foo
foo სესიის დაზურვა	tmux kill-session -t foo	screen -r foo -X quit

მულტიპლექსერის ფანჯარაში კლავიშების კომბინაციები:

ოპერაცია	tmux	screen
დახმარების გამოძახება	Ctrl^b + ?	Ctrl^a + ?
სესიის დატოვება	Ctrl^b + d	Ctrl^a + d
ახალი ფანჯრის შექმნა	Ctrl^b + c	Ctrl^a + c
შემდეგ ფანჯარაზე გადასვლა	Ctrl^b + n	Ctrl^a + n
წინა ფანჯარაზე გადასვლა	Ctrl^b + p	Ctrl^a + p
გახსნილი ფანჯრების ნუსხა	Ctrl^b + w	Ctrl^a + w

მიმდინარე ფანჯრის დახურვა	<code>Ctrl^b + &</code>	<code>Ctrl^a + k</code>
ფანჯრის ჰორიზონტალურად დაყოფა	<code>Ctrl^b + "</code>	<code>Ctrl^a + S</code>
ფანჯრის ვერტიკალურად დაყოფა	<code>Ctrl^b + %</code>	<code>Ctrl^a + I</code>
ფანჯრის დანაყოფებზე გადასვლა. screen-ში დანაყოფს რეგიონი ჰქვია, tmux-ში პანელი	<code>Ctrl^b + ← , ↓ , ↑ , →</code>	<code>Ctrl^a + tab</code>
მიმდინარე დანაყოფების დახურვა	<code>Ctrl^b + x</code>	<code>Ctrl^a + X</code>

მოდით, `tmux`-ის ფანჯარა დავყოთ პანელებად (ჰორიზონტალურად და ვერტიკალურად) და თითოეულ მათგანში შელის სხვადასხვა სახალისო ბრძანება გაფუმცათ (`figlet`, `toilet`, `cmatrix`, `fortune`, `cowsay`, `sl` ან სხვა). ყოველი მათგანი წელით არის დასაყენებელი. მსგავსს სურათს მივიღებთ:

```
achiko@debian:~$ cmatrix
p i v 3 \ k \ s L V a d s t ( q 7 9 J & n H
2 & e 0 A ) n C | j n k w [ K X H f o r l { N I
v ) 5 | & L i b $ L y W \ g | D g 8 u R b s 2 A ;
$ ( i A ( ] [ R 1 > [ E t u G @ E ( [ < T @ P
H d V . g 0 V r { J f @ e 0 } p v \ x S ; X { `
B q X A ; " c 5 z ` ? Q K h P H H " G ] v ^ C $ @
7 ( Q 8 S R _ E N 1 q M g : ( 0 # w # _ T b E
R Y g N # [ _ H u > g l < , \ | l \ n = E n
T 0 j y ^ t 4 M P z y , ^ p ! p = H j > | , f
Y Z ] < ? i 3 j Y S Z 6 n # - l T v 5 6 d 4 ;
> " : e I | l 1 v b M k f L V m 8 % ; S j { x
/ 8 W Q F 5 l = , 4 I W ) { " & T - i i - G r
Z n : Y w & < h 7 P v m 0 , 3 w j . E Y 3 P i
f 0 p * l < G _ j 0 6 W / P u g e ] n U t [
Y 5 K { , _ F g - f ] o i ( _ R | X b K ? i
{ 0 q T q ^ t 0 B % ( r k q ! ] j ; } h _ F b
P r ' @ ! ? G P O p M S B q J p l ( s / N
g \ ( A r Z s r Q m / / 3 } " ` ' H A [
` y v & h * . G f B Z d H N - H F i Z
U 0 ^ ) U O G P H 8 e \ . J E / 5 i $ x
H U y w H I " 0 g m @ s J J & _ x U D
achiko@debian:~$ figlet Mishka achiko@debian:~$ fortune | cowsay
```

-- -- -
| \V() ___| ___| | | --- -
\|/		/ __	'_\| / / _`						
				(< (
_		_	_	___	_		_		___,

/ The ripest fruit falls first. \\\n| |\\\n\\ -William Shakespeare, "Richard II" /

\ ^__^
 \ (oo)\-----
 (__)\\)\/\|
 ||----w |
 || ||

[0] 0: bash*

"mypc" 17:25 21-Aug-19

მუდტიპლექსერების ერთ-ერთ მთავარ დანიშნულებას, მუდმივი სესიებისა და მრავალფანჯრული სისტემის უზრუნველყოფის გარდა, წარმოადგენს სესიების გაზიარება მრავალ მომხმარებელს შორის. ეს შესაძლებლობა მომხმარებლებს თანამშრომლობით მუშაობაში ეზმარება.

გნახოთ, როგორ ხდება სესიის გაზიარება *tmix*-ის მაგალითზე. ამისთვის გახსნილი უნდა გვქონდეს მინიმუმ ორი სხვადასხვა ტერმინალი, საიდანაც გაზიარებულ სესიას მივუერთდებით. სიმარტივისთვის ვიგულისხმოთ, რომ ორივე ტერმინალში ერთი მოშემარებელია შესული. შევქმნათ პირველ ტერმინალში *tmix*-ის ახალი სესია *public* დასახელებით და მივუერთდეთ მას შემდეგი ბრძანებით:

```
achiko@debian:~$ tmux new -s public
```

შექმნილ სესიას მეორე ტერმინალიდან ასე შეგვიძლია შევუერთდეთ:

```
achiko@debian:~$ tmux attach -t public
```

სულ ეს არის. ახლა, რაც ერთ ტერმინალში მოხდება მეორეშიც გამოჩნდება და პირიქით. სესია დუბლირებული იქნება ორ ტერმინალში და მასში ინტერაქცია ორივე ტერმინალიდან იქნება შესაძლებელი.

ტერმინალი 1	ტერმინალი 2
<pre>\$ tmux new -s public \$ \$ echo "ტ1-დან შეყვანილი ტექსტი" ტ1-დან შეყვანილი ტექსტი \$ \$ echo "ტ2-დან შეყვანილი ტექსტი" ტ2-დან შეყვანილი ტექსტი \$ [public] <h* "mypc"18:11 21-Aug-19</pre>	<pre>\$ tmux attach -t public \$ \$ echo "ტ1-დან შეყვანილი ტექსტი" ტ1-დან შეყვანილი ტექსტი \$ \$ echo "ტ2-დან შეყვანილი ტექსტი" ტ2-დან შეყვანილი ტექსტი \$ [public] <h* "mypc"18:11 21-Aug-19</pre>

ახლა განვიხილოთ შემთხვება, როდესაც სესიის გაზიარება ორ სხვადასხვა მომზმარებელს შორის წდება. ამისთვის tmux-ის პროცესისთვის უნდა არსებობდეს ისეთი სოკეტი⁵, რომელშიც ორივე მომზმარებელს ექნება კითხვისა და ჩაწერის უფლება. იმავდროულად, აუცილებელია, ეს მომზმარებლები ერთსა და იმავე ჯგუფში იყვნენ გაწევრიანებული.

მაგალითისთვის, შეძლევი სცენარი წარმოვიდგინოთ: გვქვს ორი ტერმინალი. ერთში achiko მომზმარებლი არის შესული, ხოლო მეორეში mishka მომზმარებლი. achiko-ც და mishka-ც joint პირველადი ჯგუფის წევრები არიან.

შევქმნათ პირველ ტერმინალში tmux-ის ახალი სესია public დასახელებით, რომელიც იყენებს /tmp/S სოკეტს:

```
achiko@debian:~$ tmux -S /tmp/S new -s public
```

დავრწმუნდეთ, რომ ამ სოკეტის ფაილის მფლობელი ჯგუფი არის joint.

```
achiko@debian:~$ ls -l /tmp/S
srwxrwx--- 1 achiko joint 0 Sep  6 17:08 /tmp/S
```

წინააღმდეგ შემთხვევაში, აუცილებელი იქნება ქვემოთ მოცემული ბრძანებით ამ სოკეტის ფაილის მფლობელ ჯგუფად გამოვაცხადოთ joint, რათა ამ ჯგუფის წევრ მომზმარებლებს მასში ჩაწერისა და მისი წაკითხვის უფლება ჰქონდეთ.

```
achiko@debian:~# chgrp joint /tmp/S
```

ამ ოპერაციის შესასრულებლად სისტემის ადმინისტრატორის უფლებები დაგჭირდებათ. მომზმარებლებისა და ჯგუფების ადმინისტრირებას დეტალურად მოგვიანებით

⁵ Unix-ის სოკეტი არის პროცესებს შორის კომუნიკაციის მექანიზმი, რომლის წყალობითაც წდება მათ შორის მონაცემების გაცვლა. შეღწი Unix-ის სოკეტი ს ტიპის ფაილით არის წარმოდგენილი. Unix-ის სოკეტის გარდა არსებობს IP სოკეტიც, რომელიც ქსელურ პროცესებს შორის კომუნიკაციისთვის არის საჭირო.

დავუბრუნდებით.

ახლა mishka მომხმარებელს უკვე შეუძლია მეორე ტერმინალიდან დაუკავშირდეს achiko-ს განვითარებული სესიას მოცემული სოკეტის გამოყენებით შემდეგნაირად:

```
achiko@debian:~$ tmux -S /tmp/S attach -t public
```

ყურადღება მიაქციეთ იმას, რომ თუ joint ჯგუფში სხვა მომხმარებლებიც არიან გაწევრიანებულნი, მათაც ექნებათ გაზიარებულ სესიასთან წვდომა.

ტერმინალი 1	ტერმინალი 2
\$ whoami achiko \$ groups joint \$ tmux -S /tmp/S new -s public \$ # chgrp joint /tmp/S \$ \$ echo "ტ1-დან შეყვანილი ტექსტი" ტ1-დან შეყვანილი ტექსტი \$ \$ echo "ტ2-დან შეყვანილი ტექსტი" ტ2-დან შეყვანილი ტექსტი \$	\$ whoami mishka \$ groups joint \$ tmux -S /tmp/S attach -t public \$ # chgrp joint /tmp/S \$ \$ echo "ტ1-დან შეყვანილი ტექსტი" ტ1-დან შეყვანილი ტექსტი \$ \$ echo "ტ2-დან შეყვანილი ტექსტი" ტ2-დან შეყვანილი ტექსტი \$

[public] <h* "mypc"18:11 21-Aug-19

[public] <h* "mypc"18:11 21-Aug-19

ამას გარდა, mishka მომხმარებელს შეუძლია achiko-ს გაზიარებულ სესიას მხოლოდ დათვალიერების რეჟიმში შეუერთდეს, ისე, რომ ცვლილების გაკეთება არ შეეძლოს. ამისთვის მან -r იუცია უნდა გამოიყენოს მიერთებისას, შემდეგნაირად (თუმცა ეს მხოლოდ mishka მომხმარებლის გადასაწყვეტია):

```
achiko@debian:~$ tmux -S /tmp/S attach -t public -r
```

ლინუქსის იმ დისტრიბუტივებში, სადაც მომხმარებლები მათი შექმნისას, ნაგულისხმევი მნიშვნელობით, ერთ ჯგუფში წევრიანდებიან, tmux-ით სესიის გასაზიარებლად აღარ დაგჭირდებათ ადმინისტრატორის უფლებები. Gnu screen-თაც შეიძლება სესიის გაზიარება, თუმცა მის გამოსაყენებლად საჭიროა root-ის უფლებების გამოყენება.

tmux მულტიპლექსერის შესახებ დეტალური ინფორმაციის მისაღებად მიმართეთ მის სახელმძღვანელო გვერდს - man tmux.

036 18

მასივები

მასივი წარმოადგენს ცვლადს, რომელიც მრავალ მნიშვნელობას შეიძლება შეიცავდეს. შესაძლებელია ნებისმიერი ცვლადი გამოვიყენოთ როგორც მასივი. მისი სიგრძე არ არის შემოსაზღვრული, რაც იმას ნიშნავს, რომ მასივი ნებისმიერი რაოდენობის ელემენტების ჩაწერა შეგვიძლია. მათი იდენტიფიკაციისთვის ელემენტების ინდექსის ნომრები გამოიყენება. ინდექსი მთელ რიცხვს წარმოადგენს და მისი ათვლა 0-დან იწყება. თუმცა, აუცილებელი არაა მასივის ელემენტების ინდექსების თანმიმდევრობით გამოყენება.

მასივის შექმნა, მასივის გამოცხადება (ამ ტერმინს ხშირად იყენებენ მასივებთან მიმართებაში) **declare** ბრძანებით არის შესაძლებელი, შემდეგნაირად:

```
achiko@debian:~$ declare -a ARRAYNAME
```

მასივის გამოცხადების შემდეგ მისი ელემენტების ერთიანად განსაზღვრა შემდეგნაირად შეგვიძლია:

```
achiko@debian:~$ ARRAYNAME=(value1 value2 ... valueN)
```

სადაც პირველი ელემენტის ინდექსის ნომერი ავტომატურად არის 0, მეორე ელემენტის 1 და ა.შ. ამ ყველაფრის გაკეთება ერთი ბრძანებითაც არის შესაძლებელი:

```
achiko@debian:~$ declare -a ARRAYNAME=(value1 value2 ... valueN)
```

მასივის ელემენტის განსაზღვრა არაპირდაპირი, ირიბი გზითაც არის შესაძლებელი:

```
achiko@debian:~$ ARRAYNAME[indexnumber]=value
```

ამ დროს, ინდექსის ნომერი შეიძლება შეარჩიოთ. მაგალითად, შეგიძლიათ, მასივის

მე-5 ელემენტი განსაზღვროთ ან მხოლოდ მე-2 და მე-10 ელემენტები დატოვოთ მასივში.
მასივის შექმნა ასეთი ფორმითაც შეიძლება:

```
achiko@debian:~$ ARRAYNAME=( [1]=value1 [2]=value2 ... valueN)
```

მოდით, მოგიყვანოთ მასივის ელემენტების დამუშავების მაგალითები. ნიმუშისთვის
შემდეგი მასივი შევქმნათ:

```
~$ declare -a Linux=('Debian' 'Ubuntu' 'Red hat' 'Arch Linux' 'Mint')
```

ა) მასივის ყველა ელემენტის გამოტანა:

```
achiko@debian:~$ echo ${Linux[*]}  
Debian Ubuntu Red hat Arch Linux Mint  
achiko@debian:~$ echo ${Linux[@]}  
Debian Ubuntu Red hat Arch Linux Mint
```

ბ) მასივის ელემენტების რაოდენობა:

```
achiko@debian:~$ echo ${#Linux[*]}  
5
```

გ) მასივის მე-4 ელემენტის გამოტანა:

```
achiko@debian:~$ echo ${Linux[3]}  
Arch Linux
```

დ) მასივის მე-2 ელემენტიდან დაწყებული ყველა ელემენტის გამოტანა:

```
achiko@debian:~$ echo ${Linux[*]:1}  
Ubuntu Red hat Arch Linux Mint
```

ე) მასივის მე-2 ელემენტიდან დაწყებული ორი ელემენტის გამოტანა:

```
achiko@debian:~$ echo ${Linux[*]:1:3}  
Ubuntu Red hat
```

ვ) მასივის მე-3 ელემენტის მე-5 ასო-ნიშნიდან დაწყებული ყველა ასო-ნიშნის გამოტანა:

```
achiko@debian:~$ echo ${Linux[2]:4}  
hat
```

ზ) მასივის მე-4 ელემენტის პირველი ასო-ნიშნიდან დაწყებული 4 ასო-ნიშნის გამოტანა:

```
achiko@debian:~$ echo ${Linux[3]:0:4}
Arch
```

თ) მასივის მე-4 ელემენტზე სხვა მნიშვნელობის მინიჭება:

```
achiko@debian:~$ Linux[3]="Suse"
Arch
achiko@debian:~$ echo ${Linux[*]}
Debian Ubuntu Red hat Suse Mint
```

ი) მასივის პირველი ელემენტის სიგრძე:

```
achiko@debian:~$ echo ${#Linux[0]}
6
```

კ) მასივის მეორე ელემენტის გამოტანისას (მხოლოდ გამოტანისას! ეს ელემენტი უცვლელი რჩება) პირველი შემთხვედრი სიტყვა „ა“-ს ჩანაცვლება „TEST“ სიტყვით:

```
achiko@debian:~$ echo ${Linux[1]/u/TEST}
UbTESTntu
```

ლ) მასივის მეორე ელემენტის გამოტანისას ყველა შემთხვედრი სიტყვა „ა“-ს ჩანაცვლება „TEST“ სიტყვით:

```
achiko@debian:~$ echo ${Linux[1]//u/TEST}
UbTESTntTEST
```

მ) მასივის მეორე ელემენტის გამოტანისას პირველი შემთხვედრი სიტყვა „ა“-ს ჩანაცვლება „TEST“ სიტყვით თუ ეს ელემენტი „ა“-თი იწყება:

```
achiko@debian:~$ echo ${Linux[1]/#u/TEST}
Ubuntu
```

ნ) მასივის მეორე ელემენტის გამოტანისას პირველი შემთხვედრი სიტყვა „ა“-ს ჩანაცვლება „TEST“ სიტყვით თუ ეს ელემენტი „ა“-თი მთავრდება:

```
achiko@debian:~$ echo ${Linux[1]/%u/TEST}
UbuntTEST
```

ო) მასივის პირველი ელემენტის გამოტანისას მისი პირველი დიდი ასო-ნიშნის (თუ ასეთი შემთხვევაა) პატარით შეცვლა:

```
achiko@debian:~$ echo ${Linux[0],}  
debian
```

პ) მასივის პირველი ელემენტის გამოტანისას მისი ყველა ასო-ნიშნის დიდით შეცვლა:

```
achiko@debian:~$ echo ${Linux[0]^^}  
DEBIAN
```

ჟ) მასივის პირველი ელემენტის გამოტანისას მისი პირველი ასო-ნიშნის გადანაცვლება ანუ დიდი ასო-ნიშნის პატარით შეცვლა, ან პატარა ასო-ნიშნის დიდით შეცვლა:

```
achiko@debian:~$ echo ${Linux[0]~}  
DEBIAN
```

რ) მასივის პირველი ელემენტის გამოტანისას მისი ყველა ასო-ნიშნის გადანაცვლება ანუ დიდი ასო-ნიშნების პატარით შეცვლა, ან პატარა ასო-ნიშნების დიდით შეცვლა:

```
achiko@debian:~$ echo ${Linux[0]~~}  
DEBIAN
```

ს) მასივის ელემენტების ინდექსის ნომრების გამოტანა:

```
achiko@debian:~$ echo ${!Linux[*]}  
0 1 2 3 4
```

ტ) მასივში ელემენტების დამატება:

```
achiko@debian:~$ Linux=("${Linux[*]}" 'CentOS' 'Slackware')  
achiko@debian:~$ echo ${Linux[*]}  
Debian Ubuntu Red hat Suse Mint CentOS Slackware
```

უ) მასივის მე-3 ელემენტის წაშლა:

```
achiko@debian:~$ unset Linux[2]  
achiko@debian:~$ echo ${Linux[*]}  
Debian Ubuntu Suse Mint CentOS Slackware
```

ფ) თავად მასივის წაშლა:

```
achiko@debian:~$ unset Linux  
achiko@debian:~$ echo ${Linux[*]}
```

ქ) ორი არსებული მასივის გაერთიანება, კონკატენაცია ახალ მასივში :

```
achiko@debian:~$ Linux=('Debian' 'Ubuntu' 'Red hat' 'Mint')
achiko@debian:~$ declare -a Unixlike=('AIX' 'HP-UX' 'OpenBSD')
achiko@debian:~$ All=("${Linux[*]}" "${Unixlike[*]}")
achiko@debian:~$ echo ${All[*]}
Debian Ubuntu Red hat Mint AIX HP-UX OpenBSD
```

18.1 ასოციაციური მასივი

ინდექსირებული მასივის გარდა, bash-ში ასოციაციური მასივიც არსებობს. თუ ინდექსირებულ მასივში ელემენტები ინდექსით, რიცხვითი მნიშვნელობით იდენტიფიცირდება, ასოციაციურ მასივში რიცხვითი მნიშვნელობის ნაცვლად, ნებისმიერი სტრინგი შეგვიძლია გამოყიდოთ. ასოციაციური მასივის გამოცხადება ასე ხდება:

```
achiko@debian:~$ declare -A ARRAYNAME
```

```
achiko@debian:~$ ARRAYNAME=( [key1]=value1 [key2]=value2 ... [keyN]=valueN)
```

სადაც პირველი ელემენტის მაზასიათებელი სიტყვა (ე.წ. გასაღები) არის key1, მეორე ელემენტის key2 და ა.შ. ერთიანად შეიძლება ეს მასივი ასე შევქმნათ:

```
$ declare -A ARRAYNAME=( [key1]=value1 [key2]=value2 ... [keyN]=valueN)
```

ღ) ასოციაციური მასივის შექმნა:

```
$ declare -A Numbers=( [one]="ერთი" [two]="ორი" [tree]="სამი" )
achiko@debian:~$ echo ${!Numbers[@]}
two tree one
achiko@debian:~$ echo ${Numbers[@]}
ორი სამი ერთი
```

bash-ში ასოციაციური მასივები ისეთივეა, როგორც პერსონალური და ლექსიკონები დაპროგრამების სხვა ენებში. ისინი დალაგებული სახით არ იძებნება გამოსასვლელზე, რაც წინა მაგალითშიც ნათლად გამოჩნდა. ამ შემთხვევაში ჩვენი შესაძლებლობების მაქსიმუმი sort ბრძანების გამოყენება იქნება. ასე, ანბანის მიხედვით დავახარისხებთ.

ყ) ასოციაციური მასივის დახარისხება:

```
achiko@debian:~$ for key in "${!Numbers[@]}"; do
> echo $key' - '${Numbers["$key"]}'
```

```

> done
two - ორი
tree - სამი
one - ერთი
achiko@debian:~$ for key in "${!Numbers[@]}"; do echo $key' - 
'$Numbers["$key"]; done | sort
one - ერთი
tree - სამი
two - ორი

```

ამგვარად, თვითონ გასაღებები დავახარისხეთ ანბანის მიხედვით. შეგვიძლია შედეგი მათი მნიშვნელობების დახარისხებით ასეთი ჩანაწერით გამოვიტანო:

```

achiko@debian:~$ for key in "${!Numbers[@]}"; do echo $key' - 
'$Numbers["$key"]; done | sort -k3
one - ერთი
two - ორი
tree - სამი

```

კოდის წერისას შეიძლება გქონდეთ ისეთი შემთხვევა, როდესაც არ გსურთ, შეიცვალოს მასივის ელემენტების მნიშვნელობა. ასეთ დროს უმჯობესია, მასივის გამოყენება `declare`-ის ნაცვლად `readonly` ბრძანებით შევასრულოთ. როგორც მისი მნიშვნელობიდან ჩანს, ის უზრუნველყოფს მასივის ელემენტების მუდმივობას, მათი გამოყენების შესაძლებლობას მხოლოდ კითხვით და არა ჩაწერის რეჟიმში. `readonly`-ით შეგვიძლია როგორც ინდექსირებული, ასევე ასოციაციური მასივი გამოვაცხადოთ.

მ) მასივი მუდმივი ელემენტებით:

```

achiko@debian:~$ readonly -a Linux=( 'Debian' 'Ubuntu' 'Red hat' )
achiko@debian:~$ Linux[2]='CentOS'
-bash: Linux: readonly variable

```

მასივების შესახებ მეტი მაგალითების სანახავად შეგვიძლიათ გადახვიდეთ შემდეგ ბმულზე: <https://www.tldp.org/LDP/abs/html/arrays.html>

როგორც ზემოთ მოყვანილ მაგალითებში ჩანს `string`-ების დასამუშავებლად გამოყენებული სინტაქსი მასივის ელემენტებისთვისაც სამართლიანია (იხილეთ [10.1](#)).

ტერმინების სარჩევი

||, 55, 232
:, 252
;, 55
<, 53
>, 50
>>, 50
?, 226
&&, 55, 232
], 227

ABC, 7
ANSI კოდები, 292, 310
ANSI/VT100, 310
at, 218
atq, 218
atrm, 218

bc, 119
bg, 96
break, 245
bzip2, 204

C, 9
cal, 166
cat, 29, 52
cd, 26
chmod, 82
cmp, 139
Colossus, 8
comm, 140
console, 24
continue, 247
Copyleft, 15
Copyright, 15
cp, 46
cpio, 210
cron, 213
crontab, 213
cupname, 320
cut, 128

date, 166
debugger, 247
declare, 337
diff, 140
disown, 96
Display, 50
du, 144

echo, 102, 152
ENIAC, 8
env, 102
environnement, 101
exit, 253
expand, 159
export, 102
expr, 110

factor, 271
false, 226
fg, 95
FHS, 31
file, 29
find, 141
fmt, 162
free, 93
Freeware, 15

getopts, 286
GID, 76
GNU, 18
GNU/Linux, 20
GPL, 15
grep, 169
gzip, 202

head, 122
HOWTO, 21

id, 76
infocmp, 325

jobs, 95
join, 133

kernel, 13
kill, 97
killall, 98

less, 30
let, 267
Linux, 20
ls, 25, 27

mkdir, 42
Monitor, 50
msgcat, 293
MULTICS, 9
mv, 47

nice, 99
nl, 162
nohup, 96

od, 163

passwd, 77
paste, 131
patch, 140
PID, 87
pipe, 57
pkill, 98
PPID, 88
printenv, 102
printf, 155
ps, 88
PS1, 316, 325
pwd, 25

read, 237
readonly, 342
regex, 169
regexp, 169

renice, 99
return, 281

Screen, 50
sed, 181
seq, 270
set, 103
SGID, 84
Shareware, 15
shell, 13, 23
shift, 276
shuf, 271
sort, 124
Sparse file, 162
split, 150
stdin, 49
stdout, 49
sterr, 49
Sticky bit, 84
SUID, 84

tac, 121
tail, 122
tar, 206
tee, 59
Terminal emulators
 Eterm, 293
 GNOME terminal, 292
 GNU screen, 293
 guake, 292
 Konsole, 292
 Rxvt, 293
 Rxvt-unicode, 293
 Terminator, 293
 Tilda, 293
 tmux, 293
 Xfce4-terminal, 293
 XTerm, 293
Terminfo, 293
test, 225
time, 211, 269
top, 92
touch, 41
tput, 320
tr, 134
true, 226
truncate, 161
Turing Machine, 7
type, 228
UID, 76

unexpand, 159
Unics, 9
uniq, 127
Unix, 9
Unix-like, 11
 AIX, 12
 Android, 12
 BlackBerry 10, 12
 FreeBSD, 12
 HP-UX, 12
 macOS, 12
 Minix, 12
 NetBSD, 12
 OpenBSD, 12
 Solaris, 11
 Tru64, 12
unset, 102
uptime, 93

vi/vim, 61
vmstat, 93

watch, 283
wc, 58
which, 84
whoami, 76

X/Open, 10
xargs, 155

Z3, 7

აპლიკაცია, 14
ბირთვი, 13
ბუფერი, 94
გარემოს ცვლადი, 101
 HOME, 104
 LANG, 104
 OLDPWD, 104
 PATH, 104
 PWD, 104
 SHELL, 104
 TERM, 293
 USER, 104
დაშიფვრა, 136
ზომის ერთეული, 143
 BB, 143
 EB, 143
 EiB, 143
 GB, 143
 GiB, 143

GPB, 143
KB, 143
KiB, 143
MB, 143
MiB, 143
PB, 143
PiB, 143
TB, 143
TiB, 143
YB, 143
YiB, 143
ZB, 143
ZiB, 143

ინტერპრეტატორი
 ash, 223
 csh, 223
 fish, 223
 ksh, 223
 sh, 223
 tcsh, 223
 zsh, 223

კეში, 94
კოდირება, 136
კონსოლი, 24
ლიცენზია, 14
 Affero, 16
 Apache, 16
 BSD, 15
 GPL, 16
 LGPL, 16
 MIT, 16
 MPL, 16
 Public domain, 16
ლოგალური ცვლადი, 101
მესაბუთრეობრივი, 14
მილი, 57
ოფცია, 28
პროგრამა, 14
რეგისტრი, 94
სამკომპონენტიანი
 ოპერატორი, 259
სიტყვა-გასაღები
 [], 232
 case, 236
 for, 241
 if, 233
 select, 253
 time, 269
 until, 250
 while, 249

Նշրութի, [14](#)
Ծյրմոնացո, [23](#)
Ցյուլու ցըլագո, [101](#)

HISTFILE, [104](#)
HISTFILESIZE, [104](#)
PS1, [104](#)

Ցյուլու ցըլագո, [136](#)